

**Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
Національної академії наук України
Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”**

Інформація і право

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(7)

2013

**Зареєстрований Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 17541-6291Р від 18.03.11 р.)**

**Згідно з Постановою ВАК України від 31.05.11 р. № 1-05/5
у журналі можуть публікуватися матеріали стосовно дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі юридичних наук**

м. Київ

УДК 002:340+316.4+338.46:002

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Пилипчук Володимир Григорович, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України (*голова редакційної колегії, головний редактор*).

Брижко Валерій Михайлович, кандидат юридичних наук (Doctor of Philosophy), с.н.с.
(*перший заступник голови редакційної колегії та головного редактора*).

Попик Володимир Іванович, кандидат історичних наук, с.н.с. (*заступник голови редакційної колегії*).

а) Юридичні науки:

Арістова Ірина Василівна, доктор юридичних наук, професор;

Бсляков Костянтин Іванович, доктор юридичних наук, с.н.с.;

Коноплев В'ячеслав В'ячеславович, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України;

Копан Олексій Володимирович, доктор юридичних наук, професор;

Марущак Анатолій Іванович, доктор юридичних наук, професор;

Настюк Василь Якович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Нор Василь Тимофійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Петришин Олександр Віталійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Середа Григорій Порфирівич, доктор юридичних наук, професор;

Скулиш Євген Деонізієвич, доктор юридичних наук, професор;

Тихий Володимир Павлович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Шемшученко Юрій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

б) Технічні науки:

Богданович Володимир Юрійович, доктор технічних наук, професор;

Бондаренко Володимир Михайлович, доктор технічних наук, професор;

Гладківська Оксана Василівна, кандидат фізико-математичних наук, с.н.с.;

Дубінець Олександр Іванович, доктор технічних наук, професор;

Забара Станіслав Сергійович, доктор технічних наук, професор;

Зайцев Володимир Григорович, доктор технічних наук, професор;

Ланде Дмитро Володимирович, доктор технічних наук, с.н.с.;

Покутний Сергій Іванович, доктор фізико-математичних наук, професор;

Таланчук Петро Михайлович, доктор технічних наук, професор;

Фурашев Володимир Миколайович, кандидат технічних наук, доцент, с.н.с.;

Шевченко Віктор Леонідович, доктор технічних наук, с.н.с.

в) Соціальні комунікації:

Бебик Валерій Михайлович, доктор політичних наук, професор;

Горовий Валерій Микитович, доктор історичних наук, с.н.с.;

Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор;

Дмитренко Микола Андрійович, доктор політичних наук, доцент;

Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор;

Куйбіда Василь Степанович, доктор наук з державного управління, професор;

Литвиненко Олександр Віталійович, доктор політичних наук, доцент;

Омельчук Володимир Юхимович, доктор історичних наук, професор;

Оніщенко Олексій Семенович, доктор філософських наук, професор, академік НАН України;

Різун Володимир Володимирович, доктор філологічних наук, професор;

Серажим Катерина Степанівна, доктор філологічних наук, професор;

Соснін Олександр Васильович, доктор політичних наук, професор;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор;

Циба Віталій Трохимович, доктор філософських наук, професор.

З М І С Т

Від вченої ради НДІІП НАПрН України

Основні результати діяльності Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України у 2012 році	5
--	---

І н ф о р м а ц і й н е п р а в о

ДАНИЛЬЯН О.Г., ДЗЬОБАНЬ О.П. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури	21
ПЕТРІВ І.М. Забезпечення розвитку інформаційного простору держави	29
БУРИЛО Ю.П. Види господарських інформаційних правовідносин	35
КОЛЯДЕНКО П.Л. Теоретичні основи визнання дистанційної комунікації об'єктом правового забезпечення	45

І н ф о р м а ц і й н а д і я л ь н і с ь

ЗАБАРА І.М. Правове регулювання міждержавного обміну інформацією у багатосторонніх договорах	50
КОВАЛЕНКО Л.П. Інформаційно-правове регулювання документованої інформації....	58
СИНКОВА О.М. Правове забезпечення інформаційного аудиту в органах виконавчої влади	64

І н ф о р м а т и з а ц і я т а і н ф о р м а ц і й н і т е х н о л о г і ї

БАСЬВ О.О. Інформатизація: нормативно-правове упорядкування у сфері телекомунікацій як середовища інформаційних відносин	70
ЛАНДЕ Д.В. Тренди відображення інформаційних операцій в інформаційному просторі	82
ДОЛОТОВ М. Зворотне захоплення доменних імен та українське законодавство	89
АНТОНЕНКО С.А. Питання доступу до документів інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів	99

С о ц і а л ь н і к о м у н і к а ц і ї

ШИРОКОВА-МУРАРАШ О.Г., ЗАВОЮРА Ю.О. Космополітизм як інформаційне джерело глобалізації	110
БРАЙЧЕВСЬКИЙ С.М. Поведінкові патерни та інформаційні потоки	116
СЕНИК О.М. Динаміка розвитку правового конфлікту	121
УХАНОВА Н.С. Гуманітарна політика та активізація інститутів громадянського суспільства	131

І н ф о р м а ц і й н а б е з п е к а

ГОРОВА С.В. Хакерські атаки як загроза інформаційному простору України	137
ФУРАШЕВ В.М. Інформаційна безпека: індикатори	143
НАСТЮК В.Я., БЄЛЄВЦЕВА В.В. Загальноправова характеристика адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення...	151
РИЖОВ І.М., ЛЕОНОВ Б.Д. Профілактично-правові підходи запобігання тероризму...	158

З і н ш и х ю р и д и ч н и х н а у к

ДЯЧИШИН Я. Основні риси сучасної правової системи України: теоретичні аспекти	163
ХОДОС Л.В. Міжнародні та національні кредитні рейтингові агентства та їх роль в управлінні фінансовими ризиками в Україні	170
МНИШЕНКО Є.С. Зміст права на отримання освіти в Україні: погляд кримінально-правової політики	178
<i>До відома авторів</i>	186

Рекомендовано до друку Вченою радою НДІП НАПрН України, протокол № 3 від 28.03.13 р.

Від вченої ради НДІП НАПрН України

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ІНФОРМАТИКИ І ПРАВА
НАПрН УКРАЇНИ у 2012 році**

Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України (далі – НДІП НАПрН України) є правонаступником Науково-дослідного центру правової інформатики НАПрН України, який згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2011 року № 1375 “Про затвердження Статуту Національної академії правових наук України”, Постановою Президії НАПрН України від 25 травня 2012 року № 82/11 та Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2012 року № 902 “Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 18 серпня 1999 року № 1518 та від 23 травня 2012 року № 486” перейменований у НДІП НАПрН України.

Організаційна структура НДІП НАПрН України. Включає такі наукові підрозділи:

- 1) науковий відділ теорії та історії інформаційного права;
- 2) науковий відділ правових проблем інформаційної діяльності;
- 3) науковий відділ системної інформатизації законотворчої діяльності;
- 4) науковий відділ правових проблем інформаційної безпеки;
- 5) науковий організаційний сектор.

Основні завдання вказаних підрозділів:

– *науковий відділ теорії та історії інформаційного права:* дослідження теоретико-правових основ становлення і розвитку інформаційного суспільства, актуальних проблем теорії інформаційного права, теорії і практики забезпечення прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері, відповідного міжнародного та історичного досвіду;

– *науковий відділ правових проблем інформаційної діяльності:* дослідження суспільно-правових проблем інформаційних відносин та інформаційної діяльності, розвитку інформаційного законодавства та імплементації норм міжнародного інформаційного права в законодавство України, юридичної відповідальності за злочини та інші правопорушення в інформаційній сфері;

– *науковий відділ системної інформатизації законотворчої діяльності:* дослідження актуальних проблем правової інформатики, методології системної інформатизації законотворчої діяльності, розробка, впровадження і забезпечення підтримки інформаційно-аналітичних підсистем е-парламенту та е-уряду як складових інформаційного суспільства, електронних систем і баз даних у галузі держави і права;

– *науковий відділ правових проблем інформаційної безпеки:* дослідження сучасних викликів і загроз інформаційній безпеці та міжнародно-правових проблем інтеграції України у світовий інформаційний простір, актуальних правових проблем захисту інформації та безпеки людини, суспільства і держави в інформаційній сфері;

– *науковий організаційний сектор:* науково-організаційне і документальне забезпечення діяльності НДІП та Координаційного бюро НАПрН України з питань інформаційного права та інформаційної безпеки, участь у підготовці та проведенні наукових конференцій, семінарів та інших заходів, забезпечення наукового та міжнародного співробітництва.

Центри при НДІП НАПрН України. З метою формування і розвитку наукових шкіл та проведення актуальних наукових досліджень в галузі інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки згідно з рішеннями Вченої ради у НДІП НАПрН України створені та функціонують (на громадських засадах, за напрямками наукової діяльності):

– *Центр філософії інформаційного права* (керівник центру – Дзюбань О.П., доктор філософських наук, професор);

- *Центр інформаційного та соціально-правового моделювання* (керівник центру – Ланде Д.В., доктор технічних наук, старший науковий співробітник, лауреат Премії імені Яр. Мудрого);
- *Центр проблем інформології і права* (керівник центру – Беляков К.І., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник);
- *Центр проблем методології інформаційного права* (керівник центру – Брижко В.М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заслужений винахідник Каз. РСР, лауреат Премії науково-технічної творчості молоді, лауреат Премії імені Яр. Мудрого);
- *Центр проблем інформаційного правопорядку* (керівник центру – Настюк В.Я., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор);
- *Центр інформаційно-правових проблем колективної безпеки* (керівник центру – Пилипчук В.Г., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України);
- *Центр науково-правових експертиз та прогнозування* (керівник центру – Савінова Н.А., кандидат юридичних наук).

Наукові школи. Протягом звітнього періоду в НДПП НАПрН України розвивалися наукові школи: інформаційного права, філософії інформаційного права, інформаційної безпеки (в галузі юридичних наук), правової інформатики.

З метою розвитку правової науки та координації правових досліджень в інформаційній сфері НДПП НАПрН України у звітний період також забезпечував діяльність *Координаційного бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки*, яке функціонує у складі Відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України. Зокрема, Координаційним бюро було підтримано пропозиції, розроблені на основі досліджень НДПП НАПрН України, щодо внесення змін до *Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011 – 2015 роки в інформаційній сфері* (у березні п.р. затверджені Загальними зборами НАПрН України).

Крім цього, на основі наукових напрацювань НДПП НАПрН України, які пройшли публічне обговорення, розроблено та схвалено Координаційним бюро пропозиції до нової редакції паспорту наукової спеціальності 12.00.07 в галузі інформаційного права (за станом на грудень п.р. схвалені Експертною радою в галузі юридичних наук ДАК МОНмолодьспорту України) та організації дисертаційних досліджень в інформаційній сфері за такими основними напрямками:

- інформаційна сфера як об’єкт права, теорія, методологія і напрями розвитку;
- теоретико-правові основи формування і розвитку інформаційного суспільства, забезпечення прав та інтересів людини, суспільства і держави в інформаційній сфері;
- правові аспекти формування і реалізації державної політики та державного управління в інформаційній сфері;
- інформаційне законодавство і напрями його розвитку;
- регулювання суспільних відносин за функціональними напрямками інформаційної діяльності (доступ до публічної інформації; телекомунікації, зв’язок, інформатизація; засоби масової інформації, інтернет, реклама; видавнича, бібліотечна, архівна і музейна справа; державна статистика, документообіг; інформаційна діяльність в галузях освіти і науки, культури і мистецтв, в економічній, фінансовій, банківській та інших сферах);
- правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності органів законодавчої і виконавчої влади, охорони правопорядку і правосуддя, надання адміністративних послуг державними органами та органами місцевого самоврядування;
- правові аспекти формування і розвитку інформаційної інфраструктури та діяльності її суб’єктів, створення та використання інформаційних технологій і ресурсів, надання послуг і виконання робіт в інформаційній сфері;
- основи правової інформатики, інформатизація нормотворчої, правозастосовної і правоосвітньої діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, закладів, установ, підприємств та організацій, інформаційні системи і бази даних у галузі держави і права;
- правовий режим інформації, інформаційних ресурсів, технологій, систем і мереж, регулювання доступу до них, право власності в інформаційній сфері;
- правові основи забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства та держави;

- регулювання охорони і захисту персональних даних громадян та інших осіб, відомостей з обмеженим доступом, технічного захисту інформації;
- запобігання і протидія негативним наслідкам застосування інформаційних технологій та інформаційним впливам на шкоду людині, суспільству, державі та міжнародному правопорядку;
- попередження, виявлення і припинення правопорушень та юридична відповідальність в інформаційній сфері;
- інформаційне право зарубіжних країн, порівняльне законодавство в інформаційній сфері;
- гармонізація та імплементація норм правових актів Європейського Союзу та міжнародного інформаційного права в законодавство України;
- правові засади міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;
- історія інформаційного права і правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Надалі, з урахуванням пропозицій членів Координаційного бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки, погоджених з керівництвом Відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, пропонується опрацювати питання щодо виділення інформаційного права в окрему наукову спеціальність.

Вчена рада НДІП НАПрН України. Відповідно до Статуту НДІП НАПрН України Вчена рада, що розглядає основні напрямки наукової діяльності та питання щодо забезпечення їх успішного вирішення, за звітний період провела 13 засідань. В ході засідання Вченої ради (протокол № 10 від 18.09.12 р.) було схвалено Перелік заходів з підвищення наукового потенціалу НДІП НАПрН України. Нині в НДІП НАПрН України працюють 2 члени-кореспонденти НАПрН України, 3 члени інших академій наук, у т.ч. РФ, 11 докторів наук та 13 кандидатів наук, 4 працівники мають звання “заслужений”: заслужений діяч науки і техніки, заслужений юрист, заслужений винахідник Каз. ССР, заслужений машинобудівник; 6 – лауреатів Премії імені Яр. Мудрого за наукові здобутки в галузі права, лауреат Премії Ради Міністрів СРСР “За розробку та впровадження програмного забезпечення інформаційних систем і банків даних”, лауреат Премії науково-технічної творчості молоді та лауреат Премії Президента України для молодих вчених).

У звітному періоді НДІП НАПрН України реалізовував:

- Тематичний план науково-дослідних робіт на 2012 рік, затверджений Постановою Президії Національної академії правових наук України від 07.12.11 р. № 79/8;
- План спільних робіт Управління комп’ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України та Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України на 2009 – 2013 роки;
- Установчий договір про співробітництво щодо заснування та випуску наукового журналу “Інформація і право” між Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського НАН України, Відкритим міжнародним університетом розвитку людини “Україна” і Науково-дослідним центром правової інформатики НАПрН України;
- Установчий договір про співробітництво щодо заснування та випуску наукового журналу “Правова інформатика” між Інститутом законодавства Верховної Ради України і Науково-дослідним центром правової інформатики НАПрН України.

Науково-дослідні роботи. НДІП НАПрН України у звітний період здійснював фундаментальні й прикладні дослідження та розробки з проблем інформаційного права, інформаційної безпеки і правової інформатики в рамках таких науково-дослідних робіт:

1. *“Методологія кодифікації інформаційного законодавства”* (кер. НДР та головний виконавець Брижко В.М., к.ю.н., с.н.с. Державна реєстрація РК № 0110U001020 від 14.01.10 р.). *Мета роботи* – створення теоретичної бази кодифікації інформаційного законодавства України. *Планові строки виконання:* 2010 – 2012 рр. *Результати наукових досліджень* відображено у наукових працях, загальним обсягом понад 1900 др. стор., з яких 2 монографії, 45 статей та 11 доповідей на “круглих столах”.

У рамках НДР “Методологія кодифікації інформаційного законодавства” здійснювалась робота над розробленням проекту *Концепції кодифікації інформаційного законодавства України*. Отримано свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір “Концепція кодифікації інформаційного законодавства України” № 44449 від 25.06.12 р. Авт кол.: кер. Пилипчук В.Г., Баранов О.А., Брижко В.М., Беляков К.І. та ін.). Проект Концепції опубліковано (журнал “Інформація і право”. – № 1(4)/2012. – С. 5-14).

2. “Розроблення електронної енциклопедії законодавства України” (кер. НДР Ланде Д.В., д.т.н., с.н.с. Державна реєстрація РК № 0110U001019 від 14.01.10 р). *Мета НДР* – узагальнення визначеного законами та іншими нормативно-правовими актами України понятійного апарату термінології законодавства та її подальше упорядкування. *Планові строки виконання*: 2010 – 2015 рр. *Результати НДР* відображено у 5 наукових працях та 4 доповідях на конференціях.

3. “Розроблення інформаційно-аналітичних підсистем електронного парламенту України” (кер. НДР Антоненко С.А. Державна реєстрація РК № 0111U000026 від 24.01.11 р.). *Мета НДР* – створення теоретичної та практичної бази системної інформатизації законотворчої діяльності. *Планові строки виконання*: 2011 – 2015 рр. *Результати НДР* знайшли своє відображення у тому, що у 2012 році зібрано, класифіковано, визначено змістовні зв’язки з іншими документами, введено дані про публікацію, відформатовано та підготовлено до введення в бази даних 22515 документів, а також у монографії та 12 наукових працях.

4. “Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства” (кер. НДР Беляков К.І., д.ю.н., с.н.с. Державна реєстрація РК № 0112U002074 від 18.01.12 р.). *Мета НДР* – розробка теоретико-методологічних засад та рекомендацій щодо відповідальності за правопорушення в сфері інформаційної діяльності на основі аналітико-синтетичного осмислення здобутків учених і практиків різних галузей права в Україні, а також міжнародного досвіду. *Планові строки виконання*: 2012 – 2016 рр. *Результати НДР* відображено у 3 монографіях та 14 наукових статтях.

5. “Державно-правові проблеми інформаційної безпеки людини і суспільства в умовах інтеграції України у світовий інформаційний простір” (кер. НДР Фурашев В.М., к.т.н., с.н.с. Державна реєстрація РК № 0112U002073 від 18.01.12 р.). *Мета НДР* – визначення основних державно-правових проблем інформаційної безпеки людини і суспільства, які виникають або можуть виникнути під час входження України у світовий інформаційний простір. *Планові строки виконання*: 2012 – 2016 рр. *Результати НДР* відображено у 2 монографіях та 22 наукових працях.

На виконання показників паспорта бюджетної програми. В рамках досліджень по фундаментальних НДР у 2012 р. в НДІП НАПрН України опубліковано: 5 монографій, 5 наукових журналів, 45 наукових статей, всього – 55 робіт, зокрема:

Монографії:

1. Основи систематизації інформаційного законодавства : теоретичні та правові засади : монографія / В.М. Брижко. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012 р. – 304 с. (26,6 друк. арк.).
2. Основи інформаційного і соціально-правового моделювання : монографія / В.М. Фурашев, Д.В. Ланде. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012. – 144 с. (6,5 друк. арк.).
3. Електронні фонди нормативно-правової інформації парламенту України (правові, організаційні та технологічні аспекти) : монографія / С.А. Антоненко ; за ред. Швеця М.Я. – К. : Право України, 2012. – 282 с. (17,63 друк. арк.).
4. Кримінально-правова політика та убезпечення інформаційного суспільства в Україні : монографія / Н.А. Савінова. – К. : Право України, 2012. – 219 с. (13,7 друк. арк.).
5. Інформаційна безпека людини як споживача телекомунікаційних послуг : монографія / І.В. Арістова, Д.В. Сулацький. – К. : Право України, 2012. – 182 с. (11,85 друк. арк.).

Наукові журнали:

1. Інформація і право. – № 1(4)/2012. – 152 с.
2. Інформація і право. – № 2(5)/2012. – 198 с.
3. Інформація і право. – № 3(6)/2012. – 170 с.

4. Правова інформатика. – № 2(34)/2012. – 124 с.

5. Правова інформатика. – № 3(35)/2012. – 100 с.

6. Правова інформатика. – № 4(36)/2012. – 100 с.

Наукові статті:

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері / В.Г. Пилипчук // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 15-22.

2. Порівняльне правознавство у сфері інформаційного права / В.М. Брижко // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 23-32.

3. Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки / В.М. Фурашев // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 46-55.

4. Інформаційна діяльність: зміст та підходи до класифікації / К.І. Беляков // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 63-69.

5. Правові та організаційні засади функціонування Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів / С.А. Антоненко // Правова інформатика. – 2012. – № 4(36). – С. 58-71.

6. Інформатика як об'єкт правовідносин / В.С. Цимбалюк // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 108-112.

7. Мережна мобілізація: питання демократії та безпеки / Д.В. Ланде // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 113-121.

8. Деякі інформаційні виклики сучасності та їх відображення в інформаційному просторі / Д.В. Ланде // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 19-27.

9. Правове регулювання ЗМІ, що використовують Інтернет-технології / О.А. Баранов // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 28-38.

10. Правове регулювання знищення інформації / О.О. Золотар // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 39-44.

11. Особливості механізмів захисту персональних даних в законодавстві ЄС / В.А. Проценко // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 45-50.

12. Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 51-59.

13. Удосконалення кримінально-правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні / Н.А. Савінова // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 60-65.

14. Характеристики інформаційних потоків, пов'язаних з реформуванням податкової системи України / О.М. Барановський, А.Б. Качинський, Є.Л. Добровольський, Д.В. Ланде // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 89-95.

15. Інформаційні потоки та інформаційні об'єкти / С.М. Брайчевський // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 96-101.

16. Електронний документ у фондах нормативно-правової інформації Парламенту України / С.А. Антоненко. – К. : Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2012. – (Наук. щорічник “Студії з архівної справи та документознавства” (Т. 20).

17. Термінологія та визначення понять в нормативно-правових актах / Бесєдна Л.Л. // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 39-47.

18. Про концептуальні основи системного впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері України / В.М. Брижко // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 10-17.

19. Нові медіа : становлення та перспективи правового регулювання / Г.М. Красноступ // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 29-32.

20. Правові проблеми електронної торгівлі (комерції) / О.А. Баранов // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 48-56.

21. Проект Концепції кодифікації інформаційного законодавства України / [к.т.н. Баранов О.А.; к.ю.н., с.н.с. Брижко В.М.; д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І.; к.ю.н. Золотар О.О.; к.ю.н. Красноступ Г.М.; д.т.н., с.н.с. Ланде Д.В.; д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України Пилипчук В.Г.; к.ю.н., с.н.с. Цимбалюк В.С.; к.т.н., с.н.с. Фурашев В.М.] // Інформація і право. – № 1(4) 2012. – С. 5-14.

22. Філософія права : юридична онтологія в сфері інформаційного права / В.М. Брижко // Інформація і право. – № 3(6) 2012. – С. 14-21.

23. Проблеми правового захисту персональних даних в умовах соціалізації Інтернет-сервісів / А.І. Марущак, В.М. Панченко // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С.110-116.
24. Правовий режим використання радіочастотного ресурсу / О.А. Баранов // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 52-59.
25. Обмеження доступу до інформації: інформаційно-правовий аспект / О.О. Золотар // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 1(8). – С. 74-80.
26. До питання особливості законодавчої мови / Л.Л. Бесєдна // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С. 20-26.
27. Методи оцінки рівня дискримінантної сили слів у текстах з правової тематики / Д.В. Ланде // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 5-9.
28. Електронні фонди нормативно-правової інформації Уряду України в Інтернеті (організаційно-правові аспекти) / С.А. Антоненко // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С. 139-150.
29. Електронні фонди нормативно-правової інформації парламенту України в Інтернеті (організаційно-правові аспекти) / С.А. Антоненко // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 60-73.
30. Мова інформаційно-правових досліджень / К.І. Беляков // Правова інформатика. – 2012. – № 4(36). – С. 3-9.
31. Ознаки неправомірної інформаційної діяльності / К.І. Беляков // Наука і правоохорона. – К. : ДНДІ МВС України, 2012. – № 1. – С. 103-109.
32. Кібернетична інтервенція як суспільнонебезпечне діяння, що потребує криміналізації / Н.А. Савінова // Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2012. – № 2. – С. 23-31.
33. Інформаційні війни в інформаційному суспільстві: до питання обумовленості криміналізації / Н.А. Савінова // Інформаційна безпека. – 2012. – № 1(8). – С. 70-73.
34. Правові засади протидії загрозам інформаційній безпеці та розвитку інформаційного законодавства України : аналіт. доповідь / В.Г. Пилипчук, В.М. Брижко, О.П. Дзьобань, В.М. Фурашев. – К. : НДІП НАПрН України, 2012. – 25 с.
35. Система управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн ЄС і НАТО) : аналіт. доповідь / В.Г. Пилипчук, М.О. Будаков. – К. : НІСД, НДІП НАПрН України, 2012. – 88 с.
36. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності / В.М. Фурашев // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 170-177.
37. Соціально-психологічні наслідки поширення сучасних інформаційних технологій (на прикладі твіттера) / Н.С. Уханова // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С. 92-103.
38. Індекси медіаприсутності і порівняння в інформаційному просторі / Д.В. Ланде, В.М. Фурашев // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С.120-126.
39. Приклад моделювання соціальних систем за допомогою інтегральних динамічних моделей В.М. Глушкова / О.В. Гладківська // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 10-16.
40. Ключові аспекти проекту Закону України “Про безпеку інформації” / В.М. Фурашев // Громадсько-політичний і теоретичний журнал “Віче”. – 2012. – № 6/2012. – С. 29-30.
41. Сутність та визначення поняття “електронне урядування” / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 48-51.
42. Складові електронного урядування / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 4(36). – С. 43-49.
43. Визначення об’єктів управління інформаційною безпекою держави / А.І. Марущак // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 2 (9). – С. 34-39.
44. Науковий висновок щодо проекту модельного Інформаційного кодексу для держав-учасниць СНД (вих. № 36 від 19.03.12 р. № 36, на доручення Президії НАПрН України від 12.03.12 р. № 328).
45. Науковий висновок щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про інформацію (у новій редакції) та Закону України “Про доступ до публічної інформації” (реєстр. № 10455 від 14.05.12 р.), внесеного Кабінетом Міністрів України (вих. № 77 від 20.06.12 р., на доручення Президії НАПрН України від 11.06.12 р. № 523).

Понад плану результативних показників. У 2012 році понад плану результативних показників паспорта бюджетної програми 6581040 співробітниками НДЦП НАПрН України підготовлено та опубліковано:

Монографії:

1. Правове забезпечення соціальної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства : монографія / Н.А. Савінова, О.Я. Ярошенко, Л.А. Литва. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 270 с. (16,87 друк. арк.).

2. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти : монографія / Н.А. Савінова.– К. : ТОВ “ДСК”, 2012. – 342 с. (21,37 друк. арк.).

Наукові статті:

1. Проблема агресії і насильства: світоглядно-інформаційний вимір / О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчук // Освіта регіону. – 2012. – № 2. – С. 171-177.

2. Концептуальний підхід до забезпечення доступу до інформації в Україні / А.І. Марущак, Є.Д. Скулиш // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 1 (8). – С. 11-17.

3. Організація захисту інформації з обмеженим доступом – перспективний напрям підготовки фахівців в Україні / А.М. Гуз, А.І. Марущак, Є.Д. Скулиш // Вища школа. – 2012. – № 9. – С. 21-29.

4. Проблема інформаційної правосуб'єктності (на прикладі місцевих загальних судів та їх суддів) / А.І. Марущак, О.М. Мозолєвська // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 40-47.

5. До питання розроблення концепції та програми правової інформатизації України / С.А. Антоненко // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 69-80.

6. Суспільно-правові проблеми кадрового забезпечення державних органів та політичних організацій / В.Г. Пилипчук // Освіта регіону. – 2012. – № 3. – С. 117-123.

7. Дослідження мереж співавторства у правовій науці по базі даних “Україніка наукова” / Д.В. Ланде, І.В. Балагура // Правова інформатика. – 2012. – № 4 (36). – С. 50-57.

8. Моделирование динамики информационных потоков / Д.В. Ландэ // Фундаментальные исследования. – № 6 (3) 2012. – С. 652-654.

9. Концепція інформаційних правовідносин : сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності / І.В. Арістова, В.Д. Чернадчук // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С. 45-54.

10. Дифамація по-українськи / К.І. Беляков, К.О. Машевська // Юридичний вісник України. – 2012. – № 44 (905). – С. 5-11.

11. Про поняття “інформаційний шум” у правовідносинах / О.О. Золотар // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С.70-74.

12. Кібернетичний тероризм і сепаратистські заклики : кримінально-правовий огляд проблеми / Н.А. Савінова // Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2012. – Спецвипуск 4. – С. 230-238.

13. Умисні впливи на свідомість: до питання соціальної обумовленості криміналізації / Н.А. Савінова // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць ; редкол. В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 32. – С. 111-120.

14. Кіберзлочинність: витоки та тенденції детермінації в умовах розвитку Глобального інформаційного суспільства / Н.А. Савінова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей. – 2012. – Вип. XXVIII. – 274 с. – С. 248-254.

15. Про потребу стратегічних заходів кримінально-правової політики в інформаційному просторі / Н.А. Савінова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. праць. – Вип. 17. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012 р. – 181 с. – С. 149-155.

Наукові співробітники НДЦП НАПрН України також взяли участь у підготовці другого видання “Методичних рекомендацій щодо практичного впровадження Закону України “Про доступ до публічної інформації” / М.В. Лациба, О.С. Хмара, В.В. Андрусів та ін. – [2-е вид. допов.]. – К. : Агентство “Україна”. – 2012. – 164 с. – (Укр. незалеж. центр політ. дослідж.).

Веб-сайт НДПП НАПрН України. Інформація про основні публікації науковців НДПП НАПрН України з часу створення установи наведена на оновленому та введеному в експлуатацію в лютому 2012 р. веб-сайті НДПП НАПрН України <<http://ippi.org.ua>>.

Одним із пріоритетів політики розвитку сайту є популяризація пріоритетів розвитку правової науки в інформаційній сфері та наукових здобутків установи. Поліпшено його дизайн, використовуються сучасні технології для спрощення введення інформації, здійснено рекламу сайту. Завдяки цьому одержано наступні результати щодо статистики відвідувань веб-сайту НДПП НАПрН України щомісячно: користувачів – близько 6 500; переглянуто сторінок – 25 000; заіндексовано Google – 650 сторінок, Google PageRank – 8.

За такими запитами, як “інформаційне право” і “правова інформатика” сайт НДПП НАПрН України знаходиться на першій сторінці (у першій десятці) видачі Google, за запитом “правова інформатика” – на першій сторінці (друге місце після Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України з посиланням на НДПП НАПрН України). При цьому, окремих спеціальних засобів популяризації веб-сайту не застосовувалось.

Наукові розробки, комп’ютеризовані інформаційно-правові системи НДПП НАПрН України впроваджувались на договірній основі у 55 державних органах, закладах, установах, підприємствах та організаціях України.

Бази даних. У 2012 р. продовжувалось створення та розбудова інтегрованих в єдину апаратно-програмну платформу ВР України баз даних “Законодавство України”, “Законодавство АР Крим”, “Київське регіональне законодавство”, формування баз даних нормативних актів України як складової системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності парламенту України. Спільно з працівниками відділу баз даних нормативно-правової інформації Управління комп’ютеризованих систем Апарату ВР України формовано такі бази даних:

- первинна технологічна БД “Законодавство-3”;
- первинна технологічна БД “Київ”;
- первинна технологічна БД “Крим”;
- БД ІПС “Законодавство України в Інтернеті” (для користувачів);
- БД ІПС “Київ” (для користувачів);
- БД ІПС “Крим” (для користувачів);
- БД “Термінологія законодавства” (для користувачів).

Первинні технологічні БД “Законодавство-3”, “Київ” та “Крим” призначені для адміністрування (введення документів, внесення змін, виправлення помилок у текстах документів та пошукових образах, створення протоколів роботи тощо). БД ІПС призначені для користувачів.

Всього у 2012 році зібрано, класифіковано, визначено змістовні зв’язки з іншими документами, введено дані про публікацію, відформатовано та підготовлено до введення в бази даних 22515 документів (БД “Законодавство-3” – 19734 документи, БД “Крим” – 1427 документів, БД “Київ” – 1354 документи).

Експертні висновки. У 2012 році співробітники НДПП НАПрН України підготували 7 експертних висновків щодо:

- проекту Модельного інформаційного кодексу для держав-членів СНД;
- проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про інформацію” (у новій редакції) та Закону України “Про доступ до публічної інформації” (реєстр. № 10455 від 14.05.12 р.), внесеного Кабінетом Міністрів України;
- проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Національну програму інформатизації” щодо використання відкритого програмного забезпечення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних установах, державних підприємствах та навчальних закладах державної і комунальної форми власності;
- проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту персональних даних” від 15.05.12 р. № 10472;

- проекту Модельного законодавчого акту “Рекомендації з удосконалення і гармонізації національного законодавства держав-учасниць СНД у сфері забезпечення інформаційної безпеки”;
- проекту Закону України “Про заходи щодо стимулювання впровадження в Україні електронного документообігу”;
- проекту остаточної редакції національного стандарту України: ДСТУ ISO/IEC 29100:2011, IDT “Інформаційні технології. Методи безпеки. Основні положення забезпечення недоторканності приватного життя”.

Проекти нормативно-правових актів. У 2012 р. науковці НДІП НАПрН України брали участь у роботі 8 робочих груп по розробці законопроектів, а також у розробці низки наказів Держкомтелерадіо України та Програми інформатизації законотворчого процесу на 2012 – 2017 роки, затвердженої Верховною Радою України 05.07.12 р.

За звітний період співробітники НДІП НАПрН України брали участь у підготовці 28 проектів нормативно-правових актів, зокрема:

Закони України:

- Закон України від 12.01.12 р. № 4311-VI “Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавства у сфері телебачення і радіомовлення”. Удосконалив законодавче регулювання питання трактування назв висновків, які є підставою для оголошення Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення конкурсів на отримання телерадіоорганізаціями ліцензій на мовлення;
- Закон України від 12.01.12 р. № 4319-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо доставляння обов’язкового безоплатного примірника документів”. Установив відповідальність за порушення порядку доставляння обов’язкового примірника документів, що сприятиме запобіганню правопорушенням у цій сфері.

Законопроекти:

- проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про інформацію” (у новій редакції) та Закону України “Про доступ до публічної інформації” (реєстр. № 10455 від 14.05.12 р.);
- проект Закону України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” (суб’єктом права законодавчої ініціативи якого є Президент України) з урахуванням пропозицій робочої групи із суспільних комунікацій, висловлених 28.11.11 р. на засіданні Громадської гуманітарної ради при Президентові України;
- проект Закону України “Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації”;
- проект Закону України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” (реєстр. № 1076 від 12.12.12 р.), доопрацьований з урахуванням пропозицій робочої групи із суспільних комунікацій Громадської гуманітарної ради при Президентові України, заінтересованих органів та громадськості.

Акти Президента України:

- Указ Президента України “Про призначення державних стипендій видатним діячам інформаційної сфери” від 06.06.12 р. № 377;
- проект Указу Президента України “Про внесення змін до Положення про щорічну премію Президента України “Українська книжка року” (схвалено від 25.04.12 р.).

Постанови Кабінету Міністрів України:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 25.01.12 р. № 44 “Про внесення зміни до пункту 5 Положення про Премію Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва”;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.12 р. № 113 “Про присудження Премії Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва”;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.12 р. № 163 “Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для збирання, оброблення та розповсюдження офіційної інформаційної продукції”;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.12 р. № 281 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансову підтримку творчих спілок у сфері засобів масової інформації та державних музичних колективів”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.12 р. № 169 “Про внесення змін до пункту 1 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для інформаційного та організаційного забезпечення участі України у міжнародних форумах, конференціях, виставках”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.12 р. № 245 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення населення засобами приймання сигналів цифрового телерадіомовлення”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.12 р. № 299 “Про внесення змін до пункту 1 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки преси”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.12 р. № 300 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 06.07.11 р. № 710”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.12 р. № 395 “Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України” щодо скорочення кількості заступників генерального директора Українського національного інформаційного агентства “Укрінформ”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.12 р. № 539 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виробництва та трансляції телерадіопрограм для державних потреб, збирання, обробки та поширення офіційної інформаційної продукції, створення та функціонування україномовної версії міжнародного каналу “EuroNews”;
 - Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.12 р. № 850 “Про затвердження порядку формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження”.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України:*
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.12 р. № 81 “Про затвердження фінансового плану державного підприємства редакції газети “Урядовий кур’єр” на 2012 рік”;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.03.12 р. № 181 “Про передачу цілісного майнового комплексу державної телерадіомовної компанії “Крим” до сфери управління Державного комітету телебачення і радіомовлення”;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.05.12 р. № 278 “Про внесення змін до розпоряджень Кабінету Міністрів України від 06.06.07 р. № 378 і від 17.12.08 р. № 1575”;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.07.12 р. № 436 “Про схвалення Концепції діяльності та розвитку Державної телерадіокомпанії “Культура”;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.12 р. “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції діяльності та розвитку Державної телерадіокомпанії “Культура”;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.12 р. № 892 “Про затвердження фінансового плану державного підприємства редакції газети “Урядовий кур’єр” на 2013 рік”.

Наукові заходи. У 2012 р. співробітники НДІП НАПрН України брали участь у 75 конференціях, семінарах, “круглих столах” та інших наукових заходах, на яких зробили 52 доповіді. Безпосередньо співробітниками НДІП НАПрН України було організовано і проведено 11 наукових заходів (3 конференції (у т.ч. дві міжнародні), один міжнародний семінар, 5 “круглих столів” (з них один міжнародний), 2 науково-методичні семінари), на яких зроблено 25 доповідей.

На виконання показників паспорта бюджетної програми організовано і проведено 5 наукових заходів:

1. “Круглий стіл” **“Інформаційне суспільство: право, інновації та бізнес”**. Проведено 28 лютого 2012 року НДІП НАПрН України спільно з КРЦ НАПрН України та видавництвом “Академпрес”. Статус “круглого столу” – міжвідомчий.

У засіданні “круглого столу” взяли участь представники Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Національної академії державного управління при Президентові України, Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки Національної академії Служби безпеки України, Навчально-наукового інституту права та психології

Національної академії внутрішніх справ України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації НТУУ “КПІ”, Фізико-технічного інституту НТУУ “КПІ”, видавництва “Академпрес”, Інформаційного центру “Електронні вісті”, компанії “Спеціальні реєстраційні системи”, публічного акціонерного товариства “Укртелеком” та інших ІТ-компаній, вчені НАН України і НАПрН України та ін., всього 51 учасник. Виступили з доповідями 5 співробітників НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Фурашев В.М., Баранов О.А., Цимбалюк В.С., Ланде Д.В.).

В ході підведення підсумків “круглого столу” акцентовано увагу на низці актуальних технологічно-правових проблем, пов'язаних із розвитком інформаційних технологій, питаннях державно-приватного партнерства та співпраці державного і недержавного секторів в інформаційно-комунікаційній та безпековій сферах.

2. “Круглий стіл” **“Гуманітарно-правові аспекти становлення інформаційного суспільства в Україні”**. Проведено 10 квітня 2012 року НДІП НАПрН України спільно з Інститутом політології і права та Центром правової освіти і науки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова за участі фахівців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України та інформаційної підтримки видавництва “Академпрес”. Статус “круглого столу” – міжвідомчий.

У засіданні “круглого столу”, крім організаторів, взяли участь представники Адміністрації Президента України, Конституційного Суду України, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Національної академії державного управління при Президентові України, Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки Національної академії Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації НТУУ “КПІ”, Фізико-технічного інституту НТУУ “КПІ”, Національної академії внутрішніх справ, видавництва “Академпрес”, народні депутати України, студенти, аспіранти, здобувачі та представники інших зацікавлених відомств, організацій, наукових установ та навчальних закладів, всього 50 учасників. Виступили з доповідями 6 співробітників НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Беляков К.І., Марущак А.І., Брижко В.М., Цимбалюк В.С., Проценко В.А.).

В ході підведення підсумків було акцентовано увагу на низці актуальних комплексних проблем, пов'язаних із становленням інформаційного суспільства й інформаційних відносин в Україні, правовим регулюванням українського сегмента мережі Інтернет, визначенням і класифікацією правопорушень в інформаційній сфері та юридичної відповідальності за їх скоєння.

3. “Круглий стіл” **“Концептуальні засади кодифікації інформаційного законодавства України”**. Проведено 18 квітня 2012 року НДІП НАПрН України спільно з Державним комітетом телебачення і радіомовлення України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, за участі представників Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони (місце проведення – Прес-центр “Укрінформ”, м. Київ, вул. Богдана Хмельницького, 8/16). Статус “круглого столу” – міжвідомчий.

В ході засідання “круглого столу” було презентовано та обговорено проект Концепції кодифікації інформаційного законодавства України, розроблений авторським колективом НДІП НАПрН України. Учасники “круглого столу” підтримали проект Концепції та висловили пропозиції звернутись до заінтересованих державних органів і профільного парламентського комітету з метою створення робочої групи для розробки проекту Інформаційного кодексу України. Виступили з доповідями 4 співробітники НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Баранов О.А., Брижко В.М., Цимбалюк В.С.).

4. Міжнародний семінар **“Кібербезпека та нові виклики для інформаційного суспільства”**. Проведено 17 травня 2012 року у приміщенні залу адмінради Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” (корп. 6) НДІП НАПрН України спільно з Фізико-технічним інститутом Національного технічного університету

України “Київський політехнічний інститут” за підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні. Статус семінару – міжнародний.

У роботі міжнародного семінару, крім організаторів, взяли участь представники країн-членів Північноатлантичного альянсу, зокрема Великобританії, Естонії, Канади, а також Російської Федерації, представники органів державної та виконавчої влади, провідні науковці, викладачі навчальних закладів, аспіранти та студенти за профілем семінару та ін. Загалом у роботі семінару взяли участь понад 80 спеціалістів. Зі змістовними доповідями виступили як іноземні, так і вітчизняні науковці та спеціалісти, зокрема, науковці НДІП НАПрН України Пилипчук В.Г., Фурашев В.М., Марущак А.І., Брайчевський С.М.

За підсумками виступів та їх обговорень учасники міжнародного семінару констатували, що жодна країна світу незалежно від рівня економічного, технічного та оборонного потенціалу в сучасних умовах глобалізації і розвитку інформаційних технологій не спроможна самотійно забезпечити свою національну безпеку в інформаційній сфері, а тому нагальним є запровадження нових принципів забезпечення колективної інформаційної безпеки.

Узагальнені підсумки міжнародного семінару полягають в необхідності:

- продовження наукових заходів за участі вітчизняних та іноземних фахівців технічних, фізико-математичних, економічних, політичних, соціологічних, психологічних, правових та інших галузей науки для комплексного розгляду проблем становлення і розвитку інформаційного суспільства;
- опрацювання питання стосовно організації спільних наукових досліджень між НДІП НАПрН України, Національним технічним університетом України “КПІ” та іншими закладами й установами з проблем розвитку інформаційних технологій, соціальних комунікацій і права;
- розвитку міжнародного наукового співробітництва у сфері кібербезпеки та розбудови інформаційного суспільства.

5. Наукова конференція **“Інформаційні технології та безпека: теоретичні та правові основи інформаційної безпеки”**. Проведена 14 грудня 2012 року НДІП НАПрН України спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України. Статус конференції – міжвідомча.

В конференції взяли участь понад 60 науковців. Учасники конференції заслухали та обговорили 15 доповідей (5 з яких – співробітників НДІП НАПрН України), які піднімали питання сутності інформаційної безпеки; безпеки інформації у сучасних умовах (теоретичні та прикладні аспекти); моделювання безпеки в складних системах (політика і безпека); досягнень, проблем та перспектив правового забезпечення інформаційної безпеки; питань міжнародних політико-правових проблем регулювання Інтернету тощо.

Узагальнені підсумки наукової конференції полягають в необхідності:

- поширення та поглиблення наукових заходів у сфері інформаційної безпеки та кібербезпеки як її складової;
- опрацювання питання стосовно організації спільних наукових досліджень між НДІП НАПрН України, Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України, Фізико-технічним інститутом Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” та іншими закладами й установами з проблем запобігання та усунення можливих загроз у сфері інформаційної безпеки.

Понад плану виконання показників паспорта бюджетної програми. За фінансової підтримки партнерів НДІП НАПрН України організовано і проведено 6 наукових заходів:

1. Науково-методичний семінар **“Теоретичні засади кодифікації інформаційного законодавства України”**. Проведено 31 січня 2012 року спільно з Київським регіональним центром НАПрН України. На заході було розглянуто теоретичні аспекти розробки окремих положень проекту Концепції кодифікації інформаційного законодавства України.

2. Науково-методичний семінар **“Методологічні засади розробки Концепції кодифікації інформаційного законодавства України”**. Проведено 7 лютого 2012 р. спільно з Київським регіональним центром НАПрН України. На заході були обговорені концептуальні методологічні підходи до вирішення окремих питань кодифікації інформаційного законодавства, а також презентовано основні положення підготовленого авторським колективом НДІП проекту Концепції кодифікації інформаційного законодавства України.

3. VIII міжнародна науково-практична Інтернет-конференція **“Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці”**. НДІП НАПрН України був співорганізатором Інтернет-конференції – проекту Національного університету державної податкової служби України. Конференція проводилася з 23.01.12 р. по 29.03.12 р., пленарне засідання в режимі веб-конференції відбулося 29 березня 2012 р. Статус конференції – міжнародна.

В ході пленарного засідання було підведено підсумки роботи учасників інтернет-конференції за напрямками: інформаційні технології, моделювання в економіці та хмарні технології; інформаційно-аналітичне забезпечення та моделювання процесів оподаткування; інформаційні технології фінансових ринків та електронна комерція; бази знань, технології підтримки прийняття рішень та семантичний Інтернет; інформаційні технології в освіті; інформаційна безпека; інформаційне право та правова інформатика в інформаційному суспільстві. У роботі конференції взяли участь 105 осіб, у т.ч. 3 іноземні фахівці (Китай, Росія, США). Інноваційна форма проведення пленарного засідання дозволила дистанційно взяти у ньому участь понад 50 фахівцям наукових установ та організацій України та Росії.

4. Міжнародний “круглий стіл” **“Міжнародні політичні та правові ініціативи щодо майбутнього кіберпростору”**. Проведено 29 травня 2012 р. спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень у конференц-залі інституту. Статус “круглого столу” – міжнародний.

У засіданні взяли участь представники Апарату Верховної Ради України, РНБО України, заінтересованих державних органів, правоохоронних органів та військових формувань, наукових установ і навчальних закладів, зокрема, Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, Національної академії Служби безпеки України, Науково-дослідного інституту Збройних Сил України, Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації НТУУ “КПІ”, Військового інституту телекомунікацій та інформації НТУУ “КПІ”, Фізико-технічного інституту НТУУ “КПІ”, видавництва “Академпрес”, Інформаційного центру “Електронні вісті”, Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, а також представники посольств США і КНР в Україні, всього 55 учасників. В обговоренні аналітичної доповіді та подальшій дискусії взяли участь та виступили з доповідями 4 співробітники НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Баранов О.А., Ланде Д.В., Цимбалюк В.С.).

Учасники міжнародного “круглого столу” підтримали пропозиції щодо вироблення українською стороною консенсусного документа з проблем інформаційної сфери, що може стати однією із провідних тем під час головування України в ОБСЄ у 2013 році. Також було запропоновано розглянути ці пропозиції на засіданні Координаційного бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки НАПрН України.

5. “Круглий стіл” **“Інформаційне суспільство: держава, право, бізнес”**. Проведено 29 травня 2012 р. спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень у конференц-залі інституту. Статус “круглого столу” – міжвідомчий.

В ході “круглого столу” були розглянуті питання державної політики в інформаційному суспільстві, зокрема: сучасні виклики і загрози, форми самоорганізації громадян в інформаційному суспільстві, тенденції розвитку інформаційного права у світі, міжнародні нормативні акти у галузі інформаційного права з питань прав і свобод людини; чинники впливу інформаційного суспільства на бізнес. В обговоренні запропонованих питань та подальшій дискусії взяли участь та виступили з доповідями 4 співробітники НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Баранов О.А., Беляков К.І., Цимбалюк В.С., Фурашев В.М., Золотар О.О.).

Учасники “круглого столу” підтримали необхідність продовження комплексного опрацювання проблем юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, зокрема, в контексті міжнародного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового права.

6. Міжнародна науково-практична конференція **“Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі”**. Проведена 26 жовтня 2012 р. спільно з Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, Національним університетом “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” у конференц-залі Президії НАПрН України. Статус конференції – міжвідомча.

В ході конференції було розглянуто системні проблеми формування інформаційного суспільства, актуальні питання правового регулювання в інформаційній сфері та пов'язані з цим проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. Зокрема, правопорушення щодо поширення спотвореної інформації, маніпулювання свідомістю тощо. З доповідями перед учасниками конференції виступили 3 співробітники НДІП НАПрН України (Пилипчук В.Г., Баранов О.А., Арістова І.В.).

За результатами конференції передбачено здійснення комплексу заходів щодо розвитку правової науки в інформаційній сфері, у т.ч. ініціювання створення наукового підрозділу інформаційного правопорядку НДІП НАПрН України (в м. Харкові) та організації спільних досліджень з іншими установами НАПрН України.

Як зазначалося, у 2012 р. співробітники НДІП НАПрН України брали участь у **21** науковій конференції та інших міжнародних наукових заходах, на яких зробили 19 доповідей. Безпосередньо НДІП НАПрН України організовував **4** міжнародні наукові заходи. Інформація про наукові заходи, що були організовані і проведені наведена на веб-сайті НДІП НАПрН України.

Про Координаційне бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки. НДІП НАПрН України забезпечує діяльність Координаційного бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки, яке є координаційно-дорадчим органом Відділення державно-правових наук і міжнародного права Національної академії правових наук України. Очолюють Бюро працівники НДІП (Пилипчук В.Г. – голова Бюро, Фурашев В.М. – заступник голови, Настюк В.Я. – учений секретар). До складу Бюро входять провідні вчені інформаційної сфери із числа членів НАН України і НАПрН України, заінтересованих державних органів, закладів та установ України.

Головним завданням Бюро є розвиток правової науки та координація фундаментальних і прикладних правових досліджень в інформаційній сфері. У звітний період опрацьовано та схвалено:

- 1) проект Положення про Координаційне бюро (затверджене 05.03.12 р. на засіданні Відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України);
- 2) пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011 – 2015 рр. в інформаційній сфері (затверджені 06.03.12 р. Загальними зборами НАПрН України);
- 3) пропозиції щодо внесення змін до паспорта наукової спеціальності 12.00.07 в галузі інформаційного права (схвалені Експертною радою в галузі юридичних наук ДАК МОНмолодьспорту України);
- 4) проект Концепції кодифікації інформаційного законодавства України;
- 5) складстворило робочу групу (із числа членів Бюро) з питань кодифікації інформаційного законодавства України.

Робота над дисертаційними дослідженнями. Співробітники НДІП НАПрН України працюють над дисертаційними дослідженнями згідно з тематикою, затвердженою Вченою радою, що відповідає науковим напрямам діяльності інституту. У звітний період вони працювали над 16 дисертаційними дослідженнями, у т.ч. 9 докторськими та 7 кандидатськими.

Інформація щодо докторських дисертаційних досліджень:

– Новицький А.М. захистив докторську дисертацію 27 квітня 2012 р. на тему: *“Адміністративно-правові основи формування інститутів інформаційного суспільства в Україні: теорія та практика”*.

– Баранов О.А. – тема: *“Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку інформаційного права України”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Пилипчук В.Г.

– Брижко В.М. – тема: *“Теоретико-правові основи систематизації інформаційного законодавства України”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Ярмиш О.Н. Робота завершена у повному обсязі.

– Золотар О.О. – тема: *“Правові основи інформаційної безпеки людини”*, наук. консультант – д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І.

– Корж І.Ф. – тема: *“Адміністративно-правові відносини у сфері державної безпеки”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Настюк В.Я.

– Красноступ Г.М. – тема: *“Теоретико-правові основи державної інформаційної політики у сфері телебачення і радіомовлення”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Пилипчук В.Г.

– Савінова Н.А. – тема: *“Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Фріс П.Л. Робота подана до захисту.

– Фурашев В.М. – тема: *“Методологічно-правові основи системної інформатизації діяльності центральних органів виконавчої влади України”*, наук. консультант – д.ю.н., проф. Пилипчук В.Г.

– Цимбалюк В.С. – тема: *“Кодифікація інформаційного законодавства України”*, наук. консультант – д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І. Робота подана до захисту.

Інформація щодо кандидатських дисертаційних досліджень:

– Антоненко С.А. – тема: *“Правові та організаційні засади функціонування електронних фондів нормативно-правової інформації в Україні”*, наук. керівник – д.ю.н., проф. Марущак А.І.

– Баєв О.О. – тема: *“Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин у сфері телекомунікацій та зв’язку України”*, наук. керівник – д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І.

– Беланюк М.В. – тема: *“Правові засади організації та діяльності органів військової юстиції на теренах України (1939 – 1942 рр.)”*, наук. керівник – д.ю.н., проф. Пилипчук В.Г.

– Лебединська О.В. – тема: *“Фінансово-правові засади діяльності наукових установ”*, наук. керівник – д.ю.н., проф. Копан О.В.

– Мозолевська О.М. – тема: *“Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України”*, наук. керівник – д.ю.н., проф. Марущак А.І. Робота завершена.

– Проценко В.А. – тема: *“Механізми гармонізації національного та міжнародного інформаційного права”*, наук. керівник – д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І.

– Ходос Л.В. – тема: *“Правові засади управління інформаційними ризиками у фінансовій системі України”*, наук. керівник – д.ю.н., проф. Стрельбицький М.П.

Загалом, підготовка наукових кадрів в НДІП НАПрН України Інституті здійснюється в основному за спеціальністю 12.00.07 – “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” з наданням пріоритету дослідженням в галузі інформаційного права.

Присвоєння вчених звань. У звітний період провідним науковим співробітникам НДІП НАПрН України Золотар О.О., Красноступ Г.М. та Баранову О.А. присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності 12.00.07 – “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” (рішення Вченої ради НДІП НАПрН України від 26.04.12 р., протокол № 5; від 26.06.12 р., протоколи № 7 та № 11 від 09.10.12 р.).

Спеціалізована вчена рада. В НДІП НАПрН України функціонує спеціалізована вчена рада К 26.501.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 (Наказ ВАК України від 06.06.11 р. № 517 “Про створення спеціалізованої вченої ради”, підстава – постанова президії ВАК України від 31.05.11 р. № 7-06/5). Голова спеціалізованої вченої ради – Беляков К.І., д.ю.н., с.н.с., вчений секретар – Золотар О.О., к.ю.н., с.н.с.

У звітний період спеціалізована вчена рада провела 8 засідань, в ході яких: проведено захист двох кандидатських дисертацій за спеціальністю 12.00.07 – “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” (Трубіна І.О. на тему: *“Правові засади функціонування системи електронних платежів у сфері електронної комерції”*; Шепітька С.А. на тему *“Юридична особа як суб’єкт адміністративного делікту”*); здійснено повторний розгляд та рецензування трьох дисертацій здобувачів наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальностями 12.00.07, 12.00.01; прийнято до захисту 2 кандидатські дисертації.

Офіційне опонування. У 2012 році вчені НДІП НАПрН України виступали офіційними опонентами на захисті 15 кандидатських і докторських дисертацій (Арістова І.В. – 3, Беляков К.І. – 4, Копан О.В. – 2, Марущак А.І. – 2, Новицький А.М. – 1, Пилипчук В.Г. – 2, Цимбалюк В.С. – 1), підготували відгуки на автореферати 55 кандидатських і докторських дисертацій (Арістова І.В. – 28, Беляков К.І. – 2, Копан О.В. – 5, Новицький А.М. – 3, Марущак А.І. – 10, Пилипчук В.Г. – 7).

Підсумок деяким науковим здобуткам. Науково-дослідний інститут інформатики і права – державна науково-дослідна установа, яка входить до складу Національної академії правових наук України та функціонує на засадах самоврядування відповідно до законодавства України.

Головним завданням НДІП НАПрН України є проведення фундаментальних і прикладних досліджень з теоретико-правових проблем розбудови інформаційного суспільства та інтеграції України у світовий інформаційний простір, в галузі інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки, розробки і впровадження у практику сучасних методів і засобів обробки даних, електронних систем і баз даних в галузі держави і права, сприяння державним органам у розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави.

Основними науковими здобутками НДІП НАПрН України у 2012 році є:

- розробка сучасних пріоритетних напрямів розвитку правової науки та правових досліджень в інформаційній сфері. Одержано приріст нових знань в галузі інформаційного права, інформаційної безпеки, правової інформатики та інформатизації;
- сприяння розвитку інформаційного законодавства України;
- видання наукових праць з проблематики у друкованому й електронному вигляді. За звітний період в НДІП НАПрН України видано 109 робіт загальним обсягом 4023 с.;
- розроблення та опублікування проекту Концепції кодифікації інформаційного законодавства України та отримання свідоцтва про реєстрацію авторського права на науковий твір “Концепція кодифікації інформаційного законодавства України”;
- впровадження у центральних, обласних та районних ланках державного управління “Бібліотеки (системи) баз даних і знань у галузі держави і права” та ін. Створено організаційно-правові передумови щодо залучення працівників НДІП НАПрН України до перепідготовки державних службовців, які працюють в інформаційній сфері.
- відкриття двох нових напрямів наукових досліджень: НДР на тему “Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства” та НДР на тему “Державно-правові проблеми інформаційної безпеки людини і суспільства в умовах інтеграції України у світовий інформаційний простір”;

Звіт розглянуто і схвалено на засіданні Вченої ради Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України (протокол № 13 від 20.12.12 р.).

Пилипчук В.Г., голова вченої ради НДІП НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НДІП НАПрН України.

Фурашев В.М., заступник голови вченої ради НДІП НАПрН України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник., доцент.

~~~~~ * * * ~~~~~

І н ф о р м а ц і й н е   п р а в о

УДК 1:316.4

ДАНИЛЬЯН О.Г., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”

ДЗЬОБАНЬ О.П., доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник НДПП НАПрН України

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТИНА СВІТУ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ СУЧАСНОЇ НАУКИ Й КУЛЬТУРИ

Анотація. Проаналізовані окремі аспекти сутності інформаційної картини світу з точки зору сучасного стану й перспектив технологічного розвитку суспільства.

Ключові слова: інформація, картина світу, інформатизація, наука, інформаційна культура.

Аннотация. Проанализированы отдельные аспекты сущности информационной картины мира с точки зрения современного состояния и перспектив технологического развития общества.

Ключевые слова: информация, картина мира, информатизация, наука, информационная культура.

Summary. The separate aspects of essence of informative picture of world are analyzed from point of the modern state and prospects of technological development of society.

Keywords: information, world picture, informatization, science, informative culture.

Постановка проблеми. В рамках сучасної культури наука зазнає трансформацій, змінюється і наукова картина світу, а також її норми й ідеали. Отже, нові конструктиви, що оформляються сьогодні наукою, будуть сприйняті культурою у вигляді нових продуктів наукової й технологічної діяльності. Сучасна наукова картина світу має низку характерних внутрішніх особливостей. По-перше, зростає не тільки число міждисциплінарних і наддисциплінарних напрямів у науці, а наукові дослідження частіше організовуються як проблемно орієнтовані. По-друге, деякі зрізи науки стикаються з проблемою нагромадження теоретичних побудов через труднощі перевірки їх експериментальним шляхом. По-третє, сучасна наука має могутній обчислювальний інструмент – комп’ютер. У свою чергу, інформаційна культура формулює свої граничні умови існування сучасної науки. Так, стан справ у культурі сучасного суспільства характеризується тим, що зростає кількість символічно згорнутих образів, використовуваних у комунікаціях. Мовні засоби конструюються безпосередньо під завдання, що виникають у різних видах діяльності. Самі предмети науки змінюються під впливом зміни наявної практики й комунікації.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що, незважаючи на очевидність необхідності опрацювання проблеми сучасної картини світу з якомога ширшим урахуванням інформаційної царини, вказана проблема ще не отримала належного висвітлення у філософській літературі.

Метою статті є спроба ліквідувати деякі окремі прогалини в розумінні досліджуваної проблеми.

Виклад основних положень. Сучасна форма наукової картини світу – інформаційна картина світу – є перехідною від некласичної до постнекласичної. Період некласичної науки відрізняється спеціалізацією предметів наук, дисциплінарною організацією системи науки. Про сучасну систему науки відомий російський дослідник В. Стьопін пише: “Якщо стисло охарактеризувати сучасні тенденції синтезу наукових знань, то вони виражаються у прагненні побудувати загальнонаукову картину світу на основі принципів універсального еволюціонізму, що об’єднують в єдине ціле ідеї системного й еволюційного підходів” [1, с. 196]. Системні й еволюційні ідеї існують дійсно давно, але саме зараз вони переглядаються. Однією з суттєвих причин цього є актуалізація залучення наукових засобів до вирішення глобальних екологічних проблем. Таким чином, положення наукової картини світу сьогодні виражається у двох фактах: 1) у науці склалися умови для інтеграції наукових дисциплін; 2) у науці виникли теорії, які не заперечують різноманіття наявних бачень, але є інваріантними до них [1, с. 212].

Нова проблематика, що виникає на тлі усвідомлення наукою своїх сенсів, примушує звертати увагу на наукову раціональність, її ідеали й норми. Сам факт зростання числа наукових праць, що містять рефлексію над наукою, свідчить про завершення етапу її розвитку. В. Стьопін робить спробу філософської рефлексії наукової раціональності, застосовуючи типологію – класична, некласична, постнекласична – до класифікації раціональності. На його думку, постнекласична раціональність враховує співвіднесення знань про об’єкт не тільки із засобами (як некласична раціональність), й з ціннісно-цільовими структурами діяльності [2, с. 12-13]. Аналогічно, М. Ахундов змальовує постнекласичну науку в трьох аспектах: “По-перше, постнекласична наука, виділена за класичними критеріями, наприклад, нерівноважна термодинаміка, теорія Всесвіту, що розширюється, і взагалі всі нелінійні узагальнення в сучасному природознавстві. По-друге, це наука про людинорозмірні системи, визначена вже за “некласичними” критеріями, оскільки тут нез’ясованою є сама структура наукового знання: на зміну традиційним науковим теоріям приходять якісь комплекси, експертизи тощо. Нарешті, по-третє, це наука, в тіло якої введений етичний компонент, виділена саме за якимись “постнекласичними” критеріями. Тут революція пов’язана з виходом за рамки науки, зі створенням нової форми суспільної свідомості – постнауки” [3, с. 28]. Означені ідеї відзначають напрями розвитку науки що лише виникають, утверджують зміну пріоритетів сучасної науки, що знову починає орієнтуватися на людину.

Виділення етапів в історії науки, запропоноване В. Стьопіним, вкладається в схему стрибків, коли революційні зміни призводять до появи нових рис або істотної зміни старих, що, у свою чергу, призводить до переходу цілого в новий стан. Переходи між такими етапами розтягнуті за часом в масштабах людського життя, але в масштабах історії вони є стрібноподібними, моментальними. Ідеї, що знаменують новий етап думки, народжуються попереднім етапом. Отже, фундаментальні предмети постнекласичної науки, на основі яких сьогодні формується інформаційна культура сучасної людини, сформувалися в останні 30 – 50 років

Інформаційну культуру сьогодні слід розглядати не лише в психологічному і педагогічному контекстах як визначення об’єктивних і суб’єктивних умов ефективного оволодіння інформаційною технікою, а також умінням користуватися персональними комп’ютерами та інформаційними мережами зі здатністю адаптуватися до механізмів їх дії, а й в соціокультурному аспекті. Звідси, інформаційна культура – це соціокультурна реальність, створена людиною, яка, разом з тим, впливає на форми масової поведінки, усе більше визначає їх. Саме як така соціокультурна реальність інформаційна культура і стає предметом філософії.

Філософський аналіз дозволяє виділити три основні складові інформаційної культури [4 – 7]:

- інформаційна інфраструктура як система, що дозволяє людині в оточуючому її інформаційному просторі одержувати необхідну інформацію в потрібний час і в потрібному місці;

- мультимедіа як система інформаційних механізмів, що дозволяють додавати індивідуальним зразкам поведінки й дії публічного характеру і на цій основі формувати загальні ціннісні орієнтації суспільства;

- метаосвіта, тобто формування розуміння людиною свого місця і, відповідно, своєї справжньої ролі у світі, в якому вона живе (на відміну від освіти – підготовки людини до тих видів діяльності, які необхідні суспільству на даному етапі його розвитку).

Якщо використовувати моделі нелінійної динаміки для моделювання процесу трансформації переоформленої наукою наукової картини світу в культуру, то можна побудувати декілька сценаріїв. Так, за сприятливих умов введення нових, постнекласичних моделей буде прийнятним, але вони можуть як незначні флуктуації залишитися неістотними, невідображеними. З одного боку, як зазначив М. Моїсєєв, у розумінні людиною світу відбувається “розлучення з простотою” [8, с. 39, 42], тобто перехід від простих (лінійних) моделей до складніших (некласичних динамічних і далі до моделей з нестійкостями й загостреннями). З іншого боку, сучасна наука звертається за образами до класичної думки, до спадщини не тільки західної, а й традиційної культур. У цьому сенсі відбувається зустріч з простотою, очевидністю східних моделей. Вся складність у розумінні нових моделей міститься в необхідності з’єднання східних холистичних мотивів, кількісного методу і перетворювальної інтенції, вирощених західною цивілізацією. Про необхідність доповнення сенсів людини сенсами оточення читаємо у П. Гайденко: “Поки ми не звільнимся від думки, що сенс вносить у світ тільки людина, ...поки не повернемо і природі її онтологічне значення, ... ми не зможемо справитися ані з проблемою раціональності, ані з екологічними й іншими кризами. Бо екологічна криза є ...продуктом особливого, характерного для нового часу типу ментальності, що визначає наше ставлення до природи і розуміння її” [9, с. 8]. Якщо висловлена тут постановка орієнтирів раціональності може бути усвідомленою або вже усвідомлена сьогодні частиною суспільства, то велика його частина все ж таки керується не думками про світ, а думками у світі, тобто в даному випадку уявленнями, які є втиснутими в матеріал. Так, твори сучасної інформаційної цивілізації, насамперед, носять відбиток загальної інформативності, конструктивності і, одночасно, призначені для повного задоволення потреб сучасної людини. Наука значно зрослася з інформаційною діяльністю, здійснюючи свій зв’язок з наявною практикою саме через співучасть у висуненні теоретичних основ створення інформаційних технологій. Тип раціональності, що склався на цій основі, можна позначити як економіко-інформаційний тип або як цілераціональність, відповідну домінуючій діяльності.

Зазвичай виділяються три шляхи, що принципово відрізняються, до розуміння нової інформаційної культури сучасної людини в рамках інформаційної картини світу. Перший – шлях вченого, який переходить у своїх дослідженнях від старих моделей до нових. Другий шлях – шлях освоєння всього простору продуктів західної цивілізації, тобто шлях людини, що постійно знаходиться в культурному середовищі техногенного суспільства. Третій шлях – освоєння людиною нових наукових моделей, близьких, як було зазначено, до східної холистичної традиції, на вказаних підставах східної культури [10]. Можливо, третій шлях стане високоефективним. У цьому сенсі представляє

інтерес прогнозування розповсюдження центрів науки, яка оперує новими засобами і вирішує нові завдання. Оскільки наука набуває тісніших взаємозв'язків з соціальним оточенням, то можливі варіанти подальшого розвитку наукової картини світу співвідносяться з типологією взаємовпливу науки і її оточення в культурі сучасного суспільства. Додатковим ракурсом аналізу є урахування чинника демографічної кризи в економічно й технологічно розвинених державах.

Наука як соціальний інститут зазнає труднощів, пов'язаних з внутрішнім перевлаштуванням і реорганізацією своїх зовнішніх зв'язків – системною кризою. Наука вирішує все більше задач, які ставляться для неї ззовні. Більше того, система науки управляється на підставі цілей і норм опису, оформлених у сфері інших соціальних інтересів, аніж пізнання світу. Так, наприклад, медицина сьогодні не тільки використовує готові технологічні рішення, а й пред'являє свої завдання, проблеми, питання. Медицина, одночасно використовуючи можливості конструювання задачноорієнтованих інструментів і засобів, побудови штучного аналогу живої тканини, корекції неправильно функціонуючої підсистеми організму і пред'являючи цінності здоров'я, життя взагалі, виявляє шляхи можливого з'єднання ціннісного й цільового аспектів технологічної й наукової діяльності.

Вплив сучасної людини на біосферу Землі є катастрофічно великим, катастрофічно погіршується екологічна обстановка. Отже, модель співвідношення біосфери й ноосфери Землі, запропонована В. Вернадським, стає відправною точкою одного з найактуальніших, якщо не найважливішого напрямку сучасної наукової картини світу. На екологічну проблему накладається демографічна проблема – зростання населення економічно слабких країн, причому збільшення чисельності населення земної кулі відбувається тільки за рахунок нерозвинених країн, ще раз постає проблема підйому рівня освіченості. ЮНЕСКО ставить одним із своїх завдань сприяння підвищенню рівня освіченості жінок, особливо в державах з традиційним культурним складом. Відбувається зіткнення традиційної й техногенної культур, так що поверхневі зразки західної культури накладаються на традиційні світоглядні підстави, різко зростають споживчі установки в країнах Сходу. Як результат цього постає проблема взаємозв'язку освіченості населення країн з традиційною культурою і регулюванням світової економіки. Комплекс цих і інших проблем призвів сьогодні до виникнення концепції стійкого розвитку і постановки перед міжнародними організаціями першорядних завдань. На цьому шляху виникає вимога постійного сценування, прогнозування, моделювання діяльності систем, окремих комплексів, імітації процесів і потоків, що вимагає і технологічного, і наукового опрацювання на сучасному інформаційному етапі розвитку суспільства. Адже кожна епоха має свої особливі досягнення у сфері виробництва і культури, які являють собою те вічне й не скороминуще, що потім як віхи висвічують пройдений людський шлях. Чи то це піраміди Хеопса, чи то димлячий паровоз або виблискуючий автомобіль. Можливо, і наша епоха увійде до історії пам'ятником не менш приголомшливим, аніж великі храми минулого, – це мікропроцесор, що вже сьогодні зумовлює незвичайне майбутнє людства, сьогодення інформаційної технології, нову інформаційну картину світу.

Треба сказати, що мікропроцесор створений з надзвичайних на землі елементів, елементів самої землі (це помітив письменник, засновник громадської некомерційної дослідницької організації Інститут Діскавері в Сіетлі Джордж Гілдер). Пісок служить початковим матеріалом при створенні кремнієвої пластини – основи мікропроцесора, складність якої є такою, що на площі близько 1 см² наноситься система комунікацій, зіставна за складністю з детальною картиною, скажімо, всіх доріг і вулиць Америки з

працюючими світлофорами. Якщо порівняти транзистор з серцем мікропроцесора, то в сучасному мікропроцесорі їх близько 5 млрд.

Ключову роль в інформаційних технологіях відіграє ще й скловолокно, яке складається зі скла такого типу, яке є прозорим при товщині в декілька кілометрів. Ця прозорість є необхідною, щоб забезпечити передачу по оптичному волокну діаметром з людський волос і завдовжки як відстань між Харковом і Львовом інформації зі швидкістю не менше 15 гігабіт/с. Така швидкість забезпечує передачу тексту декількох тисяч екземплярів Біблії в секунду. Ця техніка – гігантський крок вперед порівняно з традиційними засобами передачі інформації. Наприклад, при Конгресі США є бібліотека, в якій зберігається все, що було опубліковано в Америці за останні 100 років. Так от, щоб передати всі матеріали з бібліотеки Конгресу традиційними дротяними засобами зв'язку знадобилося б майже 200 років. А за допомогою оптико-волоконної техніки – всього 5 годин.

Обидві технології – концентрація інформації і її транспортування – удосконалюються надзвичайно швидко. Загальновизнано, що ефективність функціонування комп'ютерів за десять останніх років зросла приблизно в мільйон разів. А якщо врахувати, що удосконалюється і процедура паралельної обробки даних, то знання, що створюється індивідом у муках творчості, стає інтерсуб'єктивним у глобальному масштабі буквально миттєво. Значення і цінність такого явища важко переоцінити у становленні нового менталітету людини в культурі сучасного інформаційного суспільства.

Ще 20 – 25 років тому не можна було прогнозувати істотні зміни в цій галузі істинно людської суті. Зараз, коли обчислювальна техніка в розвинених країнах перетворилася на засіб забезпечення інтелектуальної праці (наприклад, тільки в США більш як 150 млн. персональних комп'ютерів, понад 5000 загальнодоступних баз даних, об'єднаних у загальнонаціональну супутникову й кабельну мережу), розумно припустити, що занурення в інформаційне буття якісно змінює й форми інтелектуальної діяльності індивіда.

Тривалий час людство було переконано, що майже всі проблеми можна вирішити, накопичивши знання шляхом створення суперкомп'ютерів, які зможуть все систематизувати і все розраховувати наперед. Людству здавалося, що проблемне поле у межах “можливе-неможливе” для науки лежить лише в традиційному кантівському сенсі, тобто можна вивчати “те, що є”, і не претендувати на те, щоб указувати “як повинно бути”. Отже, йшлося не про обмеженість науки як способу об'єднання знання, а про її нездатність задавати орієнтири й ідеали. Навпаки, накопичення і обробка знань на мікропроцесорній техніці знов повертає людство не тільки до проблеми інтеграції знання, що вливається в наукову картину світу, а й до детермінації майбутнього [11, с. 140-141].

Проблему інтеграції знань можна охарактеризувати як закон ускладнення складності, який свідчить, що складність процесу збільшується на квадрат числа одиниць, які належить організувати, будь то якась річ або сукупність концептів, або мікропроцесори на панелі приладу. А. Пензіас, лауреат Нобелівської премії, пояснює цю проблему на прикладі дитячої вечірки, куди прибуває ще одна дитина [12, с. 7]. Рівень шуму, відзначає він, зростає не просто ще на одну додаткову дитину, він росте геометрично в прямій пропорції до всіх присутніх дітей, з якими вона перекликатиметься і гратиме, плюс ще одного новоприбулого. Це і є закон ускладнення складності, який виявляється в макрокосмі. Те ж саме відбувається і при включенні все нових і нових знань у так звані бази даних, які потім організуються у бази знань для комп'ютерного сервісу і експертних систем. Звичайно, можливості комп'ютерів величезні, проте вони можуть мати справу тільки з фактами, а джерело фактів –

людина, яка пізнає, творить себе і світ фактів у процесі життя. І основна проблема при цьому та, що людина, а точніше, людський мозок здатний сприймати не більше 50 біт/с [13, с. 47]. Цей показник характеризує кількість інформації, яку людина в змозі засвоїти, а людський мозок не переробиш. Звідси – одна з фундаментальних проблем наукової картини світу – це вміння виключити зайву інформацію.

Незважаючи на те, що зростання знань характеризується законом ускладнення складнощів, одночасно ефективність обробки останніх мікропроцесорною технікою зростає випереджаючими темпами і створювані на їх основі системи штучного інтелекту неухильно підвищують продуктивність в обробці й аналізі знань, а здатність останніх до самоудосконалення робить процес аналогічним еволюційному механізму природного інтелекту. Так, наприклад, компанія Google працює над власною нейромережею, в якій використовується 16 тис. процесорних ядер і реалізується 1 млрд. зв'язків між нейронами. Дана мережа – це універсальна технологія, яка може бути використана в різних сферах і на різних масивах даних. Наприклад, вона вже застосовується для розпізнавання мови, при цьому кількість помилок була зменшена на 20 – 25 %. Це означає, що нейромережа здатна оптимізувати алгоритми для мови, враховуючи особливості артикуляції і різних діалектів. Зараз дана технологія також використовується в сервісі Google Street View, де необхідно працювати з найдрібнішими деталями фотографій. При цьому нейромережа показує набагато кращі результати, аніж люди. У майбутньому планується використовувати дані розробки і в інших сервісах Google: пошук зображень, Google Glass і автомобілі Google з безпілотним управлінням [14].

Повернемося до проблеми обмеження зайвої інформації. Сьогодні багато учених доходять висновку, що чим більше інформації людині доводиться переглядати, тим менше вона знає. У світі різномасштабної й різнопланової електронної інформації людина примушується думати не лінійно-послідовно, а мозаїчно, через інтервали, за допомогою резонансу. Основним принципом свідомості, що структурує, знову стає міф як спосіб утримати цілісність сприйняття у світі, що бурхливо оновлюється, кінцевою фазою розвитку якого має стати технічне відтворення свідомості. Сьогодні у світі існують мільярди персональних комп'ютерів, які об'єднані практично в планетарну комп'ютерну мережу, і число користувачів стрімко зростає, все більше збільшуючи інтернаціональний потік інформації. Якщо розглядати все зростаючий інформаційний потік з точки зору біологічної антропології, то новостворювана реальність конструюється самою людиною, і адаптація до неї обертається самоадаптацією. І людина як аналогова істота з точки зору функціонування мозку, повинна уміти відключатися, точніше, прагнути не бути залученою в цей інформаційний потік.

Висновки.

Проблема обмеження одержуваної інформації була завжди, і в процесі розвитку та функціонування знання сформувалися різні форми концентрації наукового знання. Найпоширеніша – це концептуалізація знання, однією з форм вираження якої є наукова картина світу. Інша справа, що інтелектуальна техніка на базі мікропроцесорів дозволяє створювати автоматично діючі програми, скажімо, з підбору інформації, що цікавить, або складання резюме з наукових журналів. У цьому випадку виникає вже інша проблема. Оскільки такі програми комп'ютерам під силу, вони можуть спілкуватися на обох кінцях ліній зв'язку, тобто комп'ютери говоритимуть один з одним від імені користувача. Звичайно, у зв'язку з такою перспективою треба замислюватися над змістом прийдешніх революційних змін, коли механічні виконавці відіграватимуть роль користувачів [11].

Логіка розвитку комп'ютерів і розроблення все більш універсальних засобів програмування дозволяють припустити, що вже в досяжній перспективі будуть створені передумови роботи з комп'ютером у діалоговому режимі з використанням при цьому природної розмовної мови або спеціальних мов, розвинених в окремих сферах наукового знання. Розвиток інформаційної мікрокомп'ютерної техніки і суперкомп'ютерів, персональних комп'ютерів, центрів колективного користування і т.п. технічних пристроїв інформаційного сервісу веде до виникнення інфосфери або інформаційного простору в рамках наукової картини світу. Штучна інфосфера, ядро якої становитимуть мікрокомп'ютерні пристрої, очевидно, увіллється в глобальне ноосферне утворення. Імовірно, що процеси коеволюції інфосфери й ноосфери підуть значно швидше, оскільки істотну роль в цьому процесі відіграє прогресуюча автоматизація інформаційних процесів. З урахуванням глобалізації процесів можна спрогнозувати можливість виникнення людино-машинного надінтелекту (“гібридного інтелекту”), що охопить усю нашу планету. Не вдаючись в деталізацію цього процесу, відзначимо, що концепція інфосфери і можливість створення надінтелекту ініціюють створення досить незвичайних (“божевільних”) гіпотез глобальної інформатизації.

Особливості наукового підходу вимагають заміни реальних об'єктів їх моделями, тобто заміщенням одного змісту іншим речовинним або знаковим. Проте, в цьому заміщенні завжди присутня невизначувана процедура, що не формалізується, – встановлення відповідності моделі оригіналу, яка все більшою мірою стає процедурою комп'ютерів. Парадокс цієї процедури в тому, що, як правило, ті моделі, які, здавалося б, не мають нічого спільного з оригіналом, несуть найбільшу інформацію про об'єкт. Вирішуючи це, учені винайшли спеціальні мови і прийоми як підмогу для правильних висновків. Наукова картина світу, яка виступає синтетичною моделлю, об'єднуючи у своїй цілісності все різноманіття сучасного наукового знання, щоб стати надбанням суспільної свідомості, повинна бути виражена врешті-решт, у природній мовній формі. І ось суперечність між природною мовою, якою описується результат, і штучною, якою здобувається останній, довірено вирішувати комп'ютеру, оскільки потенційно комп'ютерне моделювання не має обмежень, а будь-яка пізнавальна процедура може розглядатися як моделювання. Сучасний фахівець, проводячи наукове дослідження солідарно з комп'ютером, вже не мучиться риторичним запитанням А. Тюрінга: “Чи може машина мислити?”. Проблеми тепер інші: удосконалювати мови програмування, щоб створювати новий клас комп'ютерів, які володіють здібностями до асоціацій, а можливо, й інтуїцією, близькою до людської. Як стверджують сучасні дослідники інформаційної царини, наскільки далеко може поширюватися довіра сучасної людини до викладень комп'ютера, поки що не знає ніхто.

Використана література

1. Степин В.С. Теоретическое знание : структура, история, эволюция / В.С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.
2. Степин В.С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В.С. Степин, Л.Ф. Кузнецова. – М. : ИФРАН, 1994. – 272 с.
3. Ахундов М.Д. Научные революции в постнеклассической науке / М.Д. Ахундов // Проблемы методологии постнеклассической науки. – М. : Наука, 1992. – С. 25-36.
4. Метаобразование как философская и педагогическая проблема. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2001. – 163 с.
5. Абрамова Н.Т. Самосознание и культура / Н.Т. Абрамова, А.А. Воронин, Ф.Т. Михайлов. – М. : Наука, 2009. – 208 с.

6. Скворцов Л.В. Информационная культура и цельное знание / Л.В. Скворцов. – М. : ИНИОН, 2001. – 288 с.
7. Камаралі Г.В. Інформаційна культура : грані взаємодії / Г.В. Камаралі : *зб. наук. праць*; гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 58 (№ 3). – С. 398-401.
8. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев. – М. : Устойчивый мир, 2001. – 198 с.
9. Гайденко П.П. Эволюция понятия науки (XVII-XVIII вв.) : Формирование научных программ нового времени / П.П. Гайденко ; отв. ред. И.Д. Рожанский. – М. : Наука, 1987. – 447 с.
10. Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права : світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О.П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.
11. Михайловский В.Н. Формирование научной картины мира и информатизация / В.Н. Михайловский. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургской кафедры философии РАН, 1994. – 145 с.
12. Собор XX века // Поиск. – 1990. – № 38. – С. 3-12.
13. Райт К. На пути к “глобальной деревне” / К. Райт // В мире науки. – 1990. – № 5. – С. 38-47.
14. Масштабный проект в области искусственного интеллекта. – Режим доступа : [//www.deps.ua/ru/novosti/novosti-rynka/item/767-google-zapustila-masshtabnyi-proeqt-v-oblasti-isqu sstvennogo-intelleqta.html](http://www.deps.ua/ru/novosti/novosti-rynka/item/767-google-zapustila-masshtabnyi-proekt-v-oblasti-issusstvennogo-intelleqta.html)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 351.746

ПЕТРІВ І.М., кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

Анотація. Про розвиток понятійного апарату інформаційного суспільства і системи забезпечення інформаційної безпеки та суверенітету України. Зроблено пропозиції щодо удосконалення структури розвитку інформаційного суспільства, враховуючи власні міжнародні зобов'язання.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційний простір, інформаційне суспільство, інформаційний суверенітет, система забезпечення інформаційної безпеки держави, національний інформаційний простір, інформаційні ресурси, світовий інформаційний простір.

Аннотация. О развитии понятийного аппарата информационного общества и системы обеспечения информационной безопасности и суверенитета Украины. Сделаны предложения по усовершенствованию структуры развития информационного общества, учитывая собственные международные обязательства.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационное пространство, информационное общество, информационный суверенитет, система обеспечения информационной безопасности государства, национальное информационное пространство, информационные ресурсы, мировое информационное пространство.

Summary. About development of conceptual system of informational society and system of providing of informational safety and sovereignty of Ukraine. Suggestions on the improvement of structure of development of informational society are made, taking into account the own international obligations.

Keywords: information security, information environment, information society, information sovereignty, system of providing state information security, national information environment, resources of information, global information environment.

Постановка проблеми. З появою новітніх інформаційних технологій значно збільшився вплив на свідомість людей щодо формування поняття “громадянське інформаційне суспільство”. Можливо в декілька разів більшим є їх вплив на підсвідомість, що надає можливість як відкрито так і таємно маніпулювати людьми, зокрема, з боку іноземних держав, створювати групи впливу, як на діяльність органів державної влади, так і на суспільство в цілому, що може завдати великої шкоди національній безпеці держави і її складовій – інформаційній безпеці держави.

Одним із характерних та найважливіших елементів забезпечення інформаційної безпеки держави є її інформаційний простір. Забезпечення його розвитку має величезний вплив на подальший розвиток держави, є доленосним для її процвітання, тому що зростання меж “сучасного інформаційного простору” як за часом, так і за обсягом на сьогодні є непередбаченим. Тому якнайшвидший розвиток єдиного національного простору та його забезпечення на даний момент є актуальним як ніколи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які останнім часом присвячували свої роботи певним аспектам забезпечення інформаційної безпеки України у межах державної політики, слід назвати праці вітчизняних вчених (В. Петрик, О. Штоквиш, В. Кальниш, В. Полевий, В. Остроухов [1], М. Присяжнюк [2], І. Арістова [3], О. Олійник [4] А. Марущак [5], В. Степанов [6]). Але в їх дослідженнях не приділялось достатньої уваги визначенню поняття “інформаційний простір держави” та аналізу заходів щодо розвитку її інформаційного простору.

Метою статті є визначення поняття інформаційного простору держави як елементу інформаційного суспільства та окреслення правових та організаційних заходів з удосконалення розвитку єдиного національного інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, зростання кількості інформації все більше визначають сутність нашої епохи. Сучасний стан зростання обсягів інформаційних потоків у всіх сферах життєдіяльності будь-якої країни характеризується як перехідний період від “індустріального суспільства” до “інформаційного суспільства”. Але це інформаційне суспільство і його інформаційне поле повинно формуватись з урахуванням цінностей суспільства та прерогативних напрямів розвитку держави. Подальший розвиток інформаційного поля держави повинен забезпечуватись насамперед розробленим понятійним апаратом.

Поняття “інформаційний простір” поєднує два терміни: інформація і простір. З початку розглянемо визначення поняття “інформація”.

Академік В. Глушков зазначає: “Інформація в найширшому її розумінні є міра неоднорідності розподілу матерії та енергії в просторі і часі, міра змін, які супроводжують всі процеси, що відбуваються у світі... Інформацію несуть у собі не тільки наповнені буквами сторінки книг чи людська мова, а й сонячне світло, складки хребта гір, шум водоспаду, шелест листя і т.д.” [7].

Філософський енциклопедичний словник містить таке визначення поняття “інформація”: “повідомлення, інформування про стан справ, відомості про будь-що, що передається людьми” [8, с. 32].

Брижко В. розглядає інформацію в двох аспектах. По-перше, “інформація” – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення завдань засобами, що наділені інтелектуальними можливостями. По-друге, “інформація” розглядається як кількісне значення міри пропускну здатності каналу зв’язку й упорядкованості потоку повідомлень в мережах передачі даних, який складає потік “даних” до яких “відомості прикріплені” [9, с. 116]. При такому підході та з правової точки зору можна враховувати кількісне значення пропускну здатності каналу зв’язку, чим підкреслюється матеріальний зміст “інформації” як об’єкту товарно-грошових відносин, та є можливість вести мову про “право власності на інформаційні продукти”.

Вчені-філософи виходять із поняття інформації через аналіз її предметної і суб’єктної сторін. Предметна сторона інформації утворюється розумінням її сутності. Суб’єктна – з’ясуванням, передусім, її значущості для розвитку суспільства.

Значущість інформації залежить від її властивостей та якостей, що розглядаються як дві сторони однієї медалі. З одного боку, це вимоги, що визначають якість і свободу інформації, її вільний рух і вільний доступ до неї відповідно до вимог Конституції України та “Хартії глобального інформаційного суспільства” від 22 липня 2000 р. [10]. З іншого боку, це потреба в захищеності інформації від маніпулювання, перекозлення, обмеження, від її використання з метою шантажу, як інформаційної агресії та інформаційної зброї. У резолюції Генеральної Асамблеї ООН “Розвиток у сфері інформації і телекомунікації у контексті інформаційної безпеки” від 7 січня 2002 р. [11] основним принципом створення міжнародних концепцій інформаційної безпеки визнана необхідність додержання балансу між заходами інформаційної безпеки, що обмежують загальні права і свободи людини, та принципами інформаційної свободи – збереження вільного руху інформації, забезпечення можливості доступу до неї. Цінностями інформаційного суспільства “Хартія глобального інформаційного суспільства” проголошує можливість вільного обміну інформацією і знаннями, толерантність і повагу до особливостей інших людей.

Розглядаючи цінності інформаційної сфери суспільства, можна погодитись з А. Міночкіним і виділити її основну групу, до якої доцільно віднести – її істинність, достовірність, актуальність, своєчасність, точність, достатність, обґрунтованість, доступність, стійкість, повноту [12, с. 132].

Сьогодні існує три основних філософських підходи, що поєднують у групи інформаційні концепції. Перший підхід виходить з того, що інформація має містити певні відомості про об’єкт, які належать абсолютно всім фізичним процесам і системам. Вони будуються на теорії відображення, де відображення розглядається як атрибут матеріального світу, а інформація пов’язується з потенційними можливостями передаватися і об’єктивуватися. Другий підхід про інформацію виходить з того, що інформація – це функція, яка притаманна лише системам, що самоорганізуються (біологічним, соціальним, кібернетичним, біо-соціо-технічним). Третій підхід розглядає інформацію як ідеальну сутність, яка має властивості містити і передавати відомості та існувати незалежно від матеріальних процесів.

На нашу думку, поняття інформації за своєю суттю більш повно розкриває перша група концепцій, про що йдеться у більшості філософських словників, які визначають інформацію як сукупність відомостей, що є об’єктом збереження, переробки і передачі.

Саме таке визначення інформації стало підставою для формулювання її правового статусу. У Законі України “Про інформацію” наводиться визначення інформації як предмета правових відносин. Згідно з ним, “інформація” – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. Саме ця суть, закладена у поняття інформації, утворює її зміст як головного об’єкта і найважливішої цінності інформаційної безпеки.

Крім того, поняття інформації використовується у значеннях знання, інформаційного продукту, інформаційного ресурсу, а також засобу управління [13].

Ст. 177 Цивільного кодексу України доповнює дане визначення Закону “Про інформацію” словосполученням “мали або мають місце” [14], що, на наш погляд, більш повно відображає динаміку та весь обсяг подій та явищ, відомості про які є інформацією.

Розглянувши визначення поняття “інформація”, перейдемо до визначення поняття “простір”. Простір (від. лат. *spatium*) – протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети і відбуваються події. Доступний нашим відчуттям простір є тривимірним. Взаємне розташування предметів у ньому характеризується відстанню і напрямком.

З побудовою теорії відносності простір став розглядатися невід’ємно від часу як простір-час. Розвиток квантової механіки та квантової теорії поля порушив питання про природу вакууму, тобто простору, в якому немає ні полів, ні частинок. Однак чимало суттєвих питань, пов’язаних із вакуумом, зокрема питання про енергію вакууму, залишаються досі не розв’язаними.

Простір характеризується такими властивостями, як довжина, структурність, співіснування й взаємодія елементів в усіх матеріальних системах [15, с. 56]. Ці його властивості успадковуються не тільки фізичним, а й будь-яким іншим видом простору. На нашу думку, існують наступні види просторів: фізичний, правовий, інформаційний та інші. Всі вони тісно взаємопов’язані між собою.

“Крім можливості бути заповненим, простір не має ніякої іншої властивості; якщо абстрагуватися від установаження окремого місця та його наповнення, воно є порожнє й мертве ніщо” [16]. У нашому випадку – простір припускає інформаційне наповнення, тому ми в своїй статті будемо розглядати поняття “інформаційний простір”.

Щодо визначення цього поняття єдиної думки вчених немає. Так, З. Патрико зазначає: “Інформаційний простір держави – це множина текстових, аудіо- чи відео-повідомлень, які були оприлюднені чи плануються до оприлюднення на її території” [17, с. 234].

А. Марущак порівнює поняття “інформаційний простір” з поняттям “інформаційні ресурси” та зазначає, що “інформаційні загрози виникають у двох взаємопов’язаних, але суттєво різних сферах суспільного життя: в інформаційному просторі України та у сфері національних інформаційних ресурсів. Основоположним критерієм їх відмінності є ступінь упорядкованості і систематизованості. Якщо інформаційні ресурси – це взаємозв’язана, упорядкована, систематизована і закріплена на матеріальних носіях інформація, яка належить державі, юридичним особам приватного права і фізичним особам, то інформаційний простір – це здебільшого несистематизовані потоки інформації, що оприлюднюється учасниками інформаційних відносин: телерадіоорганізаціями, друкованими ЗМІ, Інтернет-виданнями тощо” [18, с. 13]. Інформаційний простір та інформаційні ресурси він вважає основними об’єктами забезпечення інформаційної безпеки держави.

Н. Шершньова, говорить навпаки, що інформаційні ресурси є частиною (елементом) інформаційного поля: “інформаційний простір будь-якої держави є організаційно впорядкованою сукупністю інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, що реалізують інформаційні процеси” [19].

На нашу думку, викладені поняття А. Марущака більш повно відображають інформаційні відносини їх учасників та взаємодію між ними.

Спираючись на точки зору А. Марущака та Н. Шершньової, спробуємо дати наступне визначення: *Інформаційний простір держави – сфера (система), яка включає в себе: документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі; сукупність як систематизованих, так і несистематизованих потоків інформації, які в більшості своїй повинні керуватись державою за допомогою інформаційних комунікацій.*

Враховуючи те, що оголошені відомості є систематизованими потоками інформації, визначення поняття “інформаційний простір держави” набуде такого вигляду: *Інформаційний простір держави – сфера (система), яка включає в себе сукупність як систематизованих, так і несистематизованих потоків інформації, які в більшості своїй повинні керуватись державою за допомогою інформаційних комунікацій.*

Дія цього простору не повинна бути безмежною. Його межі повинні бути встановлені як з технічної, так і з правової точки зору. З технічної – на наш погляд, ці межі можна встановити за допомогою системи індикаторів та їх моніторингу. З правової – за допомогою прийняття закону України “Про інформаційний простір України”. Тому до вищезазначеного визначення необхідно додати: “у визначених нею межах”. Після цього визначення поняття “інформаційний простір держави” набуде такого вигляду: **Інформаційний простір держави – сфера (система), яка включає в себе сукупність як систематизованих, так і несистематизованих потоків інформації, які максимально повинні керуватись державою у визначених нею межах за допомогою інформаційних комунікацій.**

Виходячи з цього визначення, можна стверджувати, що висвітлення діяльності Української держави через Інтернет і традиційні ЗМІ має стати провідним напрямом державної інформаційної діяльності (пріоритетним національним інтересом).

Для розбудови інформаційного суспільства насамперед необхідно прийняти зміни і доповнення до законів України, що регулюють інформаційні відносини (щонайменше базовий Закон України “Про інформацію”, що навіть з останніми змінами 2005 року багато в чому є застарілим). Наступним кроком має бути прийняття Стратегії побудови інформаційного суспільства, яка вказала б принципи та напрями його розвитку та

забезпечила відповідний рівень відкритості суспільноважливої інформації для всіх її громадян і за цим показником наблизила б Україну до провідних держав світу.

Запровадження європейських норм відкритості влади є ще одним реальним кроком нашої держави у процесі наближення до світових стандартів. Принцип відкритості інформації означає, що основним джерелом інформації про діяльність держави має бути сама держава, на користь чого свідчить і досвід передових країн світу.

Основу національного інформаційного простору мають становити власна історична інформаційна традиція, ментальність та особливості духовної культури українства, з одного боку, та досвід створення інформаційних просторів у інших країнах – з другого.

Розбудова єдиного національного інформаційного простору – це комплекс заходів як політичного, правового, так і духовного, морального, етнічного, організаційного тощо характеру, направлених передусім на формування громадської думки, тобто інформаційного суспільства. Створивши його, Україна для забезпечення прав громадян повинна не тільки стати частиною світового інформаційного простору, а й активно впливати на нього, приймати участь у його формуванні та розвитку.

Як показує практичний досвід зарубіжних країн, ефективне запровадження інформаційних технологій можливе лише за активної позиції керівників держави та реалізації відповідної політики всіма державними органами. Тому слід розробити Стратегію побудови інформаційного суспільства, в одному із розділів якої має бути окреслено межі та напрями розвитку інформаційного простору. Водночас із затвердженням цієї Стратегії має бути утворено найбільш ефективний орган, який буде займатися вирішенням практичних питань у цій сфері. Цей орган має вирішувати ці питання на міжвідомчому рівні, тому що десятки державних інституцій наділені різними повноваженнями захищати інформаційні ресурси та приватні інтереси кожного громадянина (для їх координації). І ним має бути, на нашу думку, Міжвідомча комісія з розвитку інформаційного суспільства в Україні при Раді національної безпеки і оборони України під головуванням Президента України. До її складу, крім представників органів державної влади, що відповідають за інформаційну безпеку, повинні входити також науковці, представники відповідних недержавних організацій і політичних сил.

На неї, крім основних, необхідно покласти виконання ще такого завдання – створення Системи індикаторів розвитку як інформаційного простору, так і інформаційного суспільства та їх моніторингу в тісній співпраці з європейськими партнерами, розглядаючи цю систему індикаторів як інструмент адаптації України до стандартів ЄС.

Висновки.

Проведене дослідження дозволило сформулювати авторське визначення поняття інформаційного простору держави: *Інформаційний простір держави – сфера (система), яка включає в себе сукупність як систематизованих, так і несистематизованих потоків інформації, які в більшості своїй повинні керуватись державою у визначених нею межах за допомогою інформаційних комунікацій.*

Спираючись на це визначення показано, що інформаційний простір держави є важливим елементом системи забезпечення інформаційної безпеки та основним елементом інформаційного суспільства, для розбудови якого необхідно:

- прийняти зміни і доповнення до законів України, що регулюють відносини у сфері інформаційної безпеки;
- прийняти Стратегію побудови інформаційного суспільства, в одному із розділів якої має бути окреслено межі та напрями розвитку інформаційного простору;
- прийняти закон України “Про інформаційний простір України”, де регламентувати права та обов’язки всіх учасників, які діють в інформаційному просторі та їх координацію;

– утворити Міжвідомчу комісію з розвитку інформаційного суспільства в Україні при Раді національної безпеки і оборони України;

– створити Систему індикаторів розвитку як інформаційного простору, так і інформаційного суспільства та їх моніторинг у тісній співпраці з європейськими партнерами.

Таким чином, визначення самого поняття “інформаційного простір” та проведення вищевказаних заходів дозволять здійснити важливі кроки в розбудові як системи забезпечення інформаційної безпеки держави, так і побудові інформаційного суспільства.

Використана література

1. В. Петрик. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і інформаційних операцій / [В. Петрик, О. Штоквиш, В. Кальниш, В. Полевий, В. Остроухов та ін.]. – К. : Росава, 2006. – 208 с.
2. Присяжнюк М.М. Психологічний захист від маніпулятивного впливу / М.М. Присяжнюк // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка : військово-спеціальні науки. – 2010. – Вип. 24-25. – С. 41-43.
3. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ірина Василівна Арістова. – К., 2002. – 476 с.
4. Олійник О.В. Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.В. Олійник. – К., 2006. – 201 с.
5. Марущак А.І. Щодо поняття “інформаційні ресурси держави” / А.І. Марущак // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – Вип. 1(1). – С. 11-15.
6. Степанов В.Ю. Сучасний інформаційний простір / В.Ю. Степанов. – Х., 2010. – 289 с.
7. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики / В.М. Глушков. – М., 1982. – 276 с.
8. Философский энциклопедический словарь ; под ред. Л.Ф. Ильчева, П.Н. Федосеева, С.М. Ковалева. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 217 с.
9. Брижко В.М. До питання застосування у правотворчості понять “інформація” та “дані” // Правова інформатика. – № 4/2005. – С. 31-37.
10. Хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.00 р. (прийнята в Окінаві). – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
11. Розвиток у сфері інформації і телекомунікації у контексті інформаційної безпеки : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 07.01.02 р. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
12. Інформаційна безпека сучасного суспільства : навч. посіб. / за ред. А.І. Міночкіна. – К. : МО України, ВІПІ НТУУ “КПІ”, 2006. – 188 с.
13. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 48. – Ст. 650.
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст.144. – (Офіційне тлумачення положень ст. 177 див. в Рішенні Конституційного Суду України від 10.12.09 р. № 31-рп/09).
15. Столяров Ю.Н. Отологический статус документа и его практическое значение для библиотек / Ю.Н. Столяров // Библиотекосведение. – 1999. – № 4. – С. 50-59.
16. Краткая философская энциклопедия. – М. : Прогресс-Энциклопедия, 1994. – 576 с.
17. Партико З.В. Теорія масової інформації та комунікації : навч. посіб. / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2008. – 291 с.
18. Марущак А.І. Щодо поняття “інформаційні ресурси держави” // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – № 1. – С. 11-15.
19. Шершньова Н.П. Національний інформаційний простір як відкрита система. – Режим доступу : [//www.president.gov.ua](http://www.president.gov.ua). – (Офіційне Інтернет-представництво Президента України).

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 351.810:340

БУРИЛО Ю.П., кандидат юридичних наук, доцент, кафедра конституційного та адміністративного права ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”

ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. Аналізуються види та особливості господарських правовідносин в інформаційній сфері. Надається розгорнута класифікація відповідних правовідносин.

Ключові слова: інформаційна сфера, господарсько-правове регулювання, господарські інформаційні правовідносини, види правовідносин.

Аннотация. Анализируются виды хозяйственных правоотношений в информационной сфере. Дается развернутая классификация соответствующих правоотношений.

Ключевые слова: информационная сфера, хозяйственно-правовое регулирование, хозяйственные информационные правоотношения, виды правоотношений.

Summary. Types and special features of business legal relations in the information sphere are analyzed. An extensive classification of these relations is provided.

Keywords: information sphere, commercial legal regulation, commercial information legal relations, types of legal relations.

Постановка проблеми. Стрімке поширення інформаційно-комунікаційних технологій в останні десятиліття, перетворення інформації на економічний ресурс, включення інформаційної продукції та інформаційних послуг у господарський оборот обумовили комерціалізацію інформаційної сфери. Внаслідок цього в структурі економіки з'явився інформаційний сектор – найдинамічніша частина економічної системи більшості країн світу та світової економіки в цілому. Значна частина суспільних відносин, що виникають в інформаційній сфері господарювання, підлягають правовому регулюванню, набуваючи таким чином форми господарських інформаційних правовідносин. Ці правовідносини є досить різноманітними і багатограними, що викликає необхідність наукового дослідження їх видів, адже їх особливості мають враховуватися не тільки юридичною наукою, а й практикою законотворчої та правозастосовної діяльності.

Загалом види правовідносин широко висвітлені в літературі з питань теорії держави і права такими вченими-юристами, як С.С. Алексєєв [1, с. 102-112], В.В. Лазарєв [2, с. 182-184], О.Ф. Скакун [3, с. 397-400], Н.І. Матузов, А.В. Малько [4, с. 477-478], А.Ф. Вишневський [5, с. 444-446] та ін. Види та особливості господарських правовідносин розкриті в працях В.В. Лаптева [6, с. 101-115], В.С. Мартемьянова [7, с. 34-53], В.В. Поєдинок [8, с. 17-26], І.М. Кравець [9, с. 63-68], О.П. Віхрова [10, с. 141-149] та ін. Оскільки йдеться про інформаційну сферу господарювання, актуальним є також розмежування видів інформаційних правовідносин, розроблене такими науковцями, як О.В. Кохановська [11, с. 145-169], В.А. Копилов [12, с. 168-176], А.І. Марущак [13, с. 89-116], Є.В. Петров [14, с. 11], Д.В. Огородов [15, с. 72-79]. Разом з тим, юридичною наукою поки що не досліджена видова специфіка господарських інформаційних правовідносин.

Метою статті є визначення видів господарських правовідносин в інформаційній сфері.

Виклад основних положень. Відправною точкою в дослідженні видів господарських правовідносин в інформаційній сфері має бути розуміння того, що ці правовідносини

являють собою врегульовані господарським правом інформаційні відносини, які складаються в процесі організації та здійснення господарської діяльності з приводу інформаційних та інформаційно-інфраструктурних об'єктів у формі майна (матеріальних носіїв інформації, майнових прав інтелектуальної власності на відповідні об'єкти), нематеріальних благ (об'єктів права інтелектуальної власності, особистих немайнових благ, що мають інформаційну природу, інформації як самостійного об'єкта прав), дій/діяльності (інформаційних робіт і послуг, власної господарської інформаційної діяльності) між суб'єктами господарювання, а також іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Враховуючи вказану характеристику господарських правовідносин в інформаційній сфері, з методологічної точки зору вбачається за доцільне класифікувати їх за загальними критеріями, виробленими теорією держави і права, галузевими господарсько-правовими критеріями, а також за спеціальними критеріями, обумовленими їх інформаційною специфікою.

Загальновизнаним у теорії права є поділ правовідносин за ознакою виконуваних ними функцій на регулятивні та охоронні [1, с. 107-108; 16, с. 570; 3, с. 397]. Такий поділ повною мірою стосується господарських правовідносин в інформаційній сфері.

Регулятивними вважаються правовідносини, що опосередковують регулятивні функції права (статичну і динамічну). Вони складаються на основі регулятивних правових норм та фактів правомірної поведінки їх суб'єктів [1, с. 107; 3, с. 397]. В інформаційній сфері господарювання такими є, наприклад, правовідносини щодо укладання та належного виконання ліцензійних договорів на використання об'єктів права інтелектуальної власності (комп'ютерних програм, передач організацій мовлення тощо), договорів про надання телекомунікаційних та інших інформаційних послуг, надання ліцензій на здійснення деяких видів господарської інформаційної діяльності (наприклад, надання послуг у галузі технічного захисту інформації; збирання та використання інформації, яка становить кредитну історію тощо) [17].

Охоронними є правовідносини, які виражають охоронну функцію права. Вони виникають в результаті протиправної поведінки на основі санкцій охоронних норм права і пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності та захистом суб'єктивних прав [1, с. 108; 3, с. 397]. Характер охоронних у сфері суспільного інформаційного виробництва мають правовідносини, пов'язані із застосуванням господарсько-правової відповідальності до учасників відповідних відносин. Прикладами таких правовідносин можуть бути: відшкодування збитків, застосування штрафних та оперативно-господарських санкцій у разі невиконання або неналежного виконання договору про виготовлення друкованої інформаційної продукції; застосування адміністративно-господарських санкцій у виді анулювання ліцензії на здійснення окремих видів діяльності у сфері телекомунікацій в разі повторного порушення ліцензійних умов згідно зі ст. 55 Закону України “Про телекомунікації” та ін. [18].

В рамках регулятивних правовідносин залежно від характеру суб'єктивного обов'язку виділяються активні і пасивні правовідносини. У правовідносинах активного типу, які складаються на основі зобов'язуючих правових норм, суб'єктивний обов'язок однієї сторони полягає у здійсненні певних позитивних дій, а суб'єктивне право іншої сторони – в можливості вимагати виконання цього обов'язку. В цих правовідносинах інтереси уповноваженого суб'єкта задовольняються активними діями зобов'язаного суб'єкта [5, с. 445; 1, с. 109].

Реалізуючи динамічну функцію права, активні правовідносини в інформаційній сфері господарювання забезпечують рух інформаційного товару від виробника до

споживача на стадії обміну в процесі суспільного інформаційного виробництва. Такі правовідносини, як правило, носять характер зобов'язальних і виникають, наприклад, з договорів поставки інформаційної продукції, договорів про надання рекламних та інших інформаційних послуг, договорів про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж тощо. Активні правовідносини складаються не лише по горизонталі, а й по вертикалі між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень, наприклад, між телерадіоорганізаціями і Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення в процесі виконання нею ліцензійних та наглядових повноважень.

У правовідносинах пасивного типу, які виникають на основі уповноважуючих і забороняючих правових норм і виражають статичну функцію права, суб'єктивний обов'язок однієї сторони полягає в утриманні від вчинення певних дій, а суб'єктивне право іншої – в можливості вимагати такого утримання, а також можливості здійснення власних позитивних дій. В таких правовідносинах уповноважена сторона задовольняє свій інтерес власними активними діями [5, с. 445; 1, с. 109].

За допомогою правовідносин пасивного типу в інформаційній сфері реалізується статична функція права, закріплюючи таким чином належність інформаційних об'єктів, насамперед інформаційних засобів виробництва, за певними суб'єктами господарювання. Це правовідносини, пов'язані з реалізацією права власності та права інтелектуальної власності відповідно на матеріальні і нематеріальні складові інформаційних і телекомунікаційних систем, інформаційних ресурсів тощо.

Близьким, але не тотожним з поділом правовідносин на активні і пасивні є розмежування статичних і динамічних правовідносин. Активний або пасивний характер правовідносин вказує лише на активність або пасивність зобов'язаної сторони у правовідношенні. При цьому, навіть в межах пасивних правовідносин можливі активні дії уповноваженої сторони, за допомогою яких вона задовольняє свої інтереси (наприклад, суб'єкт господарювання, якому належать майнові права на базу даних, може самостійно використовувати її у своїй діяльності). Таким чином, як активні, так і пасивні правовідносини можуть опосередковувати активну господарську інформаційну діяльність, тобто виступати динамічними правовідносинами.

В той же час, як впливає з праці Д.В. Огородова, від динамічних правовідносин-процесів потрібно відрізняти статичні правовідносини в інформаційній сфері, які фіксують певний інформаційний стан або явище [15, с. 75-79]. Так, зокрема, статичний характер мають регулятивні господарські інформаційні правовідносини, пов'язані з реалізацією права суб'єкта господарювання на недоторканність його ділової репутації, які не потребують активних дій від жодної із сторін відповідних правовідносин. Статичними господарськими інформаційними правовідносинами можна вважати стан належності суб'єкту господарювання майнових прав інтелектуальної власності на певний інформаційний об'єкт, наприклад, аудіовізуальний твір, за умови, що він не здійснює яких-небудь активних дій, пов'язаних з їх використанням.

За взаємним становищем сторін правовідносини в інформаційній сфері господарювання поділяються на горизонтальні і вертикальні. Горизонтальними є правовідносини, що склалися на основі юридичної рівності сторін і виступають предметом приватно-правового регулювання, що базується на диспозитивних принципах. Виходячи з термінології ч. 5 ст. 3 ГК України, горизонтальними є господарсько-виробничі відносини. Отже, йдеться про приватноправові господарські відносини, які виникають в процесі безпосереднього здійснення господарської

інформаційної діяльності, зокрема, договірні міжгосподарські зв'язки, в яких реалізуються приватні інтереси суб'єктів господарювання.

Вертикальними є правовідносини, сторони яких нерівноправні. Це правовідносини організаційного характеру, що складаються між суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень в процесі господарського управління. Такими є організаційно-господарські відносини, передбачені ч. 6 ст. 3 ГК України. За допомогою вертикальних правовідносин, які часто складаються на підставі індивідуальних актів управління, наприклад, у процесі ліцензування господарської діяльності в галузі телерадіомовлення, телекомунікацій та ін., забезпечуються публічні інтереси в інформаційній сфері. Відповідні відносини є предметом публічноправового регулювання і тому часто іменуються публічноправовими.

Залежно від кількості суб'єктів розглянуті горизонтальні та вертикальні правовідносини можуть бути простими або складними. Прості правовідносини, як правило, складаються між двома суб'єктами і не поділяються на частини, наприклад, правовідносини, що складаються між двома суб'єктами господарювання на основі договору про надання послуг хостингу (розміщення та адміністрування веб-сайту в мережі Інтернет). Складними є правовідносини між трьома і більше суб'єктами, які містять в собі систему самотійних правовідносин [3, с. 399].

Слід наголосити, що в юридичній науці існує тенденція до розгляду господарських правовідносин саме як складних багатосторонніх правовідносин. У цьому зв'язку, зокрема, вказується на органічний взаємозв'язок між вертикальними і горизонтальними правовідносинами та обґрунтовується можливість їх комплексного розгляду як єдиних господарських правовідносин на тій підставі, що ані вертикальні ані горизонтальні зв'язки не є чистими, а включають в себе елементи одні одних. [19, с. 17]. Як зазначає В.В. Лаптев, зв'язок цих правовідносин, що утворюють такий собі ланцюжок, настільки тісний і органічний, що є підстави розглядати цей ланцюжок як складне багатостороннє правовідношення. Однак, в цьому складному правовідношенні прості двосторонні правовідносини, які його складають, не розчиняються повністю і зберігають самотійне значення [6, с. 107].

Прикладом таких комплексних вертикально-горизонтальних правовідносин в інформаційній сфері можуть бути відносини, що виникають в процесі організації і здійснення господарської діяльності в галузі телерадіомовлення. Так, відповідно до ст.ст. 25, 27, 28 Закону України “Про телебачення і радіомовлення” Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення в процесі ліцензування телерадіоорганізацій визначає вимоги до програмної концепції мовлення, які в разі отримання телерадіоорганізацією ліцензії на мовлення стають частиною умов ліцензії, що в подальшому впливає на укладення договорів відповідною телерадіоорганізацією з іншими суб'єктами господарювання щодо придбання прав на аудіовізуальну продукцію, ретрансляції передач інших мовників тощо [29]. Таким чином, вертикальні правовідносини, що виникають в процесі ліцензування, впливають на горизонтальні договірні господарські правовідносини і можуть розглядатися у взаємозв'язку як складні багатосторонні вертикально-горизонтальні правовідносини.

В загальній теорії права правовідносини поділяються на абсолютні і відносні залежно від способу індивідуалізації їх суб'єктів [2, с. 183-184]. В господарсько-правовій літературі поряд з цим виділяють також абсолютно-відносні правовідносини [7, с. 41-42; 20, с. 22]. В абсолютних правовідносинах точно, “поіменно” визначена лише одна сторона – носій суб'єктивного права, а зобов'язаними є абсолютно всі інші особи. Їх пасивний обов'язок полягає в утриманні від дій, що посягають на суб'єктивне право іншої сторони

[2, с. 184; 16, с. 568]. В інформаційній сфері господарювання абсолютними можуть бути як деякі майнові, так і особисті немайнові інформаційні правовідносини.

До абсолютних майнових господарських правовідносин в інформаційній сфері належать речові правовідносини, які виникають на основі права власності на речові складові інформаційних засобів виробництва та інформаційного товару, такі як матеріальні носії інформації, технічні засоби інформатизації і засоби зв'язку (комп'ютери, мережне, телекомунікаційне, поштове обладнання та ін.), поліграфічне обладнання, організаційна техніка тощо. Йдеться про правовідносини, які виникають в процесі володіння, користування і розпорядження суб'єктом господарювання саме власними інформаційними речами.

Іншою підгрупою абсолютних майнових правовідносин в інформаційній сфері господарювання є правовідносини, пов'язані з реалізацією деяких майнових прав інтелектуальної власності, насамперед, права на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Такі правовідносини мають місце, наприклад, при виготовленні суб'єктом господарювання копій літературних творів, комп'ютерних програм, баз даних, відтворенні запису передачі організації мовлення, використанні комерційного найменування або інформації, що становить комерційну таємницю тощо. В даному разі йдеться лише про ті способи використання інформаційних об'єктів права інтелектуальної власності, які не призводять до встановлення відносних правовідносин, які, як правило, виникають при введенні відповідних об'єктів у господарський оборот на платних засадах, наприклад, при реалізації інформаційної продукції або передачі майнових прав на ці об'єкти іншим суб'єктам господарювання.

Необхідно зазначити, що створення і використання таких складних інформаційних об'єктів, як інформаційна продукція, інформаційні і телекомунікаційні системи у сфері господарювання одночасно породжують як абсолютні речові правовідносини стосовно речових компонентів цих об'єктів, так і абсолютні відносини, пов'язані з використанням майнових прав інтелектуальної власності стосовно їх нематеріальних складових – літературних творів, комп'ютерних програм, баз даних тощо. Тому в реальному житті ці правовідносини взаємопов'язані між собою.

В юридичній літературі окремо виділяються немайнові абсолютні господарські правовідносини, які складаються з приводу немайнових благ, що використовуються суб'єктами господарювання в процесі своєї діяльності (фірмове найменування, торгова марка, комерційна таємниця та ін.) [21, с. 54; 20, с. 23]. Втім, як слушно зазначає В.В. Поєдинок, викликає заперечення іменування таких правовідносин немайновими, оскільки господарсько-правовим регулюванням охоплюються лише майнові права інтелектуальної власності, а особисті немайнові знаходяться поза межами такого регулювання [8, с. 23].

Попри те, що використання зазначених нематеріальних благ у господарській діяльності породжує майнові правовідносини, абсолютні немайнові господарські правовідносини в інформаційній сфері, все ж таки, існують. Ці правовідносини, наприклад, складаються між суб'єктами господарювання з приводу такого особистого немайнового блага, як ділова репутація, яке має інформаційну природу. До того часу поки суб'єкти господарювання у своїх стосунках не порушують право на недоторканність ділової репутації один одного, відповідні інформаційні господарські правовідносини можна вважати абсолютними і немайновими. Порушення цього права призведе до виникнення зобов'язання щодо відшкодування завданої цим шкоди, тобто відносного майнового правовідношення.

Ще одним видом абсолютних господарських правовідносин в інформаційній сфері є правовідносини, об'єктом яких є власна господарська інформаційна діяльність. Абсолютний характер вони мають через те, що жоден інший суб'єкт не має права порушувати права суб'єкта господарювання на свободу господарської діяльності та свободу інформаційної діяльності, закріплені відповідно ст. 6 ГК України, ст. 34 Конституції України та ст. 5 Закону України “Про інформацію” [22 – 24].

Особливим різновидом господарських правовідносин в інформаційній сфері є абсолютно-відносні правовідносини, якими можуть бути як майнові, так і немайнові інформаційні відносини. Абсолютно-відносні речові господарські правовідносини в інформаційній сфері складаються на основі права господарського відання, права оперативного управління, права оренди та інших речових прав на речові елементи інформаційних засобів виробництва та інформаційного товару. При цьому відносний характер мають правові зв'язки між власником відповідних інформаційних речей та суб'єктом господарювання, а характер абсолютних – відносини з усіма іншими суб'єктами.

Абсолютно-відносними також є майнові господарські інформаційні правовідносини, які виникають на підставі ліцензійних договорів, укладених між суб'єктами господарювання, що передбачають дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Відносний характер мають відносини між ліцензіаром і ліцензіатом, тоді як абсолютними є відносини між ліцензіатом та всіма іншими суб'єктами, які зобов'язані не перешкоджати використанню ним відповідного об'єкту. Так, наприклад, суб'єкт господарювання, отримавши ліцензію на використання програмного забезпечення від іншого суб'єкта господарювання, перебуває з ним у відносних правовідносинах, а з усіма іншими особами, які зобов'язані не перешкоджати реалізації цього права – в абсолютних правовідносинах. Звісно, в цьому разі не йдеться про способи використання ліцензіатом відповідних інформаційних об'єктів, які передбачають продаж або інше відчуження їх примірників, що спричиняють появу відносних правовідносин.

Абсолютно-відносними є немайнові інформаційні правовідносини між суб'єктами господарювання, об'єктами яких виступають банківська таємниця, таємниця телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Відносний характер ці відносини мають вже тому, що інформація, на яку поширюється режим відповідної таємниці, відома двом суб'єктам: по-перше, суб'єкту господарювання, який отримує відповідно банківські, телекомунікаційні або поштові послуги і має право на нерозголошення інформації, яка становить таємницю, а по-друге, банку чи оператору (провайдеру) телекомунікацій, поштового зв'язку, який зобов'язаний забезпечити охорону такої інформації. Водночас, абсолютні правовідносини існують між зазначеними та всіма іншими особами, в тому числі й іншими суб'єктами господарювання, які зобов'язані не вчиняти будь-яких дій, спрямованих на порушення правового режиму відповідних таємниць.

Відносними правовідносинами в інформаційній сфері господарювання виступають господарські інформаційні зобов'язання. Відповідно до розробленої ще за радянських часів І.А. Танчуком, В.П. Єфімочкіним і Т.Є. Абовою класифікації господарських зобов'язань, яка в дещо модифікованому вигляді отримала нормативне закріплення в ст.ст. 3, 173, 175, 176 ГК України, відповідні зобов'язальні правовідносини можна поділити на організаційно-господарські (господарсько-управлінські), господарсько-виробничі (складаються переважно у сфері товарно-грошового обігу) та внутрішньогосподарські [22; 25, с. 83-122; 26, с. 76-78].

Організаційно-господарськими відповідно до ст. 176 ГК України визнаються господарські зобов'язання, що виникають в процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в

силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Як впливає з наведеного визначення, йдеться про управлінські, а отже – вертикальні правовідносини, одним із учасників яких виступає суб'єкт організаційно-господарських повноважень. На основі аналізу норм ГК України І.М. Кравець відносить до суб'єктів організаційно-господарських повноважень суб'єктів господарських правовідносин (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, господарські організації, фізичні особи), які здійснюють управління господарською діяльністю на основі права власності на майно, на базі якого проводиться господарська діяльність або регулювання господарської діяльності [9, с. 63-68].

Юридичний зміст організаційно-господарських зобов'язань становлять права та обов'язки, які реалізуються через матеріальний зміст – господарсько-управлінські (організаційні) дії їх учасників. В інформаційній сфері господарювання ці організаційні дії спрямовані на впорядкування господарської інформаційної діяльності, яка загалом виступає об'єктом цих зобов'язань. У зв'язку з цим відповідні організаційно-господарські зобов'язання можна вважати інформаційними.

Звісно, той факт, що організаційно-господарські правовідносини реалізуються у формі зобов'язань не означає, що всі вони виникають з договору або набувають договірної форми. Хоча організаційний господарський договір є одним із способів оформлення організаційно-господарських зобов'язань, питома частка таких договорів серед інших підстав виникнення відповідних зобов'язань невелика. Більшість організаційно-господарських зобов'язань носять недоговірний характер. Як зазначає О.П. Віхров, до недоговірних належать, наприклад, організаційно-господарські зобов'язання з державної реєстрації суб'єкта господарювання, з ліцензування господарської діяльності, з отримання документів дозвільного характеру..., а також здійснення інших елементів легітимації господарської діяльності [10, с. 147]. В інформаційній сфері господарювання недоговірні організаційно-господарські зобов'язання виникають в процесі ліцензування господарської діяльності у сфері телекомунікацій, телебачення і радіомовлення, надання послуг криптографічного захисту інформації, здійснення нагляду щодо цих та інших видів господарської інформаційної діяльності тощо.

Виходячи з положень ч. 5 ст. 3 ГК України, господарсько-виробничі правовідносини – це майнові та інші правовідносини, які виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Як правило, такі горизонтальні правовідносини набувають форми майнових господарських зобов'язань, під якими згідно зі ст. 175 ГК України слід розуміти цивільно-правові зобов'язання, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. В інформаційній сфері такими господарськими діями можуть бути виготовлення та реалізація інформаційної продукції, надання інформаційних послуг тощо. Отже, йдеться про господарські інформаційні дії, внаслідок чого відповідні майнові господарські зобов'язання набувають характеру інформаційних.

Деякі майново-господарські зобов'язання в інформаційній сфері носять характер публічних. Публічними, як впливає з положень ст. 178 ГК України та ст. 633 ЦК України, є зобов'язання з продажу товарів, виконання робіт, надання послуг на користь будь-якої особи, що звернеться до суб'єкта господарювання на законних підставах, без права на відмову від укладення відповідного публічного договору при наявності в нього реальної можливості укласти такий договір. Публічні зобов'язання

виникають, зокрема, в галузях телекомунікацій і поштового зв'язку, де пропонування відповідних послуг направлено до невизначеного кола учасників господарських відносин [22; 27; 28, с. 242].

Внутрішньогосподарські правовідносини в інформаційній сфері також є зобов'язальними. Вони складаються на основі локальних нормативних актів суб'єкта господарювання між його структурними підрозділами, а також між цими підрозділами і суб'єктом господарювання в цілому [30, с. 13]. Ці правовідносини виникають у внутрішній виробничій сфері суб'єкта господарювання і безпосередньо пов'язані з організацією використання інформаційних засобів виробництва, тому їх також можна вважати інформаційними.

Варто відзначити, що внутрішньогосподарські інформаційні правовідносини характерні як для суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на інформаційній діяльності, наприклад, телерадіоорганізацій чи операторів телекомунікацій, так і для всіх інших суб'єктів господарювання, не пов'язаних з інформаційним сектором економіки. Це обумовлено тим, що використання інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, хоча і в різних обсягах, але відбувається у всіх галузях господарювання. Тому зазначений вид господарських інформаційних правовідносин можна розглядати як у вузькому сенсі, асоціюючи їх саме з інформаційним сектором економіки, так і в широкому розумінні, що включає в себе поряд із цим інформаційне забезпечення будь-якого суб'єкта господарювання.

Разом з тим, якщо розглядати господарські інформаційні правовідносини в широкому сенсі, то поряд із внутрішньогосподарськими інформаційними правовідносинами, пов'язаними насамперед із внутрішнім інформаційним забезпеченням суб'єкта господарювання, слід виділити і зовнішньогосподарські інформаційні правовідносини, які опосередковують його зовнішню інформаційну взаємодію. Останні можуть мати як абсолютний, так і відносний або абсолютно-відносний, майновий чи немайновий характер.

Господарські інформаційні правовідносини варто також розмежовувати залежно від того, на основі якого інформаційного процесу вони складаються на різних стадіях суспільного інформаційного виробництва. Так, власне на виробничій стадії домінують процеси і відповідні їм правовідносини щодо використання вхідної інформації, як правило, у вигляді інформаційних ресурсів, її обробки та створення нової вихідної інформації (інформаційного товару), а також використання інформаційних засобів праці (інформаційних і телекомунікаційних технологій, поліграфічного обладнання та ін.). Відповідні інформаційно-правові відносини є складовими внутрішньогосподарських інформаційних правовідносин.

На стадіях розподілу та обміну інформаційного товару основним процесом є поширення інформаційної та інформаційно-інфраструктурної продукції та відповідних послуг. На стадії споживання базовими видами інформаційної діяльності є пошук, отримання і споживання інформаційного товару. Відповідні зазначеним процесам інформаційні правовідносини в цілому характеризуються поняттям господарсько-виробничих інформаційних правовідносин.

Висновки.

Господарські правовідносини в інформаційній сфері являють собою складний комплекс регулятивних (активних і пасивних) та охоронних; статичних і динамічних; абсолютних, абсолютно-відносних і відносних; майнових і немайнових, речових і зобов'язальних господарських інформаційних правовідносин, що складаються насамперед в інформаційному секторі економіки, а також у сфері зовнішнього та

внутрішнього інформаційного забезпечення всіх суб'єктів господарювання незалежно від їх галузевої належності.

Подальші наукові дослідження з окресленої тематики слід спрямувати на визначення специфічних ознак господарських інформаційних правовідносин.

Використана література

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. – Т. II. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
2. Общая теория права и государства : учебник ; под. ред. В.В. Лазарева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 1996. – 472 с.
3. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел., 2000. – 704 с.
4. Теория государства и права : курс лекций ; под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
5. Вишневский А.Ф. Общая теория государства и права : учебник. – [2-е изд., перераб. и доп.] / А.Ф. Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский ; под. общ. ред. проф. В.А. Кучинского. – М. : Изд-во деловой и учебной лит-ры, 2006. – 656 с.
6. Лаптев В.В. Предмет и система хозяйственного права / В.В. Лаптев. – М. : Юридическая литература, 1969. – 175 с.
7. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. – Т. 1 : Общие положения : курс лекций / В.С. Мартемьянов. – М. : Издательство БЕК, 1994. – 312 с.
8. Поєдинок В.В. Господарські правовідносини: поняття, ознаки та види / Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. ; за ред. В.С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
9. Кравець І.М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія / І.М. Кравець. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
10. Віхров О.П. Недоговірні організаційно-господарські зобов'язання та їх види // Вісник академії правових наук України : зб. наук. праць. – 2011. – № 2 (65). – С. 141-149.
11. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 463 с.
12. Копылов В.А. Информационное право : вопросы теории и практики. – М. : Юристъ, 2003. – 622 с.
13. Марущак А.І. Інформаційне право : доступ до інформації : навчальний посібник. – К. : КНТ, 2007. – 532 с.
14. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Петров Євген Вікторович ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003. – 20 с.
15. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.14 / Огородов Дмитрий Владимирович ; РАН Институт государства и права. – М., 2002. – 240 с.
16. Поляков А.В. Общая теория права : курс лекций / А.В. Поляков. – СПб. : Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. – 642 с.
17. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.00 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
18. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
19. Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды : сб. науч. трудов / Г.Л. Знаменский. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 488 с.
20. Ершова И.В. Предпринимательское право : учебник / И.В. Ершова. – [Изд. 4-е перераб. и доп.]. – М. : ИД “Юриспруденция”, 2006. – 560 с.

21. Гушин В.В., Дмитриев Ю.А. Российское предпринимательское право : учебник / В.В. Гушин, Ю.А. Дмитриев. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 736 с.
22. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
23. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
24. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII : в редакції від 13.01.11 р. № 2938-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 32. – Ст. 313.
25. Танчук И.А. Хозяйственные обязательства / И.А. Танчук, В.П. Ефимочкин, Т.Е. Абова. – М. : Юрид. лит., 1970. – 214 с.
26. Хозяйственное право : учебник / [В.К. Макутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.] ; под ред. Макутова В.К. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
27. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
28. Господарське право : підручник / [О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.] ; за ред. О.П. Подцерковного. – [2-е вид., доп. і перероб.] – Х. : Одиссей, 2012. – 640 с.
29. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.93 р. № 3759-XII : в ред. від 12.01.06 р. № 3317-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 18. – Ст. 155.
30. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – [3-е вид., переробл. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 316.776

КОЛЯДЕНКО П.Л., радник дирекції Науково-дослідного інституту правової інформатики Національної академії правових наук України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ОБ'ЄКТОМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті досліджуються основні філософські, соціологічні та правові концепти бачення дистанційної комунікації у якості об'єкта правового регулювання, а також у якості способу здійснення суспільних відносин в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: інформаційне право, дистанційна комунікація, інформаційне суспільство, інформація, ІКТ, спілкування, інформаційна інфраструктура

Аннотация. В статье исследуются основные философские, социологические и правовые концепты видения дистанционной коммуникации в качестве объекта правового регулирования, а также в качестве способа осуществления общественных отношений в информационном обществе.

Ключевые слова: информационное право, дистанционная коммуникация, информационное общество, информация, ИКТ, общение, информационная инфраструктура.

Summary. The paper examines the main philosophical, sociological and legal concepts of vision remote communication as a subject of legal regulation as well as the method of application of public relations in the information society.

Keywords: information law, distance communication, information society, information, ICT, communication, information infrastructure.

Постановка проблеми. Сучасне законодавство України не містить визначення поняття “дистанційна комунікація” (далі – ДК) як правової категорії. У той же час велика кількість інформаційних відносин у сучасному суспільстві здійснюється з використанням ДК. Виникає питання: чи має ДК претендувати на власну правову дефініцію в сучасних умовах формування і розвитку у нашій країні інформаційного суспільства?

Сталий розвиток інформаційного суспільства обумовлений піднесенням на рівень ресурсно-ціннісної бази соціально-економічних відносин інформації, знань та інформаційно-комунікаційних технологій [1, с. 6; 2, с. 125; 3, с. 125; 4, с. IX]. Виникнення і розвиток нових сфер виробництва, побудованих на інформаційних технологіях, широке використання ресурсів інформаційного простору у найважливіших сферах державного управління і життя суспільства [5, с. 6], керування інформаційною інфраструктурою [6, с. 5-11] під впливом ідеології інформаціоналізму [1, с. 4] виводять суспільство на новий рівень миттєвої передачі інформації, який неможливий без ДК.

Формування і розвиток у сучасному світі ДК неоднакові: інформаційно-розвинуті країни світу здатні забезпечити високий рівень інформатизації життєдіяльності суспільств, групування у мережні спільноти і зосередження людських ресурсів навколо обробки інформації [4, с. 1], у той час, як країни бідніші такі процеси здійснюють повільно. На жаль, в Україні ці процеси відбуваються невідповідно і спізно, внаслідок чого наша держава відстає від загальносвітового та європейського рівня економіки, інститутів громадянського суспільства та трансформації суспільної свідомості [1, с. 13] в цілому. Окреслене обумовлює актуальність дослідження і визначення теоретичних основ визнання ДК об'єктом правового забезпечення в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження основних теоретично-правових, філософських та соціологічних основ правової природи ДК та обґрунтування необхідності її визнання об’єктом правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. У Декларації тисячоліття ООН з цього приводу зазначено наступне: “глобалізація може набути цілком всеохоплюючий і справедливий характер лише через широкомасштабні і наполегливі зусилля по формуванню суспільства майбутнього, а ці зусилля включають політику і заходи на глобальному рівні, які відповідали б потребам країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою і які розроблялися і здійснювалися б за ефективною участю таких країн” [7].

Такі перетворення неможливі без національних заходів впорядкування суспільних відносин нової доби, і, зокрема, правовідносин, які все частіше включають в себе ДК і все більше реалізуються з їх використанням.

Так, самий феномен інформаційного суспільства безпосередньо пов’язаний з можливістю вільного здійснення ДК. Так, підходи до визначення нової доби: “постіндустріальне суспільство” [8, р.5], “суспільство третьої хвилі” [8, с. 31-32], “суспільство споживання” [9, р. 7], “інформаційне ” та “мережеве суспільство” [4, с. 1] – передбачають можливість вільного комунікативного обміну на відстані, який забезпечується саме ДК.

Так, серед головних чинників поширення інформаційного суспільства в світі У. Мартін зазначає технологічний прорив, який дає можливості здійснення вільних комунікативних обмінів та використання їх у виробництві, управлінні, освіті та побуті [10, с. 17] (*курсив мій, П.К.*). Отже, цитований вчений акцентує увагу саме на тому, що ДК виступають тим новим способом здійснення спілкування, який забезпечує функціонування комунікативних процесів у інформаційному суспільстві. Ідентичні підходи до визнання ДК ключовими рушійними силами інформаційного суспільства висловлюють такі зарубіжні вчені: Д. Белл [11, с. 56, 68], М. Кастельс [12, с. 8-9], Е. Тоффлер та Х. Тоффлер [8, с. 373; 13, с. 70-71], Й. Масуда [14, с. 15] та ін.

Професор І.В. Арістова під інформаційним суспільством розуміє громадянське суспільство з розвинутим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційно-правової культури, в якому ефективність діяльності людей забезпечується розмаїттям послуг, заснованих на інформаційних технологіях та *технологіях зв’язку* [15, с. 13] (*курсив мій, П.К.*). З визначення І.В. Арістової слід зробити висновок, що і вона визнає сучасні технології зв’язку, що реалізуються у ДК, ключовими елементами інформаційного суспільства. Аналогічних позицій притримуються вітчизняні вчені: О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчук [1, с. 69-70], В.О. Даніл’ян [5, с. 6], А.В. Колодюк [1, с. 6], Д.В. Дюжев [17, с. 12], Н.А. Савінова [18, с. 52] та інші.

ДК (Distance communication, англ. – віддалена комунікація) інколи визначається як “застосування телекомунікаційних технологій для реалізації таких адміністративних функцій, як організація ділових зустрічей, дискусійних груп, в умовах, коли учасники перебувають у різних місцях” [19].

Виходячи з наведених позицій, стає зрозумілим, що ДК є однією з рушійних сил розвитку інформаційного суспільства. Цей феномен забезпечує можливість здійснення комунікацій без істотних обмежень у просторово-часових вимірах.

Термін “комунікація” походить від communicatio (лат.) – повідомлення, зв’язок; шлях повідомлення [20, с. 341]. У теорії соціальної психології “комунікація” як обмін інформацією між людьми, визнається одним з боків спілкування поряд з інтеракцією (організацією взаємодії) та перцепцією (сприйняття та порозуміння).

Спілкування, і, відповідно, комунікація, як його бік, поділяється на низку видів, в залежності від характеру спілкування, його мети, кількості учасників, відстані між ними

і т.д. Для оцінки ДК важливі підходи до оцінки відстані між учасниками спілкування та кількості таких учасників, адже, перший критерій є ознакою саме її “дистанційності”, а другий характеризує кількість учасників. Обидва критерії приймають участь у будові правової норми, отже, їх виділення є важливим для формування правової дефініції ДК.

За відстанню між учасниками спілкування поділяється пряме і опосередковане, а за кількістю учасників міжособистісне і масове [21, с. 60-61].

Безпосереднє спілкування відбувається при прямому контакті між суб’єктами, які бачать, слухають його живу мову. Опосередковане спілкування є видом, протилежним до безпосереднього спілкування. При цьому суб’єкти спілкування не контактують один з одним, але одночасно вступають у комунікативні зв’язки [22]. Очевидно, що перший з наведених видів не може розглядатися як такий, що має місце при ДК, на відміну від другого. Отже, ДК є проявом виключно опосередкованого спілкування, адже здійснюється на відстані – без безпосереднього контакту.

Назва видів “міжособистісне” і “масове” спілкування по суті, найяскравіше характеризують відповідні явища: в першому випадку – це спілкування між кількома особами, а в іншому – між масою, тобто, невизначеним колом осіб. ДК може бути проявом здійснення як міжособистісного спілкування, так і масового.

Н. Луман зазначав: “людські відносини, та й саме суспільне життя неможливі без комунікації” [23, с. 43], що “лише комунікація може здійснювати комунікацію” [24, с. 114], виходячи з того, що виключно механізм комунікації виконує функцію передачі інформації.

Завдяки можливості здійснення комунікацій на відстані забезпечується можливість миттєвої передачі інформаційного продукту на відстань, незважаючи на географічні кордони. Використання ДК у життєдіяльності суспільств і держав забезпечує економію транспортних, енергетичних та ресурсних витрат, а також заощаджує людський потенціал. Роль ДК в житті сучасного суспільства зростає, що обумовлює необхідність їх правового регулювання, а також обумовлює якнайширше урахування можливостей використання ДК у правовому регулюванні сучасних відносин.

Міжнародна та вітчизняна правова практика знає і достатньо ефективно вживає термін “комунікація”, а також передбачає вчинення окремих суспільних відносин шляхом застосування ДК.

Україна, прагнучи до активної участі у сучасних світових процесах, заявила низку політичних стратегічних актів, спрямованих на розбудову та забезпечення функціонування інформаційного суспільства в Україні. До таких належать: Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр.” від 9 січня 2007 року № 537-V [25]; Указ Президента України “Про Стратегію національної безпеки України” від 12 лютого 2012 року № 105/2007 [26], Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації” від 24 березня 2012 року № 212/2012 [27]. Однак, реалізація таких підходів неможлива без належного правового забезпечення правовідносин, що здійснюються в інформаційному суспільстві з використанням ДК.

Дефініція явища “комунікація” в нормативно-правових актах відсутня, за виключенням ДСТУ “Базові поняття. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення”, у п. 1 комунікація визначається як “передача значення шляхом пересилання сигналів” [28]. Однак це надто однобічне сприйняття саме комунікації, яка є стороною спілкування [21, с. 84] в цілому. Термін “дистанційна” на рівні ДСТУ не визначений.

Як не дивно, але сьогодні у вітчизняній правовій літературі відсутнє визначення ДК. Одним з авторів, хто вперше таке визначення надав на рівні правового дослідження особливостей кримінально-правової політики у сфері забезпечення інформаційного

суспільства, була Н.А. Савінова, яка ДК характеризує, як “передавання інформації між суб’єктами на відстані з використанням ІКТ” [18, с. 62].

Цитований автор комунікацію в цілому з точки зору права характеризує як суспільні відносини, “у які вступають суб’єкти з приводу передачі інформації” [18, с. 88]. З цією думкою важко не погодитися, адже всі суспільні відносини можуть здійснюватися через спілкування як обмін інформацією – комунікацію, метою якого є передавання і прийняття різного роду інформації, а саме такий функціональний бік спілкування характеризується як комунікація.

На підтвердження цієї позиції слід навести висловлювання М.А. Василика: “Така що відбувається в сучасному світі глобальна трансформація індустріального суспільства в інформаційно-комунікативне суспільство супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльності суспільства, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікативних структур і процесів, а й глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, сучасних змін у соціально-комунікативній сфері, місця і ролі комунікацій у розвитку суспільства” [29].

Теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса [30], комунікативної спільноти К.-О. Апеля [31]) доводять наявність і розкривають сутність комунікативної спільноти, комунікативного простору, комунікативного середовища, комунікативної дії, комунікативного процесу, що має велике значення для розуміння сутності і природи комунікації, що особливо важливо з точки зору права при формуванні саме вчення про ДК в умовах формування і розвитку інформаційного права.

Висновки.

1. Дистанційна комунікація являє собою вид суспільних відносин, особливістю яких є передавання і отримання інформації між віддаленими суб’єктами, яка здійснюється з використанням спеціальних технологічних засобів – інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Сприйняття дистанційної комунікації як виду суспільних відносин особливо важливе для визначення її ролі і місця у структурі норми права. Відповідно, дистанційна комунікація, як вид суспільних відносин, має визнаватися об’єктом правового регулювання.

Використана література

1. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство : сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2005. – 11 с.
2. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації : концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид / А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
3. Чакал А.В. Війни XXI століття / А.В. Чакал. – К.: Нора-прінт, 2005. – 432 с.
4. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен ; [пер. з англ.]. – К. : “Видавництво “Ваклер”, 2006. – 256 с.
5. Даніл’ян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.03. – Х. : Ун-тет повітр. сил ім. І. Кожедуба. – 19 с.
6. Clinton B., Gore A. White Paper “technologies for America’s Economic Growth, a New Direction to Build Economic Strenght” / Pedro Conceicao. Science, Technologie, and Innovation Policy: Opportunities and Challenges for the Knowledge Economy. – Greenwood Publishing Group, 2000. – 578 p.
7. United Nations Millenium Declaration A/RES/55/2 від 08.09.2000 // The official United Nation site for the MGD Indicatorsi. – Режим доступу : <http://www.unstats.un.org/unsd/mdg/Home.aspx>
8. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер ; [пер. с англ.]. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2004. – 781 с. – (Philosophy).

9. Toffler A. and Toffler H. *Revolutionary Wealth: How it will be created and how it will change our lives*. – Woshington: Doubleday Business, 2007. – 512 p.
10. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей ; *[пер. з англ.]*. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 220 с.
11. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; *[пер. с англ.]*. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: Academia, 2004. – CLXX, 788 с. : фронт. – портр. авт.
12. Castels M., Cardoso G. *The Network Society: From Knowledge to Policy*. – New York: Center for Transatlantic Relations, Jhu-Sais, 2006. – 434 p.
13. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с. – (Philosophy).
14. Масуда Е. Компьютопия / Е. Масуда ; *[пер. с англ.]*. – М. : Идея-Пресс. – 1998. – 358 с.
15. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І.В. Арістова. – Х. : Нац. Ун-т внутр. справ, 2002. – 39 с.
16. Дзьобань О.П. Інформаційне насильство та безпека : світоглядно-правові аспекти : монографія / О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчук ; за ред. проф. В.Г. Пилипчука. – Х. : Майдан, 2011. – 244 с.
17. Дюжев Д.В. Інформаційне суспільство: соціально-правова парадигма суспільного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.03 / Д.В. Дюжев. – Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2004. – 18 с.
18. Савінова Н.А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія. – К. : ТОВ “ДКС”, 2012. – 342 с.
19. Дистанційна комунікація : Глосарій. – Режим доступу : [//www.osvita.org.ua/distance/glossary](http://www.osvita.org.ua/distance/glossary) – (Освітній портал).
20. Словарь иностранных слов ; под ред. И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова. – [4-е изд. / перер. и доп.]. – М. : Гос. Издат. иностранных и национальных словарей, 1954. – 853 с.
21. Корнев М.Н. Соціальна психологія : підручник / М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко. – К., 1995. – 304 с.
22. Філоненко І.М. Психологія спілкування. – Режим доступу : [//www.pidruchniki.ws/0000000000/psihologiya/psihologiya_spilkuvannya_-_filonenko_mm](http://www.pidruchniki.ws/0000000000/psihologiya/psihologiya_spilkuvannya_-_filonenko_mm)
23. Луман Н. Невероятные коммуникации. Проблемы социологии. – Вып. 3. СПб., 2000.
24. Луман Н. Что такое коммуникация? //Социологический журнал. – 1995. – № 5. – 114 с.
25. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 511. – Ст. 102.
26. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.12 р. № 105/2007. – Режим доступу : [//www.president.gov.ua/documents/5728.html](http://www.president.gov.ua/documents/5728.html)
27. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24.03.12 р. № 212/2012. – Режим доступу : [//www.president.gov.ua/documents/14621.html](http://www.president.gov.ua/documents/14621.html)
28. ДСТУ 2392-94. Базові поняття. Інформація та документація. Терміни та визначення.
29. Василик М.А. Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации / Актуальные проблемы теории коммуникации : *сб. науч. трудов*. – С-Пб. : Изд-во С-ПбГПУ, 2004. – С. 4-11. – Режим доступу : [//www.abc-globe.com/vasilik.htm](http://www.abc-globe.com/vasilik.htm)
30. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Beacon Press, Boston, 1984, V 2, p. 269.
31. Апель К.-О. Трансформация философии ; *[пер. с нем. В. Куренного, Б. Скуратова]*. – М.: Логос, 2001. – 339 с. – (Университетская библиотека. Сер. Сигма).

Рецензент: Савинова Н.А., к.ю.н.

~~~~~ * * * ~~~~~

І н ф о р м а ц і й н а   д і я л ь н і с т ь

УДК: 341.232:004

ЗАБАРА І.М., кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра міжнародного права Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

П РА В О В Е Р Е Г У Л Ю В А Н Н Я М І Ж Д Е Р Ж А В Н О Г О О Б М І Н У І Н Ф О Р М А Ц І Є Ю У Б А Г А Т О С Т О Р О Н Н І Х Д О Г О В О Р А Х

***Анотація.** У статті розглядаються питання, пов'язані з міжнародно-правовим регулюванням обміну інформацією. Автор досліджує правові аспекти міждержавного обміну інформацією у багатосторонніх договорах.*

***Ключові слова:** інформація, міждержавний обмін інформацією, міжнародно-правове регулювання обміну інформацією.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы, связанные с международно-правовым регулированием обмена информацией. Автор исследует правовые аспекты международного обмена информацией в многосторонних договорах.*

***Ключевые слова:** информация, межгосударственный обмен информацией, международно-правовое регулирование обмена информацией.*

***Summary.** The article discusses questions related to the international legal regulation of information sharing. The author explores the legal aspects of interstate communication in multilateral treaties.*

***Keywords:** information, interstate exchange of information, international legal regulation of the exchange of information.*

Постановка проблеми. Однією із вагомих форм міжнародної інформаційної діяльності держав є участь у міжнародному інформаційному обміні. Її особливості викликають науковий і практичний інтерес. Саме тому актуальності набуває розгляд питань, пов'язаних із міжнародно-правовим регулюванням обміну інформацією, зокрема з позицій як формування і розвитку міжнародно-правових основ обміну інформацією, так і сучасного бачення розвитку їх міжнародно-правового регулювання.

Історично склалось так, що перші доктринальні дослідження, пов'язані з міжнародно-правовим регулюванням обміну інформацією, було розпочато в сімдесяті роки двадцятого сторіччя. Переважно вони торкались питань міжнародно-правового регулювання обміну масовою інформацією і мали фрагментарний характер.

З розвитком міжнародних інформаційних відносин і появою нових концепцій їх розвитку зросла увага до міжнародно-правового регулювання обміну інформацією як з практичної, так і теоретичної точок зору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу проблемі міжнародно-правового регулювання обміну інформацією почали приділяти і представники доктрини – Ю.М. Колосов, О.М. Овсяк, І.І. Мисик, О.В. Собакіна, О.В. Єрмішина, І.Н. Грязін, О.Г. Дніпровський, В.П. Талімончик, В.В. Єрмакова [1]. Окремі положення обміну інформацією досліджували Ю.Б. Кашлев, Г.М. Вачнадзе, В. Нелепін, М. Усубян [2] та інші. Авторами досліджені питання щодо проблем, формування міжнародно-правових норм та регулювання участі транснаціональних корпорацій у міжнародному обміні масовою інформацією. Певною мірою були досліджені питання ролі ООН та участі

міжнародних організацій у регулюванні міжнародного обміну інформацією. Проте, залишаються недослідженими питання щодо міжнародно-правового регулювання обміну інформацією між суб'єктами міжнародного права, зокрема між державами.

Метою статті є дослідження правового регулювання міждержавного обміну інформацією у багатосторонніх договорах.

У зв'язку з цим вартими розгляду є питання щодо мети, об'єкта, правового режиму інформації, порядку та умов міждержавного обміну інформацією.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що міждержавний обмін інформацією відбувається досить тривалий час. Проте, дослідження інституту міжнародного обміну інформацією, протягом останніх десятиліть на відміну від інших видів інформаційної діяльності мали досить вибіркового характер. Для них характерним є те, що предметом дослідження є питання міжнародно-правового регулювання масової інформації. В той же час, не можна не звернути увагу на той парадоксальний факт, що переважна кількість міжнародних угод, які уклалися з часу створення ООН, містила положення щодо обміну різноманітною інформацією, проте не стала предметом досліджень [3]. Положення включалися до тексту різноманітних універсальних, регіональних і двосторонніх угод, іноді досить ґрунтовно визначаючи питання щодо обміну інформацією.

Іншою характерною особливістю, що привертає увагу, було те, що єдине розуміння поняття “міжнародний обмін інформацією” було відсутнім. Досить тривалий час у доктрині міжнародного права термін “обмін інформацією” (“міжнародний обмін інформацією”, “інформаційний обмін”, “міжнародний інформаційний обмін”, “трансграничний інформаційний обмін”) розглядався в загальному контексті як поширення масової інформації за кордони держави. Виокремлення категорії саме масової інформації для розгляду з позицій міжнародно-правового регулювання обміну інформацією було характерним для періоду 70 – 80 років двадцятого сторіччя. Така позиція продовжувала відображати бачення міжнародного обміну інформацією, закріпленого ще у Південноамериканській угоді про радіозв'язок 1935 року та Міжнародній конвенції про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року, і не вносила суттєвих змін у питання правового регулювання міжнародного обміну інформацією. Це пояснюється стійкими намаганнями провідних держав впливати одна на одну, серед іншого, і в ідеологічній сфері, використовуючи для цього засоби масової інформації і не переймаючись питаннями їх правового регулювання.

Разом з тим, окремі дослідники почали розглядати міжнародний обмін інформацією виключно як поширення інформації. Такий підхід із самого початку виглядав дискусійним, оскільки ототожнював два види міжнародної інформаційної діяльності – обмін інформацією і поширення інформації, тому не знайшов належної підтримки. З часом, західна доктрина міжнародного права у питанні міжнародного обміну інформацією зосередилась на правовому регулюванні технічних умов передачі інформації. Поштовх цьому дав розвиток космічної техніки, за допомогою якої стала можливою трансляція радіо та телевізійних передач на цілі регіони. Цей підхід не передбачав міжнародно-правового регулювання обміну (взаємної передачі) інформації у міждержавних відносинах; за змістом діяльності він більше відповідав односторонньому поширенню інформації, що здійснювалося державами на свій розсуд, а інформація, що поширювалася, обмежувалася тільки категорією масової інформації.

Навіть у наступних наукових дослідженнях зазначалось, що “процес нормотворення в області міжнародної інформації і комунікації має фрагментарний характер, зосереджений навколо кількох напрямків міжнародного обміну інформацією” [4, с. 132].

Разом з тим, нове бачення міжнародного обміну інформацією та його міжнародно-правового регулювання було висловлено О.В. Собакиною. Автор, зазначивши, що для міжнародних інформаційних обмінів характерним є обмін масовою інформацією, повідомленнями, які мають політико-ідеологічний аспект, звернула увагу на те, що міжнародний обмін інформацією цим не може обмежуватись [5, с. 77-81]. На думку автора, зміни у розумінні соціальної ролі інформації у світовому розвитку привели до нової оцінки як інформації, так і засобів її використання та викликали дослідження питань їх міжнародного обміну. При цьому вона зазначала, що “створення міжнародних банків даних, розгортання широкої мережі передачі науково-технічної і економічної інформації створюють умови для багатогранного співробітництва у сфері спеціалізованої інформації” [5, с. 77-81].

Погоджуючись із думкою О.В. Собакиної, зауважимо, що міжнародний обмін інформацією характеризується низкою особливостей, які відрізняють його від інших видів міжнародної інформаційної діяльності, що здійснюється державами.

Спільна діяльність держав у будь-якій із сфер міжнародних відносин завжди пов’язана з обміном інформацією. Це дозволяє державам бути інформованими, здійснювати планування, координацію і проводити погоджені заходи.

Розвиток міжнародно-правового регулювання обміну інформацією між державами в рамках багатостороннього співробітництва активно розпочався з другої половини п’ятдесятих років двадцятого сторіччя і пов’язується із укладенням низки різноманітних за своїм предметом багатосторонніх угод. Саме ці угоди містять положення щодо міждержавних обмінів інформацією.

Особливості міжнародно-правового регулювання обміну інформацією в багатосторонніх міждержавних угодах полягають, на нашу думку, в наступному.

Обмін інформацією між державами-учасниками договору передбачає взаємну передачу інформації (даних, відомостей, повідомлень) на основі відкритого, рівного, своєчасного і зручного доступу [6, с. 376].

Зазвичай, положення міжнародних угод можуть передбачати мету, об’єкт, порядок, умови і правовий режим обміну інформацією.

Метою міждержавного обміну інформацією є взаємне ознайомлення сторін із належною інформацією для узгодження спільної політики і діяльності держав-учасниць угод.

Об’єктом міжнародного інформаційного обміну виступають документована інформація, інформаційні ресурси, інформаційні продукти та інформаційні послуги.

За змістом, інформація, що підлягає міждержавному обміну, може бути соціально-економічною, військово-політичною, науковою, технічною, екологічною тощо.

Міжнародно-правовий режим визначає умови доступу і поширення інформації, отриманої шляхом міждержавного обміну нею у відношенні до третіх осіб.

Порядок обміну інформацією відповідно до положень угод передбачає послідовність дій щодо взаємного надання інформації про поточну і перспективну діяльність держав для наступної розробки і реалізації спільної політики згідно з метою і задачами, визначеними положеннями цих угод.

Умови обміну інформацією передбачають низку спеціальних вимог щодо забезпечення повної і швидкої взаємної передачі інформації, відомостей, повідомлень, даних між державами-учасниками.

Аналіз положень свідчить, що порядок і умови міждержавного обміну інформацією, визначені багатосторонніми міжнародними угодами, можуть передбачати: прямий обмін інформацією між державами-учасниками; обмін інформацією через секретаріати конвенцій; обмін інформацією через міжнародні організації та міжнародні

центри даних, що утворені відповідно до зазначених угод, а також обмін інформацією через світові інформаційні системи і мережі.

Прямий обмін інформацією між державами-учасниками міжнародного багатостороннього договору передбачає взаємне надання інформації з визначеного кола питань, запланованих заходів та досягнутих результатів, які є предметом домовленостей.

Обмін інформацією між державами-учасниками відбувається відповідно до окремих положень багатосторонніх міжнародних договорів. Як приклад варто розглянути умови міждержавного обміну інформацією, визначені Договором про Антарктику 1959 р., які найбільш детально висвітлюють ці правовідносини [7, с. 664].

Договором 1959 р. передбачено, що мета міждержавного обміну інформацією полягає у сприянні міжнародному співробітництву в наукових дослідженнях в Антарктиці. За угодою, держави-учасниці здійснюють обмін інформацією щодо планів наукових робіт, даних і результатів наукових спостережень в Арктиці, а також будь-якої урядової і неурядової діяльності в районі дії Договору 1959 р. За змістом інформація, що підлягає обміну, стосується організаційних, адміністративних та екологічних заходів, що вживаються державами на виконання угоди.

До інформації наукових спостережень в Антарктиці встановлюється режим вільного доступу.

Міждержавний обмін інформацією відповідно до умов Договору 1959 р. передбачено здійснювати шляхом повідомлень, поширення інформації з питань, що становлять спільний інтерес для держав-учасниць, надання інформації, надання інформації за спеціальними запитами держав-учасниць.

Такий вид міждержавного обміну інформацією використовується і в інших угодах. Зокрема, прямий обмін інформацією між державами-учасниками передбачено також положеннями Договору про непоширення ядерної зброї 1968 р. [8, с. 398], Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р. [9, с. 436] тощо.

Здійснення міждержавного обміну інформацією може відбуватись через секретаріати конвенцій. Такий порядок використовується в разі необхідності постійної координації та систематичного узгодження дій з окремих питань в певних сферах міждержавного співробітництва.

Як правило, умови обміну інформацією через секретаріати конвенцій передбачають зобов'язання держав надавати на регулярній та періодичній основах інформацію з чітко визначеного кола питань.

За змістом інформація, що підлягає обміну, може бути науково-технічною, соціально-економічною, комерційною, правовою і мати безпосереднє відношення до положень угоди [10, с. 692, 700].

Зазначені порядок і умови обміну інформацією – через утворені секретаріати – зазвичай визначаються в угодах в галузі охорони навколишнього природного середовища. Надання секретаріатам конвенцій повноважень щодо здійснення обміну інформацією в рамках універсальних угод передбачено Конвенцією про охорону озонового шару 1985 р., Конвенцією про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р., Конвенцією про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р., Конвенцією про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р., Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. та іншими.

На секретаріат, в питанні щодо обміну інформацією покладаються повноваження стосовно отримання і поширення серед держав-учасниць інформації, що надається секретаріату відповідно до умов угоди; підготовки і передачі сторонам доповідей, розроблених на підставі отриманої від сторін інформації; передача державам-учасницям інформації, наданої відповідними міжурядовими і неурядовими установами.

Як правило, на секретаріат, що отримує інформацію від держав-учасниць, покладається обов'язок гарантування нерозголошення такої інформації до того, як вона буде надана в розпорядження усіх держав-учасниць угоди.

Функції секретаріату можуть покладатися на міжнародні органи і організації. Так, функції Секретаріату відповідно до положень Конвенції про охорону озонового шару 1985 р. та Конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р., враховуючи особливості початкового етапу співпраці держав-учасниць, тимчасово покладались на Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Після першого засідання Конференції держав-учасниць – на заснований секретаріат з числа тих існуючих компетентних міжнародних організацій, які висловили готовність виконувати функції секретаріату відповідно до умов угоди [11, с. 692, 700].

Функції секретаріату відповідно до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р., Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р., Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. покладено на інститут виконавчого секретаря Європейської економічної комісії ООН.

Обмін інформацією між державами може здійснюватись через утворені в рамках багатосторонніх угод міжнародні організації. Відповідно до їх умов, членами таких міжнародних організацій є всі держави-учасниці.

Як правило, такий порядок обміну інформацією використовується в разі необхідності систематичного обміну інформацією між державами-учасницями договору і створеною міжнародною організацією. Зазвичай інформація, отримана міжнародною організацією, використовується для контролю за діяльністю держав у певних сферах і, у подальшому, надається державам-учасницям.

Умови обміну інформацією через міжнародну організацію передбачають зобов'язання держав-учасниць договору надавати на періодичній основі інформацію з чітко визначеного кола питань. Крім інформації певного змісту (наукової, технічної, технологічної), держави-учасниці зобов'язуються надавати інформацію про законодавчі і адміністративні заходи, вжиті державами на виконання угоди.

Кожна держава-учасник визначає обмежений режим доступу до інформації і даних, які вона отримує від міжнародної організації на конфіденційній основі у зв'язку з виконанням угоди. Використання такої інформації і даних відбувається виключно у зв'язку із реалізацією своїх прав та виконанням прийнятих за угодою обов'язків.

Зазначений порядок і умови обміну інформацією – через утворені, відповідно до міжнародних угод міжнародні організації – використовують, переважно, в угодах, що передбачають контроль за знищенням зброї.

Наприклад, запровадження і надання спеціальних повноважень з питань обміну інформацією Організації із заборони хімічної зброї (Гаага, Королівство Нідерландів) передбачено Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. Для контролю над зброєю масового знищення Договором про заборону ядерної зброї в Латинській Америці

1967 р. передбачено запровадження і надання відповідних повноважень Агенції із заборони ядерної зброї в Латинській Америці (Мехіко, Мексика).

Враховуючи, що зазначені міжнародні угоди є безстроковими [12, с. 441, 425], обмін інформацією відбувається на постійній основі.

За умовами угод міжнародна організація має запитувати тільки таку інформацію, відомості і дані, які необхідні для виконання нею обов'язків, а також вживати запобіжних заходів для захисту отриманої конфіденційної інформації про цивільну і військову діяльність держав-учасниць. В структурі таких організацій передбачається вищий, виконавчий та адміністративний органи, за якими закріплюються відповідні повноваження в питанні організації системи обміну належною інформацією.

Обмін інформацією через міжнародні центри даних використовується державами-учасницями багатосторонніх угод в разі необхідності постійного і широкомасштабного збору, класифікації і надання первинних і оброблених даних, документованої інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, а також надання інформаційних послуг.

Зміст інформації, що підлягає обміну в міжнародних центрах даних, визначається положеннями міжнародного договору і, як правило, є пов'язаним з її предметною тематикою. Інформація, що підлягає обміну, може бути будь-якої форми – друкованої, письмової, аудіовізуальної, електронної тощо. Для інформації, що підлягає обміну, встановлюється обмежений режим доступу.

Використання міжнародних центрів даних відбувається в тих сферах діяльності, які становлять для держав значний інтерес і потребують широкого співробітництва в питанні міждержавного обміну інформацією.

Прикладом, вартим розгляду, є положення щодо Міжнародного центру інформації (МЦІ), що функціонує в рамках Організації з Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань.

Утворення МЦІ передбачено положеннями Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р. [6, с. 376] Для його належного функціонування кожна держава зобов'язується співпрацювати в міжнародному обміні сейсмологічними, гідроакустичними, інфразвуковими даними, а також даними про радіонукліди в атмосфері.

МЦІ відповідно до умов Договору 1996 р. має отримувати на постійній основі інформацію з Міжнародної системи моніторингу (МСМ), елементи якої розташовані на території держав-учасниць (до складу МСМ входять глобальні мережі первинних і допоміжних станцій сейсмологічного, гідроакустичного, інфразвукового, радіонуклідного моніторингу і сертифікованих лабораторій; передбачається створення систем моніторингів – електромагнітоімпульсного та супутникового).

Умови обміну інформацією через міжнародні центри даних визначають низку спеціальних вимог щодо рівного, відкритого, зручного та своєчасного доступу держав-учасниць до інформації.

МЦІ за умовами Договору 1996 р. наділений повноваженнями, які в питанні щодо обміну інформацією передбачають: (а) автоматичне і регулярне направлення державі-учаснику інформації з МЦІ або відбір інформації на розсуд держави-учасниці і за відповідним запитом – добір даних МСМ на розсуд держави учасниці; (б) надання даних за спеціальними запитами держав-учасниць з архівів МЦІ; (в) сприяння окремим державам-учасницям в ідентифікації джерел конкретних явищ і отриманні відповідної інформації.

Кожна держава-учасниця Договору 1996 р. розглядає в якості конфіденційних інформацію і дані, які вона отримує на довірчій основі і встановлює щодо них особливий режим доступу.

Один із напрямів багатостороннього інформаційного співробітництва, який набуває останніми роками значного розвитку, заснований на використанні новітніх сучасних технологій з метою міждержавного обміну інформацією. Мова йде про створення державами світових інформаційних систем і мереж.

Зважаючи на кількість та їх особливості, вважаємо за потрібне в якості прикладу зупинитись лише на інформаційній мережі GLIN (Global Law Information Network) – Глобальній правовій інформаційній мережі. GLIN є некомерційним об'єднанням урядових установ держав світу, які надають для спільного користування правову інформацію. Повний доступ до нормативно-правових актів держав Америки, Азії, Африки та Європи надається державам-учасникам в обмін на надання своєї правової інформації. Особливістю функціонування мережі є її кооперативний характер: за надання достовірної інформації відповідальність в рівній мірі несуть усі держави-учасниці.

Висновки:

- міждержавний обмін інформацією в багатосторонніх угодах відбувається на основі відкритого, рівного, своєчасного і зручного доступу до інформації;
- положення щодо обміну інформацією, що містяться в багатосторонніх договорах, встановлюють правові основи взаємовідносин держав і, як правило, визначають мету, об'єкт, зміст і правовий режим інформації, а також порядок і умови обміну інформацією;
- порядок і умови міждержавного обміну інформацією, визначені багатосторонніми міжнародними угодами, можуть передбачати: прямий обмін інформацією між державами-учасниками; через секретаріати конвенцій; через міжнародні організації та міжнародні центри даних, а також через світові інформаційні системи і мережі;
- міждержавний обмін інформацією виступає в якості суттєвого додаткового фактору розвитку міжнародних інформаційних відносин.

Подальші дослідження правових аспектів міжнародного обміну інформацією між міжнародними організаціями, на нашу думку, є актуальними та перспективними.

Використана література

1. Колосов Ю.М. Массовая информация и международное право / Ю.М. Колосов – М., “Международ. отношения”, 1974. – 168 с.; Овсюк О. Міжнародно-правові проблеми регулювання поширення інформації та обміну нею / О. Овсюк // Радянське право. – 1983. – № 5 – С. 64-67; Мысык И.И. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена СССР с зарубежными странами : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / И.И. Мысык; АН УССР. Ин-т государства и права. Киев, 1987. – 19 с.; Мысык И.И. Некоторые проблемы международно-правового регулирования обмена информацией / И.И. Мысык // Вест. Киев. ун-та. Международ. отношения и междунар. право. – 1987. – Вып. 24. – С. 74-78; Собакина Е.В. Международно-правовые проблемы международных обменов информатикой / Е.В. Собакина // Сов. государство и право. – 1987. – № 4. – С. 77-81; Собакина Е.В. Роль ООН в формировании международно-правовых норм международного обмена информацией / Е.В. Собакина // 40-летие ООН: актуальные проблемы развития международного права и международных отношений. – М., 1988. – С. 26-37; Ермишина Е.В. Международный обмен информацией: правовые аспекты / Е.В. Ермишина – М. : Международ. отношения, 1988. – 144 с.; Грязин И.Н. О правовом режиме передачи машиночитаемой информации по международным сетям электросвязи / И.Н. Грязин // Учен. зап. Тарт. ун-та. – 1988. – Вып. 801. – С. 57-68; Днепровский А.Г. Правовые проблемы нового международного информационного порядка / А.Г. Днепровский. – М. : Наука, 1989. – 142 с.; Талимончик В.П. Международно-правовое

регулирование отношений информационного обмена / В.П. Талимончик. – Спб. : Издательство “Юридический центр-Пресс”, 2011. – 382 с.; Ермакова В.В. Проблемы правового регулирования межгосударственного информационного обмена в СНГ / В.В. Ермакова // Информационное право. – 2011. – № 4 (27). – С. 21-25.

2. Вачнадзе Г.Н., Кашлев Ю.Б. Международный обмен информацией : его сторонники и противники / Г.Н. Вачнадзе, Ю.Б. Кашлев. – [2-е изд., доп.]. – Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1980. – 387 с.; Нелепин В. К вопросу о правовой охране информационного обмена / В. Нелепин. – Режим доступа : [//www.russianlaw.net/law/netlaw/articles/paper07.htm](http://www.russianlaw.net/law/netlaw/articles/paper07.htm); Усубян М. Правовая охрана персональных данных и свобода трансграничных информационных обменов. – Режим доступа : [//www.russianlaw.net/law/civil_rights/pd/paper09](http://www.russianlaw.net/law/civil_rights/pd/paper09)

3. Положення щодо обміну інформацією зустрічаються і в окремих міжнародних договорах із різноманітних питань з незапам'ятних часів. Проте, з утворенням ООН включення положень щодо обміну інформацією у міжнародні договори набуло систематичного характеру.

4. Ермишина Е.В. Международный обмен информацией: правовые аспекты / Е.В. Ермишина. – М. : Междунар. отношения, 1988. – 144 с.

5. Собакина Е.В. Международно-правовые проблемы международных обменов информацией / Е.В. Собакина // Советское государство и право. – 1987. – № 4. – С. 77-81.

6. В якості прикладу: п. 20 ч. 1 Протоколу до Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2. – 832 с.

7. Договор об Антарктике 1959 г. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 3. – 832 с.

8. П. 2 ст. IV Договору про непоширення ядерної зброї 1968 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2. – 832 с.

9. Ст. 10 Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2. – 832 с.

10. П. 1 ст. 4 Венской конвенции об охране озонового слоя 1985 г., а также Приложение II к Венской конвенции об охране озонового слоя 1985 г.; ст. 13, п. 7 ст. 15 Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 3. – 832 с.

11. П.2 ст.7 Венской конвенции об охране озонового слоя 1985 г.; п.п. 2, 3 ст. 16 Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 3. – 832 с.

12. Ст. 16 Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2. – 832 с.; Ст. 30 Договору про заборону ядерної зброї в Латинській Америці 1967 р. / Действующее международное право : в 3-х т. / [сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С.]. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2. – 832 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.9:5.08

КОВАЛЕНКО Л.П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного університету “Юридична академія імені Ярослава Мудрого”

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОКУМЕНТОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Розкривається сутність поняття “документована інформація”, аналізується інформаційне законодавство, яке регулює створення, зберігання, обіг документованої інформації.

Ключові слова: документована інформація, інформація, інформаційне законодавство, інформаційно-правове регулювання.

Аннотация. Раскрывается сущность понятия “документируемая информация”, анализируется информационное законодательство, регулирующее создание, хранение, обращение документируемой информации.

Ключевые слова: документируемая информация, информация, информационное законодательство, информационно-правовое регулирование.

Summary. Reveals the essence of the concept of “documented information”, information legislation is analyzed, which governs the creation, storage, circulation of documented information.

Keywords: documented information, information, information legislation, information and legal regulation.

Постановка проблеми. Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини, які виникають між споживачем інформації та її виробником при обігу документованої інформації, є Закон України “Про інформацію”. Проблемними є питання визначення видів та удосконалення правового регулювання документованої інформації.

Метою статті є визначення видів та удосконалення правового регулювання документованої інформації.

Виклад основних положень. Користувачами або споживачами інформації (особи, що запитують інформацію) є громадяни й особи без громадянства, які перебувають на території України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи й організації, інформаційні об’єднання, інші особи, що володіють правами юридичної особи. Вони мають рівні права на доступ до державних інформаційних ресурсів і не зобов’язані обґрунтовувати перед їх власником необхідність одержання запитуваної ними інформації (виняток становить інформація обмеженого доступу).

При цьому встановлюється, що власники інформаційних ресурсів забезпечують користувачів (громадян) інформацією із цих ресурсів на основі законодавства, статутів зазначених органів й організацій, положень про їх діяльність, а також договорів на послуги з інформаційного забезпечення.

Доступ фізичних і юридичних осіб до державних інформаційних ресурсів визначається основою здійснення суспільного контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суспільних, політичних й інших організацій, а також за станом економіки, екології й інших сфер громадського життя [1, с. 15].

Інформація, отримана громадянами й організаціями на законних підставах з державних інформаційних ресурсів, може бути використана ними для створення інформації з метою її комерційного поширення з обов’язковим посиланням на джерело.

Порядок одержання користувачем інформації (зазначення місця, часу, відповідальних посадових осіб, необхідних процедур) визначає відповідний власник інформаційних ресурсів з дотриманням вимог Закону України “Про інформацію”. Переліки інформації й послуг з інформаційного забезпечення, відомості про порядок й умови доступу до інформаційних ресурсів власники інформаційних ресурсів й інформаційних систем надають користувачам безкоштовно.

Порядок опрацювання документованої інформації обмеженого доступу, правила її захисту й порядок доступу до неї визначаються органами державної влади, відповідальними за певні види і масиви інформації відповідно до їх компетенції, або безпосередньо її власником відповідно до законодавства [2, с. 78].

Правові норми, що регламентують приписи Закону України “Про інформацію” і які забезпечують реалізацію права на пошук, одержання й передачу документованої інформації різних видів, відображені у законах й інших нормативно-правових актах за видами інформації. Це, зокрема, норми про обов’язки щодо надання інформації певного виду видавцями, редакціями й іншими поширювачами інформації, власниками й користувачами інформаційних ресурсів. До таких законів можна віднести, наприклад, закони України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, “Про телебачення і радіомовлення”, “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації”.

З метою більш чіткої реалізації інформаційно-правового статусу – права кожного на пошук, одержання й передачу інформації від державних органів і з державних інформаційних ресурсів, на нашу думку, необхідно розробити проект Закону України “Про права суб’єктів інформаційного права на доступ до інформації”. Цим законом будуть конкретизуватися норми Закону України “Про інформацію”, встановлюватися правила доступу й одержання інформації органів державної влади й місцевого самоврядування, закріплюватися правовий режим такої інформації й встановлюватися відповідальність за непредставлення інформації.

Встановлюються основні принципи забезпечення права на доступ до інформації органів державної влади й місцевого самоврядування (виробники документованої інформації): презумпція доступності й відкритості інформації; вірогідність і повнота інформації; своєчасність надання інформації; захист права на доступ до інформації, у тому числі в судовому порядку; встановлення обмеження права на доступ до інформації тільки національним законом і тільки в тій мірі, у якій це необхідно для захисту основ конституційного ладу, забезпечення оборони країни й безпеки держави, авторитету й неупередженості правосуддя; моральності, здоров’я, прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; дотримання при наданні інформації прав і законних інтересів третіх осіб [3, с. 56].

Існує інформація, доступ до якої не може бути обмежений. Це:

інформація, необхідна для задоволення й захисту прав і законних інтересів осіб; закони, інші нормативно-правові акти;

інформація про надзвичайні ситуації (події, катастрофи, стихійні лиха), що загрожують безпеці й здоров’ю громадян, екологічна, метеорологічна, демографічна, санітарно-епідеміологічна й інша інформація, необхідна для забезпечення безпеки громадян, населених пунктів, виробничих й інших об’єктів;

інформація про розміри золотого запасу й державних валютних резервів України;

інформація про привілеї, компенсації й пільги, які надаються громадянам, посадовим особам і організаціям;

інформація про стан здоров'я осіб, віднесених законодавством України до категорії вищих посадових осіб України;

інформація про факти порушення прав і свобод людини й громадянина, а також прав юридичних осіб;

інформація про правовий статус і діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, про використання бюджетних коштів, про стан економіки й потреби населення, про стан боротьби зі злочинністю;

інформація, обмеження доступу до якої заборонене іншими національними законами.

Доступ до інформації може здійснюватися у порядку:

ознайомлення з офіційними документами, що містять запитувану інформацію;

одержання копії відповідного документа або витягу з нього;

одержання довідки, що містить запитувану інформацію;

одержання усного викладу сутністтю запитуваної інформації;

одержання відомостей про джерело опублікування запитуваної інформації в офіційному виданні.

Запит на інформацію, а також надання інформації за запитом може здійснюватися в усній чи письмовій формі або з використанням електронних технологій.

Для отримання доступу до інформації на підприємствах, установах та організаціях, створюються спеціалізовані служби. Права, обов'язки, відповідальність спеціальних служб, підрозділів, посадових осіб, що здійснюють діяльність стосовно реалізації цієї функції, установлюються положеннями про ці служби, підрозділи й посадовими інструкціями, затвердженими у встановленому порядку [4, с. 83].

Правила виконання запитів на одержання інформації встановлюються керівником відповідного органу або організації. Правила повинні містити визначення й режим роботи відповідних служб, підрозділів або посадових осіб, на яких покладені обов'язки із забезпечення доступу до інформації; категорії наданої інформації, види послуг, пов'язаних з її наданням (включаючи порядок доступу до автоматизованих інформаційних систем), порядок оплати цих послуг й інші умови доступу.

Фіксуються права споживача інформації:

обирати будь-яку форму запиту, передбачену національним законом;

не обґрунтовувати необхідність одержання запитуваної інформації, якщо таке обґрунтування не потрібно для уточнення сутності запиту і якщо інше не встановлене національним законом;

у разі надання відповіді в усній формі вимагати письмової відповіді;

оскаржити у встановленому порядку дії органів й організацій, їх посадових осіб, що порушили право на доступ до інформації й порядок його реалізації.

При цьому споживач зобов'язаний зберігати порядок й умови доступу до інформації, передбачені законом, іншими виданими відповідно до цього нормативно-правовими актами.

Обов'язки виробників документованої інформації:

забезпечувати вірогідність наданої інформації, дотримання строків і умов її надання;

відповідати за порушення встановленого законом й іншими актами законодавства України права на доступ до інформації.

Виробники документованої інформації ведуть реєстри офіційних документів, які вони зобов'язані надавати за запитами.

Формуються вимоги до складання запиту на одержання інформації. У запиті повинні бути зазначені прізвище, ім'я та по батькові особи, що звернулася за одержанням інформації, визначення організації, від імені якої звернений запит, прізвище, ім'я та по батькові особи, якій варто направити відповідь, її адреса і номер телефону для відповіді або уточнення характеру запиту, а також бажані форма й вид відповіді.

Відповідь на запит про одержання інформації повинна бути надана у якомога короткий строк, але не пізніше ніж через 30 днів після дня одержання запиту.

Встановлюється порядок розгляду й задоволення запиту. Якщо запитувана інформація не може бути надана в зазначений строк, то особі, що звернулася за її одержанням, направляється письмове повідомлення про відстрочення надання запитуваної інформації. У повідомленні мають бути зазначені строк і причини відстрочення надання запитуваної інформації.

Якщо орган, що одержав запит, не має запитуваної інформації, він не пізніше ніж у семиденний строк зобов'язаний повідомити про це зацікавлену особу, а також, по можливості, повідомити їй назву й адресу органа, організації або особи, які можуть мати запитувану інформацію, або вказати організацію, у яку направлений зазначений запит.

Відповідь на запит повинна містити назву організації, прізвище виконавця запиту та його телефон. Запити (у тому числі усні), а також відповіді на запити підлягають реєстрації за місцем одержання цих запитів.

Установлюються порядок й умови відмови щодо надання інформації.

Не підлягає наданню інформація, що містить відомості:

- про державну, комерційну, службову, професійну або банківську таємницю;
- про приватне життя іншої особи без її згоди (персональні дані), якщо інше не передбачено чинним законодавством;
- про здійснення у встановленому законом порядку оперативно-розшукової й слідчої діяльності;

про судовий розгляд цивільних і кримінальних справ у випадках, коли розголошення цих відомостей заборонено законом або може порушити право людини на об'єктивний судовий розгляд його справи, створити загрозу життю або здоров'ю громадян;

доступ до яких обмежений законами.

Не підлягають обов'язковому наданню за запитами доповідні записки, переписка, доручення посадових осіб й інша інформація внутрішньоорганізаційного характеру. Відмова щодо надання інформації повинна містити вказівку про причину, з якої запит не може бути задоволений, дату ухвалення рішення про відмову, а також роз'яснення про порядок його оскарження.

Встановлюється порядок відшкодування витрат щодо надання інформації, вказуються умови надання інформації на безоплатній основі (інформація, що безпосередньо стосується осіб, які запитали інформацію; інформація, що уточнює або доповнює раніше надану інформацію; інформація, пов'язана з реалізацією прав і обов'язків юридичної особи). Звільняються від сплати за надання інформації із запитів особи, що належать до соціально й економічно незахищених груп (категорій) населення (діти, інваліди, пенсіонери, офіційно визнані безробітні).

За надання інформації може стягуватися плата, що не перевищує накладні витрати, зазначені у зв'язку з її наданням, у порядку, встановленому правилами надання інформації.

Порядок відшкодування національним органам і організаціям, органам й організаціям суб'єктів інформаційного права України витрат, пов'язаних з наданням ними інформації, встановлюється відповідно урядом України.

Відмова в наданні інформації, необґрунтоване відстрочення відповіді або її непредставлення протягом встановленого строку, а також інші порушення порядку розгляду й задоволення запиту, передбачених законом, можуть бути оскаржені у вищому за підпорядкованістю державному органі (організації). Якщо рішення вищого органу або організації не задовольняє заявників, заява може бути направлена до суду.

Особи, яким неправомірно відмовлено в доступі до інформації, а також особи, що одержали недостовірну інформацію, мають право на відшкодування зазнаного збитку.

Посадові особи органів і організацій, винні в незаконному обмеженні доступу до інформації, непредставленні інформації у встановленому порядку, наданні недостовірної інформації, що допустили інші порушення права на доступ до інформації, залучаються до кримінальної, адміністративної або цивільної відповідальності згідно із законодавством України.

В умовах, коли інформаційна комунікація людей переноситься в трансграничні інформаційні мережі, у яких виявити факти порушення інформаційних прав є дуже складним, а законодавство ще не сформоване, виконання таких обов'язків потребує від користувачів інформації найчастіше дотримання не правових, а швидше етичних норм, які ґрунтуються на високій свідомості й саморегуляції. У зв'язку з цим при інформаційній взаємодії в Інтернеті розробляються різні кодекси честі.

Правову базу цього інституту становлять інформаційно-правові норми Конституції України, що закріплюють права й обов'язки суб'єктів стосовно підготовки (формування), передачі й поширення документованої інформації й інформаційних ресурсів, а також видачі інформації з інформаційних ресурсів споживачеві.

Найважливішим актом у галузі обігу документованої інформації є Закон України “Про інформацію”. Закон закріплює обов'язок держави у сфері формування інформаційних ресурсів й інформатизації через розробку й реалізацію державної політики у цій галузі, що спрямована на створення умов для ефективного і якісного інформаційного забезпечення під час вирішення стратегічних й оперативних завдань соціального й економічного розвитку України.

Державна політика у сфері формування інформаційних ресурсів й інформатизації спрямована на створення умов для ефективного і якісного інформаційного забезпечення вирішення стратегічних та оперативних завдань соціального й економічного розвитку України.

На нашу думку, в Україні існує велика кількість законів, які регулюють інформаційні відносини, але є значна кількість і прогалин у законодавстві. Так, на сьогодні в Україні відсутній закон, який регулював би питання формування обов'язкового примірника документів як ресурсної бази комплектування повного національного бібліотечно-інформаційного фонду України й розвитку системи державної бібліографії, забезпечував охорону обов'язкового примірника документів, його суспільне використання. Дія цього закону могла б не поширюватися на документи особистого й секретного характеру, документи, створені в одному примірнику, архівні матеріали (документи) і управлінську документацію.

Головним завданням такого закону було б правове регулювання відносин при формуванні й використанні національного бібліотечно-інформаційного фонду України у вигляді збирання усіх видів обов'язкового примірника, який комплектувався б на підставі обов'язкового безкоштовного примірника, що розподіляється між книжковими палатами, бібліотеками, органами науково-технічної інформації і призначений для постійного зберігання й суспільного користування.

Також, на нашу думку, є актуальним і необхідним прийняття закону про участь у міжнародному інформаційному обміні. Його мета – створення умов для ефективної участі України в міжнародному інформаційному обміні в рамках єдиного світового інформаційного простору, захист інтересів України, суб’єктів інформаційного права, а також захист інтересів, прав і свобод фізичних і юридичних осіб при міжнародному інформаційному обміні.

До об’єктів міжнародного інформаційного обміну належать: документована інформація, інформаційні ресурси, інформаційні продукти, інформаційні послуги, інші засоби міжнародного інформаційного обміну.

Суб’єктами міжнародного інформаційного обміну в Україні можуть бути: держава, інші суб’єкти інформаційного права, органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, фізичні і юридичні особи України, фізичні і юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства.

Документована інформація, інформаційні ресурси, інформаційні продукти, засоби міжнародного інформаційного обміну належать до об’єктів майнових прав власників і включаються до складу їх майна.

Власник інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, засобів міжнародного інформаційного обміну має право оскаржити в суді дії посадових осіб щодо обмеження міжнародного інформаційного обміну, якщо, на його думку, ці дії необґрунтовані і порушують його права.

При виявленні позаштатних режимів функціонування засобів міжнародного інформаційного обміну власник цих засобів повинен вчасно повідомляти про це в органи контролю за здійсненням міжнародного інформаційного обміну.

Використана література

1. Бантишев О. Державна таємниця як предмет злочину в Україні та деяких інших країнах / О. Бантишев, О. Шамара // Юрид. радник. – 2005. – № 5. – С. 75-78.
2. Баранов В.М. Информационное право и информационное общество : философские проблемы взаимодействия / В.М. Баранов, М.В. Баранова, С.И. Яночкин // Философия права. – 2001. – № 1. – С. 14-19.
3. Россолов М.М. Правовая информатика и управление в сфере предпринимательства / М.М. Рассолов, В.Д. Элькин, И.М. Россолов. – М., 1996.
4. Копылов В.А. Информационное право / В.А. Копылов. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.9:5

СИНКОВА О.М., доктор юридичних наук, професор,
кафедра адміністративного і фінансового права
Донецького національного університету

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО АУДИТУ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Анотація. До проблем правового регулювання інформаційного аудиту в органах виконавчої влади. Обґрунтована роль інформаційного аудиту у розвитку інформаційної архітектури електронного урядування. Визначена необхідність розробки і прийняття комплексу заходів, спрямованих на удосконалення організаційно-правового забезпечення інформаційного аудиту.

Ключові слова: аудит, інформаційний аудит, контроль, стандарти, організаційно-правове забезпечення.

Аннотация. К проблемам правового регулирования информационного аудита в органах исполнительной власти. Обоснована роль информационного аудита в развитии информационной архитектуры электронного правительства. Определена необходимость разработки и принятия комплекса мероприятий, направленных на усовершенствование организационно-правового обеспечения информационного аудита.

Ключевые слова: аудит, информационный аудит, контроль, стандарты, организационно-правовое обеспечение.

Summary. In the problems of the legal regulation of informational audit in the bodies of executive power are certainied. Role of informational audit in development of informational architecture of electronic management is defined. Necessity of development and acceptance of complex of the measures aimed on the improvement of the organizational and legal providing of informational audit are proposed.

Keywords: audit, informational audit, control, standards, organizational and legal providing.

Постановка проблеми. Розуміння ролі аудиту в органах виконавчої влади сьогодні зводиться до фінансового контролю та значно звужує його сутність [1]. Впровадження аудиту, зокрема у сферу інформаційної діяльності та інформаційних технологій, дає змогу вдосконалити рівень управлінської діяльності в органах виконавчої влади і, як наслідок, підвищити її ефективність. Зазначене дозволяє розглядати цю систему як один із найважливіших напрямів вдосконалення діяльності органів виконавчої влади в країні.

Питання законодавчого забезпечення державного контролю і аудиту в органах виконавчої влади розглядалися в науковій літературі, зокрема, у працях О.Ф. Андрійко, Н.П. Винниченко, О.Ю. Редька, С.В. Івахненко та інших вчених. Особливості методики аудиту фінансової інформації розкриті у багатьох публікаціях [2 – 5]. Однак питанням інформаційного аудиту в органах виконавчої влади в науковій літературі приділяється значно менше уваги. Вченими досліджуються різні аспекти інформаційного аудиту. Зокрема, І.Д. Голяш, С.І. Саченко звертають увагу на необхідність проведення аудиту безпеки у сфері застосування інформаційних технологій, В.І. Подольский на необхідність проведення комп'ютерного аудиту, О.Л. Шерсток – на методичні аспекти аудиту прогностичної інформації та ін., що підтверджує багатогранність поглядів та думок щодо зазначеного питання [6 – 8]. Тому з'ясування правових аспектів та визначення особливостей правового забезпечення державного інформаційного аудиту є вчасним і актуальним.

Метою статті є визначення поняття “інформаційний аудит” та напрямів вдосконалення його правового забезпечення в органах виконавчої влади.

Виклад основних положень. В цілій низці нормативних актів, таких, як Закон України “Про інформацію” 1992 р., Закон “Про доступ до публічної інформації” 2011 р., Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” 1994 р. та інших нормативних актах знайшли висвітлення питання законодавчого забезпечення інформаційної діяльності органів виконавчої влади. Зокрема, ст. 5. Закону “Про інформацію” 1992 р. встановлює загальні вимоги доступу до інформації, закріплює право кожної людини на інформацію, на можливість вільного її зберігання, одержання, поширення, використання та захисту, які є необхідними для реалізації нею своїх свобод, прав і законних інтересів [9]. У цьому Законі знайшли закріплення загальні вимоги міжнародного законодавства щодо доступу до інформації, зокрема, Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства [10].

Правовий режим захисту інформаційних систем органів виконавчої влади, права власників та користувачів стосовно цієї інформації встановлюються Законом України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” від 1994 р. [11]. У випадках, передбачених законом, доступ до інформації, яка знаходиться в інформаційній системі, може здійснюватися без дозволу її власника в порядку, встановленому законом.

Прийнятим 13 січня 2011р. Законом України “Про доступ до публічної інформації” регламентуються питання доступу громадян до публічної інформації органів виконавчої влади. Поняттям публічної інформації охоплюється відображена та задокументована на будь-яких носіях будь-якими засобами інформація, що була створена або отримана в процесі виконання своїх обов’язків суб’єктами владних повноважень, або яка знаходиться у їх володінні або у володінні інших розпорядників публічної інформації, визначених законодавством [12].

Законом встановлено загальні принципи доступу до публічної інформації, зокрема: відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади; вільного поширення та отримання інформації, крім обмежень, що встановлюються законодавством; рівноправності. Обмеження доступу до інформації, що знаходиться в інформаційних системах органів виконавчої влади, може здійснюватися відповідно до законодавства при дотриманні таких вимог:

- а) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку або для підтримання неупередженості та авторитету правосуддя;
- в) шкода від оприлюднення інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні;
- б) розголошення інформації може завдати істотної шкоди суспільним інтересам.

Виходячи із положень законів “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації”, необхідно зазначити, що інформація з інформаційних систем, що належать державі, може надаватися за запитами юридичних осіб та громадян у частині, що стосується їх діяльності. У зв’язку з цим виникає питання контролю за наданням інформації за запитами. Ці питання можуть розглядатися і у якості предмета інформаційного аудиту.

Впровадження інформаційних технологій в діяльність органів виконавчої влади повсюдно розглядається як спосіб подолання недоліків паперового документообігу, підвищення оперативності державного управління, збільшення обсягу інформації, що обробляється у процесі ухвалення адміністративних рішень. Вважається, що наявність інформаційно-комунікаційних систем (далі – ІКС) сприяє зростанню якості діяльності в органах виконавчої влади. Потенціал систематизації, зручність пошуку електронної інформації і різноманітність способів її аналізу і відображення за певних умов дійсно сприяють зростанню якості державного управління. В той же час “електронна” держава

виявляється схильною до ряду нових чинників ризику, зокрема тих, що значною мірою впливають на права його громадян.

Нові інститути вже електронної, а не паперової держави – електронний державний облік, електронний доступ громадян до інформації держави і формалізовані адміністративні процеси – можуть зіткнутися як з неякісним наданням адміністративних послуг, так із спробами їх використання в особистих цілях різними особами, що мають право доступу до ІКС.

Вибір між централізацією і децентралізацією ІКС в органах виконавчої влади визначається прийнятою інформаційною архітектурою, і вибір централізованих рішень значно підвищує ризики втрати або фальсифікації даних, наслідки яких в електронних системах можуть бути значнішими, ніж в системах, заснованих на паперових документах, а зловживання, що використовують особливості інформаційних технологій, набагато важче виявити і нейтралізувати їх наслідки.

Навіть при відсутності зловживань, внутрішні механізми функціонування ІКС є менш прозорими, ніж звичні механізми традиційної паперової держави, і часто взаємодія з ними розглядається громадянами як взаємодія з “машиною”, контролювати вимоги якої вони не здатні.

Сьогодні перехід держави до використання ІКС практично зумовило поширення комп’ютерних технологій. Проте перетворення традиційної паперової держави на електронну державу можливо тільки у разі формування законодавчого забезпечення та певної інституційної структури, що включає ряд вимог і обмежень, що накладаються на використання ІКС в органах виконавчої влади.

ІКС в органах виконавчої влади при їх створенні і функціонуванні повинні задовольняти сукупності вимог, визначених нормативними правовими актами, міжнародними, національними і галузевими стандартами, відомчими рішеннями. До них відносяться вимоги, що пред’являються до:

- архітектури електронної держави, що визначає технології створення і взаємодії компонентів державних інформаційних систем;

- системи адміністративної регламентації діяльності органів державної влади, що формалізує адміністративні процеси органів державної влади і управління;

- системи інформаційного регулювання, що визначає особливості правових режимів для різних видів інформації, що знаходиться в ІКС органів виконавчої влади;

- системи регулювання державного обліку, що визначає порядок систематичного збору, обробки, зберігання і надання використовуваних в державному управлінні відомостей про осіб і об’єкти;

- забезпечення доступу громадян до інформації органів виконавчої влади;

- інші вимоги нормативних актів, стандартів, міжнародних договорів тощо.

Використання ІКС в органах виконавчої влади дозволяє забезпечити інформаційну відкритість держави і, тим самим, розширити можливості контролю за діяльністю державних органів з боку громадян, їх об’єднань і державних контролюючих органів. Це пов’язано з тим, що контроль функціонування ІКС може здійснюватися з набагато нижчими витратами, ніж контроль функціонування традиційних систем паперового документообігу.

В сучасних умовах традиційний аудит в органах виконавчої влади не може задовольнити потреби органу виконавчої влади, оскільки він, зазвичай, обмежується проведенням незалежної експертизи фінансових звітів та іншої інформації про фінансові кошти. Тому виникає необхідність впровадження аудиту у нові сфери, зокрема у сферу інформаційного забезпечення та інформаційних технологій, що дасть

змогу вдосконалити систему захисту інформації органу виконавчої влади і підвищити ефективність використання його інформаційного забезпечення.

Пошук шляхів розв’язання проблем аудиту інформаційного забезпечення та інформаційних технологій в сучасних умовах може здійснюватися фахівцями підрозділів внутрішнього аудиту органу виконавчої влади та за допомогою зовнішніх аудиторів, що займаються питаннями інформаційного аудиту.

Завданням інформаційного аудиту в органах виконавчої влади є вивчення фактичного стану інформаційних ресурсів і комп’ютерних технологій та визначення їх відповідності вимогам, що пред’являються до них з боку органу виконавчої влади. Інформаційний аудит повинен розглядатися як важливий елемент системи внутрішнього аудиту в органах виконавчої влади.

Інформаційним аудитом можна вважати систематичний процес, за допомогою якого організація може зрозуміти склад, зміст інформаційних ресурсів, напрям інформаційних потоків і проблеми в інформаційному забезпеченні. В інформаційного аудиту в системі електронного уряду може бути складена “інформаційна карта”, яка може бути використана як основа для підписання рішень, а також для обґрунтування інформаційної стратегії організації.

За допомогою інформаційного аудиту в органі виконавчої влади можуть бути проаналізовані види і склад інформації в масштабах всієї організації. Інформаційний аудит дозволяє підвищити інформованість посадових осіб органу виконавчої влади і населення про свою діяльність. Інформаційний аудит дозволяє також:

- визначити інформаційні потреби органу виконавчої влади, його структурних підрозділів, а також конкретних потреб окремих посадових осіб;

- визначити склад створюваної інформації і проаналізувати її цінність для організації;

- здійснити оцінку інтелектуальних активів органу виконавчої влади;

- виявити в інформаційному забезпеченні;

- вивчити стан і провести оцінку використання внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів і шляхи їх найбільш ефективного використання;

- скласти карту інформаційних потоків і виявити вузькі місця в цих потоках;

- обґрунтувати напрями вдосконалення інформаційного забезпечення, інформаційної інфраструктури і захисту інформації в органі виконавчої влади.

Інформаційний аудит є надзвичайно важливим чинником посилення контролю за використанням інформаційного забезпечення та інформаційних технологій в органі виконавчої влади, оскільки він дає змогу одержати об’єктивні якісні й кількісні оцінки поточного стану його діяльності у цій галузі. Міжнародні стандарти організації ISO, зокрема система стандартів управління якістю ISO-900х, система стандартів управління інформаційною безпекою ISO 2700х, система стандартів управління ІТ-послугами ISO-20000х, а також окремі стандарти ISO 15504, ISO 17021, ISO 1540B, ISO 17799, ISO 19011, ISO 38500, професійні стандарти аудиту, кодекси професійної етики ISACA, керівництва з ІТ-аудиту INTOSAI та інші мають важливе значення для здійснення інформаційного аудиту [13].

Висновки.

З метою забезпечення державного та громадського контролю, підвищення довіри суспільства до публічної інформації і посилення контролю з боку уповноважених органів за дотриманням прав і свобод громадян, ефективністю витрати державних коштів, а також контролю за дотриманням правил електронного державного обліку і

розкриттям інформації органами виконавчої влади повинен бути створений інститут державного інформаційного аудиту.

Система інформаційного аудиту має включати внутрішній контроль з боку органу виконавчої влади, що здійснює експлуатацію ІКС, зовнішній контроль, який здійснюється уповноваженими органами державної влади, і незалежний недержавний аудит. Різні види аудиту є необхідними як для зниження витрат держави на контроль над інформаційними ресурсами та ІКС, так і для кращого захисту прав громадян. Зокрема, зовнішній інформаційний аудит повинен бути обов'язковим відносно державних інформаційних систем, що забезпечують виконання найважливіших державних функцій, а також функцій, що значним чином впливають на права і обов'язки громадян (наприклад, персональний облік населення).

Вважається доцільним визначити, що контролю на відповідність вимогам законодавства підлягають:

- фактичні адміністративні процеси, що забезпечують виконання державних функцій і надання державних послуг в органах виконавчої влади;

- регламенти експлуатації ІКС;

- апаратно-програмні засоби, що забезпечують підтримку обліку адміністративних процесів;

- інформація, яка фактично збирається органами виконавчої влади.

Важливо відзначити, що при інформаційному аудиті не оцінюється якість схвалюваних рішень або зміст облікової інформації. Аудитори перевіряють тільки відповідність фактичних процедур обліку і ухвалення рішень встановленим регламентам.

Для визначення кола осіб, які мають право здійснювати інформаційний аудит, повинні бути розроблені та затверджені вимоги до аудиторів, що здійснюють інформаційний аудит в органах виконавчої влади, а також створена система встановлення відповідності цим вимогам. Конкурсний відбір аудиторів для проведення обов'язкового інформаційного аудиту державних ІКС повинен реалізовуватися відповідно до встановлених законодавством вимог.

Проведення інформаційного аудиту повинне стати необхідною умовою отримання бюджетних коштів на створення або розвиток відомчих ІКС. При цьому органи виконавчої влади, що використовують ці системи, повинні забезпечити аудиторам необхідний доступ до інформації та інформаційних систем при дотриманні нормативних вимог до інформаційної безпеки.

В рамках першочергових заходів щодо створення інструментів правового регулювання інформаційного аудиту повинні бути розроблені нормативні акти, що визначають порядок впровадження внутрішнього інформаційного аудиту в діяльність органів виконавчої влади, правила сертифікації аудиторів, які здійснюють інформаційний аудит, та стандарти інформаційного аудиту. Важливим заходом є також розробка проекту та ухвалення закону “Про інформаційний аудит” в органах виконавчої влади. Це потребує детальнішого опрацювання конкретних нормативних вимог до інформаційного аудиту та визначення ролі фахівців підрозділів з внутрішнього аудиту у його проведенні.

У зв'язку з тим, що аудиторський звіт є основним результатом проведення інформаційного аудиту, повинні бути з'ясовані та затверджені вимоги до аудиторського звіту та показників, що характеризують якість роботи аудитора.

Використання інформаційних систем, веб-технологій та вдосконалення інформаційного забезпечення в органах виконавчої влади потребує формулювання нормативних вимог та завдань до адміністративних процедур збору, переробки,

зберігання і передачі державної інформації в електронному вигляді, обліку та розкриття публічної інформації; створення інфраструктури, що забезпечує юридичну значущість електронного документообігу та електронну взаємодію при виконанні державних функцій і наданні державних послуг; формування системи стандартизації програмного забезпечення, що використовується в органах виконавчої влади.

Впровадження інформаційного аудиту в органах виконавчої влади та його нормативне закріплення дозволить підвищити прозорість діяльності органів влади, буде сприяти ефективному використанню бюджетних коштів для розвитку інформаційної інфраструктури, що обумовлює доцільність подальших розвідок у цьому напрямі.

Використана література

1. Давидов Г.М. Аудит : підручник / Г.М. Давидов. – [2-е вид.] ; за ред. Г.М. Давидова, М.В. Кужельного. – К. : Знання. – 2009. – 495 с.
2. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні : організаційно-правові засади / О.Ф. Андрійко. – К. : Наукова думка, 2004. – 299 с.
3. Винниченко Н.В. Сучасний стан розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / Н.В. Винниченко, Н.В. Шевченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : *збірник наук. праць*. – К. : НАУ, 2010. – С. 26-29. – Вип. 28.
4. Редько О.Ю. Аудит в Україні : морфологія / О.Ю. Редько. – К. : ДП Інформаційно-аналітичне агентство. – 2008. – 493 с.
5. Івахненко С.В. Комп’ютерний аудит контрольні методики і технології : вища школа / С.В. Іваненков. – К. : “Знання”, 2005. – 275 с.
6. Голяш І.Д. Аудит безпеки підприємства у сфері застосування інформаційних технологій / І.Д. Голяш, С.І. Саченко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – С. 91-97. – Вип. 1 (22).
7. Подольский В.И. Компьютерный аудит : практ. пособие / В.И. Подольский, Н.С. Щербакова, В.Л. Комиссарова ; под. ред. проф. В.И. Подольского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 128 с.
8. Шерстюк О.Л. Методичні аспекти аудиту прогностної інформації / О.Л. Шерстюк // Вісник Львівської комерційної академії – 2011. – № 2. – С.404-407. – (Серія економічна).
9. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
10. Окинавская хартия глобального информационного общества (Окинава, 22 июля 2000 г.). – Режим доступа : [//www.g8russia/g8/history/okinawa2000/4](http://www.g8russia/g8/history/okinawa2000/4)
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.94 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.
12. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
13. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. 2010 Edition. – Режим доступа : [//www.web.ifac.org/publications.international-auditing-and-assurancestandards-board/handbooks](http://www.web.ifac.org/publications.international-auditing-and-assurancestandards-board/handbooks)

~~~~~ * * * ~~~~~

Інформатизація та інформаційні технології

УДК 340.130

БАЄВ О.О., здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук,
старший науковий співробітник НДПП НАПрН України

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ УПОРЯДКУВАННЯ СФЕРИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ЯК СЕРЕДОВИЩА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Про систему упорядкування відносин у сфері телекомунікацій загального користування в Україні.

Ключові слова: інформатизація, телекомунікації, телекомунікаційні мережі, інформаційно-комунікаційні технології.

Аннотация. О системе упорядочения отношений в сфере телекоммуникаций общего пользования в Украине.

Ключевые слова: информатизация, телекоммуникации, телекоммуникационные сети, информационно-коммуникационные технологии.

Summary. About the system of organization of relations in telecommunications of the common use in Ukraine.

Keywords: informatization, telecommunications, telecommunication networks, information and communication technologies.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого процесу світової інформатизації, інформаційної глобалізації та переходу до нового еволюційного етапу розвитку людства – інформаційного суспільства важливим аспектом розвитку та становлення є телекомунікації та телекомунікаційні мережі загального користування, які складають предмет інформатизації, що є матеріально-технологічною основою інформаційного суспільства.

Про актуальність зазначеного питання свідчить рівень наукових розробок, що знайшли відображення у працях таких українських вчених, як: Арістова І.В., Баранов О.А., Беляков К.І., Брижко В.М., Гавловський В.Д., Глушков В.М., Ільченко М.Ю., Калюжний Р.А., Ланде Д.В., Новицький А.М., Пилипчук В.Г., Сергієнко І.В., Фредебьоля-Крайна М., Фурашев В.М., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. та ін.

Метою статті є визначення системи нормативно-правового упорядкування у сфері телекомунікацій, як середовища інформаційних відносин.

Виклад основних положень. Відомо, що у 1837 році в США Семюелом Фінлі Бріз Морзе було винайдено телеграфний пристрій, а у 1876 році, також в США, Олександром Гремом Белом було винайдено телефонний пристрій. В цих пристроях було втілено результати досліджень світової науки в області електрики та магнетизму, що у подальшому сприяло створенню багатьох електромагнітних пристроїв. В техніці і технології зв'язку було здійснено революційний науково-технічний прорив [1], який ознаменувався виникненням інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ).

Подальший розвиток ІКТ сприяв виникненню телекомунікаційних мереж загального користування (кажучи сучасною мовою – телекомунікацій): місцевого, регіонального, національного, міжнаціонального та світового рівнів. Прикладом такої мережі, яка поєднує в собі всі вищезгадані рівні, є глобальна світова мережа Інтернет –

передове досягнення розвитку мережних технологій телекомунікацій сучасності. З цього приводу академік НАН України Сергієнко І.В. зауважив, що досягнення в галузі телекомунікацій стосовно трафіка даних по мережах не тільки забезпечили високоякісний зв'язок, а й надали можливість передавати тексти, комп'ютерні програми, зображення, голосові і музичні повідомлення, дозволили здійснювати доступ до систем збереження даних (баз даних). Власне, йдеться про виникнення і розвиток глобальної інформаційної мережі Інтернет. Роль цієї мережі важко переоцінити. Можливість доступу до джерел інформації, створення власних джерел, доступних іншим, розвиток електронної пошти, дистанційного навчання, електронної комерції та багато інших можливостей безпосередньо впливають на соціально-економічні і політичні процеси [2, с. 368]. Позиція вченого підкреслює важливість телекомунікацій та мереж загалом для суспільства та, зокрема, для розвитку і становлення інформаційного суспільства.

Ідея інформаційного суспільства з'явилася нещодавно. Вважається, що термін “інформаційне суспільство” наприкінці 60-х – початку 70-х років XX століття впровадив професор Токійського технологічного інституту Хаяши Ю. [3, с. 90-98]. В той же час починається стрімкий розвиток комп'ютерної техніки, виникає мережа Інтернет, бурхливо розвиваються засоби телекомунікацій та суттєво розширюється функціональний спектр їх використання. Цей розвиток засобів створення, збору, обробки, зберігання, розповсюдження, управління, відображення та використання інформації й надав можливість технічної реалізації ідеї інформаційного суспільства, як суспільства в основі якого лежить максимально допустима інформаційна взаємодія його членів, та став початком втілення її у життя. Результатом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій стало поступове становлення нового типу суспільної форми – інформаційного суспільства [4, с. 14].

Цікавою, щодо розвитку інформаційних та телекомунікаційних технологій, є позиція Європейського Союзу. В грудні 1993 року на засіданні Комісії Європейського Союзу (Брюссель) був заслуханий документ – “Біла книга Делора: Розвиток, Конкуренція і Зайнятість – виклики і шлях вперед у XXI сторіччя”. Документ звертав увагу на те, що *“нові інформаційні і телекомунікаційні технології викликали структурні зміни, у порівнянні з індустріальною революцією минулого. ...Разом із пов'язаними з ними послугами вони мають потенціал, що сприяє стійкому і безперервному розвитку, збільшенню конкурентноздатності, відкриттю нових можливостей для роботи і поліпшенню якості життя всіх європейців”*. Серед іншого, автори вказаного документу відзначили наступне: *“Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, наданих за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку”*. Відтак, термін “Інформаційне суспільство” визначає не тільки інфраструктурний (телекомунікацій) аспект руху в інформаційну епоху, але, головне, відзначає людський вимір суспільства майбутнього.

05.12.1993 р., виходячи з проведених слухань, Комісія Європейського Союзу замовила групі фахівців під керівництвом Мартіна Бангемана (на той час Комісар Ради Європи по захисту даних) розробити Звіт про Інформаційне суспільство, який мав передбачати конкретні рекомендації для всіх держав-учасниць ЄС. Зазначений Звіт за назвою: *“Європа і всесвітнє Інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді”* [5] був розглянутий 24-25 червня 1994 року на самміті Європейської Ради (о. Корфу). На даний час цей документ вважається маніфестом і директивою для організації конкретних дій держав-учасниць ЄС й спрямований на взаємодію держав-учасниць в становленні інформаційного суспільства [6, с. 444; 7]. З наведеного вище

можемо оцінити важливість з якою Європейський Союз ставиться до питання розвитку інформаційного суспільства.

Будь-яке суспільство є продуктом відносин між його членами, так само й інформаційне суспільство виникає як продукт інформаційних відносин, тобто відносин, предметом яких є інформація, за умов коли ці відносини впливають та змінюють якісну характеристику всього суспільства загалом. Інформація є тим первинним фактором, з якого та задля якого виникає і розвивається інформаційне суспільство. Президент Національної академії наук України академік Патон В.Є. зазначає: *“В умовах інформаційної революції, що відбулася в Україні та світі в останні десятиліття, однією з ключових особливостей світового соціально-економічного прогресу є зростання значимості інформації в суспільних відносинах. Широке впровадження інформаційно-комп’ютерних технологій і систем, удосконалення техніко-технологічних засобів збирання, зберігання, використання та поширення інформації призвели до стрімкого розвитку інформаційних відносин, розбудови інформаційного суспільства та формування світового інформаційного простору.*

Ми маємо справу з інформацією на кожному кроці: в інформаційних технологіях, системах управління і зв’язку, в мовах, в інформаційних системах живих клітин. Тому заслуговують на увагу висновки сучасної науки, що інформація є однією з фундаментальних, універсальних та основоположних величин, які становлять основу світобудови” [8].

Академік НАН України Сергієнко І.В. зазначає, що *“в сучасному суспільстві інформація є важливим і цінним ресурсом, а рівень розвитку країни оцінюється рівнем її інформатизації”* [9]. Зростання значимості інформації у суспільних відносинах відмічають і інші відомі науковці [10, с. 15; 11, с. 49].

Отже, інформація становить не тільки не матеріальну але й матеріальну основу, що є підставою розвитку інформаційного суспільства. Тоді як телекомунікації є матеріально-технологічним базисом інформаційного суспільства, без якого його існування є неможливим. А саме – поширення інформації в інформаційному суспільстві здійснюється за допомогою телекомунікацій, які є фізичним середовищем поширення інформації. Абстрагуючись, *інформацію можна порівняти з духом інформаційного суспільства, дані з формою (тілом) існування інформації, а телекомунікації – це засоби їх поширення та існування у просторі та часі.*

Важливість телекомунікацій підкреслює Ільченко М.Ю., який звертає увагу на те, що перехід від індустріального суспільства до інформаційного неможливий без прискореного розвитку телекомунікацій. Телекомунікаційна складова інформатизації забезпечує передачу і прийом, як правило, на значних відстанях різних видів інформації (мовлення, даних, відео). Фізичними носіями інформації при цьому можуть бути: керований рух електронів у провіднику, електромагнітні хвилі у відкритому або в обмеженому середовищі. Відповідно до використання цих носіїв практично впроваджені окремі класи телекомунікаційних систем, які реалізують технології електрозв’язку, радіотехнології та оптоволоконні лінії передачі [12]. Також значимість телекомунікацій як одного із засобів автоматизації впливає з “Принципа нових задач”, сформульованого академіком Глушковим В.М. – основоположником інформаційних технологій в Україні та колишньому СРСР, згідно з яким, автоматизація є не лише засобом подолання вже сформованих та не розв’язуваних іншим шляхом складностей та вузьких місць в управлінні народним господарством. Найбільш вагоме її досягнення – створення умов для постановлення нових завдань, що забезпечують оптимальність, своєчасність, повноту управлінського впливу на об’єкт управління [13, с. 197]. Не менш

вагомо ставиться до ролі телекомунікацій Фредебьоль-Крайн М., на думку якого, телекомунікації – це процес, фундаментальний засіб для досягнення різнобічних цілей. В економічному світі телекомунікації слугують для поширення інформації серед постачальників, споживачів, дослідників, аналітиків, законодавців тощо. Вони присутні в усіх процесах економічного виробництва та є невід’ємною складовою практично будь-якої сучасної бізнес-діяльності, метою якої є виробництво товарів та послуг для споживачів. У соціальному середовищі телекомунікації є засобом для інформування, розваг та обміну досвідом. Телекомунікаційні мережі та послуги дозволяють здійснювати всі ці дії на великих відстанях та серед широкого кола користувачів [14].

Телекомунікації є відносно молодого сферою порівняно з іншими галузями господарства, їх суспільне значення визначається публічністю та високим ступенем проникнення в життя людей.

Сьогодні правовими проблемами упорядкування відносин у сфері телекомунікацій та їх вирішеннями в Україні займаються багато вчених, зокрема у НДІП НАПрН України. Окремим прикладом цього, зокрема, є результати виконання науково-дослідної роботи “Методологія кодифікації інформаційного законодавства” (див. у цьому журналі “Основні результати діяльності Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України у 2012 році”) в якій надано вирішення наукова проблема щодо методологічних основ упорядкування інформаційних відносин для створення цілісної системи інформаційного законодавства України, у тому числі й законодавство у сфері телекомунікацій, адаптованого до європейських правових стандартів. Науковий керівник та головний виконавець теми НДР Брижко В.М. У роботі приймали участь Баранов О.А., Баєв О.О., Новицькій А.М., Пилипчук В.Г., Цимбалюк В.С. та ін. Слід відмітити наукову значимість монографічної праці Брижко В.М. “Основи систематизації інформаційного законодавства: теоретичні та правові засади” [15]. Ця робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якій вирішення проблеми упорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері розглядається комплексно, в контексті системного становлення інформаційного права, перспектив удосконалення та кодифікації інформаційного законодавства України.

Автори зазначених вище наукових праць, серед іншого, відмічають ряд недоліків сучасного інформаційного законодавства та пропонують здійснити його удосконалення шляхом узагальнення та систематизації у вищому за ієрархією, кодифікованому акті щодо інформаційної сфери. На думку авторів чинне інформаційне законодавство має значну кількість різних за рівнем ієрархії та призначенням нормативно-правових актів, тоді як сучасні реалії потребують створення цілісного інформаційного законодавства щодо традиційних відносин та відносин у зв’язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та мереж, у тому числі телекомунікацій.

Враховуючи зазначене перейдемо до розгляду нормативно-правового упорядкування сфери телекомунікацій загального користування України, як середовища інформаційних відносин. Мається на увазі упорядкування сфери телекомунікацій з точки зору їх використання в аспекті інформаційних відносин.

Пункт 5 частини першої статті 92 Конституції України, серед іншого, визначає, що виключно законами України визначаються засади використання зв’язку [16], а отже, і телекомунікацій, які за своїм змістом входять в обсяг визначення зв’язку. Відтак, засади використання телекомунікацій визначаються виключно законами України, і всі підзаконні нормативно-правові акти цієї сфери мають їм відповідати.

Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” [17] визначено, що національна політика розвитку інформаційного

суспільства в Україні ґрунтується на засадах: пріоритетності науково-технічного та інноваційного розвитку держави; формування необхідних для цього законодавчих і сприятливих економічних умов; розвитку інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів та забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг; сприяння збільшенню різноманітності та кількості е-послуг, забезпеченню створення загальнодоступних е-ресурсів; поліпшення кадрового потенціалу; посилення мотивації щодо застосування ІКТ; широкого впровадження ІКТ в науку, освіту, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища; підтримка інформаційної безпеки. Така політика передбачає, зокрема: впровадження ІКТ в усі сфери життєдіяльності суспільства та держави; розвиток національної, галузевих і регіональних інформаційних систем, мереж та е-ресурсів, інформаційно-аналітичних систем органів державної влади та органів місцевого самоврядування; створення вітчизняними виробниками новітніх конкурентоспроможних ІКТ, засобів інформатизації та комп'ютерних програм; визначення стратегії розвитку універсальних телекомунікаційних послуг; визначення сприятливих технічних, організаційних і комерційних умов взаємопідключення телекомунікаційних мереж різних операторів; забезпечити комп'ютерну та інформаційну грамотність як основу розбудови інформаційного суспільства та ін.

До базової основи нормативно-правове упорядкування інформаційних відносин у сфері телекомунікацій загального користування також відносяться наступні нормативно-правові акти України.

Закони України.

На основі проведеного аналізу та враховуючи наведене в статті 1 Закону України “Про телекомунікації” визначення телекомунікацій, відповідно до якого телекомунікації (електрозв'язок) – це передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, дротових, оптичних або інших електромагнітних системах [18], обмежимо чинне нормативно-правове упорядкування відносин сфери телекомунікацій загального користування такими законами України:

1. Закон України “Про телекомунікації”, який встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами. Згідно з частиною першою статті 2 метою цього Закону є забезпечення повсюдного надання телекомунікаційних послуг достатніх асортименту, обсягу та якості. Згідно з частиною першою статті 5 дія цього Закону поширюється на відносини суб'єктів ринку телекомунікацій щодо надання та отримання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування. Тобто цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій та упорядковує безпосередньо відносини у сфері використання телекомунікацій загального користування України. Більш того, відповідно до пункту 3 Глави XIV “Прикінцеві положення”, до приведення нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом чинні нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Відтак, це положення встановлює пріоритет Закону України “Про телекомунікації” над іншими нормативно-правовими актами у сфері телекомунікацій, доповнюючи зміст зазначеного вище пункту 5 частини першої статті 92 Конституції України. Відтак, Закон України “Про телекомунікації” встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, упорядковує безпосередньо відносини у сфері

використання телекомунікацій загального користування України та має вищий пріоритет над іншими нормативно-правовими актами у сфері телекомунікацій.

2. Закон України “Про радіочастотний ресурс України”, який встановлює правову основу користування радіочастотним ресурсом України, визначає повноваження держави щодо умов користування радіочастотним ресурсом України, права, обов’язки і відповідальність органів державної влади, що здійснюють управління і регулювання в цій сфері, та фізичних і юридичних осіб, які користуються та/або мають намір користуватися радіочастотним ресурсом України [19]. Тобто, цей Закон упорядковує виключно питання сфери користування радіочастотним ресурсом України. Згідно із статтею 1 цього Закону радіочастотний ресурс це – частина радіочастотного спектра, придатна для передавання та/або приймання електромагнітної енергії радіоелектронними засобами. Тоді як телекомунікації в радіосистемах здійснюються саме за допомогою частини радіочастотного спектра, придатної для передавання та/або приймання електромагнітної енергії радіоелектронними засобами, тобто за допомогою радіочастотного ресурсу. Враховуючи викладене вище і те, що згідно зі статтею 1 Закону України “Про телекомунікації” для здійснення телекомунікацій використовуються також проводіві, оптичні або інші електромагнітні системи, а також, що відповідно до статті 71 зазначеного Закону розподіл і використання радіочастотного ресурсу України для здійснення діяльності у сфері телекомунікацій проводиться згідно із Законом України “Про радіочастотний ресурс України”, можемо констатувати, що останній Закон упорядковує виключно питання використання радіочастотного ресурсу як одного з середовищ, за допомогою яких здійснюються телекомунікації, при цьому не впливаючи на правове упорядкування самих телекомунікацій.

3. Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, який упорядковує відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах [20]. Розглядаючи виключно зазначені питання, цей Закон не впливає на правове упорядкування самих телекомунікацій.

4. Закон України “Про підтвердження відповідності”, який визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу та спрямований на забезпечення єдиної державної технічної політики у сфері підтвердження відповідності [21]. Згідно із цим Законом відповідно до частині другої статті 24 Закону України “Про телекомунікації” здійснюється підтвердження відповідності технічних засобів телекомунікацій.

5. Закон України “Про стандартизацію”, який встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері [22]. Доповнює, розширює та поглиблює упорядкування, щодо стандартизації у сфері телекомунікацій, визначене статтею 25 Закону України “Про телекомунікації”.

6. Закон України “Про метрологію та метрологічну діяльність”, який визначає правові основи забезпечення єдності вимірювань в Україні, упорядковує відносини у сфері метрологічної діяльності та спрямований на захист громадян і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювань [23]. Відповідно до цього Закону згідно із статтею 26 Закону України “Про телекомунікації”, здійснюється метрологічне забезпечення у сфері телекомунікацій.

7. Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, який визначає види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок їх

ліцензування, встановлює державний контроль у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування [24]. Певною мірою доповнює, розширює та поглиблює упорядкування сфери доступу до здійснення діяльності у сфері телекомунікацій, визначене главою VIII Закону України “Про телекомунікації”.

Розглядаючи ліцензування слід відмітити його вплив на розвиток сфери телекомунікацій. Баранов О.А. з цього приводу відмічає немаловажну роль послідовної ліберальної політики надання дозволів у становленні ринку телекомунікацій Європейського Союзу [25, с. 32].

8. Звернемо окрему увагу на Закон України “Про телебачення і радіомовлення”. Вказаний нормативно-правовий акт упорядковує відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [26]. Телевізійне та радіомовлення пов'язані із сферою телекомунікацій, оскільки з використанням останніх здійснюється телевізійне та радіомовлення, але в той же час телекомунікації існують незалежно від телевізійного та радіомовлення. А отже, правове упорядкування телекомунікацій входить у сферу правового упорядкування телевізійного та радіомовлення, тоді як останні не входять у сферу правового упорядкування телекомунікацій. Відтак і Закон України “Про телебачення і радіомовлення” не входить до сфери правового упорядкування телекомунікацій та не має правового впливу на неї.

9. Господарський кодекс України, який встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності [27]. Встановлює господарсько-правову відповідальність учасників господарських відносин за правопорушення у сфері господарювання. Сфера телекомунікацій є однією зі складових сфери господарювання.

10. Цивільний кодекс України, який впорядковує особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин положення цього Кодексу не застосовується, якщо інше не встановлено законом [28]. Встановлює цивільну відповідальність у сфері телекомунікацій.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення, завданням якого є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [29]. Встановлює адміністративну відповідальність у сфері телекомунікацій.

12. Кримінальний кодекс України, завданням якого є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [30]. Встановлює кримінальну відповідальність у сфері телекомунікацій.

Окремо зауважимо, що особи, винні у порушенні законодавства про телекомунікації, можуть притягатися до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності, що визначається Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України згідно із статтею 75 Закону України “Про телекомунікації”.

13. Земельний кодекс України, який регулює земельні відносини на території України, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря [31]. Цей Кодекс доповнює та поглиблює правове регулювання використання земель телекомунікацій, визначене статтею 10 Закону України “Про телекомунікації”.

Використовуючи методи аналізу, синтезу, порівняння та абстрагування, можемо розподілити розглянуті вище нормативно-правові акти за їх правовим значенням для сфери телекомунікацій загального користування України. Закон України “Про телекомунікації” – встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій загального користування України упорядковує безпосередньо питання використання телекомунікацій загального користування України, та має вищий пріоритет над іншими нормативно-правовими актами у сфері телекомунікацій. Закони України “Про радіочастотний ресурс України” та “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” – мають пряме відношення до сфери телекомунікацій загального користування України як допоміжний механізм правового забезпечення діяльності в цій сфері, оскільки упорядковують виключно питання використання радіочастотного ресурсу, захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, не впливаючи на правове упорядкування самих телекомунікацій. Закони України “Про підтвердження відповідності”, “Про стандартизацію”, “Про метрологію та метрологічну діяльність”, “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та Земельний кодекс України – мають загально-правове відношення до сфери телекомунікацій загального користування України, оскільки доповнюють, розширюють та поглиблюють правове упорядкування, визначене Законом України “Про телекомунікації”, залишаючись при цьому правоустановчим актом у своїй сфері відповідних суспільних відносин та упорядковуючи однорідні відносини в інших сферах суспільних відносин. Закон України “Про телебачення і радіомовлення” не входить до сфери правового упорядкування телекомунікацій загального користування України та не має правового впливу на неї.

За допомогою методу системного та структурного підходу класифікуємо розглянуті вище нормативно-правові акти за рівнем правового значення сфери телекомунікацій загального користування України наступним чином:

- *концептуальний рівень щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні* визначається Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”;

- *вищий рівень* – нормативно-правові акти, що визначають правову основу діяльності у сфері телекомунікацій. Єдиним законодавчим актом цього рівня є Закон України “Про телекомунікації”;

- *допоміжний рівень* – нормативно-правові акти, що упорядковують виключно питання, що мають пряме відношення до сфери телекомунікацій, при цьому не впливаючи на правове упорядкування самих телекомунікацій. Законодавчими актами цього рівня є Закон України “Про радіочастотний ресурс” та Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”;

– *загальний рівень* – нормативно-правові акти, предмет упорядкування яких виходить за межі сфери телекомунікацій, входить в інші сфери приватного і суспільного життя, частково торкається та доповнює забезпечення діяльності у сфері телекомунікацій. До таких законодавчих актів відносяться всі інші, а саме: Закон України “Про підтвердження відповідності”, Закон України “Про стандартизацію”, Закон України “Про метрологію та метрологічну діяльність”, Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Земельний кодекс України.

Підзаконні нормативно-правові акти.

Крім законодавчих нормативно-правових актів, сфера телекомунікацій загального користування України упорядковується низкою підзаконних нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства транспорту і зв'язку, Державної адміністрації зв'язку та інших органів виконавчої влади і місцевого самоврядування України. Розглядати всі ці нормативно-правові акти немає сенсу, оскільки вони є підзаконними та мають відповідати Конституції України і законам України, які вже згадувалися вище. Крім того, як вже зазначалося, згідно із пунктом 5 частини першої статті 92 Конституції України засади використання зв'язку, а отже, і телекомунікацій, визначаються виключно законами України.

Ратифіковані Україною міжнародні нормативно-правові акти.

Згідно із Законом України “Про ратифікацію Статуту і Конвенції Міжнародного союзу електрозв'язку” від 15.07.94 р. № 116/94-ВР Україною їх було ратифіковано та підписано від імені України у м. Женеві 22 грудня 1992 року [32].

Згідно із пунктом 31-3 статті 4 Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку: “Положення як цього Статуту, так і Конвенції доповнюються положеннями Адміністративних регламентів, які регулюють використання електрозв'язку і обов'язкові для всіх Членів Союзу: Регламент міжнародного електрозв'язку та Регламент радіозв'язку” [33].

Згідно із пунктом 32-4 статті 4 Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку: “У випадку розходження між яким-небудь положенням цього Статуту і положенням Конвенції або Адміністративних регламентів Статут має більшу силу. У випадку розходження між будь-яким положенням Конвенції і положенням Адміністративних регламентів Конвенція має більшу силу”.

Згідно із пунктом 37-1 статті 6 Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку: “Члени Союзу зобов'язуються дотримувати положень цього Статуту, Конвенції та Адміністративних регламентів у всіх установах і на всіх утворених або експлуатованих ними станціях електрозв'язку, які забезпечують міжнародні служби або можуть завдати шкідливих перешкод службам радіозв'язку інших країн, за винятком тих служб, які звільнені від таких зобов'язань згідно із статтею 48 цього Статуту”.

Згідно із пунктом 38-2 статті 6 Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку: “Члени Союзу повинні також вживати необхідних заходів до того, щоб забезпечити додержання положень цього Статуту, Конвенції та Адміністративних регламентів експлуатаційними організаціями, які одержали дозвіл на утворення служб електрозв'язку і які беруть участь у міжнародних службах або експлуатують станції, здатні завдати шкідливих перешкод службам радіозв'язку інших країн”.

На підставі викладеного вище можемо зробити висновок, що положення Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку, Конвенції Міжнародного союзу електрозв'язку, Адміністративного регламенту міжнародного електрозв'язку та Адміністративного регламенту радіозв'язку упорядковують питання міжнародної взаємодії та використання

електрозв'язку, не торкаючись при цьому національного нормативно-правового упорядкування інформаційних відносин країн-членів Союзу.

Висновки.

1. Оцінюючи роль телекомунікацій для інформаційного суспільства та суспільства загалом, важко переоцінити їх значення. Це обумовлює погляди вчених та експертів у цій галузі щодо важливості телекомунікацій для розвитку інформаційного суспільства.

“Інформацію” можна порівняти з “духом” інформаційного суспільства, “дані” з формою (тілом) існування “інформації”, а “телекомунікації” – це засоби їх поширення та існування у просторі та часі.

Сьогодні можемо констатувати, що телекомунікації є матеріально-технологічною основою виникнення та розвитку інформаційного суспільства, що обумовлює значимість об'єктивного нормативно-правового упорядкування цієї сфери.

2. Враховуючи розглянутий та досліджений матеріал, можемо зазначити, що нормативно-правове упорядкування сфери телекомунікацій загального користування України, як середовища інформаційних відносин, відповідно до Конституції України представлено:

– *на концептуальному рівні щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні* – Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”;

– *на вищому рівні нормативно-правового упорядкування* – Законом України “Про телекомунікації”. Цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, упорядковує безпосередньо відносини у сфері використання телекомунікацій загального користування України та має вищий пріоритет над іншими нормативно-правовими актами у сфері телекомунікацій;

– *на допоміжному рівні нормативно-правового упорядкування* – законами України “Про радіочастотний ресурс” та “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”. Ці закони упорядковують виключно питання використання радіочастотного ресурсу, захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, при цьому не впливаючи на правове упорядкування самих телекомунікацій. Також на допоміжному рівні нормативно-правового упорядкування інформаційних відносин сфера телекомунікацій загального користування України представлена низкою підзаконних нормативно-правових актів, які мають відповідати вищезазначеним законам України;

– *на загальному рівні нормативно-правового упорядкування* – Законом України “Про підтвердження відповідності”, Законом України “Про стандартизацію”, Законом України “Про метрологію та метрологічну діяльність”, Законом України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, Земельним кодексом України, а також низкою підзаконних нормативно-правових актів, які мають відповідати вищезазначеним законам України. Ці нормативно-правові акти мають загальноправове відношення до сфери телекомунікацій, їх предмет виходить за межі сфери телекомунікацій, входить в інші сфери приватного і суспільного життя, частково торкаючись та доповнюючи забезпечення діяльності у сфері телекомунікацій;

– *на міжнародно-правовому рівні нормативно-правового упорядкування* – Статутом та Конвенцією Міжнародного союзу електрозв'язку, Регламентом міжнародного електрозв'язку та Регламентом радіозв'язку. Правові положення цих документів поширюються виключно на питання міжнародної взаємодії та використання електрозв'язку.

Тобто, Закон України “Про телекомунікації” є єдиним нормативно-правовим актом, який встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, упорядковує безпосередньо відносини у сфері використання телекомунікацій загального користування України, та має вищий пріоритет над іншими нормативно-правовими актами у сфері телекомунікацій. Усі інші нормативно-правові акти по відношенню до правового упорядкування сфери телекомунікацій загального користування України є або допоміжними, або загально-правовими.

Перспективи подальших досліджень. Однією з перспектив подальших досліджень нормативно-правового упорядкування сфери телекомунікацій, як середовища інформаційних відносин, є недоліки як правового регулювання сфери телекомунікацій загального користування України загалом, так і окремо Закону України “Про телекомунікації”, які вже визначалися автором у статті: “Публічно-приватні відносини на ринку інформаційно-комунікаційних технологій” [34], а саме – відсутність механізму ефективної взаємодії учасників ринку ІКТ та їх безпосереднього впливу на нормативно-правове упорядкування відносин у сфері телекомунікацій.

Використана література

1. География мировой электросвязи : особенности развития отрасли. – Режим доступа : [//www.geography.kz/slovar/geografiya-mirovoj-elektrosvyazi-osobennosti-razvitiya-otrasli](http://www.geography.kz/slovar/geografiya-mirovoj-elektrosvyazi-osobennosti-razvitiya-otrasli)
2. Сергієнко І.В. Інформатика та комп’ютерні технології / І.В. Сергієнко. – К. : Наукова думка, 2004. – 430 с.
3. Україна на шляху до інформаційного суспільства / [В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.С. Цимбалюк та ін.] // Правова інформатика. – 2003. – № 1. – С. 90-98.
4. Беляков К. И. Управление и право в период информатизации : монография / Национальная академия внутренних дел Украины. – К. : Изд-во “КВІЦ”, 2001. – 307 с.
5. Європа і всесвітнє інформаційне суспільство. Рекомендації Європейської Ради : звіт групи Мартіна Бангемана Комісії Європейського Союзу від 05.12.93 р. – Режим доступу : [//www.europa.eu.int.com](http://www.europa.eu.int.com)
6. Брижко В.М. Системна інформатизація правоохоронної діяльності : європейські нормативно-правові акти та підходи до упорядкування суспільних інформаційних відносин у зв’язку з автоматизованою обробкою даних у правоохоронній діяльності : посібник / В.М. Брижко, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець ; за ред. члена-кореспондента АПрН України М.Я. Швеця. – К. : ТОВ “Пан Тот”, 2006 р. – Кн. 2. – 509 с.
7. Проблеми розбудови Інформаційного суспільства в США, Європі та Україні // Правова інформатика. – № 1/2003. – С. 70.
8. Патон Б.Є. До читачів журналу “Інформація і право”// Інформація і право. – № 1(1)/2011. – С. 4-5.
9. Сергієнко І.В. Комп’ютерні технології – шлях до інформаційного суспільства / І.В. Сергієнко // Дзеркало тижня, 2001. – № 50 (374).
10. Пилипчук В.Г. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері / В.Г. Пилипчук // Інформація і право. – № 1(4)/2012. – С. 15-22
11. Фурашев В.М. Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки / В.М. Фурашев // Інформація і право. – № 1(4)/2012. – С. 46-55
12. Ільченко М.Ю. Проблеми розвитку телекомунікацій в Україні / М.Ю. Ільченко // Вісті академії інженерних наук України. – 1994. – № 1. – С. 5-17.
13. Глушков В.М. Введение в АСУ / В.М. Глушков. – К., 1972.
14. Маркус Фредеболь-Крайн. Современные телекоммуникации : опыт Европы и Украина / Маркус Фредеболь-Крайн / “Зеркало недели”, 2003. – № 17 (442).
15. Брижко В.М. Основи систематизації інформаційного законодавства : теоретичні та правові засади : монографія / В.М. Брижко. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012 р. – 304 с.

16. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – 144 с.
17. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки Законом України : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
18. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
19. Про радіочастотний ресурс України : Закон України від 01.06.00 р. № 1770-III. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
20. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.94 р. № 80/94-ВР. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
21. Про підтвердження відповідності : Закон України від 17.05.01 р. № 2406-III. – Режим доступу: [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
22. Про стандартизацію : Закон України від 17.05.01 р. № 2408-III. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
23. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 11.02.98 р. № 113/98-ВР. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
24. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.00 р. № 1775-III. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
25. Баранов О.А. Правове регулювання доступу на ринок телекомунікацій / О.А. Баранов // Інформація і право.– № 2(2)/2011. – С. 32-38.
26. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.93 р. № 3759-XII. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
27. Господарський кодекс України : Закон України ; за станом на 01.09.09 р. – К. : АТІКА, 2009. – 188 с.
28. Цивільний кодекс України : Закон Україн ; за станом на 01.09.09 р. – К. : АТІКА, 2009. – 367 с.
29. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України ; за станом на 01.09.09 р. – К. : АТІКА, 2009. – 252 с.
30. Кримінальний кодекс України : Закон України ; за станом на 10.09.09 р. – К. : АТІКА, 2009. – 216 с.
31. Земельний кодекс України : Закон України ; за станом на 20.09.09 р. – К. : АТІКА, 2009. – 100 с.
32. Про ратифікацію Статуту і Конвенції Міжнародного союзу електрозв’язку : Закон України від 15.07.94 р. № 116/94-ВР. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
33. Статут Міжнародного союзу електрозв’язку : Міжнародний документ, підписаний від імені України у м. Женеві 22 грудня 1992 року. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
34. Баєв О.О. Публічно-приватні відносини на ринку інформаційно-комунікаційних технологій України / О.О. Баєв // Правова інформатика. – 2009. – № 1(21). – С. 60-63.

Рецензент та наукове редагування: Брижко В.М., к.ю.н. (Doctor of Philosophy), с.н.с.,
Заслужений винахідник республіки.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 004.9 : 316.776

ЛАНДЕ Д.В., доктор технічних наук,
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

ТРЕНДИ ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Досліджено лінії трендів динаміки публікацій в інформаційному просторі, що відповідають інформаційним операціям. Наведені залежності можуть використовуватися як шаблони для виявлення інформаційних операцій за допомогою засобів розпізнавання образів.

Ключові слова: інформаційні операції, контент-моніторинг, тренди, інформаційний простір, розпізнавання образів.

Аннотация. Исследованы линии трендов динамики публикаций в информационном пространстве, соответствующих информационным операциям. Приведенные зависимости могут использоваться как шаблоны для выявления информационных операций с помощью средств распознавания образов.

Ключевые слова: информационные операции, контент-мониторинг, тренды, информационное пространство, распознавание образов.

Summary. Lines of trends of dynamics of publications in the information space, corresponding to information operations are investigated. The given dependences can be used as templates for identification of information operations by means of pattern recognition.

Keywords: information operations, content-monitoring, trends, information space, pattern recognition.

Постановка проблеми. Інформаційні операції визначаються як акції, спрямовані на вплив на інформацію та інформаційні системи супротивника, на захист власної інформації та інформаційних систем [1]. Прояви інформаційних операцій зустрічаються у багатьох сферах – військовій, соціальній, економічній. Інформаційні операції на даний час безпосередньо пов'язані з впливом на людей, маніпулюванням. Серед потенційних загроз в інформаційній сфері у статті 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року № 964-IV окремо відзначаються ризики інформаційних впливів: “...прагнення маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації”.

8 липня 2009 року Президент України затвердив проект Доктрини інформаційної безпеки України. У цьому документі серед основних реальних і потенційних загроз інформаційній безпеці країни у внутрішньополітичній сфері названі “деструктивні інформаційні впливи, у тому числі із застосуванням спеціальних засобів, на індивідуальну, групову та суспільну свідомість”, а також “поширення суб’єктами інформаційної діяльності перекручувань, недостовірної та упередженої інформації”.

“Тренд” (від англ. *Trend*) – це загальна тенденція змін у часовому ряді, що досліджується. У цій роботі ми будемо досліджувати тренди, притаманні публікаціям в мережних інформаційних ресурсах, що супроводжують інформаційні операції.

Метою роботи є визначення типових трендів динаміки публікацій в інформаційному просторі, що відповідають інформаційним операціям.

Виклад основних положень. Можна констатувати, що частина інформаційного простору, як веб-середовище, є місцем інформаційних протистав, а меншою – середовищем відображення реальних бойових дій, що підтверджується, наприклад, дослідженнями масивів веб-публікацій з тематики російсько-грузинського збройного конфлікту в серпні 2008 року [2].

Сучасний інформаційний простір являє собою унікальну можливість отримання будь-якої інформації з обраного питання, за умови наявності відповідного інструментарію, застосування якого дозволяє аналізувати взаємозв’язок можливих подій або подій, які вже відбуваються, з інформаційною активністю визначеного кола джерел інформації. З іншого боку, при ретроспективному аналізі будь-якого процесу або явища інтерес представляють певні характеристики його розвитку, а саме:

- кількісна динаміка, притаманна процесу або явищу, наприклад, кількість подій в одиницю часу або кількість оприлюднених повідомлень, що мають відношення до нього;
- визначення критичних, порогових точок, які відповідають кількісній динаміці явища;
- визначення проявів у критичних точках, наприклад, виявлення основних сюжетів публікацій в інформаційному просторі щодо обраного процесу або явища;
- після виявлення основних проявів явища в критичних точках, ці прояви ранжируються, і досліджується динаміка розвитку окремих певних проявів до та після певних критичних точок;
- статистичний, кореляційний та фрактальний аналіз загальної динаміки і динаміки окремих проявів, на основі яких здійснюються спроби прогнозування розвитку явища й окремих його проявів.

Для дослідження взаємозв’язку реальних подій і публікацій про них у мережі Інтернет авторами використовувалася система InfoStream, що забезпечує інтеграцію та моніторинг мережних інформаційних ресурсів [3].

Кількість веб-публікацій в день з якої-небудь теми, а особливо зміни (динаміка) цієї величини часом дозволяють навіть недосвідченим фахівцям у предметній області робити більш-менш точні висновки.

Отримати дані подібної динаміки можна, наприклад, щодня заходячи на сайти інтеграторів новин (news.yandex.ru, webground.su, uaport.net). Звичайно, в кращому становищі користувачі професійних систем моніторингу типу Інтегрум або InfoStream.

Інформаційні операції, безумовно, знаходять своє відображення в інформаційному просторі. При вивченні трендів інформаційних операцій як часові ряди розглядаються саме ряди із кількості публікацій за певний проміжок часу (найчастіше – добу), що відповідають цим інформаційним операціям. Тому для виявлення трендів досліджувати інформаційні потоки, що відповідають тематикам інформаційних операцій, – тематичні інформаційні потоки.

У деяких випадках динаміка тематичних інформаційних потоків, що виражаються кількістю публікацій за певний період, їх інтенсивністю, обумовленою зміною активності тематики (її підвищенням або старінням), лінійна, тобто кількість повідомлень на момент часу x можна представити формулою:

$$y(x) = y(x_0) + v(x - x_0),$$

де: x_0 – стартовий час відліку; $y(x)$ – кількість повідомлень до моменту часу x ; v – середня швидкість зростання (зменшення) інтенсивності тематичного інформаційного потоку.

Іноді процес збільшення або зменшення кількості тематичних повідомлень в інформаційному потоці в одиницю часу апроксимується експоненціальною залежністю, яка визначається формулою:

$$y(x) = y(x_0) \exp[\lambda(x - x_0)],$$

де: λ – середня відносна зміна інтенсивності тематичного інформаційного потоку.

Це, як відомо, розв’язок диференційного рівняння Мальтуса:

$$\frac{dy(x)}{d(x)} = ky(x),$$

де: k – деякий коефіцієнт.

У реальному житті, як правило, динамічні системи мають досить ефективні зворотні зв’язки, які дозволяють коректувати характер процесів, що відбуваються в них, і тим самим утримувати їх у певних рамках. Інформаційні операції, коректуючи ці зворотні зв’язки в певні періоди еволюційного процесу, можуть ефективно впливати на характер поведінки всієї системи.

Найбільш простим узагальненням експоненціального закону, що дозволяє піти від необмеженого зростання вирішення, є заміна постійного коефіцієнта k деякою функцією часу $k(x)$. Природно, ця функція повинна бути обрана таким чином, щоб виконувались умови:

- рішення рівняння мало б прийнятну поведінку;
- структура функції мала б певний сенс з точки зору досліджуваного явища.

Головна ідея логістичної моделі полягає в тому, що для обмеження швидкості росту на функцію $y(x)$ накладається додаткова умова, відповідно до якого її значенням не повинно перевищувати деяку величину. Для цього виберемо $k(x)$ такого вигляду:

$$k(x) = k \cdot [N - ry(x)],$$

де: N – граничне значення, яке функція $y(x)$ не може перевищити; r – коефіцієнт, який описує негативні для даної тенденції процеси; k – коефіцієнт пропорційності. У результаті розвиток кількості інформаційних повідомлень на етапі зростання і насичення описується логістичним рівнянням

$$y = \frac{1}{1 + \exp(-\lambda(x - m))},$$

де: x – час, λ і m – константи, що підбираються при моделюванні емпірично (Рис. 1).

На практиці спостерігається старіння інформації і кількість повідомлень на задану тему в інформаційному просторі зазвичай спадає майже до початкового рівня. Модель дифузії інформації надає нам поведінку кривої тренду, що нагадує імпульс, розтягнутий у часі (Рис. 2) [4].

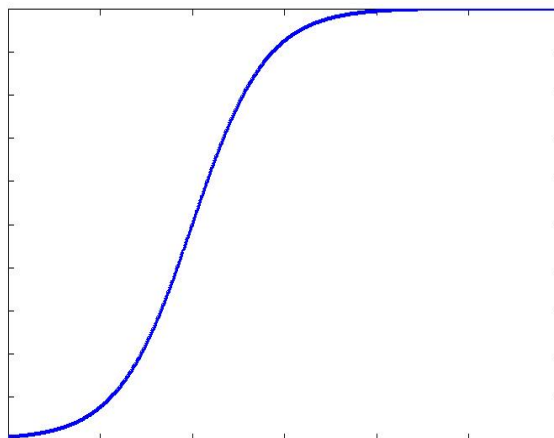
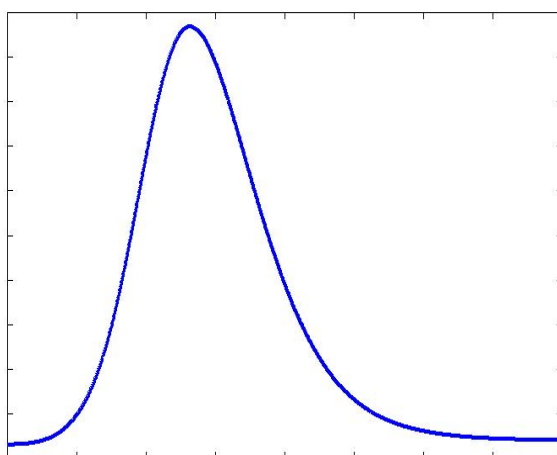

Рис. 1 – Логістична крива

Рис. 2 – Динаміка кількості тематичних повідомлень
з урахуванням старіння інформації

Наведені в [1] тренди повідомлень, що відповідають діям інформаційної операції, наведено на рис. 3. Як відомо, у плані профілактики інформаційних операцій варто уважно стежити за динамікою публікацій про цільову кампанію, якщо є можливість з урахуванням тональності цих публікацій користуватися доступними аналітичними засобами, наприклад, вейвлет-аналіз або поліномами Кунченка [5]. При цьому варто орієнтуватися на можливі моделі інформаційних атак, наприклад, якщо ця модель охоплює фази: “фон” – “затишок” – “артпідготовка” – “затишшя” – “атака”, то вже за першими трьома компонентами можна з великою ймовірністю передбачити майбутні події.

Слід зазначити, що подібна динаміка кількості тематичних повідомлень під час проведення інформаційних операцій добре описується відомим рівнянням поширення електромагнітних хвиль:

$$y = A + Bx \sin(x),$$

де: x – час, A і B – константи, що визначаються емпірично.

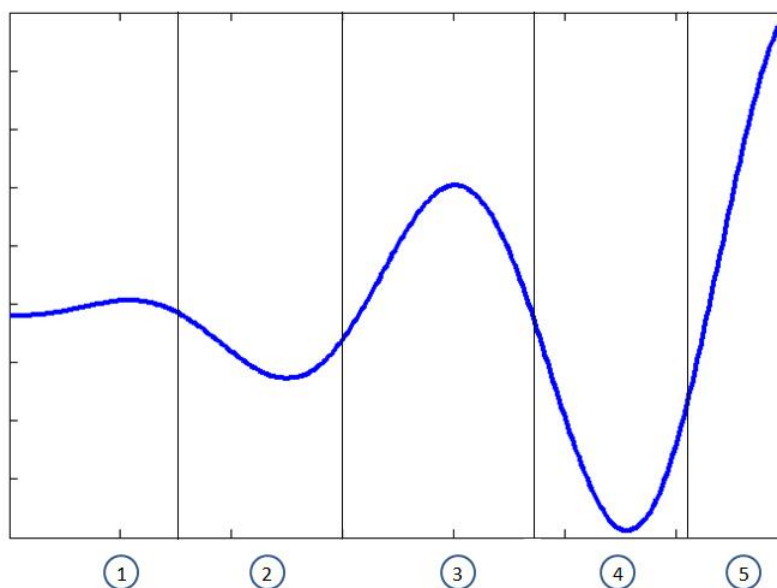

Рис. 3 – Динаміка кількості тематичних повідомлень під час проведення інформаційних операцій: 1 – фон; 2 – затишшя; 3 – “артпідготовка”; 4 – затишшя; 5 – атака/тригер зростання

Як відомо, інноваційна діяльність також вимірюється на даний час через кількість публікацій щодо інновацій. Існує багато моделей інноваційних процесів, серед яких можна виділити модель дифузії інновацій [6]. Разом з цим, впровадження інновацій також інколи можна вважати інформаційними операціями. Тому звернемось більш детально до результатів відповідних досліджень. На Рис. 4 наведена обґрунтована в [7] діаграма кількості публікацій, що відповідає тренду інноваційної діяльності.

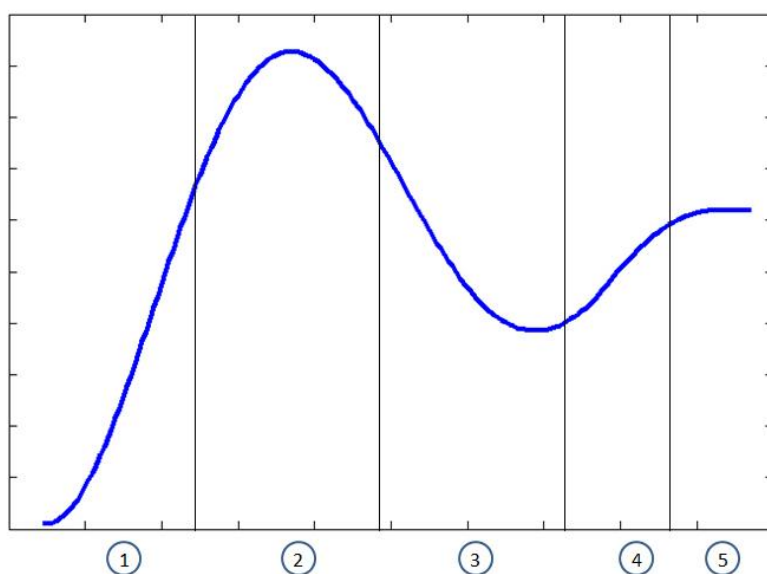

Рис. 4 – Діаграма кількості публікацій, що відповідають тренду інноваційної діяльності: 1 – атака/тригер зростання; 2 – пік завищених очікувань; 3 – втрата ілюзій; 4 – суспільне усвідомлення; 5 – продуктивність/фон

Поєднуючи графіки, що відповідають початку інформаційної операції (Рис. 3) та тренду інноваційної діяльності (Рис. 4), можна отримати повний графік, що відповідає відображенню інформаційних операцій в інформаційному середовищі (Рис. 5).

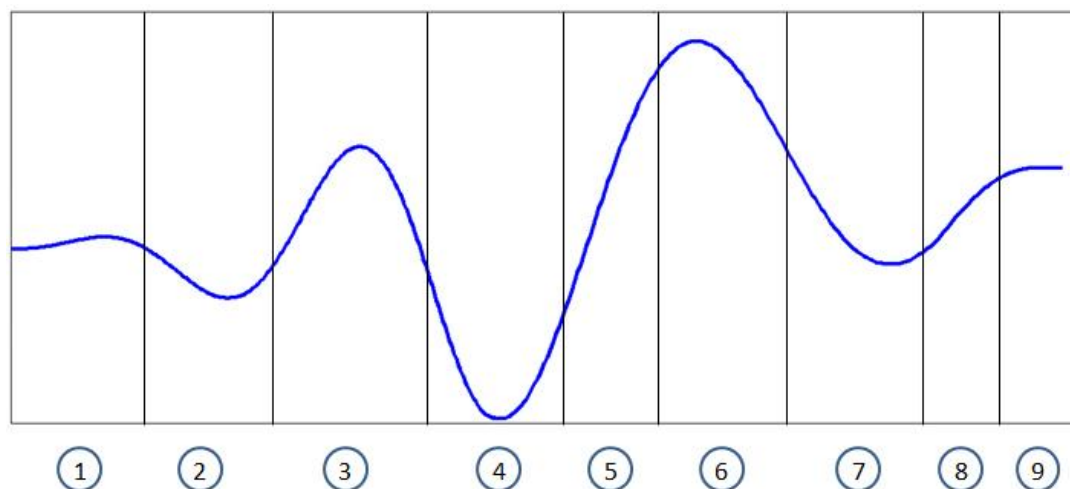

Рис. 5 – Узагальнена діаграма кількості публікацій, що відповідають всім етапам життєвого циклу інформаційних операцій: 1 – фон; 2 – затишшя; 3 – “артпідготовка”; 4 – затишшя; 5 – атака/тригер зростання; 6 – пік завищених очікувань; 7 – втрата ілюзій; 8 – суспільне усвідомлення; 9 – продуктивність/фон

Висновки.

Запропоновані моделі цілком відповідають реальним даним, які отримуються з систем контент-моніторингу, що підтверджуються численими публікаціями автора [1], [8], [9]. Разом з цим, наведені залежності можуть бути використані як шаблони для виявлення інформаційних операцій, як шляхом аналізу ретроспективного фонду мережних публікацій, так і для оперативного моніторингу появи деяких їх ознак у реальному часі. Для цього можуть використовуватися засоби цифрової обробки даних, розпізнавання образів, що мають застосовуватися до відповідних часових рядів публікацій.

Наведені моделі придатні для опису загальних тенденцій у динаміці інформаційних процесів. Разом з тим, більш реалістичні моделі можуть бути отримані з урахуванням додаткового набору факторів, більшість яких не відтворюються в часі. Структура правил, що лежать в основі функціонування більшості з розглянутих моделей, дозволяє вносити відповідні корективи, наприклад, штучно моделювати випадкові відхилення. Зазначимо, що відтворення результатів у часі є найсерйознішою проблемою при моделюванні інформаційних процесів, зокрема, інформаційних операцій. Повторюваність явищ, які моделюються, становить основу наукової методології. На цей час лише ретроспективний аналіз уже реалізованих інформаційних операцій є відносно надійним способом верифікації результатів.

Використана література

1. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства : загрози, протидія, моделювання : монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.
2. Фурашев В.М., Ланде Д.В. Інформаційні операції крізь призму системи моніторингу та інтеграції Інтернет-ресурсів // Правова інформатика, 2009. – № 2(22). – С. 49-57.

3. Мониторинг новостей из Интернет: технология, система, сервис : научно-методическое пособие / [Григорьев А.Н., Ландэ Д.В. и др.]. – К. : ООО “Старт-98”, 2007. – 40 с.
4. Ландэ Д.В. Модель диффузии информации // Информационные технологии и безопасность. Менеджмент информационной безопасности : сб. научных трудов. – К. : Институт проблем регистрации информации, 2007. – Вып. 10. – С. 51-67.
5. Чертов О.Р. Поліноми Кунченка для розпізнавання образів // Інформатика, управління та обчислювальна техніка. – 2009. – № 50. – С. 105-110. – (Вісник НТУУ “КПІ”).
6. Bhargava S.C., Kumar A., Mukherjee A. A stochastic cellular automata model of innovation diffusion // Technological forecasting and social change. – 1993. – Vol. 44. – № 1. – P. 87-97.
7. Хорошевский В.Ф. Семантические технологии: ожидания и тренды // Открытые семантические технологии проектирования интеллектуальных систем – Open Semantic Technologies for Intelligent Systems (OSTIS-2012) : материалы II Междунар. научн.-техн. конф. (Минск, 16-18 февраля 2012 г.). – Минск : БГУИР, 2012. – С. 143-158.
8. Додонов О.Г. Інформаційні потоки в глобальних комп’ютерних мережах / О.Г. Додонов, Д.В. Ланде, В.Г. Путятін . – К. : Наукова думка, 2009. – 295 с.
9. Ланде Д.В. Основи інформаційного і соціально-правового моделювання : монографія / Д.В. Ланде, В.М. Фурашев. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012. – 144 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 347.77:004

ДОЛОТОВ М., Інститут міжнародних відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ЗВОРОТНЕ ЗАХОПЛЕННЯ ДОМЕННИХ ІМЕН ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Анотація. Про упорядкування інформаційних відносин щодо реєстрації та використання доменних імен та у рамках вирішення доменних спорів.

Ключові слова: доменне ім'я, реєстрація та використання доменних імен, вирішення доменних спорів.

Аннотация. Об упорядочении информационных отношений относительно регистрации и использования доменных имен и в рамках решения доменных споров.

Ключевые слова: доменное имя, регистрация и использование доменных имен, разрешение доменных споров.

Summary. About organization of informative relations in relation to registration and use of the domain names and within the framework of resolution of domain disputes.

Keywords: domain name, registration and use of the domain names, resolution of domain disputes.

Постановка проблеми. Проблема порушення прав на торгову марку шляхом реєстрації та використання доменних імен, які словесно відтворюють таку торгову марку або схожі на неї до ступеня змішування (наприклад, [//www.coca-cola.com](http://www.coca-cola.com)), у зв'язку з відносно легкою реалізацією вказаного порушення, набула широкого поширення і викликала необхідність розробки механізмів її вирішення.

В першу чергу виконання такого завдання було пов'язане з діяльністю Інтернет-корпорації з призначення імен та номерів (The Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, далі – ICANN) [1], яка займається підтримкою функціонування всієї системи доменних імен. Ця організація розробила спеціальну процедуру для вирішення спорів з приводу доменних імен, реєстрація та використання яких порушують права на торгові марки. 24 жовтня 1999 року в силу вступили Єдина політика розгляду спорів з приводу доменних імен (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy, UDRP) [2] (далі – “Політика”) та Правила єдиної політики розгляду спорів з приводу доменних імен (Rules for UDRP) [3] (далі – “Правила”). Вони передбачають спеціальну процедуру для вирішення відповідних спорів з приводу доменних імен, що виникають при реєстрації та використанні доменних імен у родових доменах першого рівня. Спори за цією процедурою розглядають уповноважені ICANN арбітражні центри [4].

Але відповідні намагання захистити права інтелектуальної власності на торгові марки у всесвітній мережі Інтернет створили певні можливості для зловживання таким захистом з боку суб'єктів права інтелектуальної власності на торгові марки. З'явилося таке явище, як “зворотне захоплення доменного імені”. Позитивним моментом “Правил” є те, що вони враховують можливість такого негативного явища та передбачають певною мірою боротьбу з ним. Підпункт 12 §1 “Правил” містить наступне визначення “зворотного захоплення доменного імені” (Reverse Domain Name Hijacking): “Зворотне захоплення доменного імені означає недобросовісне використання політики з метою позбавлення утримувача зареєстрованого доменного імені такого доменного імені”.

У загальному вигляді суть вказаного явища полягає у тому, що окремі особи спеціально реєструють торгову марку, яка словесно відтворює певне відоме доменне ім'я або схожа з ним до ступеня змішування, щоб потім завдяки механізмам захисту прав інтелектуальної власності на торгові марки спробувати відібрати права використовувати таке доменне ім'я, яке може бути комерційно привабливим у зв'язку з тим, що є адресою дуже популярного та цікавого інформаційного ресурсу мережі Інтернет. Можна через таке відібране доменне ім'я організувати адресацію до свого власного комерційного ресурсу, який пропонує товари та послуги, що пов'язані із сферою інформаційного наповнення попереднього ресурсу, економлячи певні гроші на рекламі відповідних товарів та послуг.

На думку автора, в тому, що “Правила” враховують можливість “зворотного захоплення доменного імені” (далі – ЗЗДІ), велике значення має та підготовка, яка була проведена до остаточної розробки ICANN згаданого міжнародного юридично-організаційного механізму вирішення доменних спорів, пов'язаних з порушенням прав на торгові марки.

З 1998 року Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) за пропозицією уряду США [5] та за згодою її держав-членів провела цілу низку міжнародних консультацій – дослідницький процес ВОІВ. Мета цього дослідження полягала в розробці рекомендацій стосовно окремих питань, що виникають із взаємодії доменних імен та об'єктів інтелектуальної власності. Усі рекомендації, розроблені в рамках Дослідницького процесу ВОІВ, стосувалися родових доменів першого рівня (“.com”, “.net”, “.org”, “.biz” тощо) та були викладені в підсумовуючому документі – Заключній доповіді ВОІВ 1999 р. [6] Найбільш практичні з них були враховані ICANN при розробці зазначеної спеціальної процедури вирішення відповідних доменних спорів.

Безпосередню увагу ЗЗДІ в рамках процедури ICANN приділив у своїй роботі Ебергард Рейн, визначаючи особливості його проявів у спорах [7]. У загальних рисах ЗЗДІ в рамках процедури ICANN розглядали у своїх роботах А. Кур [8], М. Фрумкін [9], О.В. Петровська [10] та деякі інші науковці. Автор у рамках цієї публікації представляє своє бачення ЗЗДІ як явища, яке не обмежується лише рамками процедури ICANN. Крім того, аналізу українського законодавства у конкретному, вказаному вище аспекті, раніше не було.

Метою статті є аналіз положень українського законодавства в аспекті ЗЗДІ. Відповідно до поставленої мети у статті будуть розглянуті: таке явище, як ЗЗДІ; положення спеціальної процедури ICANN, які стосуються ЗЗДІ; положення українського законодавства, які можна застосувати до даного питання. Будуть також зроблені певні пропозиції, спрямовані на вирішення зазначеної проблематики в законодавстві України.

Під згаданими механізмами захисту прав на торгові марки в рамках цієї роботи розуміється не лише вищевказана спеціальна процедура ICANN, а й можливості національних законодавств. Враховуючи зазначене, автор вирішив дослідити ЗЗДІ, а також розглянути його як явище, яке не обмежується лише рамками процедури ICANN, та проаналізувати українське законодавство у відповідному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Суть ЗЗДІ в рамках процедури ICANN вже було зазначено вище. Також було вказано, що при розробці “Правил” та “Політики” було враховано можливість відповідного зловживання з боку суб'єктів прав інтелектуальної власності на торгові марки. У зв'язку з цим “Політика” містить ряд положень, направлених на боротьбу з даною проблемою.

Зазначене визначення ЗЗДІ складене для цілей спеціальної процедури ICANN по вирішенню відповідних доменних спорів, тому воно є обмеженим рамками цього механізму.

Вбачається, що автори “Правил” розумно вирішили не складати завершений перелік дій щодо зловживання можливостями, наданими спеціальною процедурою ICANN, для досягнення неправомірних цілей. Всі нюанси та особливості таких неправомірних дій важко передбачити заздалегідь, тому краще надати можливість арбітрам самим у рамках цієї спеціальної процедури на підставі вивчення фактів кожного конкретного спору прийняти рішення з приводу відповідних зловживань. Саме тому, на думку автора, використане загальне формулювання – недобросовісне використання “Політики”.

З іншого боку, не зайвим було б закріпити у “Правилах” чи “Політиці” принципи, за якими арбітри мають орієнтуватися при визначенні ступеня добросовісності використання Політики. На жаль таких принципів обидва зазначені документи не мають. Отже, арбітрам залишається визначати міру добросовісного використання “Політики” тільки через об’єктивність та достовірність доказів, які надають сторони у відповідному спорі на підтвердження тих чи інших своїх вимог та протестів. Це підтверджується § 15(e) “Правил”, з якого слідує – якщо Адміністративна комісія після вивчення матеріалів, поданих сторонами спору, дійде висновку, що особа, яка подала скаргу, діяла недобросовісно, наприклад, намагаючись здійснити ЗЗДІ, або основною метою подання скарги було переслідування (to harass) утримувача доменного імені – Адміністративна комісія повинна вказати у своєму рішенні, що скаржник діяв недобросовісно, та встановити факт зловживання процедурою ICANN. Адміністративна комісія в цій процедурі – це певний аналог арбітражної комісії, що складається з арбітрів відповідного арбітражного центру, обраних згідно з “Правилами” та “Політикою”.

Особа, яка подає скаргу за спеціальною процедурою ICANN, повинна довести існування всіх трьох факторів, що визначають зловмисну реєстрацію. Реєстрація доменного імені вважається такою, що вводить в оману (зловмисною), коли мають місце всі наступні умови (§4(a) “Політики”): 1) доменне ім’я ідентичне або близьке до ступеня змішування по відношенню до торгової марки, права на яку належать скаржнику; і 2) утримувач доменного імені не має права або законного інтересу щодо відповідного доменного імені; і 3) доменне ім’я було зареєстроване та використовується у недобросовісний спосіб.

Свідченням недобросовісної реєстрації та використання доменного імені є (§ 4(b) “Політики”): а) обставини, які підтверджують, що відповідач зареєстрував чи подав заявку на реєстрацію спірного доменного імені з метою наступних пропозицій продажу реєстрації такого доменного імені, передачі в оренду, іншої оплачуваної передачі реєстрації відповідного доменного імені, що адресуються власнику прав на торгову марку чи конкуренту такого власника прав на торгову марку, за умови, що кошти, що вимагаються реєстрантом за передачу відповідної реєстрації, перевищують його витрати на дане доменне ім’я; б) або реєстрація спірного доменного імені з метою завадити власнику прав на торгову марку включити цю марку до складу відповідного доменного імені за умови, що з боку утримувача такого доменного імені будуть здійснені дії, що вказують на такий намір; в) або реєстрація доменного імені, здійснена з метою завдати шкоди бізнесу конкурента; г) або корислива спроба шляхом використання спірного доменного імені привернути увагу користувачів Інтернету до веб-сайта або іншого Інтернет-ресурсу шляхом створення вірогідності введення в оману користувачів щодо зв’язку такого веб-сайта або Інтернет-ресурсу (товарів та послуг, які пропонуються з їх використанням) з скаржником чи його торговою маркою. Разом з тим, перелік критеріїв визначення недобросовісної реєстрації не є вичерпним.

Для відповідача (реєстранта) згідно з § 4(с) “Політики” передбачається можливість доводити свої права і законні інтереси щодо доменного імені. Треба довести, що: а) реєстрант, до того як отримав будь-яке повідомлення щодо відповідного спору, використовував або демонстрував підготовку до використання доменного імені або відповідного йому (такому доменному імені) імені у зв’язку з добросовісною пропозицією товарів та послуг; або б) реєстрант (як індивід, комерційна або інша організація) на момент виникнення відповідного спору є загальновідомим завдяки такому доменному імені, навіть якщо він не оформив права на торгову марку; або в) реєстрант здійснює добросовісне або правомірне некомерційне використання спірного доменного імені без наміру отримання комерційної вигоди від введення споживачів в оману щодо торгової марки або дискредитувати торгову марку, права на яку начебто порушуються шляхом використання такого доменного імені. Цей перелік також не є вичерпним.

У рамках зазначених вище критеріїв і будуть надаватися сторонами відповідного спору докази, достовірність та об’єктивність яких повинні будуть встановлювати кожного разу арбітри, виходячи з аналізу конкретних умов окремого спору. Зловмисним використанням “Правил” у такому разі вбачається надання скажником фальшивих чи неповних доказів з метою підтвердження своїх позицій, а також подання відповідної скарги за умови, що скажник добре знає про законність і правомірність утримання оскаржуваного доменного імені. У цьому контексті важливим є також абзацом 2 § 3(b)(xiv) “Правил”, який у тому числі вимагає від скажника письмового запевнення у тексті скарги, що наведена в ній інформація повна, правдива, а скарга не подається з недобросовісною ціллю, зокрема, з наміром переслідування реєстранта. Хоча в цьому положенні прямо не вказано на ЗЗДІ, але воно, враховуючи контекст “Правил” та “Політики”, розуміється під поданням скарги з недобросовісною ціллю. З іншого боку, таке формулювання додатково вказує на ще одну рису ЗЗДІ – метою повинне бути “відібрання” доменного імені (тобто вимога його перереєстрації на скажника, що передбачено Політикою), а не просто переслідування реєстранта без особливої зацікавленості в самому спірному доменному імені.

Як показує практика, до ЗЗДІ вдаються навіть відомі компанії. Наприклад, у спорі *G. A. Modefine S.A. v. A.R. Mani* [11] стосовно доменного імені <armani.com> скажнику не вдалося переконати арбітрів у наявності зловмисної реєстрації вказаного доменного імені з боку пана А.Р. Мані. Разом з тим, арбітри визнали факт зловживання *G. A. Modefine S.A.* відповідною процедурою вирішення доменних спорів. Схоже рішення було прийнято у спорі *Societe des Produits Nestle S.A. v. Pro Fiducia Treuhand AG* [12], який стосувався доменного імені <maggi.com>.

Один з основних критеріїв визначення наявності ЗЗДІ було встановлено у спорі *Goldline International, Inc. v. Gold Line* [13]. Щоб довести наявність ЗЗДІ у діях скажника відповідач повинен довести, що скажник, подаючи скаргу, знав про безспірні права або законні інтереси відповідача щодо оспорюваного доменного імені або про явну відсутність зловмисної реєстрації та використання такого доменного імені з боку відповідача.

Важливим є також думка, яка була висловлена арбітрами у спорі *Fondation Le Corbusier v. Monsieur Bernard Weber, Madame Heidi Weber* [14], що стосувався 32 доменних імен. Арбітри дійшли висновку, що при розумінні § 15(е) “Правил” треба враховувати § 1 (визначення ЗЗДІ) та досліджувати відповідне питання стосовно кожного спірного доменного імені, бо інше розуміння § 15(е) негативно впливатиме на ефективність та цілісність “Правил”.

Отже, як слідує з зазначених вище спорів, навіть деякі відомі компанії намагаються зловживати своїми правами та механізмами їх захисту для досягнення своїх цілей.

Автор спеціально розглянув питання ЗЗДІ у рамках процедури ICANN, щоб підкреслити важливість зазначеної проблематики. Зрозуміло, що процедура ICANN – це не єдиний механізм захисту прав на торгові марки. Є національні правові системи, міжнародні нормативні правові акти. Разом з тим, зрозуміло також, що відповідні зловживання можливі, наприклад, і в системі національного права певної країни.

На думку автора наведене вище визначення ЗЗДІ – це розуміння ЗЗДІ у його вузькому значенні, обмеженому рамками процедури ICANN. У широкому розумінні ЗЗДІ – зловживання будь-якими законними засобами захисту прав з метою позбавлення правомірного утримувача зареєстрованого доменного імені такого доменного імені.

Щоб не плутати ЗЗДІ у його вузькому та широкому значенні, у подальшому дана абревіатура буде застосовуватись тільки щодо відповідного явища в його вузькому значенні, щодо його широкого значення – буде застосовуватись термін ЗЗДІ безвідносно до Правил та Політики.

ЗЗДІ існує лише в рамках процедури ICANN, яка є спеціальним міжнародним юридично-організаційним механізмом вирішення доменних спорів (у сфері родових доменів першого рівня та деяких національних доменів першого рівня). Законодавство України не містить визначення ЗЗДІ та не встановлює для “Правил” та “Політики” статусу нормативного документа України. Більше того, вони не мають статусу міжнародного юридичного документа (конвенції, пакту, тощо) у його класичному значенні.

Розглянемо ЗЗДІ через призму українського законодавства. “Правила” та “Політика” згідно із §1 “Політики” розглядаються як необхідні складові частини договору реєстрації доменного імені в родових доменах першого рівня. Підписуючи такий договір, реєстрант погоджується на обов’язковість для себе “Правил” та “Політики” (процедури ICANN). Згідно із частиною першою ст. 628 Цивільного кодексу України від 16.01.03 р. № 435-IV [15] (далі – ЦКУ) зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов’язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Частина перша ст. 638 ЦКУ передбачає, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Питання істотних умов договору також закріплене в ст. 180 Господарського кодексу України від 16.01.03 р. № 436-IV (далі – ГКУ) [16], яка за суттю не протирічить вказаному вище положенню ЦКУ. Отже, “Правила” та “Політика” є істотними умовами зазначеного вище договору реєстрації (формально на підставі вимоги реєстратора доменних імен). Відповідно, виходячи із змісту “Політики” та “Правил”, вимога не здійснювати ЗЗДІ є елементом істотної умови договору реєстрації доменних імен у родових доменах першого рівня.

Розглянемо законодавство України через призму ЗЗДІ. Абзац десятий частини першої ст. 1 Закону України “Про телекомунікації” від 18.11.03 р. № 1280-IV [17] містить визначення домену. Домен – частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється. Доменом другого рівня згідно з абзацом дванадцятим частини другої ст. 1 адресного простору мережі Інтернет, що розташовується на другому рівні ієрархії імен у цій мережі. Закон “Про телекомунікації” закріпив також в абзаці одинадцятому п. 1 ст. 1 визначення українського національного домену першого рівня. Домен .UA – домен верхнього рівня ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, створений на основі кодування назв країн відповідно до міжнародних стандартів для обслуговування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет.

Домен є структурною одиницею ієрархічної системи доменних імен, функціонування якої підтримує ICANN. Ця система надає можливість здійснювати адресацію у всесвітній мережі Інтернет із застосуванням у якості адрес доменних імен. Закон “Про телекомунікації” не містить безпосереднє визначення такого терміна, як “доменне ім’я”. Натомість, відповідний закон містить визначення “адреси мережі Інтернет”, яке сформульовано в абзаці четвертому частини першої ст. 1 даного закону з використанням терміна “доменне ім’я”. Безпосереднє визначення зазначеного терміна містить Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів та послуг” від 15.12.93 р. №3689-ХІІ [18] (далі – Закон про знаки для товарів та послуг). В абзаці п’ятнадцятому п. 1 ст. 1 Закону про знаки для товарів та послуг закріплено наступне визначення доменного імені – ім’я, що використовується для адресації комп’ютерів і ресурсів в Інтернеті. На думку автора, визначення термінів “адреса мережі Інтернет” та “доменне ім’я” у законах не є досконалими з точки зору формулювання.

Необхідно звернути увагу на особливості змісту вказаних юридичних визначень термінів. Юридичні визначення, що містяться в Законі “Про телекомунікації”, носять більшою мірою функціонально-технічний характер. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що при розробці та прийнятті Закону “Про телекомунікації” основним завданням його термінологічної складової вбачали забезпечення юридичної визначеності організаційно-технічних аспектів українських телекомунікацій. Крім того, враховуючи загальний зміст даного закону, можна стверджувати, що вказане вище завдання значною мірою стосується цього закону в цілому. Це є справедливим, зокрема, по відношенню до ст. 56 Закону “Про телекомунікації”, що також пов’язана з доменними іменами, бо закріплює основи адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет. З точки зору проблеми ЗЗДІ необхідно звернути увагу на п. 5 частини другої цієї статті, який встановлює, що адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет здійснюється уповноваженою організацією, в тому числі для створення умов для використання адресного простору українського сегмента мережі Інтернет на принципах рівного доступу, оптимального використання, захисту прав споживачів послуг Інтернет та вільної конкуренції.

Отже, можна зробити висновок, що у сфері врегулювання доменних спорів та боротьби з ЗЗДІ Закон “Про телекомунікації” має значення лише з точки зору юридичної визначеності організаційно-технічних аспектів телекомунікацій та не містить матеріально-правових положень, які безпосередньо регулювали б питання доменних спорів та ЗЗДІ.

Визначення доменного імені у Законі про знаки для товарів та послуг не є універсальним. Воно спрощене, але суть доменного імені передає правильно. Це визначення треба розглядати в рамках даного закону, як таке, що розроблено для його цілей. Саме в цьому законі містяться чи не єдині положення, що тісно пов’язані з урегулюванням доменних спорів, а відтак, ЗЗДІ. Треба зазначити, що українське законодавство не містить визначення ЗЗДІ і в його широкому розумінні, а також правових норм які прямо врегульовували б це питання.

Згідно з абз. четвертим п. 4 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг використанням відповідного знака (торгової марки за термінологією ЦКУ) є також застосування його “...в мережі Інтернет, у тому числі в доменних іменах”. Суб’єкт права інтелектуальної власності на знак для товарів та послуг на підставі відповідного свідоцтва має право використовувати знак, передати його за договором іншій особі чи дозволити такій іншій особі використання цього знака, що передбачено п.п. 2, 7, 8 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг. Абзац п’ятий п. 4 даної статті встановлює, що знак визнається використаним, якщо його застосовано у формі зареєстрованого знака, а

також у формі, що відрізняється від зареєстрованого знака лише окремими елементами, якщо це не змінює в цілому відмітності знака. На думку автора, такими елементами можуть бути назви доменів різних рівнів, у яких зареєстровано доменне ім'я. Наприклад, якщо розглядати доменне ім'я “aval.ua”, то назва українського національного домену першого рівня “.ua” є окремим елементом, що не змінює в цілому відмітності знака “Аваль”. Якщо позначення “aval.ua” буде використовуватись тільки в реальному, а не віртуальному світі (тобто не буде адресою в мережі Інтернет), то можливі сумніви щодо відповідного значення окремого елементу “.ua”. Але в доменному імені “.ua” є назвою домену, який є організаційно-технічним елементом українських телекомунікацій, що впливає з вказаних вище визначень Закону “Про телекомунікації”. Будь-які доменні імена, зареєстровані в домені “.ua”, будуть мати у своєму складі цей словесний елемент.

Разом з тим, абз. другий, четвертий та шостий п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг передбачають, що виключне право власника свідоцтва забороняти іншим особам використовувати без його згоди зареєстрований знак не поширюється на: здійснення будь-якого права, що виникло до дати подання заявки або, якщо було заявлено пріоритет, до дати пріоритету заявки; некомерційне використання знака; добросовісне застосування ними своїх імен чи адрес. Ці положення є дуже важливими з точки зору захисту від ЗЗДІ. Вони можуть надати можливість особі, яка зареєструвала доменне ім'я для власного некомерційного використання і не має на меті порушення прав третіх осіб, зберегти таке доменне ім'я за собою у боротьбі з певною компанією, що намагається завдяки своїм зареєстрованим правам на знак для товарів та послуг, який словесно повторює відповідне доменне ім'я або схожий на нього до ступеня змішування, відібрати таке доменне ім'я.

Якщо реєстрант належним чином уклав угоду про реєстрацію доменного імені з реєстратором, то він отримує право користуватися доменним іменем для адресації в мережі Інтернет. Це його право виникає після оплати послуги реєстратора та виконання всіх необхідних для цього технічних заходів. Отже, якщо доменне ім'я зареєстроване до реєстрації відповідного знака, то можливе застосування абз. другого п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг для захисту права використовувати доменне ім'я. З іншого боку, можливе доведення того, що реєстрант знав про порушення прав інших осіб і зареєстрував доменне ім'я.

В Україні на даний момент додаткові суттєві умови для договорів реєстрації доменних імен в домені “.ua” визначають Правила домену “.ua”, розроблені адміністратором даного домену ТОВ “Хостмайстер”. Вони не є нормативним документом, але стають обов'язковими для реєстратора та реєстранта через систему договорів між адміністратором домену “.ua”, реєстраторами в домені “.ua” та реєстрантами. Аналогічна система забезпечення обов'язковості Правил та Політики ICANN в родових доменах першого рівня. Крім того, адміністратори доменів другого рівня в домені “.ua” на підставі договорів з ТОВ “Хостмайстер” мають забезпечити включення основних положень Правил домену “.ua” у свої договори реєстрацій доменних імен та діяти відповідно до них. Правила домену “.ua” передбачають, що в договорі реєстрації доменного імені реєстрант обов'язково повинен вказати, що він не порушує права інших осіб при здійсненні відповідної реєстрації.

Отже, якщо буде доведено відповідне порушення – це означатиме невиконання суттєвої умови договору, що може бути підставою для визнання реєстрації доменного імені недійсною. Як зазначалося вище, зацікавлені компанії можуть докладати значних зусиль, щоб переконати суддів у вині реєстранта, в тому числі “створюючи” штучні докази. Наприклад, певна компанія може запропонувати реєстранту оплатну передачу

реєстрації доменного імені. Якщо реєстрант погодиться – це ще автоматично не означає, що він зловмисний реєстратор, але відповідна компанія може намагатися застосувати такий факт як доказ того, що доменне ім'я реєструвалося лише з метою подальшого його продажу. Як бачимо, окремо вказане положення українського законодавства не дає однозначного та переконливого захисту особі, що зіткнулася з проблемою ЗЗДІ. Важливим буде в даному випадку доведення реєстрантом також добросовісності використання спірного доменного імені.

Закон про знаки для товарів та послуг не дає визначення некомерційного використання знака. Також він не вказує на джерело визначення некомерційного використання доменного імені. Зрозуміло, що важко встановити вичерпний та конкретний перелік випадків некомерційного використання знака. Це питання має вирішуватись з урахуванням конкретних обставин кожного можливого спору. Але чітко не визначені навіть критерії щодо комерційного застосування знака. Виходячи зі змісту частини другої ст. 3 та частини першої ст. 52 ГКУ можна зробити припущення, що критерієм є відсутність мети одержати прибуток. Але в питаннях реєстрації та використання доменних імен застосування такого критерію є непростю справою. Вірогідність неоднозначних рішень велика. Візьмемо вже згаданий вище приклад. Реєстрант реєструє доменне ім'я для власного використання без жодної мети отримати прибуток – щоб створити сайт, на якому міститимуться безкоштовні тексти його літературних творів. Через певний час його діяльності виявляється, що є видавництво, яке має зареєстрований знак для товарів та послуг, що відтворений словесно у вказаному доменному імені. Це видавництво бажає отримати відповідне доменне ім'я. Воно пропонує реєстранту гроші за передачу реєстрації даного доменного імені, а після отримання згоди подає в суд, стверджуючи, що лише перевірило та довело такою пропозицією наявність у реєстранта мети отримати прибуток. Як достовірно встановити наявність чи відсутність відповідної мети? На думку автора, це не така проста справа, як може здатися на перший погляд. Крім того, реєстрант міг здійснити вказану реєстрацію з метою продажу своїх творів у мережі Інтернет але не знаючи про існування відповідного знаку для товарів та послуг (тобто без мети порушити права іншої особи). В такому разі ситуація ще більше ускладнюється для реєстранта.

Треба також звернути увагу на те, що використанням згідно із Законом про знаки для товарів та послуг знаку є використання його в доменному імені. Тобто можна говорити про реєстрацію доменного імені, що словесно відтворює певний знак для товарів та послуг чи схоже на нього до ступеня змішування як про використання такого знака у відповідному доменному імені. Якщо здійснюється платна передача відповідної реєстрації, то, на думку автора, це можна розглядати як використання вказаного знаку. Але чи можна розглядати як використання даного знаку пропозицію продажу певних товарів через сайт, до якого здійснюється адресація в мережі Інтернет із застосуванням відповідного доменного імені? Доменне ім'я у цьому випадку виконує функцію адресації до джерела пропозицій продажу товарів. Таку адресацію здійснює навіть не реєстрант, а його потенційні клієнти. Таку ситуацію важко охарактеризувати як комерційне використання знака для товарів та послуг виходячи з існуючих положень законодавства України. Отже, є необхідність більш глибокого юридичного визначення різних аспектів “використання знака в доменному імені”. Зокрема, є сенс більш чітко і повно розкрити вказане поняття, включивши зазначену ситуацію в рамки такого використання знака для товарів та послуг.

Не треба також забувати, що мета отримання прибутку – припустимий критерій визначення комерційного використання знака для товарів та послуг, виведений за аналогією. Отже, стає зрозумілим, що положення абз. п'ятого п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг також не дає однозначного та переконливого захисту жертві

ЗЗДІ. Крім того, воно з точки зору доведення обставин певного спору є ще менш визначеним та прогнозованим ніж попереднє розглянуте положення п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг. І знову суттєве значення матиме доведення реєстрантом добросовісності використання спірного доменного імені.

Не зовсім зрозумілим є формулювання абз. сьомий п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг. Скоріш за все, під адресою мається на увазі доменне ім'я, тому що не зрозуміло виходячи з контексту цього закону, які ще адреси можуть використовуватись з порушенням прав на знак для товарів та послуг. Але в згадуваному вже визначенні доменного імені застосовується слово “ім'я”, що не забезпечує однозначного розуміння вказаного абзацу п. 6 ст. 16 даного закону. Під іменами, судячи з усього, маються на увазі імена осіб. Тому в даному випадку було б доречним замінити в абз. сьомому п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг слово “адреса” на слово “доменне ім'я”.

Певне застосування в ситуації, що аналізується, може знайти ст. 4 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 07.06.96 р. № 236/96-ВР [19], яка забороняє застосування знаків для товарів та послуг у недобросовісній конкуренції. Але ця стаття більшою мірою здатна стати інструментом “захоплювача” доменного імені. Крім того, треба ще довести наявність самого факту конкурентної боротьби із застосуванням конкретного доменного імені.

Як бачимо, суттєве значення у справі захисту від ЗЗДІ має доведення добросовісного використання доменного імені. Але в законодавстві України відсутнє визначення добросовісного застосування “адрес” та взагалі принципи встановлення добросовісності. Необхідно включити в Закон про знаки для товарів та послуг (або у Закон про захист торгових марок) умови, передбачені §§ 4(a), (b), (c) “Політики”, що дозволить чітко розуміти критерії визначення здійснення порушень прав при реєстрації та використанні доменних імен, а також забезпечить певну однозначність при вирішенні питання добросовісного використання адреси (доменного імені).

Треба передбачити застосування абз. другого та п'ятого Закону про знаки для товарів та послуг за умови обов'язкового виконання вимог абз. шостого у відношенні доменних імен. Це краще захистить від зловмисних реєстрацій і, разом з тим, не сприятиме посиленню ЗЗДІ. Чи окремо виділити абзац щодо доменних імен, в якому врахувати вказані вище особливості використання знака в доменному імені та закріпивши критерії визначення добросовісності використання доменного імені. Доцільно також законодавчо закріпити два принципи, які були згадані вище у спорах *Goldline International, Inc. v. Gold Line* та *Fondation Le Corbusier v. Monsieur Bernard Weber, Madame Heidi Weber*. Крім того, позитивна відповідь реєстранта на пропозицію скаржника “купити” реєстрацію спірного доменного імені не повинна розглядатись як однозначний доказ зловмисних дій реєстранта (зареєстрував, щоб продати) – повинні вивчатись всі обставини справи в разі судового розгляду подібних доменних спорів.

Висновки.

У якості певного резюме можна зазначити, що українське законодавство має певні механізми захисту від ЗЗДІ, але вони в силу певної своєї недосконалості не можуть однозначно гарантувати такий захист. З іншого боку, вказані проблеми можуть позбавити і суб'єкт права інтелектуальної власності на знак для товарів та послуг захисту від зазначеної зловмисної реєстрації доменного імені при неоднозначному застосуванні вказаних абзаців п. 6 ст. 16 Закону про знаки для товарів та послуг. Запропоновані зміни у законодавство України можуть допомогти, на думку автора, у вирішенні даної проблематики, але, безперечно, це питання вимагає подальшого вивчення та вдосконалення українського законодавства з інтелектуальної власності на підставі його результатів.

Використана література

1. ICANN Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy. – Режим доступу : [//www.icann.org/udrp/udrp-policy-24oct 99.htm](http://www.icann.org/udrp/udrp-policy-24oct 99.htm)
2. ICANN Rules for Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy. – Режим доступу : [//www.icann.org/dndr/udrp/uniform-rules.htm](http://www.icann.org/dndr/udrp/uniform-rules.htm)
3. ICANN Approved Providers for Uniform Dispute Resolution Policy. – Режим доступу : [//www.icann.org/dndr/udrp/approved-providers.htm](http://www.icann.org/dndr/udrp/approved-providers.htm)
4. Nat'l Telecomm. and Info. Admin., Dep't of Commerce. Management of Internet Names and Addresses (“White Paper”), 63 Fed. Reg. 31,741 (proposed June 10, 1998). – Режим доступу : [//www.ntia.doc.gov/ntiahome/domainname/6_5_98dns.htm](http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/domainname/6_5_98dns.htm)
5. Nat'l Telecomm. and Info. Admin., Dep't of Commerce. Management of Internet Names and Addresses (“White Paper”), 63 Fed. Reg. 31,741 (proposed June 10, 1998). – Режим доступу : [//www.ntia.doc.gov/ntiahome/domainname/6_5_98dns.htm](http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/domainname/6_5_98dns.htm).
6. World Intellectual Property Organization (WIPO). THE MANAGEMENT OF INTERNET NAMES AND ADDRESSES: INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES – First WIPO Internet Domain Name Process: Final Report – Geneva: Office of Legal and Organization Affairs, 1999. – 113 p. – Режим доступу : [//www.wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/report-final1.doc](http://www.wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/report-final1.doc)
7. Rhein, Eberhard. Reverse Domain Name Hijacking: Analysis and Suggestions // European Intellectual Property Review. – 2001. – Vol. 23. – № 12. – P. 557-564.
8. Dr. Annette Kur “UDRP: A Study by The Max-Planck-Institute for Foreign and International Patent, Copyright and Competition Law”. Munich. – 2002. – 78 p. – Режим доступу : [//www.intellectprop.mpg.de/Online-Publikationen/2002/UDRP-study-final-02.pdf](http://www.intellectprop.mpg.de/Online-Publikationen/2002/UDRP-study-final-02.pdf)
9. Michael Froomkin “ICANN's “Uniform Dispute Resolution Policy”. – Causes and (Partial) Cures” // Brooklyn Law Review. – 2002. – Vol. 67. – № 3. – Pp. 605-717.
10. Е.В. Петровская. На стороне ответчика – российские владельцы доменов // Патенты и лицензии. – 2004. – № 1. – С. 29-36.
11. G. A. Modelfine S.A. v. A.R. Mani. Case No. D2001-0537. WIPO Arbitration and Mediation Center. – Режим доступу : [//www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2001/d2001-0537.html](http://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2001/d2001-0537.html)
12. Societe des Produits Nestle S.A. v. Pro Fiducia Treuhand AG. Case No. D2001-0916. WIPO Arbitration and Mediation Center. – Режим доступу : [//www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2001/d2001-0916.html](http://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2001/d2001-0916.html)
13. Goldline International, Inc. v. Gold Line. Case No. D2000-1151. WIPO Arbitration and Mediation Center. – Режим доступу : [//www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2000/d2000-1151.html](http://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2000/d2000-1151.html)
14. Fondation Le Corbusier v. Monsieur Bernard Weber, Madame Heidi Weber. Case No. D2003-0251. WIPO Arbitration and Mediation Center. – Режим доступу : [//www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2003/d2003-0251.html](http://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2003/d2003-0251.html)
15. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
16. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 436-IV. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
17. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. №1280-IV. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
18. Про охорону прав на знаки для товарів та послуг : Закон України від 15.12.93 р. №3689-XII. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
19. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.96 р. № 236/96-ВР. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.9(075.8)

АНТОНЕНКО С.А., завідувач науковим відділом системної інформатизації
законотворчої діяльності НДПП НАПрНУ

ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ДОКУМЕНТІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

***Анотація.** Щодо доступу до документів інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.*

***Ключові слова:** веб-сайт, бази даних, нормативно-правова інформація, концепція правової інформатизації, єдина державна система правової інформації, Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів.*

***Аннотация.** Относительно доступа к документам информационного фонда Единого государственного реестра нормативно-правовых актов*

***Ключевые слова:** веб-сайт, базы данных, нормативно-правовая информация, концепция правовой информатизации, единая государственная система правовой информации, Единый государственный реестр нормативно-правовых актов.*

***Summary.** To the question of access to documents of information fund of Unified state register of legal and regulatory acts.*

***Keywords:** website, data base, legal and regulatory information, conception of legal informatization, unified state system of legal informations, Unified state register of legal and regulatory acts.*

Постановка проблеми. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів (ЄДРНПА) є важливою складовою державної системи правової інформації України, має свою, майже 20-літню історію створення та розвитку, визначені законодавством організаційно-правові засади функціонування.

Матеріал за змістом є продовженням статті “Правові та організаційні засади функціонування Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів”, опублікованої нами у грудні 2012 року (журнал “Правова інформатика” № 4(36)/2012).

Вважаємо, що детальний розгляд та аналіз правових, технологічних та інших питань з доступу до документів інформаційного ЄДРНПА в поєднанні з опублікованою раніше інформацією щодо правових та організаційних засад функціонування цього Реєстру, зробить це дослідження цілісним та логічно завершеним.

Метою статті є дослідження правових, технологічних та інших питань з доступу до документів інформаційного фонду ЄДРНПА для подальшого удосконалення механізмів правового регулювання інформаційних відносин в суспільстві, зокрема побудови єдиної державної системи правової інформації, у якій електронні фонди нормативно-правової інформації Парламенту, Президента, Уряду, міністерств, центральних та інших органів влади поєднані між собою єдиними технологіями та стандартами їх застосування для ведення, представлення, опрацювання, зберігання, актуалізації та оприлюднення нормативно-правової інформації на офіційних веб-сайтах органів влади, впровадження та використання електронного цифрового підпису для надання юридичної сили електронним документам.

Виклад основних положень. Розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян

та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним з пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва [1].

Обов'язковість ведення органами державної влади та органами місцевого самоврядування веб-сторінок та оперативного (не пізніше п'яти робочих днів) розміщення на них проектів, чинних та скасованих нормативно-правових актів передбачена Указами Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” № 928/2000 від 31.07.00 р. [1] та “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади” № 683/2002 від 01.08.02 р. [2], а також прийнятими на виконання цих указів Постановами Кабінету Міністрів України “Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади” № 3 від 04.01.2002 р. [3], “Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний Уряд” № 208 від 24.02.03 р. [4], спільному Наказі Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України “Про Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади” № 327/225 від 25.11.02 р., зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 29.12.02 року за № 1022/7310 [5].

Порядок доступу до документів ЄДРНПА та одержання інформації з нього на сьогодні встановлений інструкцією “Про порядок та умови одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів”, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 26.06.02 р. № 57/5, зареєстрованим Міністерством юстиції України 27.06.02 р. за № 546/6834 [6].

Інструкцією визначено, що надавати інформацію з інформаційного фонду ЄДРНПА можуть: адміністратор обліку користувачів – Державне підприємство “Інформаційний центр” Міністерства юстиції України та технічний адміністратор – Інформаційно-аналітичний центр “ЛІГА” (Адміністратори Реєстру).

Користувачами Реєстру можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи, у яких виникла потреба в отриманні інформації з інформаційного фонду Реєстру і які звернулися до одного з Адміністраторів Реєстру з відповідним запитом.

Зазначені юридичні та фізичні особи набувають статусу користувачів Реєстру після реєстрації їх Адміністратором обліку в порядку, встановленому Інструкцією.

Встановлені також наступні форми надання інформації з Реєстру:

- на паперових носіях (копія еталонного тексту на паперових носіях відтворюється Адміністратором Реєстру, із застосуванням спеціальних засобів перевірки ознак збереження цілісності еталонного тексту, та засвідчується печаткою встановленого зразка);

- у вигляді комп'ютерного файла (копія еталонного тексту у вигляді комп'ютерного файла, ідентичного відповідному еталонному тексту Реєстру, виготовляється Адміністратором Реєстру із застосуванням спеціального програмного забезпечення, яке гарантує його цілісність при перегляді цього тексту на екрані комп'ютера);

- шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду Реєстру (зазначений доступ здійснюється через мережу Інтернет; при цьому користувачеві доступні для перегляду всі наявні в цьому фонді копії еталонних текстів, серед яких він самостійно здійснює пошук та відбір необхідних йому текстів нормативно-правових актів).

За одержання інформації з інформаційного фонду Реєстру справляється плата в порядку та розмірі, установлених Держателем Реєстру (Мін'юстом) за погодженням з Мінекономіки, згідно з порядком та розмірами плати за надання права доступу, користування й одержання інформації з інформаційного фонду ЄДРНПА, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 31.03.03 року № 25/5, зареєстрованим Міністерством юстиції України 31.03.03 року за № 243/7564 [7], див. Табл. 1.

Таблиця 1.

Розміри плати за надання права доступу, користування й одержання інформації з інформаційного фонду ЄДРНПА

Форма надання інформації	Одиниця виміру	Тариф для юридичних осіб, грн.	Тариф для фізичних осіб, грн.
На паперових носіях	1 кбайт	0,50	0,30
У вигляді окремого комп'ютерного файла	1 кбайт	0,40	0,20
Шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду Реєстру	1 кбайт	0,20	0,10

У разі використання одержаної інформації для подальшого тиражування (розповсюдження) розмір плати за одиницю виміру текстової інформації встановлюється з підвищувальним коефіцієнтом на договірних засадах.

Розрахунки за одержання інформації з інформаційного фонду Реєстру на паперових носіях чи у вигляді окремого комп'ютерного файла здійснюються користувачем Реєстру за безготівковим розрахунком через банк або готівкою в касу Адміністратора Реєстру на підставі рахунка, наданого Адміністратором Реєстру.

Розрахунки за одержання інформації шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду Реєстру здійснюються шляхом сплати користувачем авансу за користування інформаційним фондом Реєстру.

Розмір авансу, передбаченого при безпосередньому доступі до інформаційного фонду Реєстру дозволяє переглянути 600 кбайт інформації і становить (з ПДВ) 60,0 грн. для фізичних осіб та 120,0 грн. для юридичних.

За перегляд кожного тексту нормативно-правового акта з користувача автоматично стягується плата згідно з установленими розмірами шляхом зменшення авансу користувача на суму, пропорційну розміру переглянутого тексту.

За надання інформації шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду Реєстру можуть застосовуватись понижувальні коефіцієнти на договірних засадах у разі сплати за об'єм інформації не менше 10000 кбайт.

Для одержання інформації шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду Реєстру нами двічі (у листопаді 2009 р. та у січні 2012 р.) на поштову адресу адміністратора обліку користувачів – Державного підприємства “Інформаційний центр” Міністерства юстиції України направлялися письмові запити щодо укладання Договору про надання інформаційних послуг шляхом безпосереднього доступу до інформаційного фонду ЄДРНПА. В отриманих відповідях (№ 01-21/2878 від 29.12.09 р. та № 01-21/622 від 16.02.12 р.) у такій можливості нам було відмовлено з-за формальних ознак і рекомендовано звернутися з аналогічним запитом до технічного адміністратора Реєстру.

Після звернення до технічного адміністратора Реєстру між нами був укладений Договір № 69895 від 19.01.12 р. “Про надання інформаційних послуг по доступу до

Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів”. Текст цього Договору, що є стандартним та узгодженим із Міністерством юстиції України [8], містить на нашу думку кілька важливих положень, на які необхідно звернути увагу перед тим як вирішити якою інформаційно-пошуковою системою у галузі права чи яким веб-сайтом користуватися для отримання нормативно-правової інформації.

Так п. 4.4 цього Договору встановлює термін п’яти робочих днів з дня отримання Адміністратором підписаного Користувачем Договору для реєстрації Користувача в Системі реєстрації та обліку користувачів та надання йому рахунку на сплату авансового платежу.

Протягом десяти робочих днів (п. 4.5 цього Договору) з дня отримання коштів Адміністратор передає електронною поштою Користувачу Систему доступу до Реєстру, ключ-ідентифікатор, код авторизації та повідомляє йому персональний реєстраційний номер Користувача. Ключі управління доступом діють в межах сплаченого авансу.

Якщо до п’ятого числа місяця, наступного за тим, у якому Користувачу були передані засоби доступу, зазначені у пунктах 4.5 або 4.7 цього Договору, від Користувача не надійшло письмових претензій, роботи з надання інформаційних послуг вважаються виконаними.

Встановлення таких правил та термінів, на нашу думку, роблять роботу з цим Реєстром незручною. Так, з власного досвіду, нами був сплачений аванс за рах. № 991388 від 25.01.12 р., проте ключ-ідентифікатор, код авторизації та персональний реєстраційний номер Користувача, як то передбачено Договором і без яких безпосередній доступ до інформаційного фонду Реєстру неможливий, з невідомих нам обставин так і не були надані.

Підпункти 6.6.3 та 6.6.4 цього Договору *забороняють поміщати копії еталонних текстів документів*, що отримані Користувачем за цим Договором, *до будь-яких інших пошукових систем, баз даних чи будь-яких електронних видань і збірників*, а також до будь-яких друкованих засобів масової інформації, друкованих збірників чи інших друкованих видань, без погодження цього питання з Адміністратором на умовах окремого договору. *За такі порушення (п. 7.2 цього Договору) Користувач виплачує Адміністратору штраф у розмірі п’ятидесяти тисяч гривень.*

Пошук інформації в інформаційному фонді Реєстру шляхом безпосереднього доступу можливий за реквізитами документа; за класифікаторами: видавників актів, видів актів, періодів їх прийняття; за джерелом опублікування в офіційних виданнях; за новими надходженнями (за датами надходжень), ліва колонка на Рис. 1.

На відміну від інших джерел нормативно-правової інформації, які розміщені на офіційних веб-порталах органів влади і до яких відкритий вільний безкоштовний доступ через Інтернет, головна сторінка веб-сайту [//www.reestrnra.gov.ua](http://www.reestrnra.gov.ua) не містить посилань та переходів на пошукову форму Реєстру (ця форма є “прихованою” на сайті), також документи ЄДРНПА чи їх назви не індексуються пошуковими машинами *Google, Яндекс, Мета* та іншими (доступ до цієї форми з метою ознайомлення можна отримати через запит в *Google* [//www.reestrnra.gov.ua](http://www.reestrnra.gov.ua) пошук).

При пошуці інформації за реквізитами документа можливі запити за видами актів, видавниками, словами з назви, ключовими словами, номером акту, номером реєстрації, реєстраційним кодом акту, датою (прийняття, реєстрації чи внесення до Реєстру), статусом документа (будь який, чинний, втратив чинність, втратив чинність частково, не набрав чинності, дію призупинено), див. Рис. 1 з пошуковою формою.

Рис. 1 – Форма запиту на пошук документів з інформаційного фонду ЄДРНПА

Інформаційні картки документів в інформаційному фонді Реєстру містять данні щодо видавника, виду акту, дати прийняття та номеру, назви, статусу, виду та країни (для міжнародних договорів), номеру і дати реєстрації в Мін'юсті (якщо такі є), опублікування, ключових слів, реєстраційного коду та дати внесення в Реєстр, зв'язків із іншими актами Реєстру (прямих та зворотніх) що посилаються або вносять зміни. Надається можливість перегляду еталонних редакцій текстів станом на обрану дату.

Спроба переглянути будь-який документ зі списку за запитом призведе до появи форми, що містить вимоги до введення логіну та паролю користувача.

Безпосередньо перед відкриттям тексту обраного документу на екрані користувача виникає інтерактивне діалогове вікно із зазначенням реквізитів документу, що буде переглядатися, та його обсягу в кілобайтах, за який автоматично (після надання згоди натисненням кнопки “Переглянути текст редакції”) буде стягнута плата згідно з установленними розмірами шляхом зменшення авансу користувача на суму, пропорційну розміру переглянутого тексту.

На відміну від інформації, що подається в інформаційних картках – в текстах документів, що переглядаються, відсутні гіперпосилання на інші документи Реєстру.

Контроль цілісності та достовірності електронних копій документів Реєстру (за інформацією технічного адміністратора) виконується спеціальними засобами криптографічного захисту, що відповідають вимогам ГОСТ 28147-89 “Системи обробки інформації. Захист криптографічний. Алгоритм криптографічного перетворення”, ГОСТ 34.311-95 “Інформаційна технологія. Криптографічний захист інформації. Функція хешування”, ДСТУ 4143-2002 “Матеріали та вироби текстильні. Методи оцінювання

незмінальності (ISO 7768:1985; ISO 7769:1992; ISO 7770:1985; ISO 9867:1991 NEQ; ГОСТ 31101-2003, IDT)”, про що свідчить графічний штампель в шапці для кожного з відкритих документів із посиланням на отриманий експертний висновок ДСТЗІ СБ України 18/2/1-7659.

Зауважимо, що електронні копії документів підписуються цифровим підписом ТОВ ІАЦ “ЛІГА” на етапі їх обробки та внесення до інформаційного фонду Реєстру. За цією ж технологією здійснюється контроль за їх цілісністю та достовірністю при подальшому перегляді. Проте, електронні копії документів, що надходять до Технічного адміністратора від органів державної влади для обробки та включення в Реєстр, цифровими підписами цих органів на сьогодні не засвідчені [9].

Інформація щодо зареєстрованих Міністерством юстиції України нормативно-правових актів (які в подальшому вносяться до ЄДРНПА) міститься на його офіційному веб-сайті за Інтернет адресою [//www.minjust.gov.ua](http://www.minjust.gov.ua), на якому з січня 2003 року у розділі “Державна реєстрація нормативних актів” реалізована можливість пошуку (за назвою документу, видавником та датою події) в частині нормативно-правових актів, які видані центральними органами виконавчої влади, зареєстровані, скасовані та у реєстрації яких відмовлено Мін’юстом. Проте самі тексти НПА на веб-сайті міністерства відсутні. Відсутня також будь яка інформація щодо нормативно-правових актів, які подавалися на реєстрацію до січня 2003 року.

Ця інформація, щодо зареєстрованих нормативно-правових актів, виданих центральними органами виконавчої влади з періодичністю у кілька днів також наводиться у розділі “Новини міністерства” офіційного веб-порталу Мін’юсту www.minjust.gov.ua, див. Рис. 2. (Додаткова інформація у “Примітках” на цій же сторінці роз’яснює: *“для ознайомлення з текстами актів потрібно звертатися до відповідних відомств”; “ознайомитись з текстами актів можна на веб-сайті: Верховної Ради України”; “для отримання засвідчених паперових копій текстів актів із Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів необхідно звертатися до Адміністратора Реєстру. Інформація про Реєстр, умови користування ним, а також необхідні бланки запиту про одержання інформації з Реєстру приведені на веб-сайті www.reestrnpa.gov.ua”*).

Відповідно до пункту 18 Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 376 від 23.04.01 р. із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 1510 від 11.10.02 р. та № 1180 від 21.11.11 р. [9], Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Адміністрація Президента України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, Генеральна прокуратура України, центральні органи виконавчої влади одержують інформацію з Реєстру безоплатно.

Для здійснення цієї можливості кожному з цих органів на підставі укладеного договору з Адміністратором Реєстру *встановлюється спеціальне програмне забезпечення*. Слід також зауважити, що можливості пошуку інформації за допомогою цього програмного забезпечення, зручність роботи та швидкість отримання інформації за запитами (на основі власного досвіду) значно гірші, ніж ті, що існують у альтернативних інформаційно-пошукових системах комерційних розробників, чи з безкоштовного веб-порталу Парламенту України. Також існує обмеження кількості користувачів з одночасного доступу до інформаційного фонду Реєстру (зазвичай це два користувача для кожного із зазначених вище органів влади).

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ

УКРАЇНИ

Положення про територіальні органи Міністерства юстиції України

НА ГОЛОВНУ
КОНТАКТИ
САЙТИ УПРАВЛІНЬ ЮСТИЦІЇ

Міністр юстиції
Лавринюк Олександр Володимирович

Структура Міністерства
Центральний апарат Міністерства

Територіальні органи
Установи та органи юстиції

- Державні нотаріальні контори
- Органи РАЦС
- Управління та відділи Державної виконавчої служби
- Науково-дослідні установи судових експертиз
- Регіональні представництва Урядового уповноваженого у справах Європаду
- Підрозділи з питань банкрутства

Підвідомчі установи та державні підприємства
Органи, що координуються через Міністра юстиції

НОВИНИ МІНІСТЕРСТВА

Міністерство юстиції повідомляє про нормативно-правові акти, зареєстровані 1 червня

1 червня 2012 року Міністерство юстиції зареєструвало наступні нормативно-правові акти, видані центральними органами виконавчої влади:

Дата реєстрації	Регістраційний №	Видавець документа	Назва документа
01-06-2012	875/21187	Міністерство оборони України	Наказ від 14 травня 2012 року № 320 «Про затвердження Типового положення про будинок офіцерів Збройних Сил України»
01-06-2012	876/21188	Міністерство соціальної політики України	Наказ від 16 травня 2012 року № 282 «Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги»
01-06-2012	877/21189	Фонд державного майна України	Наказ від 14 травня 2012 року № 652 «Про внесення змін до Положення про конкурсну комісію»
01-06-2012	878/21190	Управління державної охорони України	Наказ від 21 травня 2012 року № 217 «Про внесення змін до Порядку особистого прийому громадян в Управлінні державної охорони України»
01-06-2012	879/21191	Міністерство фінансів України	Наказ від 22 травня 2012 року № 583 «Про затвердження Порядку створення зон митного контролю»
01-06-2012	880/21192	Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ	Наказ від 16 травня 2012 року № 331/438 «Про затвердження Порядку надання дозволу на здійснення першої реєстрації транспортних засобів, що надходять до Збройних Сил України»
01-06-2012	881/21193	Міністерство юстиції України	Наказ від 30 травня 2012 року № 809/5 «Про внесення зміни до наказу Міністерства юстиції України від 07 лютого 2002 року № 7/5»

Примітки:
* Для ознайомлення з текстами актів потрібно звертатися до відповідних відомств.
** Ознайомитись з текстами актів можна на веб-сайті Верховної Ради України (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>).
*** Для отримання засвідчених паперових копій текстів актів із Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів необхідно звертатися до Адміністратора Реєстру. Інформація про Реєстр, умови користування ним, а також необхідні бланки запитів про одержання інформації з Реєстру приведені на веб-сайті www.reestrmpa.gov.ua.

АНОНСИ ПОДІЙ

22-29.06.2012р.
Участь делегації Мін'юсту під головуванням Міністра юстиції Олександра Лавринюка у 2-му Азійському Форумі з питань законодавчої ініціативи

24-28.06.2012р.
Участь делегації Мін'юсту у регіональному тренінгу для урядових експертів країн Східної Європи та Центральної Азії, що виступить у Механісмі опитування Конвенції ООН проти корупції

[Інші анонси >>](#)

Універсальний періодичний огляд

ЗАПИТ НА ОТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

БЕГОВОРЮЄМО ЗАКОНОПРОЕКТИ

ГАРЯЧІ ТЕЛЕФОННІ ЛІНІЇ МІН'ЮСТУ

РОЗ'ЯСНЕННЯ, ЮРИДИЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

Напрями діяльності Міністерства

Рис. 2 – Інформація про зареєстровані нормативно-правові акти на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України.

На жаль не можемо навести у цій статті та проаналізувати дані, щодо реальних обсягів інформації, яка отримується цією категорією користувачів з ЄДРНПА, бо як свідчить офіційна відповідь Міністерства юстиції України “Про надання інформації щодо доступу до інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів” № А-1595/10.2 від 14.02.12 р. на наш запит “Щодо надання інформації про доступ, користування та одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів за 2004 – 2012 роки” відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації”: *“інша запитувана інформація у Міністерстві юстиції відсутня у зв’язку з тим, що збирання статистичних даних про обсяги інформації, наданої з інформаційного фонду Реєстру, не передбачено чинним законодавством”*.

Інформація щодо кількості виконаних або відмовлених у задоволенні запитів з інформаційного фонду ЄДРНПА у 2004 – 2011 роках (з офіційної відповіді Мін’юсту) для категорії користувачів, які отримують її за оплату, наводиться нами у Табл. 2.

Реформувати діючу технологію ведення та доступу до реєстрів Міністерства юстиції, у тому числі й ЄДРНПА, намагався Роман Зварич, який перебував на посаді міністра юстиції України у 2005 та у 2006 році (детальна інформація про “боротьбу за повернення реєстрів державі” та “здійснення всіх фінансових операцій через казначейські рахунки” міститься в опублікованих інтерв’ю колишнього міністра: “Зварич шкодує, що йому не вдалося зменшити рівень корупції” [10], “Наші таємниці — у казна-чих руках” [11], “Роман Зварич у гостях у Новини України - From-UA” [12] та інших). Але, за аналізом змісту його публічних виступів, ці спроби, на нашу думку, зводилися лише до звернень в СБУ та Головне контрольно-ревізійне управління, щодо перевірки діяльності Державного підприємства “Інформаційний центр” Міністерства юстиції України, і не містили в собі альтернативного конструктивного рішення зі створення єдиної загальнодержавної системи правової інформації на основі розроблення і прийняття концепції, стратегії та програми правової інформатизації (як складових

Національної програми інформатизації) на рівні держави з залученням до процесу їх створення уповноважених представників органів державної влади всіх рівнів.

Таблиця 2.

Інформація щодо кількості виконаних або відмовлених
у задоволенні запитів з інформаційного фонду ЄДРНПА у 2004 – 2011 роках

2004 рік					
№ з/п	Адміністратори Реєстру	виконано запитів			відмовлено у задоволенні запитів*
		всього	фіз. осіб	юр. осіб	
1	ІАЦ “ЛІГА”	13 запитів 1276 Кб (638 арк.)			22
2	ДП “Держінформ’юст”	23 запити 1268 Кб (634 арк.)	85 Кб (42,5 арк.)	1183 Кб (591,5 арк.)	9
3	Разом	36 запитів 2544 Кб (1272 арк.)			31
2005 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	28 запитів 1908 Кб (954 арк.)			15
2	ДП “Держінформ’юст”	43 запити 2135 Кб (1067,5 арк.)	237 Кб (118,5 арк.)	1898 Кб (949 арк.)	8
3	Разом	71 запит 4043 Кб (2021,5 арк.)			23
2006 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	23 запити 1169 Кб	14	9	17
2	ДП “Держінформ’юст”	20 запитів 464 Кб	20	1898 Кб (949 арк.)	18
3	Разом	43 запити 1663 Кб			35
2007 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	18 запитів 3286 Кб	7	11	9
2	ДП “Держінформ’юст”	14 запитів 464 Кб	5	9	23
3	Разом	32 запити 3750 Кб	12	20	32
2008 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	15 запитів 967 Кб	9 437 Кб	6 494 Кб	6
2	ДП “Держінформ’юст”	23 запити 1029 Кб	18 266 Кб	5 763 Кб	11
3	Разом	38 запитів 1996 Кб	27 703 Кб	11 1257 Кб	17
2009 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	15 запитів	13	2	3
2	ДП “Держінформ’юст”	37 запитів 1124 Кб	34 266 Кб	3 763 Кб	32
3	Разом	52 запити	47	5	35

2010 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	28 запитів 5564 Кб	21 1848 Кб	7 6399 Кб	-
2	ДП “Держінформ’юст”	41 запит 482 Кб	32 266 Кб	9 763 Кб	21
3	Разом	69 запитів 6046 Кб	53 2114 Кб	16 7162 Кб	21
2011 рік					
1	ІАЦ “ЛІГА”	72 запити 4589 Кб	59 3778 Кб	13 811 Кб	-
2	ДП “Держінформ’юст”	400 запитів 3425 Кб	360 2481 Кб	40 944 Кб	9
3	Разом	472 запити 8014 Кб	419 6259 Кб	53 1755 Кб	9

* Відмовлено у задоволенні запитів у зв’язку з відсутністю в Реєстрі актів ненормативного характеру, несплатою виставлених рахунків та щодо запитів про надання роз’яснення законодавства.

Дещо інші підходи до реформування технологій ведення та доступу до ЄДРНПА, за нашою інформацією, запроваджувалися Оніщуком М.В. (займав посаду міністра юстиції України з 18.12.07 р. по 11.03.10 р.). У цей час, відповідно до поставлених міністром завдань, Управлінням систематизації законодавства та правової інформації Мін’юсту активно вивчався досвід Парламенту України, розроблені ним технології ведення електронних баз даних нормативно-правової інформації, доступу до них через офіційний веб-сайт <http://zakon.rada.gov.ua>. Проводилися спільні зустрічі, обговорення, консультації з організаційних, правових, технологічних питань із залученням фахівців відділів баз даних нормативно-правової інформації Управління комп’ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України та системної інформатизації законотворчої діяльності Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України.

Спроби змінити діючі технології та положення, що регулюють умови і порядок одержання інформації з ЄДРНПА, робилися й на законодавчому рівні. Так, Романом Зваричем у поданому ним законопроекті № 1343 від 14.01.08 р. “Про нормативно-правові акти” [13] було передбачено надання статусу оригіналу для нормативно-правових актів, отриманих користувачем з ЄДРНПА в електронній формі із збереженням електронних цифрових підписів за допомогою засобів інформаційної, телекомунікаційної, а також інформаційно-телекомунікаційної систем. Але цей варіант законопроекту не був прийнятий.

Законопроект № 1343-1 від 21.01.2008 р. [14] є першим з проектів Закону України “Про нормативно-правові акти” у якому (ст. 55 “Доступ до інформації, що міститься в Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів” редакцій станом на 01.10.08 р., 18.11.09 р. та 13.04.10 р.) передбачено, що окрім платного доступу до інформації з ЄДРНПА, яка отримується на паперових та електронних носіях за запитами юридичних та фізичних осіб, Міністерством юстиції має бути забезпечене вільне, цілодобове та безоплатне одержання інформації з ЄДРНПА шляхом доступу до мережі Інтернет. Ця норма збережена й у проекті Закону України “Про нормативно-праві акти” № 7409 [15], який знаходиться на сьогодні в Верховній Раді України та підготовлений 06.11.2012 р. до другого читання (більш детально з цього приводу в нашій статті “Питання

створення єдиної загальнодержавної системи правової інформації України в проектах законів "Про закони і законодавчу діяльність" та "Про нормативно-правові акти").

Висновки.

Проведене дослідження щодо доступу до документів інформаційного фонду ЄДРНПА, на нашу думку, свідчить: *Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів є на сьогодні (переважно) Реєстром внутрішнього користування Міністерства юстиції України, електронні документи з інформаційного фонду якого використовуються для опублікування в офіційному виданні Міні'юсту – бюлетені "Офіційний вісник України", а деякі з положень, що регулюють умови і порядок одержання інформації з цього реєстру застаріли і потребують змін.*

Незважаючи на те, що адміністратором технологій в повній мірі реалізовані функції зі збереження даних, захисту їх від руйнування, технічної підготовки текстів нормативно-правових актів для внесення їх до відповідного фонду Реєстру із збереженням спеціальних ознак для забезпечення їх цілісності, формування і підтримання інформаційного фонду Реєстру, відповідності інформації, що надається користувачам Реєстру, еталонним текстам Реєстру, обслуговування та технічної підтримки користувачів Реєстру – ззовні доступом до електронних документів інформаційного фонду Реєстру (данні з офіційної відповіді наведені у Табл. 2.) майже ніхто не користується.

В першу чергу, на нашу думку, це пов'язано із доступністю альтернативних джерел нормативно-правової інформації, побудованих за іншими принципами, наприклад, веб-порталу Парламенту України, повний і безкоштовний доступ до ресурсів якого відкритий із 1997 року в Інтернет. В протизагугу встановленим правилам доступу до інформаційного фонду ЄДРНПА [6; 7], цей загальнодоступний інформаційний ресурс не вимагає від користувачів укладення договорів на доступ до інформації [8], сплати рахунків за кілобайти отриманої інформації, багатоденного очікування дозволу на користування.

Відсутня також заборона щодо розміщення копій еталонних текстів документів із цього ресурсу без дозволу Адміністратора Реєстру в будь-яких друкованих засобах масової інформації, друкованих збірниках чи інших друкованих виданнях, а також штраф за ці порушення на користь тих, хто займається його веденням [8].

Не інтегрований ЄДРНПА також з іншими електронними фондами нормативно-правових актів органів влади (у тому числі й з документами, що розміщені на їх офіційних веб-порталах), а самі ці органи влади, зазвичай, використовують у своїй діяльності (як показали результати дослідження, проведеного за нашою участю при підтримці Національної академії правових наук України та Кабінету міністрів України у 2008 році) системи комерційних розробників, переважно "Лігу:Закон", "НАУ" та інші.

Використана література

1. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.00 р. № 928/2000. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 01.08.02 р. № 683/2002. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.02 р. № 3. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи "Електронний Уряд" : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.03 р. № 208. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади: Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.02 р. № 327/225. Зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 29.12.02 р. № 1022/7310. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Про затвердження Інструкції про порядок та умови одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів : Наказ Міністерства юстиції України № 57/5 від 26.06.02 р., зареєстрований в Мін'юсті України від 27.06.02 р. № 546/6834. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Про затвердження Порядку та розмірів плати за надання права доступу, користування та одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів : Наказ Міністерства юстиції України № 25/5 від 31.03.03 р., зареєстрований в Мін'юсті України від 31.03.03 р. № 243/7564, редакція від 01.04.11 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Договір про надання інформаційних послуг по доступу до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів. – Режим доступу : <http://informjust.ua/file/444>

9. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.01 р. № 376. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Зварич шкодує, що йому не вдалося зменшити рівень корупції // УНІАН – Право. Проект Адвокатської фірми “Пукшин і партнери” та інформаційного агентства УНІАН. – 2006. – № 27. – Режим доступу : <http://www.unian.net/products-54895.html>

11. Ірина Коваленко. Наші таємниці – у казна-чийх руках. / Газета “Експрес”. – 2010. – № 128 (5475). – Режим доступу : <http://e2.expres.ua/nomer/5475>

12. Роман Зварич у гостях у Новини України - From-UA. Інтерв'ю 25.07.12 р. – Режим доступу : <http://www.from-ua.com/politics/e052aac8a88d9.html>

13. Про нормативно-правові акти : проект Закону України від 14.01.08 р. № 1343 : автор подання : Зварич Р.М. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

14. Про нормативно-правові акти : проект Закону України від 21.01.08 р. № 1343-1. : автор подання : Лавринович О.В. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

15. Про нормативно-правові акти : проект Закону України від 01.12.10 р. № 7409. : автор подання : Мірошніченко Ю.Р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

~~~~~ * * * ~~~~~

Соціальні комунікації

УДК: 172.16:341.229(045)

ШИРОКОВА-МУРАРАШ О.Г., доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ЗАВОЮРА Ю.О., студентка 5 курсу кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

КОСМОПОЛІТИЗМ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджується проблема взаємозв'язку космополітизму та глобалізації, як специфічних соціальних явищ свого часу, передумови їх виникнення та особливості історичного розвитку; висувається теза про те, що космополітизм є інформаційним джерелом глобалізації.

Ключові слова: космополітизм, глобалізація, інформаційне джерело, світове суспільство.

Аннотация. В статье исследуются проблемы космополитизма и глобализации, их историческое развитие, их происхождение и взаимосвязь, а также выдвигается и подтверждается тезис о том, что космополитизм является информационным источником глобализации.

Ключевые слова: космополитизм, глобализация, информационный источник, мировое общество.

Summary. This article examines the problem of cosmopolitism and globalization, their historical development, their origin and relationship, and extends and confirms the idea that cosmopolitism is an informational source of globalization.

Keywords: cosmopolitism, globalization, informational source, world society.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлюється тим, що ХХІ століття ознаменувалося приходом інформаційної ери та трансформацією індустріального суспільства в інформаційне суспільство. Характерною рисою сучасного світу став процес глобалізації, яка у свою чергу породила тривалі дискусії та, навіть, демонстрації протесту з боку певної частини суспільства. У науковому світі вчені намагаються дослідити причини виникнення, сутність глобалізації та передбачити результати її впливу (як позитивні так і негативні) на життєдіяльність суспільства.

Дослідженням космополітизму та глобалізації займалися такі вчені як А. Чумаков, Ж. Дерріда, П. МакКормік, А. Кураєв, Д. Ольшанський, А. Грякалов тощо. Але вони майже не торкалися питань витоку глобалізації та її взаємозв'язку з космополітизмом. У даній статті вперше робиться спроба розгляду космополітизму як інформаційного джерела глобалізації.

Метою статті є дослідити космополітизм як явище у лоні якого формуються теоретичні підвалини глобалізації.

Виклад основних положень. Космополітизм висунув ідею цілісності світового буття, єдиного громадянства та єдності всіх держав. Актуальна для глобалізації ідея “світу без кордонів” з'являється саме у космополітичному вченні античних філософів, що дозволяє нам шукати в ньому передісторію глобалізації.

Наукові дослідження щодо питання про походження глобалізації характеризуються наявністю різноманітних концепцій та теорій. Деякі вчені пов'язують зародження глобалізації з виникненням інформаційних технологій та комп'ютеризацією суспільства, інші – з розвитком та поглибленням економічних, культурних, соціальних та політичних зв'язків між державами світу, є й такі, котрі пов'язують це явище з теорією світової змови. Найвагоміші теорії – це апологетична та функціоналістська, які пов'язують виникнення глобалізації саме з космополітизмом.

Космополітизм та глобалізація у всьому світі трактуються досить широко: від майже повного збігу їх смислів до серйозного протиставлення цілих понять. Сьогодні, на жаль, немає всеосяжної позиції світового співтовариства, як і немає чітких концепцій чи нормативних документів, які б формували єдину позицію з цього приводу.

Для досягнення однозначності в понятті космополітизму доречно звернутися до словника з психології: “Космополітизм – (від грец. *cosmo* – “мир” і *polith* – “громадянин”), розширення ідеї вітчизни на весь світ, ідеологія так званого світового громадянства [13] та історичного словника, де космополітизм розглядається як ідеологія так званого світового громадянства, яка проповідує байдуже ставлення до батьківщини, до свого народу, його національної культури заради створення “світової держави”, встановлення “світового громадянства” [7]. Однак, у ході опрацювання робіт таких відомих вчених як А. Чумаков, Ж. Дерріда, П. МакКормік, можна виділити щонайменше ще кілька визначень. Їх різноманітність залежить від політичних уподобань та спрямувань у той чи інший історичний період. Досить часто вони суперечать один одному, що видно з наведених нижче прикладів тлумачення космополітизму:

- ідеологія так званого “світового громадянства”, яка загальнолюдські інтереси і цінності ставить вище інтересів окремої нації [8];
- в основі космополітизму лежить свідомість єдності людського роду та солідарності інтересів окремих народів і країн, як частин єдиного цілого людства [14];
- ідеологія так званого “світового громадянства” як реакційна буржуазна ідеологія, що проповідує відмову від національних традицій і культури, патріотизму та заперечує державний і національний суверенітет [11];
- теорія і ідеологія, що обґрунтовують відмову від національних традицій і культури, які заперечують державний і національний суверенітет в ім'я єдності людського роду [4];
- ідеологія, яка під прикриттям понять “світової держави” і “світового громадянства” відкидає право націй на самостійне існування і державну незалежність, проповідує відмову від національних традицій і національної культури, від патріотизму [15].

Таким чином, можна сказати, що у перших двох визначеннях мова йде про єдність людського роду, про ідею світового громадянства, що носить позитивний характер, у той час як у трьох останніх визначеннях акцент робиться на відмову від державного суверенітету, національних традицій, що сприймається негативно.

Радянський вчений А. Івін вважає, що поняття космополітизму включає у собі дві складові : 1) ідеологія світового громадянства, що заперечує державний і національний суверенітет; 2) система поглядів, заснована на відмові від визнання пріоритетності національних традицій і культури перед традиціями і культурою інших країн і народів, що виходить з єдиних інтересів і цінностей всього людства.

Ідейні прихильники космополітизму часто будують систему своїх поглядів не на принциповому визнанні всепланетарної єдності, не на усвідомленні себе громадянами планети Земля, а в першу чергу на запереченні власної національно-державної

ідентичності. Перекручення трактування загальнолюдських інтересів, іноді співвідноситься або ототожнюється з політикою конкретних держав світу, протиставляється державним інтересам власної країни. В основі космополітизму може лежати не стільки відсутність патріотизму, нехтування національними цінностями або небажання слідувати традиції, скільки прагнення уникнути державно-політичних обмежень, як наприклад вільно обирати країну проживання. Подібний космополітизм зберігає ідеологію світового громадянства і характеризується відсутністю особливої прихильності до батьківщини [16].

У працях А. Івіна розкриваються і питання історії космополітизму. Космополітизм виник як одна з форм античного світогляду і був тісно пов'язаний з соціальними концепціями античних філософів і фактично являв собою спробу подолати політичний партикуляризм полісної системи організації суспільства. Такий був космополітизм Діогена Синопського (412 – 323 до н. е.), за свідченням деяких більш пізніх авторів, першим вжив поняття “космополіт” саме він. Засновник філософської школи стоїків Зенон із Китіона розглядав космополітичний ідеал як суспільну форму, яка зробила б можливим життя кожної людини за єдиним всесвітнім законом. На високому теоретичному рівні розробляють ідеї космополітизму софісти. Космополітизм філософської школи кіренаїків виражався формулою “*Ubi bene, ibi patrio*” (“Де добре, там і батьківщина”). Із створенням імперії Олександра Македонського поширення набули космополітичні ідеї, пов'язані з розширенням сфери політичного панування і впливу [16].

Справжня ідея єдиного людства на основі універсального права започатковується давньогрецькою філософією спочатку у вченні Сократа. Одними із перших, хто вийшов за кордони націоналістичних уявлень та ізольованого життя були софісти (Протагор, Гіппій, Горгій, Антифон, Лікофрон та ін.). З одного боку вони вважали державу і право породженням сили, а правопорядок – втіленням сили, з іншого – виступали гарячими прихильниками ідеї союзу всіх греків. Ідеалом софістів стала єдина імперія еллінів. Сократ починає долати національну виключність, продовжує розвивати ідею космополітизму, доповнюючи її культом вірності закону.

Отже, за своїм первинним історичним змістом космополітизм був прагненням розширити і збагатити сферу соціального і духовного буття людини. І це прагнення, якщо воно не було лицемірним, не служило прикриттям цілям імперіалістичного панування і корисливості, завжди було гуманістичною цінністю. Однак, космополітизм часто піддається критиці з боку прихильників патріотизму, як відсутність патріотизму або прихильності до свого народу й батьківщини.

Слід підкреслити, що якщо космополітизм і закликає до відмови від патріотичних почуттів у відношенні країни, то він замінює їх аналогічними по відношенню до світу, планети Земля. “Єдність людського роду” – ось головна його ідея. В той же час космополітизм суперечить інтернаціоналізму в тому, що вважає нації пережитком, вторинними як по відношенню до індивідуума, так і по відношенню до людства в цілому [8].

Ідеологи соціалізму також не залишили без уваги космополітичні принципи. Так В.І. Ленін розвивав ідеї про знищення в далекій перспективі, “після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі”, не тільки “роздробленості людства на дрібні держави і всякої відособленості націй, не тільки зближення націй, але й злиття їх” [6]. У сталінську епоху розповсюджується негативне ставлення до космополітичного вчення. У 1948 р. політичний діяч А.А. Жданов вперше промовляє вислів “космополіт

безродний”, як ярлик щодо людини, яка втратила почуття національної гідності та честі і це стало початком нової хвилі репресій...

Щоб простежити зв'язок космополітизму з глобалізацією, звернемося до концепцій щодо визначення поняття глобалізації та її основних ідей. В словниках та енциклопедіях можна знайти наступне визначення поняття глобалізації: “Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації”. В працях В. Іноземцева глобалізація – це якась *ultima causa*, що пояснює практично всі помітні тенденції світового розвитку – як обнадійливі, так і викликаючи тривогу; спонтанний процес, який зумовлений передусім економічним, технологічним та соціальним прогресом останніх десятиліть [5]. А. Чумаков вважає, що глобалізація – це, взагалі, об'єктивно-історичний процес.

Деякі риси глобалізації проявилися вже в епоху античності (імперія Олександра Македонського). Римська імперія була однією з перших держав, які затвердили свою гегемонію над Середземномор'ям, що призвело до глибокого переплетення різних культур і появи міжрегіонального поділу праці в Середземномор'ї.

Витоки глобалізації йдуть з XII-XIII ст., коли одночасно з початком розвитку ринкових (капіталістичних) відносин в Західній Європі почалося бурхливе зростання європейської торгівлі і формування “європейської світової економіки” [11].

Глобалізація охоплює практично всі сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, самі умови існування людства. Глобалізація виражається в таких процесах:

- це сучасна форма міжнародних відносин, яка характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній і культурній сферах практично на всю земну кулю;
- основним чинником розвитку глобалізації стала науково-технічна революція, особливо розвиток світової системи інформації, поширення Інтернету, який зробив можливим миттєвий зв'язок між людьми в різних кінцях світу і усунув перешкоди на шляху розповсюдження будь-якої інформації [1];
- зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети, небувале поширення по всій планеті ідей та інформації, технологій, культури, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки;
- зростаюча інтенсивність взаємозв'язків у сфері торгівлі, фінансів, міграції населення в наслідок розвитку всеосяжних систем транспорту та комунікацій;
- виникнення спільних для світового співтовариства проблем, процес зростання загальнолюдських інтересів у всіх сферах людського буття, стирання граней між місцевими й всепланетарними подіями [3].

Пітер МакКормік вважає, що поняття “глобалізація” відноситься до “процесу глобалізації” в сенсі здійснення якоїсь діяльності, масштаби якої охоплюють весь світ. Таким чином, в англійській мові в слові “глобалізація” акцент робиться на загальності трактування поняття. А “космополітизм” в оксфордській англійській – слово відносно старе. У звичайній англійській мові його використовували ще в середині XVII ст. Сьогодні під словом “космополітизм” в основному мають на увазі якість, якою можуть володіти люди або групи людей. Деякі словники описують цю рису фразою “відчувати себе як удома”. Тобто деякі відчують себе як вдома не тільки в рідній країні, але і практично в будь-якій точці світу. Мається на увазі, що такі люди або групи людей більше не обмежують себе прихильністю до країни, в якій народилися. Тут більше підкреслюється універсальність, а не загальність [12].

Тобто, вчений розділяє ці два поняття. Якщо глобалізація для нього це процес, який охоплює весь світ, то космополітизм – це якість, якої володіють люди або групи людей. Він розглядає глобалізацію як розповсюдження систематичних когнітивних технологій.

Іншої точки зору притримується російський професор А. Чумаков. Він вважає, що людство приречене постійно балансувати між космополітизмом, глобалізацією, автаркією та націоналізмом в силу різноманіття та природного протистояння різних культурно-цивілізаційних систем, якими воно представлене. У той же час глобалізація і космополітизм – закономірні явища і найважливіші характеристики суспільного розвитку. Тому слід не перешкоджати їхньому поширенню і укоріненню в суспільному житті, а прагнути до глибшого розуміння їх суті і того, що за ними криється, щоб, уникаючи поспішних оцінок і односторонніх висновків, сприяти формуванню стабільного і справедливого глобального світу [17].

Для А. Чумакова глобалізація – це об’єктивно-історичний процес, а космополітизм – культурне явище, світоглядна позиція. Однак, вчений ставить знак рівності у своїй праці між цими двома поняттями, вважаючи, що вони існують і розповсюджуються у наш час як два взаємодоповнюючі процеси. З цього, можна зробити висновок, що космополітизм, який виник раніше, є не тільки інформаційним, але й культурним джерелом глобалізації.

Цікавою є концепція російського вченого В. Кувакіна, яка повністю підтверджує нашу тезу, про те, що космополітизм є інформаційним джерелом глобалізації. Він вважає, що “космополітизація” або глобалізація соціального буття – неминучий природно-історичний процес. Він відображає позитивні потреби в зміцненні економічних, культурних, наукових та інших зв’язків у світовому співтоваристві. Інтеграційні та глобальні процеси не тільки демонструють науково-технічні і культурні досягнення людства, але і дають особистості багато нових можливостей для самовдосконалення, реалізації своєї людяності. Зрозуміло, космополітизм існує в світі реальних міжнародних планетарних протиріч, в тому числі і в атмосфері суперництва країн за вплив і панування. Можливо, ця геополітична боротьба і є природним вираженням волі до життя будь-якого суспільного організму, проте вона не пов’язана з ідеєю світового громадянства, куди більш істотною для людства, і лише загострює потребу в гуманістичній цінності космополітизму [9].

Отож, глобалізація не виникла як щось нове та невідоме. Вона мала корені ще з античних часів. І тому, доцільно вважати, що саме космополітизм послугував розвитку глобалізаційних поглядів. Ці два поняття різні, але в той же час дуже подібні, оскільки глобалізація має витоки з космополітизму.

Соціальними індикаторами космополітизму як цілком зрілого прагнення особистості до розширення соціального і культурного простору свого існування стали сьогодні формування глобальної свідомості, глобальної етики, глобальної економіки і глобального інформаційного простору, глобальної політики, глобальних соціальних рухів, одним з яких є цивільний або світський (секулярний, тобто нерелігійний) гуманізм. Наш час – це формування і діяльність глобальних соціальних інститутів, найбільш значним з яких є Організація Об’єднаних Націй або глобальний інформаційний простір, символом якого служить інтернет [9].

Незважаючи на величезні відмінності в культурному, технологічному, соціальному і політичному розвитку держав і регіонів, процес єднання світової спільноти очевидний і викликаний особливими характеристиками сучасного світу. Так, наприклад, системи колективної глобальної безпеки, що розробляються під егідою ООН, сприяють зміцненню національної безпеки кожної окремої країни. Системи світового економічного, політичного

та культурного співробітництва зміцнюють і збагачують національні культури і економіки. Формування міжнародної антитерористичної коаліції також висловлює потребу світового співтовариства в консолідації перед обличчям світових проявів зла.

Висновки.

Космополітизм та глобалізація – це частини одного цілого, які доповнюють один одного.

Глобалізація своїми теоретичними коріннями впливає з космополітизму, що дозволяє кваліфікувати космополітизм як інформаційне джерело глобалізації, а космополітична ідея світової єдності виступає закономірною і необхідною умовою співіснування людства у глобальному світі.

Використана література

1. Волович О.О. Глобалізація : переваги і загрози для нашої країни. – Режим доступу : [//www.od.niss.gov.ua/articles/485](http://www.od.niss.gov.ua/articles/485)
2. Глобалізація : підходи, школи, визначення. – Режим доступу : [//www.istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsesy-rehionalizatsii/407-hlobalizatsiya-pidkhody-shkoly-vyznachennya](http://www.istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsesy-rehionalizatsii/407-hlobalizatsiya-pidkhody-shkoly-vyznachennya)
3. Деррида Ж. Глобализация, мир, космополитизм. – Режим доступу : [//www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Derr/global.php](http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Derr/global.php)
4. Ивнин И. Философский словарь. – Режим доступу : [//www.teme.ru/dictionary/187/word/Космополитизм](http://www.teme.ru/dictionary/187/word/Космополитизм)
5. Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и “глобализация” как американизация. – Режим доступу : [//www.ec-dejavu.ru/g/Globalization.html](http://www.ec-dejavu.ru/g/Globalization.html)
6. Информационный обзоревательный юридический портал. – Режим доступу : [//www.lawtoday.ru/razdel/biblo/tgp/064.php](http://www.lawtoday.ru/razdel/biblo/tgp/064.php)
7. Історичний словник. – Режим доступу : [//www.histua.com/slovník/k/kosmopolitizm](http://www.histua.com/slovník/k/kosmopolitizm)
8. Козуб О.О. Поняття космополітизму в загально філософському контексті. – Режим доступу : [//www.nbuv.gov.ua/.../F6_doc](http://www.nbuv.gov.ua/.../F6_doc)
9. Кувакин В.А. Патриотизм и космополитизм. – Режим доступу : [//www.hum.offlink.ru/education/kurses/values/values15](http://www.hum.offlink.ru/education/kurses/values/values15)
10. Кураев А.О. Космополитизм и глобализация как проявление демонического плана по объединению человечества на бездуховной основе. – Режим доступу : [//www.vseedinstvo.narod.ru/metaist/kos_i_glob.htm](http://www.vseedinstvo.narod.ru/metaist/kos_i_glob.htm)
11. Лозко Г. Етнодержавознавство. – Режим доступу : [//www.journal.mandrivets.com.Loż](http://www.journal.mandrivets.com.Loż)
12. МакКормик П. Глобализация и космополитизм. Критерии, подходы и жизненный опыт. – Режим доступу : [//www.socionauki.ru/journal/articles/126911](http://www.socionauki.ru/journal/articles/126911)
13. Словарь по истории психологии. – Режим доступу : [//www.vocabulary.ru/dictionary/888/word/kosmopolitizm](http://www.vocabulary.ru/dictionary/888/word/kosmopolitizm)
14. Словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – Режим доступу : [//www.dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/55751/Космополитизм](http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/55751/Космополитизм)
15. Словарь античности ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.
16. Философская энциклопедия. – Режим доступу : [//www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/560/Космополитизм](http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/560/Космополитизм)
17. Чумаков А.Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности. – Режим доступу : [//www.congress2008.dialog21.ru/Doklady/22810.htm](http://www.congress2008.dialog21.ru/Doklady/22810.htm)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 681.3:314.1:004.6

БРАЙЧЕВСЬКИЙ С.М., Інформаційний центр “Електронні вісті”**ПОВЕДІНКОВІ ПАТЕРНИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТОКИ**

Анотація. Розглянуто роль поведінкових патернів в механізмах впливу інформаційних об'єктів на членів колективів, діяльність яких пов'язана з обробкою стаціонарних інформаційних потоків, що мають відтворювані регулярності. Обговорюється ефект специфічних конфліктів у відносинах індивідів з великими та малими соціальними групами. Показано, що в умовах інформаційного суспільства такі конфлікти породжують проблему правового регулювання їх функціонування.

Ключові слова: інформація, інформаційні потоки, інформаційні об'єкти, скрипти, колективні механізми, поведінкові патерни, правове регулювання.

Аннотация. Рассмотрена роль поведенческих паттернов в механизмах влияния информационных объектов на членов коллективов, деятельность которых связана с обработкой стационарных информационных потоков, которые имеют воспроизводимые регулярности. Обсуждается эффект специфических конфликтов в отношениях индивидов с большими и малыми социальными группами. Показано, что в условиях информационного общества такие конфликты порождают проблему правового регулирования их функционирования.

Ключевые слова: информация, информационные потоки, информационные объекты, скрипты, коллективные механизмы, поведенческие паттерны, правовое регулирование.

Summary. The role of behavioural patterns in mechanisms of influence of information objects on members of the collectives which activity is relating to processing of stationary information streams which have reproduced regularities is considered. Article discusses effect of the specific conflicts in the relations of individuals with big and small social groups. It is shown that in the conditions of information society such conflicts generate a problem of legal regulation of their functioning.

Keywords: the information, information streams, information objects, scripts collective mechanisms, behavioral patterns, legal regulation.

Постановка проблеми. В структурі суспільства часто утворюються групи населення, поведінка яких виходить за рамки загальноприйнятих норм без видимої раціональної мотивації. Члени таких груп, як правило, розуміють, що діють всупереч усталеним “правилам гри”, але це усвідомлення не має на них практичного впливу. На пряме запитання вони дають розпливчату відповідь типу “У нас так прийнято” чи “Всі так роблять”. Такі поведінкові девіації спостерігаються лише у групі в цілому, тоді як кожен з її членів за межами групи (якщо це можливо) поводить себе цілком нормально. Подібні групи утворюють широкий спектр від англійських клубів, що культивують різноманітні дивацтва, до тоталітарних сект і екстремістських угруповань. Вони існували завжди, але в сучасному суспільстві це явище в починає набувати іншого характеру. Яскравим прикладом можуть служити т. з. смартмоби [1]. Якщо раніше мали місце окремі епізоди, що не давали помітного внеску в суспільну динаміку, то тепер подібні явища починають набувати справді масового характеру. І це може становити реальну загрозу стабільності суспільства.

Зазначене явище не обов'язково має бути результатом свідомої цілеспрямованої діяльності лідера (індивідуального чи колективного). Найбільш вражаючі випадки мають місце саме тоді, коли лідера або взагалі немає, або він не собі ставить за мету інспірувати такі поведінкові девіації. Так, часто футбольні вболівальники, ідучи на матч, не мають наміру перевертати та підпалювати автомобілі, бити вітрини тощо, але роблять це, причому без явного вербального впливу.

Отже, маємо визнати, що суспільна самоорганізація – це не математична абстракція, а реальність, з якою ми повинні рахуватися. В даному випадку головна проблема полягає в тому, що подібні спільноти не піддаються суспільному регулюванню звичайними правовими засобами. Дійсно, традиційне (принаймні, для Європи) право передбачає лише лінійні відносини “індивід – суспільство”, тоді як в нашому випадку маємо або відносини “індивід – суспільство в цілому” плюс “індивід – локальна соціальна група”, або нелінійні відносини “індивід – структуроване суспільство”.

Тому сучасні правові системи повинні, в той чи інший спосіб, виробити адекватні підходи до регулювання подібних ситуацій. А це, в свою чергу, надає актуальності дослідженню механізмів різноманітних проявів суспільної організації.

Метою статті є дослідження проблеми суспільної самоорганізації та правових особливостей, пов’язаних з нею.

Виклад основного матеріалу. Один із найбільш перспективних, на наш погляд, напрямків пов’язаний з вивченням інформаційних об’єктів [2 – 9]. Деякі його загальні аспекти розглядалися в попередній статті автора [10]. А саме, йшлося про зв’язок інформаційних об’єктів з інформаційними потоками [11 – 17]. Як зазначалося в ній, на цей час використання поняття “інформаційний об’єкт” і його властивостей ще не досягло рівня наукової теорії. Проте окремі ідеї та методи аналізу цілком можуть застосовуватися при вивченні ефектів колективної поведінки в сучасному суспільстві.

В цієї роботі ми зупинимось на окремому випадку таких ефектів, в основі яких лежить певне явище, яке ми назвемо “патерном поведінки”. В психології “патерном” називають набір стереотипних поведінкових реакцій або послідовностей дій. Використовуючи це поняття, можемо сказати, що поведінкові девіації, про які у нас іде мова, викликані актуалізацією в колективній психології певної групи людей нових специфічних патернів, що якісно відрізняються від загальноприйнятих в даному суспільстві. Так, смартфон в цих термінах може бути описаний як цілеспрямована актуалізація в свідомості довільної частини населення деякого (заздалегідь сформованого) патерна. Центральне питання полягає в тому, щоб з’ясувати природу виникнення патернів в колективній поведінці людей. Звичайно, в повному обсязі вирішити цю проблему надзвичайно складно, і ми не претендуємо на остаточне рішення. Нас цікавитиме інформаційний аспект проблеми, який можна (принаймні частково) зрозуміти, використовуючи уявлення про інформаційні об’єкти. Головна ідея полягає в тому, що інформація сама по собі за певних умов може безпосередньо впливати на поведінку людських колективів. Інформаційні об’єкти при цьому є саме тим, через що реалізується цей вплив.

Поняття інформаційного об’єкту тісно пов’язане з поняттям інформаційного простору. В рамках цитованої ідеології вважається, що інформаційний простір є розшарованим на безструктурне середовище та структуровані (взагалі кажучи, динамічні) об’єкти.

За прийнятим визначенням [2] інформаційний об’єкт (далі – ІО) – це багатоаспектна інформація, що має складну структуру, не залежить від конкретних носіїв, розвивається під дією власних імперативів, має поведінку і здатна до вияву емоцій. Такі об’єкти можуть утворюватися внаслідок цілеспрямованої дії окремих осіб чи людських колективів, але існують й інші механізми, в тому числі нелінійні взаємодії інформаційних потоків [7]. Важливим моментом є те, що ІО є автокаталітичною структурою в розумінні І. Пригожина, тобто може розглядатися як інформація, що генерує інформацію [9].

Термін “інформаційний об’єкт” за поширеною думкою слід вважати незадовільним уже хоча б тому, що те, що він означає, насправді має в собі цілком виразний елемент суб’єктності [6], і саме це і робить його цікавим. Однак іншого терміну досі запропоновано не було, і ми будемо користуватися ним, усвідомлюючи всю його відносність.

Саме розуміння того, що інформація за певних умов може породжувати нову інформацію, на наш погляд, і є найбільш цінним досягненням в даному напрямку.

Не менш важливим є уявлення про те, що інформація може безпосередньо впливати на поведінку як окремих людей, так і колективів. Механізми такого впливу практично не вивчені, але сам по собі цей феномен описаний достатньо детально.

Інформаційні об'єкти розділяють на дві основні групи, залежно від того, на що вони впливають [2]. ІО першої групи впливають на сприйняття людини, а другої групи – на її поведінку. В рамках даної роботи нас цікавить саме друга група. Такі ІО прийнято називати “скриптами”. Також іноді кажуть, що вони можуть трактуватись як метаоб'єкти, в тому розумінні, що їх носіями є не безпосередньо люди, а інші інформаційні об'єкти.

Розглядається два основні різновиди скриптів: “левіафани” (Левіафан в біблійних текстах – чудовисько, величезний морський змій) та “ананке” (в античній міфології Ананке – богиня необхідності, неминучості, року, а в філософії Демокрита – антитеза випадковості, вічний універсальний принцип, що керує усіма процесами нашого світу і визначає перебіг подій). “Левіафани” орієнтовані на відтворення стабільності, тоді як “ананке” відповідальні за розвиток. Тому явища, які ми обговорюємо в роботі, пов'язані з виникненням скриптів типу “ананке”.

Основною формою реалізації ананке є комплекс сюжетів, які безпосередньо формують поведінку конкретного носія. Різні сюжети можуть конкурувати між собою, породжуючи специфічні конфлікти на рівні взаємодії індивіда та соціальної групи (соціальних груп). Але для нас важливіше інше: вплив сюжетів суттєво посилюється в тому випадку, коли вони актуалізуються в циклічно повторюваній людській діяльності.

Саме такі ситуації становлять предмет нашого дослідження. І в цьому плані виключно важливу роль відіграє явище, яке ми визначимо як поведінковий патерн.

Слово “патерн” останнім часом є дуже популярним в різних галузях наукової думки, причому в різних контекстах воно набуває різного значення. Ми не маємо наміру обговорювати всі семантичні та семіотичні особливості його вживання і тому зауважимо лише наступне. Як науковий термін слово “патерн” має значно глибше значення, ніж початкове (зразок, шаблон, елемент візерунку). Він передбачає існування певної цілісності, утвореної його (скінченням або нескінченням) репродукуванням. Можемо сказати, що головною тут є саме репродуктивна функція, асоційована з певною системою чи певним процесом. З теоретико-інформаційної точки зору це означає, що кожний елемент границі патерна (як би ми її не визначали), є одночасно вхідним та вихідним по відношенню до нього, що забезпечує неперервність результату репродукції. Простим прикладом, який пояснює загальну ідею, є квадрат, розділений на чотири частини, дві з яких чорні, а дві – білі, причому розташовані вони по діагоналі. Із таких квадратів можемо сконструювати шахову дошку, оскільки в ній в горизонтальному та вертикальному напрямках чорна клітина завжди межує з білою.

В сфері поведінки під “патерном” розуміють набір стереотипних поведінкових реакцій або послідовностей дій. В свою чергу стереотип – це стійке відношення до подій, що відбуваються, вироблене на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами [18, 19]. Отже, утворення патернів в діяльності тих чи інших колективів створює сприятливі умови для формування скриптів, що визначають поведінку їх членів.

Розрізнятимемо надалі два види поведінкових патернів: I-го та II-го роду.

Патерни I-го роду утворюються у великих соціальних групах і формують прийняте в них світосприйняття. Нагадаємо, що світосприйняття – це сукупність поглядів, оцінок, принципів та образних уявлень, що визначають найбільш загальне бачення, розуміння світу, місця в ньому людини, а також життєві позиції, програми поведінки, дій людей [19]. Світосприйняття надає діяльності людини цілеспрямований та організований зміст.

Патерни II-го роду виникають в малих соціальних групах і породжують (посилюють) відповідні інформаційні об’єкти.

Світосприйняття – сукупність поглядів, оцінок, принципів та образних уявлень, що визначають найбільш загальне бачення, розуміння світу, місця в ньому людини, а також – життєві позиції, програми поведінки, дій людей [19]. Світосприйняття надає людській діяльності організований, осмислений та цілеспрямований характер.

До інформаційного суспільства патерни II-го роду не дають суттєвого внеску в суспільні процеси через низький рівень комунікативних технологій. Але в інформаційному суспільстві ситуація змінюється, оскільки малі соціальні групи входять до складу великих, їх динаміка починає відігравати все більшу роль.

Одним із найбільш поширених, наскільки ми можемо судити, механізмів утворення поведінкових патернів є постійна обробка певним колективом інформаційних потоків, що мають стійкі тематичні регулярності [16, 17]. Постійне повторювання тих чи інших кліше в отримуваній інформації як правило веде до утворення відповідних шаблонів в діяльності тих, хто цю інформацію обробляє і змушений на неї реагувати.

Таким чином, в певних сферах суспільного життя патерни II-го роду починають домінувати, причому часто вони можуть породжувати конфлікти з патернами I-го роду.

І тут виникає серйозна проблема. Справа в тому, що традиційне право пов’язане з патернами I-го роду. Воно фіксує структуру комплексу патернів на дискурсивному рівні і на цьому ґрунті забезпечує можливість вироблення правил суспільного регулювання. Але патерни II-го роду не можуть бути інтегровані в правову систему через свою локальність (принаймні цього не досі сталося). Наявні правові системи не здатні регулювати конфлікти, породжені впливом поведінкових патернів у малих соціальних групах. Так, наприклад, будь-які спроби боротися стандартними правовими засобами з надзвичайно поширеним в нашому суспільстві явищем, відомим як “чорний піар”, ні до чого не призведуть. Наявність усталених патернів в поведінці груп політтехнологів, що повторюються від виборів до виборів, робить цю боротьбу ілюзорною, а тому – безперспективною.

Підкреслимо, справа не в тому, що суспільному регулюванню не піддається діяльність малих соціальних груп (що не відповідає дійсності), а в тому, що наявність в них поведінкових патернів може привести до формування (посилення) інформаційних об’єктів. Саме вони унеможливають таке регулювання, оскільки поведінка членів цих груп стає несумісною з дискурсом, в рамках якого формуються правові норми доінформаційного суспільства.

Висновки.

Таким чином, ми доходимо висновків про те, що правові системи не здатні регулювати конфлікти, породжені впливом поведінкових патернів у малих соціальних групах. Поведінкові патерни, які виникають в малих соціальних групах, становлять потенціальну загрозу для суспільно-політичної стабільності держави. А тому на часі необхідність перегляду основних засад правових систем, сформованих до початку переходу суспільства в стан інформаційного суспільства.

Вирішення цієї проблеми (а точніше – низки проблем) не може бути простим і потребує комплексного підходу за участю багатьох фахівців різного профілю.

Використана література

1. Рейнгольд Г. Умная толпа : новая социальная революция. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 416 с.
2. Информационные объекты. – Режим доступа : <http://www.traditio-ru.org/wiki/%D0%A1%D0%9F%D0%B1%D0%A8%D0%A1:%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B>

0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B

3. А. Лазарчук, П. Лелик. Голем хочет жить. – Режим доступа : [//www.ivanstor.narod.ru/GOLEM.htm](http://www.ivanstor.narod.ru/GOLEM.htm)

4. С. Переслегин, Е. Переслегина. Общество и эволюция информационной сети. – Режим доступа : [//www.archipelag.ru/geoculture/geo/anthology/society/](http://www.archipelag.ru/geoculture/geo/anthology/society/)

5. С. Переслегин. Альтернативная история как истинная система. – Режим доступа : [//www.igstab.ru/materials/Pereslegin/Per_TrueHistory.htm](http://www.igstab.ru/materials/Pereslegin/Per_TrueHistory.htm)

6. С. Переслегин. Дружба мушкетеров при живых королях. – Режим доступа : [//www.igstab.ru/materials/black/Per_Mushket.htm](http://www.igstab.ru/materials/black/Per_Mushket.htm)

7. С. Переслегин. Словарь группы КБ. – Режим доступа : [//www.igstab.ru/materials/black/Per_Dictionary.htm#InfoObj](http://www.igstab.ru/materials/black/Per_Dictionary.htm#InfoObj)

8. Р. Исмаилов Структурный анализ информационных объектов. – Режим доступа : [//www.igstab.ru/materials/black/Ism_StructAnalysys.htm](http://www.igstab.ru/materials/black/Ism_StructAnalysys.htm)

9. Ф. Дельгадо, Р. Исмаилов. Краткая теория информобъектов. – Режим доступа : [//www.traditio-ru.org/wiki/%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%BF_%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%8F%D0%B4%D0%BE,%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%98%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2:%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%](http://www.traditio-ru.org/wiki/%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%BF_%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%8F%D0%B4%D0%BE,%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%98%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2:%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%)

10.Брайчевський С.М. Інформаційні потоки та інформаційні об'єкти // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 79.

11. Gianna M. Del Corso, Antonio Gullí, Francesco Romani. Ranking a stream of news. Proceedings of the 14th international conference on World Wide Web. Chiba, Japan. – 2005. – P. 97-106.

12. Department of Defense Trusted Computer System Evaluation Criteria - DoD, 1985.

13. Handbook for the Computer Security Certification of Trusted Systems - NRL Technical Memorandum 5540:062A, 12 Feb. 1996.

14. A Guide to Understanding Covert Channel Analysis of Trusted Systems, NCSC-TG-030, ver. 1 - National Computer Security Center, 1993.

15. А.А. Грушо. Теоретические основы защиты информации / А.А. Грушо, Е.Е. Тимонина. – М. : Агентство “Яхтсмен”, 1996.

16.Брайчевський С.М., Ландэ Д.В. Современные информационные потоки: актуальная проблематика // Научно-техническая информация. – Сер. 1. – М., 2005. – № 11. – С. 21-33.

17.Д.В. Ландэ, А.А. Снарский, С.М. Брайчевский, А.Т. Дармохвал. Моделирование динамики новостных текстовых потоков. – Интернет-математика 2007 : сб. работ участников конкурса. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2007. – С. 98-107.

18.Судаков К.В. Динамические стереотипы или информационные отпечатки действительности / К.В. Судаков. – М. : ПЕР СЭ, 2002.

19.Фролов И.Т. Введение в философию. – Режим доступа : [//www.philosophy.mipt.ru/textbooks/frolovintro](http://www.philosophy.mipt.ru/textbooks/frolovintro)

Рецензент: Фурашев В.М., к.т.н., с.н.с., доцент.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 340.12

СЕНИК О.М., здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук,
кафедра загальної теорії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. У статті здійснено загальнотеоретичний аналіз динаміки розвитку правового конфлікту. З'ясовано особливості конфліктної ситуації та висвітлено варіанти розвитку правового конфлікту. Схарактеризовано просторові і тимчасові межі правового конфлікту. Виокремлено та проаналізовано стадії правового конфлікту.

Ключові слова: правовий конфлікт, динаміка розвитку, конфліктна ситуація, стадія правового конфлікту.

Аннотация. В статье осуществлен общетеоретический анализ динамики развития правового конфликта. Выяснены особенности конфликтной ситуации и освещены варианты развития правового конфликта. Охарактеризованы пространственные и временные пределы правового конфликта. Выделены и проанализированы стадии правового конфликта.

Ключевые слова: правовой конфликт, динамика развития, конфликтная ситуация, стадия правового конфликта.

Summary. The general theoretic analysis of dynamics of development of legal conflict is carried out in the article. The features of conflict situation are found out and the variants of development of legal conflict are reflected. the spatial and temporal limits of legal conflict are described. The stages of legal conflict are distinguished and analysed.

Keywords: legal conflict, development dynamics, conflict situation, the stage of the legal conflict.

Постановка проблеми. Правовий конфлікт – складне багатоаспектне соціально-правове явище. Комплексні теоретико-прикладні дослідження різних конфліктів у правовій сфері є одним із засобів наукового підходу щодо нормалізації правового простору. Проведення таких досліджень дозволить використовувати одержані результати не тільки в процесі управління конфліктами, їх врегулювання і вибору найбільш ефективних способів вирішення, а й у процесі запобігання їм, вжиття профілактичних заходів, прогнозування.

Формування загальнотеоретичних знань щодо розуміння природи правового конфлікту і, зокрема, динаміки його розвитку продиктоване необхідністю підготовки нового покоління фахівців для державних, правоохоронних і правозастосовних органів, приватних підприємств тощо. Так, для юристів однією зі сторін їх професійного вдосконалення є оволодіння бодай основними методами розв'язання конфліктів у правовій сфері.

Невирішеність багатьох теоретичних завдань, а також велика практична потреба зумовили вибір теми, соціальне і наукове значення якої дає змогу припускати, що надалі вона приверне увагу багатьох учених і юристів-практиків.

Стан дослідження проблеми. Визначаючи ступінь розробленості вибраної теми в юридичній науці, треба зауважити, що досі проблема правових конфліктів належить до малодосліджених в українській загальнотеоретичній науці.

Окремі аспекти проблеми правових конфліктів вивчали науковці у сфері філософії: Дж. Бернард, С. Бородін, Т. Боттомор, К. Боулдінг, Г. Бройнінг, С. Брукан, М. Вебер, Р. Вейлер, С. Власенко, О. Гаврилов, Л. Гумплович, Л. Крісберг, М. Крозьє, В. Леванський, Р. Лівшиц, Л. Нечипоренко, Г. Парк, В. Танчер, Дж. Тернер, Г. Спенсер;

у сфері теорії держави і права: С. Алексєєв, В. Андрєєв, А. Анцупов, В. Бабаєв, В. Баранов, В. Власов, Р. Дарендорф, А. Єршов, Ю. Запрудський, Г. Зіммель, А. Здравомислов, М. Ільїн, В. Казимирчук, Л. Козер, В. Кудрявцев, В. Лазарєв, А. Малько, Н. Матузов, Р. Ромашов, В. Сирих, Ю. Тихомиров; у галузевому аспекті: Н. Грішина, С. Ємельянов, Д. Керімов, А. Ларін, Є. Лукашева, Е. Петров, С. Полєніна, Д. Рапопорт, А. Ручка, З. Сікевич, В. Тішков, Т. Титаренко, Т. Худойкіна, М. Шефір, Н. Щербакова та ін.

Дослідження проблеми динаміки розвитку правового конфлікту з позицій загальної теорії права в Україні, по суті, не проводили. Хоча, треба визнати, пізнавальний інструментарій для такого дослідження в суспільних науках, безумовно, нагромаджений.

Метою статті є дослідження динаміки розвитку правового конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Динамічна модель правового конфлікту слугує початковим моментом у дослідженні його виникнення, розвитку, зміни і завершення. Щоб зрозуміти динаміку розвитку правового конфлікту, потрібно досліджувати його зовнішні межі, тобто просторові і тимчасові.

Просторові межі визначаються територією, на якій правовий конфлікт відбувається. Така територія може мати різні масштаби: від мінімального простору (наприклад, службового приміщення) до рівня міжнародних відносин. І що більший масштаб конфлікту, то важливіше визначити його межі. Так, дуже важливо чітко визначити просторові межі конфлікту в міжнаціональних і тим паче в міждержавних відносинах, що безпосередньо пов'язано з правильним виявленням суб'єктів та учасників конфлікту, а найголовніше, із застосуванням на конкретній території превентивних заходів, що допомагають ослабити напруженість і не допускають розростання конфлікту.

Найважче визначити тимчасові межі правового конфлікту. Тимчасові межі – це тривалість конфлікту, його початок і закінчення.

Особливої уваги вимагає питання про часову межу початку правового конфлікту. При цьому важливо визначити: по-перше, якою є форма правового конфлікту (чисто правова або змішана, перехідна); по-друге, що брати за початок конфлікту – момент активних дій обох сторін, однієї сторони чи розумових операцій, тобто коли конфлікт розвивається у свідомості учасників (це латентна стадія, що передує конфлікту); по-третє, чи вважати правовий конфлікт таким, що почався, триває або вже закінчився (залежить, зокрема, від конфліктологічної і правової оцінки дій його суб'єктів, а також від правильної оцінки ролі осіб, що приєдналися до конфлікту).

У літературі, окрім просторових і тимчасових меж, виділяють ще і внутрісистемні. На думку А. Дмитрієва, В. Кудрявцева, визначення внутрісистемних меж тісно пов'язане з чітким виділенням конфліктуючих сторін з кола усіх учасників конфлікту [7, с. 74].

Оскільки внутрішня система конфлікту це його структура, то правильніше, на нашу думку, у цьому випадку застосовувати категорію “структурні межі”. Визначення структурних меж правового конфлікту не треба обмежувати лише виділенням конфліктуючих сторін, тобто суб'єктів, а важливо поширити і на розмежування об'єкта та предмета конфлікту, на виявлення суб'єктивної й об'єктивної сторін.

Загалом неможливим є уявлення про будь-який процес без аналізу його динаміки. У комплексному дослідженні правового конфлікту вагоме значення має розгляд його рівня не лише у статичі (як застиглу взаємодію його елементів на тому або іншому етапі формування), але і в динаміці. У вирішенні цього завдання ефективною є побудова моделі динамічного стану правового конфлікту. Під динамікою конфлікту розуміють хід його руху – виникнення, розвитку, зміни і завершення.

Для комплексного аналізу важливе методологічне значення має виокремлення стадій динаміки конфлікту. У конфліктологічній літературі немає єдиної думки щодо кількості і

змісту стадій конфліктного процесу. Проблема посилюється і відмінностями в понятійному апараті, що використовується у процесі дослідження динаміки конфлікту. Наприклад, А. Бандурка і В. Друзь виділяють сім стадій: “передконфліктна стадія; стадія, пов’язана з виникненням об’єктивної конфліктної ситуації; інтелектуальний етап розвитку конфлікту; критичний етап розвитку конфлікту; спад напруженості в конфлікті; зіставлення офіційних і неофіційних оцінок поведінки; вирішення конфлікту або вихід з нього однієї із сторін” [2, с. 28]. Є. Пушмін вказує чотири стадії конфлікту: виникнення об’єктивної конфліктної ситуації; усвідомлення об’єктивної конфліктної ситуації; перехід до конфліктної поведінки; вирішення конфлікту [8, с. 86]. Більшість науковців зі сфери соціології, конфліктології, психології, юриспруденції виділяють три стадії розвитку конфлікту, щоправда, надають їм дещо різного значення. До прикладу, називають такі стадії: виникнення суперечностей між суб’єктами (об’єктивна конфліктна ситуація); усвідомлення цих суперечностей суб’єктами; конфліктна взаємодія між ними [3, с. 43]. А. Дмитрієв і В. Кудрявцев як стадії динаміки конфлікту виділяють конфліктну ситуацію, розвиток конфлікту, завершення конфлікту [7, с. 82]. С. Фролов, виділяючи передконфліктну стадію, безпосередній конфлікт і вирішення конфлікту (тобто його припинення), не пов’язує перший етап з конфліктною ситуацією [12, с. 131].

Ми не критикуватимемо наведені наукові позиції, а спробуємо дати свою оцінку динаміки конфлікту.

Отож, динаміка конфлікту, зокрема правового, має охоплювати три стадії: передконфліктну, конфліктну і постконфліктну. Кожна стадія як відносно самостійний етап процесу завершується новим станом.

Під час теоретичного аналізу передконфліктної стадії треба умовно виділяти два етапи: 1) виникнення конфліктної ситуації; 2) усвідомлення, сприйняття конфліктної ситуації. Передконфліктна стадія динаміки правового конфлікту починається з появи конфліктної ситуації. У ході її аналізу під категорією “ситуація” слід розуміти положення, що означає поєднання умов й обставин. Конфліктна ж ситуація – це таке поєднання обставин, яке об’єктивно і суб’єктивно створює ґрунт для реального протиборства між суб’єктами. На етапі її виникнення є дві групи явищ: об’єктивна життєва ситуація, у якій перебувають потенційні суб’єкти конфлікту, і самі ці суб’єкти – люди, що мають ті чи інші інтереси. Тобто зміст конфліктної ситуації характеризується наявністю об’єкта, який може існувати задовго до її виникнення (наприклад, невідповідність прав і обов’язків, передбачених у посадовій інструкції), і наявність учасників конфлікту, але відсутністю зіткнень, які учасники трактують як конфлікт.

Головна риса конфліктної ситуації – виникнення суперечностей між суб’єктами. Конфліктна ситуація відображає прагнення однієї сторони досягнути бажаного для неї стану, при цьому інша сторона об’єктивно перешкоджає цьому. Деякий час сторони не усвідомлюють об’єктивної конфліктності ситуації. Наприклад, вказівка вищого органу про скорочення штатів на підприємстві створює об’єктивну конфліктну ситуацію, яка на початку не цілком усвідомлюється, оскільки конкретно не вирішено питання про ліквідацію тих або інших посад (дещо згодом ми до цього прикладу повернемося, коли докладно розглядатимемо передконфліктну стадію).

Конфліктна ситуація може скластися об’єктивно, незалежно від волі і бажання потенційних суб’єктів, як у наведеному вище прикладі, а може бути викликана або створена однією із сторін чи обома (тобто, окрім об’єктивних конфліктних ситуацій, можливі й суб’єктивні конфліктні ситуації, породжені окремим суб’єктом, а не об’єктивними обставинами розвитку процесу). Кожна ситуація має об’єктивний зміст,

що визначається подіями, які відбуваються насправді, і суб'єктивне значення, що залежить від того, яку інтерпретацію цим подіям дає кожна сторона.

Конфліктна ситуація має і просторові, і тимчасові характеристики. Щораз з'являються нові обставини, ситуація загострюється і може бути дуже тривалою за часом. Усередині конфліктної ситуації потенційного основного конфлікту можуть відбуватися інші конфлікти.

Щоб правовий конфлікт став реальним, його учасники повинні усвідомити ситуацію, що склалася, як конфліктну. Ці внутрішні моделювання ситуації враховують уявлення учасників про самих себе (свої інтереси, мотиви, цілі, можливості, права й обов'язки тощо) і уявлення про інтереси іншої сторони. Саме сприйняття, розуміння реальності породжує конфліктну поведінку. Від того, наскільки правильно і повно сприймається суть конфліктної ситуації, залежать виникнення і подальший розвиток конфлікту. Звичайне розуміння ситуації як конфліктної є результатом осмислення реальної об'єктивної суперечки інтересів, але нерідко конфліктність змодельованих образів виникає у випадку, коли немає об'єктивної основи конфлікту. Проаналізуємо об'єктивну реальність і суб'єктивні образи щодо правового конфлікту.

Перший варіант – об'єктивна конфліктна ситуація існує, сторони вважають, що їх цілі несумісні, правильно оцінюють себе, один одного і ситуацію загалом. Наведемо приклад. Виникла об'єктивна конфліктна ситуація – відкрився спадок. Спадкоємці правильно сприймають ситуацію, знають, як згідно із законом повинен розподілятися спадок. Але їхні інтереси в отриманні спадку різні і несумісні, вони це усвідомлюють і вважають ситуацію конфліктною. У цьому випадку перед нами адекватно зрозумілий конфлікт.

Другий варіант – об'єктивна конфліктна ситуація існує, сторони сприймають ситуацію як конфліктну, проте із значними відхиленнями від дійсності. Візьмемо той же приклад із спадком, тільки додамо ще одну обставину конфліктної ситуації – існування заповіту щодо деякої частини спадку. Спадкоємець згідно із законом знає про існування спадкоємця за заповітом, але через, скажімо, незнання законодавства налаштований на отримання заповіданої долі спадку. Спадкоємець же за заповітом також усвідомлює конфліктність ситуації і налаштований на захист своїх прав. Це випадок неадекватно зрозумілого конфлікту.

Третій варіант – об'єктивно конфліктна ситуація існує, але не усвідомлюється сторонами. Наприклад, та ж об'єктивна конфліктна ситуація – відкриття спадку, але тільки спадкоємці не знають про існування один одного і тому не сприймають ситуації як конфліктну. У цьому випадку ми, по суті, не маємо справи з конфліктом. Тільки після того, як спадкоємці дізнаються один про одного й усвідомлять конфліктність ситуації, можна буде говорити про можливість виникнення протистояння.

Четвертий варіант – об'єктивна конфліктна ситуація відсутня, проте сторони помилково сприймають відносини між собою як конфліктні. До прикладу, спадкоємець згідно із законом упевнений в існуванні заповіту на іншу особу, чого насправді немає. У цьому випадку маємо справу з так званим помилковим конфліктом.

Із викладеного виливає, що суб'єктивне віддзеркалення конфліктної ситуації не завжди відповідає дійсному стану справ. Неадекватне або помилкове сприйняття не обов'язково властиве обом сторонам конфлікту. Частіше у правових конфліктах лише один суб'єкт сприймає ситуацію помилково або спотворено, а інший – цілком адекватно. Сторони можуть сприйняти виниклу між ними суперечність одночасно (один – оволодівши об'єктом, а інший – відчувши його втрату) або поступово (один – наближаючись до об'єкта, а інший – тоді, коли перший свідомо вторгся у сферу його

інтересів). Сприймавши ситуацію як конфліктну, суб'єкти можуть перейти до конфліктних дій.

Надалі, вибудовуючи динамічну модель, ми, щоб не ускладнювати дослідження, враховуватимемо правовий конфлікт в його чистому виді, тобто безпосередньо пов'язаний з правовими відносинами сторін, якому від початку існування властиві правові компоненти. До передконфліктної стадії динаміки правового конфлікту в його чистому виді, окрім конфліктної правової ситуації, входить правовий факт (юридичні факти) як необхідна передумова її виникнення. Не вдаючись до докладного теоретичного аналізу, наведемо визначення професора В. Карташова, яке в повному обсязі розкриває з погляду конфліктологічно-правового знання природу цього явища: “Юридичні факти – це конкретні обставини реальної дійсності, з появою або відсутністю яких юридичні приписи (норми і принципи права, індивідуальні акти) пов'язують певні юридичні наслідки” [5].

У передконфліктній стадії правовий факт постає як конкретна життєва обставина, що має юридичне значення, – початковий момент. Юридичні факти виникають або з волі осіб – “тоді вони називаються юридичними діями, або ж поза їх волею, – і тоді називаються юридичними подіями” [11, с. 132]. У кожному конкретному випадку важливо визначити, є факт дією чи подією. Дії (факти, настання яких залежить від волі суб'єктів) бувають правомірними і неправомірними. Правомірні дії здебільшого втілені в юридичних актах. Передумовами конфліктних ситуацій, що виникають у правовій сфері, будуть, наприклад, такі юридичні акти, як державні угоди, розпорядження державних органів і посадовців, заяви і скарги громадян тощо. Велику частину неправомірних дій як правових фактів, що створюють конфліктні юридичні ситуації, складають правопорушення. Правовій конфліктології варто узяти на озброєння позицію, що до системи неправомірних дій входять і об'єктивно-протиправні дії, тобто акти поведінки, що створює протиправний результат за відсутності наміру або через необережність особи, що допустила їх, наприклад, випадки невиконання зобов'язань внаслідок прийняття нормативних актів, що суперечать конституції і законам [9].

Якщо дії, як юридичні факти, часто залежать від волі самих суб'єктів конфлікту, тобто ними здійснюються, то події, що належать до юридичних фактів, і виникнення конфліктної юридичної ситуації – це факти, походження яких не пов'язане з волею суб'єктів конкретних конфліктних правових ситуацій. Наприклад, така подія, як смерть людини, може відкрити спадок і призвести до виникнення конфліктної правової ситуації, суб'єктами якої будуть спадкоємці, від волі яких не залежала смерть спадкодавця. Якщо ж спадкоємці були причетні до смерті спадкодавця, то виникає інша конфліктна ситуація (між спадкоємцями і державою в особі правоохоронних органів), передумовою якої є такий правовий факт, як протиправна дія (правопорушення).

Потрібно виділити і перехідний момент від передконфліктної стадії до конфліктної, який охоплюватиме конкретні дії, вчинені одним із суб'єктів для відстоювання своїх інтересів. Ці дії однієї сторони недоцільно виділяти в самостійний етап, оскільки за тривалістю вони можуть бути дуже короткими (коли дія однієї сторони відразу призводить до конфлікту), тому назвемо їх просто інцидентом. “Інцидент, – на думку В. Андрєєва, – це дія або сукупність дій учасників конфліктної ситуації, що провокують різке загострення суперечності і початок боротьби між ними” [1, с. 75-77].

Під час аналізу конфліктної ситуації правового протистояння важливо виявляти ті явища і процеси, з настанням яких закон пов'язує виникнення відповідних правових наслідків. Тому в кожному конкретному випадку має йтися про наявність саме правового інциденту, з яким безпосередньо пов'язане виникнення правового конфлікту.

Правовим інцидентом може виступати позитивний або негативний правовий факт у вигляді правомірної або протиправної дії суб'єкта. З появою такого факту суб'єкти конфлікту набувають прав та обов'язків (з поданням позовної заяви до суду і позивач, і відповідач наділяються конкретними правами й обов'язками).

Правовим інцидентом можна вважати не лише дію, а й бездіяльність однієї сторони, наприклад неповернення боргу (бездіяльність), що призводить до конфлікту – “вибивання” цього боргу. Якщо ж факт неповернення заборгованості не призводить до протиборчої поведінки сторін (до конкретних наступальних і оборонних дій), а, до прикладу, потенційний боргоутримувач відразу ж подає позовну заяву до суду, то саме останню дію треба вважати правовим інцидентом.

Інцидент належить до передконфліктної стадії, оскільки він тільки підштовхує до конфлікту, але не розпочинає його у зв'язку з відсутністю поки що дій супротивної сторони, – це перехідний момент до конфліктної стадії (початок конфлікту), який в більшості випадків дає змогу визначити того, хто спровокував протидію. Строге розмежування конфліктної ситуації і конфлікту не дозволяє зараховувати до останнього безліч різних станів, що, природно, “не розмиває” поняття і межі конфлікту, тим паче правового.

Отже, під час теоретичного аналізу передконфліктної стадії динаміки правового конфлікту потрібно:

- спочатку визначити правовий факт як передумову виникнення конфліктної правової ситуації (у прикладі, який ми наводили раніше, таким юридичним фактом можна вважати вказівку вищого органу про скорочення штатів на підприємстві);

- виявити два етапи: 1) виникнення конфліктної правової ситуації; 2) її усвідомлення, сприйняття усіма суб'єктами або одним суб'єктом;

- визначити правовий інцидент – конфліктно-правові дії, розпочаті однією із сторін для відстоювання своїх інтересів, – перехідний момент до конфліктної стадії.

Елементами конфліктної правової ситуації на етапі її виникнення є суб'єкти права як потенційні сторони протиборства (у нашому прикладі це адміністрація підприємства та поки що не персоніфіковані працівники підприємства), і об'єкт права як реальна об'єктивна правова цінність, через яку сторони вступають у конфлікт.

На етапі усвідомлення конфліктної ситуації, окрім суб'єктів й об'єкта конфлікту, з'являється ще такий елемент, як суб'єктивна сторона – мотиваційний процес, який розгортається у свідомості суб'єктів на основі сприйняття об'єктивної конфліктної ситуації, усвідомлення своїх інтересів й усвідомлення іншого суб'єкта як перешкоди для їх задоволення. Тобто на другому етапі передконфліктної стадії можуть бути всі елементи конфлікту, за винятком об'єктивної сторони (зовнішніх протидій), що свідчить про виникнення конфліктних правових відносин.

Утім, найчастіше конфліктні правові відносини, як суперечливий правовий зв'язок між суб'єктами, як суперечність мотиваційних процесів суб'єктів у правовій сфері, з'являються після правового інциденту, який виникає у зв'язку з тим, що на передконфліктній стадії поки тільки один із суб'єктів усвідомлює свої потреби, інтереси (які, до речі, можуть бути зрозумілі і помилково), їх суперечність потребам й інтересам іншого суб'єкта. На основі цього формується мотив, ставиться мета й ухвалюється рішення щодо здійснення конфліктно-правової дії – інциденту. Суперечливий мотиваційний процес у свідомості іншого суб'єкта поки не розгортається. Цей суб'єкт може взагалі не підозрювати про плани першої сторони, не сприймати її як перешкоду для реалізації своїх інтересів, і тільки після правового інциденту усвідомлює суперечність інтересів (у нього формується суперечливий правовий мотив), формулює мету й вирішує вступити у протиборство. Тобто правовий інцидент сприяє виникненню

конфліктних правових відносин. Саме останній (що частіше трапляється у правовій сфері) варіант розвитку етапів і візьмемо за основу в подальшому викладі матеріалу.

У дійсності послідовність вказаних процесів і явищ може бути іншою, одні можуть повторюватися (наприклад, юридичні факти можуть бути і після виникнення конфліктної ситуації), інші можуть взагалі випадати (наприклад, конфліктна взаємодія може початися без інциденту (смерть спадкоємця як правовий факт, що не залежить від волі суб'єктів (подія), що створила конфліктну правову ситуацію (відкриття спадку), відразу призводить до конфлікту між усіма суб'єктами (спадкоємцями).

Розвиток правового конфлікту в його змішаній, або перехідній, формі має свої особливості. На передконфліктній стадії динаміки таких конфліктів правового компонента може взагалі не бути. Так, конфліктна ситуація, що виникла під час політичної дискусії, яка не порушує меж Конституції і законів, не містить правових аспектів. Правовий компонент може виникнути в процесі розвитку конфлікту.

Початок правового конфлікту визначається об'єктивними (зовнішніми) актами поведінки, причому не будь-якими, а саме двосторонніми (чи багатосторонніми). Правовий конфлікт можна визнати таким, що почався, якщо один із суб'єктів права свідомо й активно діє у збиток іншому, а інший суб'єкт права усвідомлює, що вказані дії спрямовані проти його інтересів і вдається до активних правових дій у відповідь. Отже, конфлікт завжди починається з настання протиборства сторін, тобто взаємних дій, причому і фізичних, і словесних (образа, передача інформації через телебачення, друк тощо). Неправомірно говорити про наявність правового конфлікту, якщо задіяний тільки один суб'єкт права або ж сторони (сторона) здійснюють (здійснює) лише розумові операції щодо розвитку конфлікту (“уявні дії, – зазначає А. Дмитрієв, – ніяк не виражені зовні, не є елементом конфлікту, що почався, під яким розуміють фактичне, а не уявне протиборство сторін” [4, с. 28]).

Отже, початок конфлікту у правовій сфері обов'язково пов'язаний з існуванням конфліктних правовідносин і конфліктної взаємодії, а отже, з наявністю всіх його елементів: суб'єктів, об'єкта, суб'єктивної сторони й об'єктивної сторони. Коли на дію одного суб'єкта права спрямована протидія іншого суб'єкта права, тобто починається протиборство сторін, тільки тоді можна говорити про початок правового конфлікту, конфліктну стадію, конфліктну взаємодію.

Динаміка правового конфлікту характеризується не лише зміною стадій, але й зміною характеру конфліктної взаємодії. Ця зміна може супроводжуватися кількісними і якісними показниками. Наприклад, розвиток правового конфлікту супроводжується кількісним збільшенням його учасників, причому і основних (поява нових сторін у конфлікті – наприклад, додаткових спадкоємців), і неосновних (обростання посібниками, свідками тощо). Якісні показники можуть виражатися у зміні рольового призначення суб'єктів (сторона як виконавець протиправного діяння, притягнена як така в ході досудового розгляду, з'являється перед судом в ролі організатора, що, природно, є обтяжувальною обставиною), у зміні правового стану сторін, що відбувається, наприклад, після пред'явлення зустрічного позову. До якісних змін можна зарахувати зміну правомірних мотивів, дій на протиправні, розростання предмета конфлікту (поява нових суперечностей), збільшення збитків (внаслідок розростання конфліктних дій можливі не лише майнові, а й моральні, фізичні, організаційні втрати) тощо. Конфліктна взаємодія у правовій сфері може розвиватися в більш або менш позитивному напрямі і привести до тимчасового або повного вирішення конфлікту. Можливі випадки, коли правовий конфлікт, не встигнувши виникнути, закінчується (наприклад, визнання позову відповідачем або мирова угода сторін), відтак зникає потреба судового розгляду цивільно-

правового конфлікту. Однак у правовому конфлікті часто виявляється тенденція до щораз більшого загострення. Цей варіант його динаміки зазвичай іменують ескалацією конфлікту [13]. При ній зовнішні межі конфлікту розширюються: і тимчасові (конфлікт набуває затяжного, тривалого характеру), і структурні та просторові (конфлікт обростає новими учасниками і, отже, збільшується в масштабах). Наприклад, під час проведення мітингу агресивні конфліктні відносини між її організатором, з одного боку, і представником влади – з іншого, переходять на їхніх прибічників, які залучають інших учасників, відтак конфлікт розростається, стає масовим, його ескалація доходить до критичної точки – масові безлади, погроми, кровопролиття, непокоря правоохоронним органам. Чи, скажімо, коли конфлікт між окремими членами різних угруповань призводить до зіткнення цілих злочинних груп. У таких випадках дуже складно прийти до безболісного його завершення і тим паче до його розв’язання. Можливо, самі ініціатори конфлікту вже зовсім інакше оцінюють свої відносини, але не можуть зупинити ескалацію конфлікту через те, що до нього приєдналося багато нових учасників.

Не чекаючи розростання конфлікту, потрібно в кожному конкретному випадку під час аналізу конфлікту, “встановлення його діагнозу”, вживати профілактичні заходи, щоб придушити чи ліквідувати конфлікт.

Як видно, конфліктна взаємодія здатна видозмінювати, ускладнювати первинну структуру конфлікту.

Останньою стадією динаміки правового конфлікту є постконфліктна стадія. Під час її аналізу треба враховувати, що можливі два варіанти розвитку етапу завершення правового конфлікту та етапу розв’язання правового конфлікту: перший варіант – ці етапи зумовлюють один одного; другий варіант – вони взаємозаперечні. В одних випадках етапи можуть збігатися, коли конфлікт завершується його розв’язанням, в інших – конфлікт може закінчитися на першому етапі (конфлікт завершиться, але не розв’яжеться), у третіх – конфлікт може пройти обидва ці етапи: спочатку завершиться, а потім, скажімо, через деякий час, розв’яжеться.

Завершення конфлікту – ширше поняття, ніж його розв’язання. Останнє є однією з форм першого. Завершення правового конфлікту – це всяке його закінчення, тобто припинення дій усіх сторін з будь-яких причин, розв’язання правового конфлікту – це тільки та або інша позитивна дія (рішення) самих учасників конфлікту або третьої сторони, що припиняє протиставлення мирними засобами. Можливе двояке розв’язання правового конфлікту: часткове, коли вдалося вгамувати конфліктну поведінку, але не внутрішнє стримуване спонукання до протиставлення у сторін, яке зберігається, наприклад, у випадку суто адміністративного розв’язання конфлікту, що вводить ті чи інші заборони і санкції; і повне, коли конфлікт усувається і на рівні фактичної поведінки, і на внутрішньому рівні.

У конфліктологічній літературі висловлюється думка, що правовий конфлікт завершується виданням правозастосовного акта (позиція В. Кудрявцева) і підтверджується ухваленням судового рішення. Наприклад, ухвалення судового рішення про розлучення. Постає запитання: а що коли це рішення містить пункти про розділ майна і бодай одна зі сторін не згодна з постановами суду? Часто на практиці між моментом прийняття судом рішення і його виконанням минає деякий час. Невипадково передбачено спеціальний інститут виконавчого провадження. Тому прийняття правозастосовного акта не завжди характеризує закінчення правового конфлікту, а тим паче його розв’язання.

Виділяють такі вірогідні результати конфлікту (варіанти завершення): вихід з нього однієї із сторін або її знищення; припинення конфлікту в результаті взаємного примирення сторін; припинення конфлікту шляхом симетричного його розв’язання (обидві сторони

виграють або програють); припинення конфлікту шляхом асиметричного рішення (виграє одна сторона); переростання конфлікту в інше протиборство; поступове згасання конфлікту. Можливе припинення або розв’язання конфлікту внаслідок втручання третіх осіб (так у низці випадків закінчуються кримінальні (втручання правоохоронних органів), міжнаціональні (у практиці міжнародних відносин використовуються введення військ ООН, дипломатичне посередництво тощо) конфлікти) [6, с. 126].

Постконфлікт означає, по суті, продовження конфлікту в умовах його формального розв’язання (завершення). Це конкретно виражається в різних формах невдоволення учасників конфлікту, серед яких найбільш активні ті, хто вважає, що врегулювання конфлікту загрожує їхнім інтересам. Серед чинників, що впливають на постконфлікт, можуть бути незадоволеність процедурою розв’язання конфлікту, необґрунтовані надії і переоцінка можливих наслідків прийнятих рішень, зміна відносин між учасниками конфлікту, зміна балансу сил тощо.

Отже, на основі аналізу динаміки конфлікту створюється його динамічна (процесуальна) модель. У літературі можна натрапити на окремі спроби виявлення параметрів конфліктів у процесуальних моделях. Наприклад, М. Удальцова називає такі основні параметри конфліктного епізоду у процесуальній моделі конфлікту: а) сприйняття, усвідомлення і переживання своєї невдачі, недосягнення мети; б) концептуалізація конфліктної ситуації (визначення предмета розбіжності з позицій обох сторін, формування уявлення про можливі альтернативні дії і їх наслідки); в) форми конфліктної поведінки; г) поведінкова реакція у відповідь тощо; д) кінцевий етап (остаточна угода або її відсутність) [10, с. 67-72]. Із наведеного важко сказати, що автор розуміє під конфліктним епізодом – чи то окремий конфлікт, чи то окрему стадію конфлікту. Якщо окрему стадію конфлікту, то відповідно до перерахованих параметрів вона дорівнює всьому конфлікту. Якщо окремий конфлікт, тоді не варто останнє замінювати невизначеною категорією “конфліктний епізод”.

На нашу думку, процесуальна модель має розкривати стадії динаміки правового конфлікту. Основна мета дослідження в цій площині полягає у визначенні процесуальних етапів і виявленні впливу кожного з них на наступні.

Окрім того, у дослідженні динамічного процесу інтерес становить виявлення закономірностей появи і зміни правового складника в конфліктних ситуаціях, конфліктних відносинах і конфліктних взаємодіях. Конфлікт або від початку має правову основу (це відбувається в тих випадках, коли сторони пов’язані правовими відносинами, що виступають об’єктом конфлікту), або ж мотиви поведінки учасників чи юридична форма конфлікту з’являються не відразу, а накладаються на нього лише у ході розвитку (змішані або перехідні форми):

1) виникає в однієї або в обох сторін соціального конфлікту мотив правового характеру (у сімейному конфлікті хтось один із подружжя вирішує подати заяву про розірвання шлюбу);

2) виникають правові відносини між сторонами, що перебувають у конфлікті (у сімейному конфлікті вони виникнуть після подачі когось одного з подружжя заяви з проханням про розлучення);

3) правові відносини розвиваються (змінюються, припиняються) у зв’язку з розглядом справи юридичною інстанцією (у нашому випадку – судом). Цей процес може бути дуже тривалим і зазнавати різних змін; навіть у випадку нормального розвитку справи (наприклад, у кримінальному процесі) матимуть місце попереднє розслідування, передача обвинуваченого суду, судовий розгляд справи, різні види провадження;

4) видається правовий (правозастосовний) акт, що завершує конфлікт (у наведеному прикладі – суд виносить ухвалу про розлучення); може бути прийнято декілька рішень або справа може бути переглянута тощо.

До того ж є зразкова схема динаміки простого правового конфлікту, де правові компоненти виникають на конфліктній стадії. Гостроту і тривалість правового конфлікту можна і потрібно зменшувати і тим самим полегшувати процес його розв’язання. На розвиток конфлікту у правовій сфері так чи інакше впливатиме безліч чинників, які в кожному конкретному випадку потрібно виявляти і враховувати.

Висновки.

Загострення багатьох сфер життя суспільства диктує потребу в спеціальному навчанні управлінського апарату, депутатів представницьких органів усіх рівнів, працівників правоохоронних органів, громадськості основ конфліктології. Знання основ загальної теорії правового конфлікту дозволить державним і громадським силам контролювати конфлікти, управляти ними й ефективно вирішувати їх.

Тож побудова наукової концепції, яка узагальнювала б теоретико-прикладні проблеми юридичного конфлікту, зокрема розкривала алгоритм його динаміки, є досить важливим завданням, вирішення якого допоможе оптимізувати гостроконфліктні процеси і закласти основу для подальшого демократичного правового розвитку держави.

Використана література

1. Андреев В.И. Конфликтология : искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В.И. Андреев. – Казань : СКМ, 1992. – 138 с.
2. Друзь В.А. Конфликтология : учеб. пособ. для вуз. / В.А. Друзь, А.М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1997. – 354 с.
3. Герасименко И.Я. Социометрия конфликта / И.Я. Герасименко, Р.М. Юсупов. – СПб. : Ин-т информ. и автоматиз., 1994. – 76 с.
4. Дмитриев А.В. Этнический конфликт : теория и практика / А.В. Дмитриев. – М. : Изд-во МНУЦ, 1998. – 58 с.
5. Карташов В.Н. Юридическая практика в правовой системе общества / В.Н. Карташов // Общая теория государства и права : акад. курс : в 3 т. – Т. 3. ; отв. ред. М.Н. Марченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Зерцало-М, 2001. – С. 139-156.
6. Кудрявцев В. Н. Социальные отклонения : введ. в общ. теорию / В.Н. Кудрявцев, В.С. Нерсисянц, С.В. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1984. – 320 с.
7. Основы конфликтологии : учебное пособие / А.В. Дмитриев, Ю.Г. Запрудский, В.П. Казимирчук, В.Н. Кудрявцев ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрист, 1997. – 200 с.
8. Пушмин Е.А. Согласительная процедура – средство разрешения международных споров / Е.А. Пушмин. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1973. – 120 с.
9. Сырых В.М. Логические основания общей теории права : в 2 т. – Т. 1 : Элементный состав / В.М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2000. – 528 с.
10. Удальцова М.В. Социология управления : учебное пособие / М.В. Удальцова. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, 1998. – 144 с.
11. Фишер Р. Подготовка к переговорам ; [пер. с англ.]. / Р. Фишер, Д. Эртель. – М. : ФИЛИНЪ, 1996. – 232 с.
12. Фролов С.Ф. Социология: сотрудничество и конфликты : учеб. пособ. / С.Ф. Фролов. – М. : Юрист, 1997. – 240 с.
13. Deutsch M. The resolution of conflict / M. Deutsch. – New Haven ; L., 1973. – 398 p.

Рецензент: Настасяк І.Ю., к.ю.н., доцент.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 316.42

УХАНОВА Н.С., фахівець I категорії НДІП НАПрН України

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ТА АКТИВІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Дослідження проблем формування, функціонування та розвитку гуманітарної політики у контексті побудови громадського суспільства.

Ключові слова: інформаційні технології, гуманітарна політика, глобалізація, громадське суспільство.

Аннотация. Исследование проблем формирования, функционирования и развития гуманитарной политики в контексте построения гражданского общества.

Ключевые слова: информационные технологии, гуманитарная политика, глобализация, гражданское общество.

Summary. Research of forming, functioning and development of humanitarian policy in context of civil society building.

Keywords: Information technologies, humanitarian policy, globalization, civil society

Постановка проблеми. Україна, як і світ загалом, переживають сьогодні складні й суперечливі часи адаптації людини до реалій XXI століття. Глобалізація та інформаційна революція, високі технології й помітна вичерпність природних ресурсів, прагматизація політичних, економічних відносин, різка поляризація бідності і багатства, скорочення тривалості життя, збільшення кількості захворювань та інші тенденції, характерні на початку XXI століття, здійснюються не інакше, як за рахунок людини, яка замість утвердження себе як повноправного суб'єкта власної життєдіяльності надто часто постає у вигляді простого ресурсного придатка сучасного виробництва. Подібне має бути призупиненим, а з часом – ліквідованим як найбільш глибоке відчуження людини від природи, суспільства і від самої себе. Зрозуміло й те, що найбільш дієвим чинником цього має стати державна гуманітарна політика, яка піднімає й утверджує загальнолюдські пріоритети, забезпечує їх реалізацію у всіх сферах людського життя, насамперед, у сфері екології і охорони здоров'я, освіти і культури, науки і релігії, економіки і політики [1]. Поза реалізацією цих пріоритетів українська регіональна цивілізація приречена на занепад. Спроба підготовки більш-менш розгорнутої концепції розвитку гуманітарної сфери України, як і цілого ряду інших програмних документів гуманітарного спрямування, залишилися не реалізованими. Формування гуманітарної політики як головного складника політики сучасних державотворчих процесів потребує належної уваги як з боку вчених, так і з боку практичних політиків та державних діячів.

Метою статті є дослідження гуманітарної політики як складового елементу цілісної загальнодержавної політики.

Виклад основних положень. Сучасна епоха характеризується складними та динамічними процесами. Її ведучою тенденцією являє глобалізація, біля “керма” якої стоять транснаціональні компанії (далі – ТНК), США та Євросоюз. ТНК, знаходячи межі суверенності, із функціями, що властиві державі, затверджують себе в якості суб'єкта міжнародного права. Перекроюючи світ і встановлюючи новий світовий порядок, ТНК здійснюють глобальну експансію, закономірним наслідком якої стає перетікання політичної влади із легітимних структур – урядів суверенних держав – в руки неформальних

лідерів світової економіки, що групуються навколо закритих елітарних міжнародних клубів, на зразок Більдербергського клубу або Трьохсторонньої комісії. Головною зброєю досягнення їх геополітичних цілей є засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Їх характерні властивості такі: вони можуть нести як позитивну інформацію, так і дезінформацію. Отже, за допомогою ЗМІ можна маніпулювати свідомістю людей. Одним з наслідків змін у структурі суспільства, викликаних процесом інформатизації, є ерозія номінальних носіїв влади та поступове перенесення реальних владних функцій до центрів підготовки рішень. У сучасній політичній та економічній боротьбі виграє здатний краще зібрати, обробити й поширити інформацію [2].

Інформаційний простір виник разом із появою людини та людства (3 – 5 млн. років). Його насиченість невинно зростає. Наприклад, сьогодні один номер газети “Нью-Йорк Таймс” містить інформації більше, ніж було доступно у XVII ст. англійцю за все його життя. Людству із давніх часів відомо, якою буває могутньою як творча, так і руйнівна сила слова. Так, інформаційно-психологічну дію на противника (класового або військово-політичного) почали застосовувати із глибокої давнини. За допомогою інформаційних засобів, як вчить історія, можна виправдати багато і навіть все, що завгодно. І в цьому, судячи з усього, був впевнений король Пруссії Фрідріх II, який казав: “Якщо вам подобається будь-чия провінція – беріть її. Завжди знайдеться достатня кількість істориків та юристів, котрі візьмуться довести, що ви маєте на неї історичні права...” [3].

Світова спільнота зазнала корінних та якісних зрушень: в характері глобальних протиріч і тенденцій, а також рушійних силах світового розвитку. На виникнення нової епохи потужний вплив справила революція в ЗМІ і перш за все в електронних засобах інформації, основу яких складає телебачення. Вважається, що інформація повинна надаватись не сама по собі, а лише як засіб формування суспільної думки, регулювання соціальної поведінки великих людських мас, тобто щось на зразок команд, які подаються від однієї частини машини до іншої. Звідси необхідність створення механізмів відсіву небажаної інформації, різні форми цензури, незважаючи на формальну її заборону і т.п. Для структур влади завжди великою спокусою є можливість регулювати інформаційні потоки у бажаному для себе напрямі, або, навіть, вводити в канали комунікації дезінформацію, якщо того, як вони вважають, потребують інтереси держави. Така політика може надати деякі тактичні переваги, але досвід вчить, що в стратегічному вимірі вона є помилковою, а в перспективі – підриває довіру людей і призводить до конфліктогенних ситуацій. Сучасна політика по праву стала масмедійною політикою. Суспільний клас, що володіє масмедіа, володіє і політичною владою [4].

Так, наприклад, по впливу на аудиторію “Інтеру” немає рівних в Україні. Він віщає на 96 % території, відрізняється якісним сигналом, оперативністю та добрим наповненням розважальних програм. За даними компанії “GfK Ukraine”, що спеціалізується проведенні маркетингових досліджень по всій території України, середня аудиторія каналу складає більше 20 % всього населення України [5]. Напередодні чергових виборів, а підготовка до президентської кампанії 2015 року йде повним ходом, тому важливість впливу масмедіа, а особливо телебачення на інформаційну політику важко переоцінити. Інструментом світової гегемонії також становиться Інтернет. Глобальні інформаційні системи та інформаційні технології створюють інформаційне середовище, де практично відсутні державні кордони, обмеження на інформаційні впливи, обмеження на поширення інформації, яку до цього часу не можна було безкарно поширювати, обмеження на розміщення та отримання інформації, зокрема інформації щодо виробництва зброї, проведення терористичних

операцій та інше. Суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призвели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі [6].

При всьому значенні громадянського суспільства, як однієї з гарантій від встановлення тоталітарного режиму, згортання демократії, загального одержавлення (“метизація”) суспільних відносин можливостей його перебільшувати не варто. Діяльність переважної більшості інститутів громадського суспільства підпорядковується, як свідчить наше сьогоденне життя, обслуговуванню інтересів панівних класів [7]. Держава, як відмічали К. Маркс і Ф. Енгельс у першому томі “Німецької ідеології”, набула самостійного існування поряд із громадським суспільством і поза ним; але на ділі держава є не що інше, як форма організації, яку неминуче повинні прийняти буржуа, щоб – як зовні, так і усередині держави – взаємно гарантувати свою власність і свої інтереси” [8, с. 62].

Кажучи спрощено, проблема полягає в тому, щоб поставити діяльність державних органів під контроль інститутів громадського суспільства, створити сприятливі умови для здійснення громадянами визнаних прав і свобод, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. З цією метою Конституція України гарантувала громадянам право на свободу об’єднань в політичні партії та громадські організації.

На даний час в державі зареєстровано більше 200 політичних партій. Але більшість з них важко назвати партіями. Як правило, це малочисельні групи людей, які об’єднуються в зв’язку із парламентськими або президентськими виборами. Програми таких “партій” мало відрізняються одна від одної, а місце в суспільстві залежить від авторитету лідерів, частенько – від їх здатності популістською демагогією залучити на свій бік виборців.

На жаль, ні прийняття Закону України “Про політичні партії” [9], ні проведення останніх парламентських виборів, не прискорили політичну структурування суспільства – створення декількох потужних партій, які б, відображуючи соціально-класову структуру суспільства, відрізнялися б чіткою ідеологічною та політичною орієнтацією, баченням шляхів та перспектив суспільного розвитку, програмними установками. А практика виборів по так званих “закритих списках” призвела до того, що багато партій, стали використовуватись представниками олігархічних груп і навіть кримінальних авторитетів для проникнення в парламент та місцеві представницькі органи з метою, як говорили класики, “гарантувати свою власність і свої інтереси”.

Що торкається масових, так званих, “традиційних” організацій – професійних, жіночих, молодіжних, ветеранських та ін., то вони недостатньо використовують надані можливості для захисту конституційних прав та законних інтересів своїх членів та вплив на економічне і соціальне життя держави.

Після проголошення незалежності в країні широке поширення отримали так звані “недержавні організації” – всілякі “фонди”, “центри”, “асоціації” та ін. структури. Частина з них існує в основному на грошові вливання (гранти) іноземних спонсорів і фактично є легальними провідниками інтересів деяких іноземних держав.

Як результат цього, не сформувалося і “громадське суспільство”. Не відбулося жодних позитивних зрушень у самоорганізації населення, створення ним мережі громадських організацій, які б були відгуком на суспільні виклики. Навряд чи можна серйозно сприймати ті крихітні самодіяльні осередки, які сиротливо і самотньо

вкраплені в деякі ділянки соціального поля нашого суспільства, і як зазначалось раніше – багато з них тримається завдяки ґрунтовній допомозі з-за кордону.

У суспільстві сталася деградація й атрофування групової солідарності. При цьому соціальний інститут – профспілки, однією з основних функцій якого є встановлення солідаристських зв'язків між людьми і проведення солідарних соціальних акцій, формально в Україні існує.

Серед парадоксів українського суспільства, що трансформується, потрібно назвати глобалізацію та деякі елементи архаїзації, що накладаються одне на одне.

Як відзначалось раніше, глобалізація проникає в усі суспільства, у тому числі в українське, і спрощує всі види комунікації. Разом з тим в новітньому українському суспільстві під гаслом відродження національної культури, традицій, мови, в умовах всебічної комунікації практично нерідко реалізуються установки на відродження елементів національної культури в моделях XVII-XIX ст. У суспільстві, де дві третини населення живе в містах, абсолютно нереально відродити спосіб життя патріархального села, так само як і зробити органічною для сучасних стилів життя поведінку послідовників запорізьких козаків. Утім, незважаючи на свою безперспективність для суспільства в цілому, вони знаходили деякий відгук у представників окремих соціальних груп і особливо були затребувані в деяких регіонах. Ці факти можна пояснити лише як прояв постмодерністської практики співіснування і взаємодії будь-яких традицій [10].

Як результат такого стану, маємо гігантську соціальну поляризацію, масштабну бідність, причому бідність навіть працюючого населення, широкі випадки корупції і деформовану моральність.

У цих умовах українська політична еліта виявилася не до кінця спроможна дати адекватні відповіді на ті історичні виклики, які стали перед нею. Загальною рисою діяльності всіх команд української влади останніх двадцяти років була їх “нестратегічність”.

Невизначеність стратегії розвитку країни маскувалася за допомогою різного роду політико-правових абстракцій. Жоден з політичних проєктів, що проголошувався, не був розроблений на основі професійного, наукового розрахунку вигод і втрат. Проголошувані проєкти не були і не є результатом інтелектуального змагання і подальшого відбору кращого з них. Вони створювались на догоду політичній кон'юктурі, на основі привабливих гасел, абстрактних штампів типу: демократичні цінності, верховенство права, свобода слова, громадянське суспільство тощо. Зокрема, Україна зайняла 126 місце в рейтингу свободи слова із 179 країн за 2012 рік, котрий був опублікований міжнародною організацією “Репортери без кордонів”.

Лідирує в рейтингу Фінляндія, Нідерланди та Норвегія, замикають список Еритрея, Північна Корея та Туркменія, в яких власті тотально контролюють ЗМІ.

Сьогодні, як і протягом минулих років, ні окремий соціальний суб'єкт, ні коаліція суб'єктів не готові не на словах, а на ділі виступити, взяти на себе роль представника ключових інтересів українського суспільства як цілого. Поки що кожен з відомих соціальних суб'єктів – політична еліта, інтелігенція, великі власники (олігархи), еліта силових структур не в змозі взяти на себе роль агента, здатного піднятися до розуміння історичного виклику, що стоїть перед країною, і добитися схвалення і підтримки більшої частини громадян.

У перші роки після проголошення незалежності були реальні можливості організувати соціальний рух, який об'єднав би більшість громадян. Цей рух можна було створити на основі зрозумілої і привабливої для різних верств і груп ідеї, що зачіпала б їхні інтереси. Сьогодні це зробити важче, оскільки населення пережило вже декілька

емоційних піднесень, ґрунтованих на надії і вірі, що певні політичні сили зможуть організувати державу і суспільство таким чином, що підвищиться добробут народу, з'явиться визначеність у соціальних відносинах і в цілому людям стане жити комфортніше. Поряд з певними намаганнями раціоналізувати свідомість, “позбавити світ чар”, наблизитися до європейських зразків свідомості хоча б в елітних прошарках відбувається відродження до життя тіней минулого, від яких, здавалося б, вже давно звільнилося наше суспільство. У суспільстві поступово формується ставлення до насильства, навіть фізичного, як до виправданого засобу боротьби з політичними опонентами. Вже вкотре у нашій історії “революційна законність” намагається посісти місце законності як такої.

У зовнішній політиці країна до цього часу не визначила і не закріпила свою геополітичну ідентичність. Протягом двадцяти років правляча еліта кидалася між полюсами: від декларації зміцнення співпраці з СНД до заяви про прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу, від реальної відмови від ядерної зброї до заяви про бажання вступити в НАТО.

Як свою заслугу український політикум підносить збереження суверенітету і державності. Проте за великим рахунком це заслуга не лише внутрішніх агентів, а й зовнішніх. Причому в умовах міжнародного стану останніх років цей чинник, тобто зовнішній, був значиміший, ніж внутрішній. Зокрема, не варто спрощувати проблему економічного суверенітету України. Існує реальна конкуренція між російськими і українськими фінансово-промисловими групами, між ТНК, між олігархами на світовому ринку. У Росії є немало олігархів і ФПГ, що бажають дістатися до українських ресурсів, до українського ринку й української економіки. Загрози для економічного суверенітету України дійсно існують.

На основі нових соціальних відносин в особи формуються соціальні очікування. Нові принципи і правила існування практик стають базою для проектування особою своєї соціальної поведінки. Особа адаптується до нового соціального середовища через засвоєння нових соціальних відносин, звикає до даних обставин.

Висновки.

Політика в прямому та переносному сенсі, збереження особистої та професійної самостійності, переживання сучасності як загрози та виклику, ідеологія як фундамент і одночасно область відторгнення для концептуальної роботи – всі ці колізії не перестали бути актуальними для сучасної історичної свідомості.

Інформаційна цивілізація ще більше ставить під загрозу ідею рівності людей, створює передумови нового розшарування суспільства за ознакою володіння певною інформацією. Інформаційне суспільство висуває новий клас, так званий “knowledge-class”, що володіє знаннями та інформацією, вміло їх пристосовує до життя, отримує від цього вигоду [11]. Сьогодні можна охарактеризувати наше суспільство з політико-культурної точки зору як хворе: присутні і соціопатії, і соціофобії, широкого різноманіття набули і різноманітні девіації.

Також враховуючи сучасний роз'єднаний стан громадського суспільства, високий градус політизованості його національної свідомості, можна акцентувати увагу на необхідності створення та функціонування визначених інститутів. Їхня діяльність сприяла б успішному проведенню державної гуманітарної політики, вирішенню насущних питань самоідентифікації, духовно-культурного буття, креативного потенціалу, самозбереження і консолідації народу України – тобто ті питання, які сьогодні хвилюють суспільство.

Таким чином, відповідальна гуманітарна політика в Україні здійснюватиметься лише за умови активної співпраці держави і громадянського суспільства. Лише за умови рівноправного діалогу можна домогтися максимального врахування інтересів та потреб громадян у гуманітарній сфері та ефективної реалізації прийнятих в умовах консенсусу рішень, що передбачає рівну відповідальність учасників за втілення у життя намічених кроків [12].

Водночас успішний діалог передбачає і високий рівень кваліфікації усіх його учасників. Тому інститути громадянського суспільства – професійні спілки, благодійні та громадські організації та рухи, політичні партії, професійні об’єднання, асоціації, творчі спілки, незалежні ЗМІ, органи самоорганізації населення за місцем проживання – покликані генерувати громадянські ініціативи в різних сферах суспільного життя, створювати організаційні умови для їх підтримки та успішного здійснення. Вирішальною передумовою активізації інститутів громадянського суспільства є переконання громадян у можливості їх ефективного використання для обстоювання власних інтересів.

Використана література

1. Волошин А.І. Енциклопедія сучасної України. – Т. 5 / А.І. Волошин. – К., 2006. – С. 120.
2. Панарин А.С. Информационные политические технологии в условиях “открытого общества” // Кентавр. – 1994. – № 2. – С. 30.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура ; [пер с англ.] ; под науч. ред. О.И. Шкартана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 395.
4. Даніліч В.О. Соціально-філософський аналіз феномена інформації // Філософські обрії : науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Київ-Полтава, 2005. – Вип. 13. – С. 79-87.
5. Мигович Р. “Интер” пошел с молотка / Газета “Труд”. – № 11(1022) от 08.02.13 р.
6. Белл Д. Постиндустриальное общество. – М. : Академия, 1997. – 578 с.
7. Алексеев О. Практическая субсидарность / О. Алексеев, П. Щедровицкий // Казанский федералист. – 2002. – № 4. – С. 37-49.
8. Маркс К. Німецька ідеологія / К. Маркс, Ф. Енгельс. – Соч. Т. 3. – М. : Прогрес, 1984. – С. 62.
9. Про політичні партії : Закон України від 05.04.01 р. № 2365-III. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua/go/2365-14](http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2365-14)
10. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2- т. Том 1 : Аналітичні матеріали. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – С. 552-565.
11. Perspectives on national sovereignty and information technology in the 21st century. – Kuala Lumpur : Institute of Diplomacy and Foreign Relations, 2000 р.
12. Парахонський Б.О. Гуманітаризація науки – стратегія інтелектуального розвитку України / Б.О. Парахонський, В.П. Загороднюк. – К. : НІСД, 1996. – С. 23.

~~~~~ * * * ~~~~~

І н ф о р м а ц і й н а б е з п е к а

УДК 004.738.5:343.346.8

ГОРОВА С.В., кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО України

**ХАКЕРСЬКІ АТАКИ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРУ УКРАЇНИ**

***Анотація.** У статті розглядаються особливості прояву одного з видів кіберзлочинності – хакерства та підходи до його нейтралізації.*

***Ключові слова:** інформація, хакер, кіберзлочинність, органи державної влади.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются особенности проявления одного из видов киберпреступности – хакерства и подходы к его нейтрализации.*

***Ключевые слова:** информация, хакер, киберпреступность, органы государственной власти.*

***Summare.** The article deals with the features of the display of one of types of cybercrime – hacking and approaches to its neutralization.*

***Key words:** information, hacker, cybercrime, public authorities.*

Постановка проблеми. Внаслідок динамічного розвитку комп'ютеризації, в усіх сферах людської діяльності, інформаційних і телекомунікаційних технологій проявляються і факти негативного їх використання, що стали відомі, зокрема як хакерство. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми протидії цьому негативному явищу. Вони знаходять своє відображення в матеріалах ЗМІ, які є джерелом узагальнення для науково-практичної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою питань інформаційної безпеки займаються вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: О.А. Баранов, В.М. Бутузов, В. Д. Гавловський, Б.А. Кормич, А.І. Марущак, В.М. Панченко, В.Г. Пилипчук, В.Б. Хлевицький, В.С. Цимбалюк, О.М. Юрченко та інші, проте сучасний стрімкий розвиток інформаційного суспільства безупинно дає новий матеріал для науково-практичних узагальнень.

Актуальність дослідження обумовлена стрімкістю розвитку інформаційних процесів у суспільстві та необхідністю реагування на негативні аспекти їх прояву.

Метою статті є аналіз фактологічного матеріалу, пов'язаного з хакерськими атаками на сайти органів державної влади, громадських організацій та інші джерела електронного інформування, і розгляд підходів до нейтралізації даного негативного явища.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать матеріали ЗМІ, хакерська активізація в Україні розгортається. Все більш чітко проявляється її політична складова, пов'язана зі зростаючою опозиційністю до владних структур. Минулого року ворожа до влади діяльність виявилася у конкретних випадках. Найбільш помітним при цьому став випадок, датований 31 січнем минулого року, коли представники Міністерства внутрішніх справ України відреагували на протиправні дії власника файлообмінника EX.ua., пов'язані з порушенням прав на інтелектуальну власність. Варто зауважити, що спонуканням до рішучих дій правоохоронців стали також скарги зарубіжних власників інтелектуальних продуктів. Про те, що скарги ці були далеко не безпідставними свідчить

також та обставина, що на сьогодні в міжнародних рейтингах Україну віднесено до п'ятірки найбільш критичних у правовому відношенні країн-піратів інтелектуальної продукції. Таким чином, реакція правоохоронних органів: здійснення обшуків і вилучення серверів EX.ua була цілком закономірною. В той же час, вона викликала організовану відповідь хакерських структур. Веб-сайти Президента України, Уряду України, СБ України, МВС України, Національного банку України, Конституційного Суду України, Державною податкової служби України, правлячої Партії регіонів піддалися хакерським DDoS-атакам. Упродовж двох тижнів доступ до цих ресурсів був проблемним і для зовнішніх користувачів, і для співробітників відомств. Фактично, тоді хакери добилися відновлення роботи файлообмінника EX.ua.

Пізніше, в червні-липні минулого року хакери своїми атаками виявляли солідарність із захисниками української мови. У той час, коли народні депутати України обговорювали та ухвалювали проект закону України “Про основи мовної політики”, що розширює сферу використання регіональних мов, у тому числі російської, разом із державною українською, вони періодично блокували веб-сайти Верховної Ради України, Партії регіонів.

У серпні минулого року міністр юстиції України звернувся до суду з позовом про анулювання реєстрації “Інтернет-партії”. Приводом для скарги стала відсутність у неї необхідної кількості регіональних осередків. 23 січня 2013 року Окружний адміністративний суд міста Києва задовольнив даний позов. У відповідь хакери “помстилися” міністрові юстиції України. Офіційний сайт Головного управління юстиції по Київській області був зламаний хакерами. У першій половині дня 6 лютого на сторінці відомства з'явився текст наступного змісту: “Лавринович, давай, до побачення!.. Будь-які подальші наміри щодо свободи Інтернету в Україні будуть супроводжуватися агресивними атаками на основні веб-бандитські ресурси української влади”.

Політичні акції хакерів поступово урізноманітнювались. 4 лютого відбувся мітинг активістів проти заборони “Інтернет-партії” України. В акції брали участь близько ста осіб у масках Гая Фокса. Вони розмістили біля будинку Міністерства юстиції України плакати з написами: “Інтернет-партії бути!” та “Інтернет сильніший за юстицію”. Лідер партії Дмитро Голубов оголосив про початок всеукраїнської кампанії “Мін'юст без Лавриновича”.

Як свідчать заяви Дмитра Голубова, його організація не має наміру обмежуватись лише акціями, направленими проти влади в Інтернет-середовищі: “Ми будемо продовжувати нашу кампанію “Мін'юст без Лавриновича”, робитимемо усе можливе, щоб такого міністра в Україні не було”, – зазначає новий політичний лідер. При цьому, особливо на себе звертає увагу його твердження про те, що “усі акції, за які ми беремося, закінчуються успішно. Ми заблокували усі законопроекти, що були спрямовані проти Інтернету, це і “податок на Інтернет”, це і офіси для Інтернет-магазинів, це і закон про цензуру в Інтернеті. У справі з EX.ua ми також досягли позитивного результату – сервери було повернено компанії. Навіть таку велику машину, як піраміда МММ, ми знищили, як я і обіцяв, з точністю до дня. А діячам, подібним до Лавриновича, далеко до Сергія Мавроді, – таких, як він, ми просто проковтнемо як муху”.

Лідер “Інтернет-партії” декларував також наміри взяти участь у виборах мера м. Києва в 2013 році. При цьому, Д. Голубов обіцяє ефективне використання найновіших Інтернет-технологій: “Ці вибори увійдуть до світової політичної історії і будуть дуже веселими” [1].

Слід зазначити, хакерські справи набувають популярності також і на регіональному рівні. При цьому, в дискредитації органів державної влади хакери вдаються до прямого

хуліганства. Так, у м. Львові в ніч на 14 лютого хакери “зламали” офіційний сайт Головного управління МВС України у Львівській області, розмістивши на ньому гіперпосилання на веб-сторінку з інформацією про місця продажу наркотичних засобів. Реагування на дану провокацію знову ж таки було досить пасивним. У своєму коментарі начальник Відділу зв’язків з громадськістю ГУ МВС України у Львівській області Світлана Добровольська лише підтвердила факт даної події, розголошеної місцевими ЗМІ, підтвердила неправомірний доступ до інформації хакерів і повідомила про те, що дану подію внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2]. Про наслідки розслідування даної справи громадськість повідомлена не була.

У ЗМІ звертають увагу на те, що, виходячи з повідомлень у соціальних мережах і відеозвернень в Youtube, раніше “за свободу українців в Інтернеті і за українську мову” боролися хакери східноєвропейського крила міжнародної групи Anonymous. Лідер “Інтернет-партії” України Дмитро Голубов підтверджує причетність Anonymous до атак, покликаних захистити файлообмінник EX.ua та його партію, яку він називає “партією піратів”. “Хакери не люблять, коли хтось лізе в їх середовище і розповідає, що тут можна робити, а що ні. Хакери не люблять, коли людям забороняють викачувати піратську музику і фільми, й всіляко намагаються знищити свободу в Інтернеті. Вони завжди відповідають, діючи з різних куточків планети”, – заявив Д. Голубов. А ось участь Anonymous в акціях на захист української мови він категорично заперечує.

В даній позиції є своя логіка, адже, при вирішенні внутрішньополітичних питань втручання організації з міжнародним статусом є, фактично, втручанням у внутрішні справи держави. Дана обставина може дискредитувати зарубіжних покровителів Anonymous.

У той й же час, факт такого втручання досить складно встановити при наявності значної кількості активістів, опозиційно налаштованих громадян, причому з технічною освітою, в умовах недостатнього контролю за поширенням різного роду хакерських програм. І, як підкреслив провідний експерт з антивірусних програм російської “Лабораторії Касперського” Віталій Камлюк, “у цьому сенсі Україна, як і багато інших країн світу, не залишилася осторонь від антиглобалістського руху хакерів-активістів, яскравими представниками якого є група Anonymous”.

Звертає на себе увагу ще одна думка, висловлена В. Камлюком про те, що поряд із хакерами-правопорушниками, що вправляються у злочинних заробітках за допомогою Інтернет-технологій, в українському інформаційному просторі набувають ваги хакери-політики. “У них є тверда політична позиція. Вони зацікавлені в тому, щоб дістати цінну інформацію, опублікувати її разом з політичним повідомленням або висловити протест у вигляді атаки, що виводить з ладу устаткування серверів, знову-таки, з політичним підтекстом”, – говорить експерт “Лабораторії Касперського”. Цю категорію політиків правомірно називати хакерською, оскільки, вона активно використовує Інтернет-технології з порушенням діючого законодавства.

Слід підкреслити, що демонстративна опозиційність хакерського співтовариства активно вітається з опозиційними партіями у Верховній Раді України. Так, на думку народного депутата партії Юлії Тимошенко “Батьківщина” Андрія Шевченка, Інтернет в Україні є опозиційним за визначенням. Він прогнозує, що кількість “віртуальних реакцій на дії влади” буде зростати.

Звертає на себе увагу відображення у ЗМІ того факту, що в структурах Міністерства внутрішніх справ України набуває чіткості уявлення про небезпеку розвитку хакерських тенденцій в українському інформаційному просторі. Характерним при цьому є тиражування рядом видань позиції начальника Управління по боротьбі з

кіберзлочинністю МВС України М. Литвинова, який наполегливо пропонує врегулювати питання контролю за Інтернетом і зниження технічної анонімності. Головна умова повноцінної свободи слова полягає якраз не в тому, щоб анонімно висловлюватися, а навпаки, заявити свою точку зору без ризику переслідування за це. Але в цілому питання контролю за Інтернет-простором настільки непросте, що його до кінця не вирішила жодна країна, хоча у багатьох з них Інтернет вже став об'єктом державного регулювання, що одночасно урівноважується контролем з боку громадськості. М. Литвинов вважає цей варіант найбільш прийнятним і для України.

Спеціалісти з проблем захисту інформації в автоматизованих системах України протягом останнього десятиріччя працюють над розвитком вітчизняної бази наукового забезпечення вирішення наявних проблем, у тому числі хакерських, систематизації ризиків, рівнів актуалізації й протидії, розробки організаційно-правових аспектів їх нейтралізації [3, с. 18-27].

При цьому, слід звернути увагу на те, що позиція кваліфікованих спеціалістів МВС України з даного питання була викладена в законопроекті, розробленому Міністерством внутрішніх справ України на виконання доручень Кабінету Міністрів України відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року “Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні” та схваленому Кабінетом Міністрів України у березні 2013 року.

Вказаний законопроект спрямований на формування засад державної політики у сфері забезпечення кібернетичної безпеки України шляхом визначення головних реальних і потенційних загроз національній безпеці кібернетичного характеру, основних напрямів державної політики та основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки в цій сфері.

У законопроекті, зокрема, обумовлюється введення таких основоположних понять, як “кібернетична безпека (кібербезпека)” та “кібернетичний простір (кіберпростір)”.

Фахівці вважають, що прийняття законопроекту закладе правову основу для подальшої нормотворчої діяльності на законодавчому та підзаконному рівнях, спрямованої на створення та вдосконалення національної системи кібернетичної безпеки, протидії кібернетичній злочинності тощо [4].

Дуже важливим у зв'язку з цим є утвердження активного, наступального впливу на злочинність, спрямованого на зміну її як кількісних, так і якісних показників. “Протидію комп'ютерній злочинності слід розглядати як системну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на забезпечення безпеки життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від злочинних посягань у сфері комп'ютеризованої обробки інформації, що характеризується активним протистоянням комп'ютерній злочинності та виражається у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті та розслідуванні конкретних злочинів такого виду, виявленні та усуненні причин і умов, що сприяють їх учиненню, а також притягненні до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні цих злочинів” [5, с. 350].

Нейтралізації нових кіберзагроз має сприяти також виведення на сучасний рівень розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльності як державній спеціальній діяльності правоохоронних органів в Інтернет-середовищі. Вдосконаленню даної роботи має сприяти Закон України “Про державну спеціальну діяльність правоохоронних органів”, проект якого підготовлено та подано до Верховної Ради України [6].

Вдосконалення нормативної бази з питань боротьби з кіберзлочинністю актуалізується також і у зв'язку зі зростанням зовнішніх кіберзагроз для інформаційного простору України. Вони пов'язані з появою принципово нового вірусу MiniDuke.

Експерти російської “Лабораторії Касперського” та угорської CrySys Lab, фірм, що його ідентифікували, вважають, що нова шкідлива програма об’єднує старі можливості вірусів з новими досягненнями Adobe Reader по збору геополітичних даних із високопоставлених джерел. “Це дуже незвичайна кібератака. Я пам’ятаю, якось бачив подібні комп’ютерні програми у кінці дев’яностих і початку двохтисячних, – говорить Євгеній Касперський – засновник і глава “Лабораторії Касперського”. – Я здивований тим, що ці види вірусів, що знаходилися у сплячці більше десятиліття, раптом прокинулися і приєдналися до групи нових, більш просунутих і активних комп’ютерних вірусів, що знаходяться в кіберпросторі”.

Є. Касперський також сказав, що MiniDuke дуже добре маскується, написаний на асемблері (мова програмування) і дуже невеликий за розміром – 20 кб. На його думку, саме цей вірус використовувався для комп’ютерних атак на урядові мережі України, Бельгії, Португалії, Румунії, Чехії й Ірландії, а також на два аналітичні центри і центр, що надає медичні послуги в США.

Даний вірус ще повністю не розкрив своїх можливостей. Він залишається націленим на комп’ютерні мережі державних установ України, Бельгії, Португалії, Румунії, Чехії й Ірландії. При розгляді новітніх кіберзагроз слід звернути увагу на ще одну обставину: даний вид небезпек, у силу їх технологічної своєрідності, не ідентифікується, як правило, за географічним принципом. У зв’язку з цим, звертає на себе увагу те, що провідний німецький оператор зв’язку Deutsche Telekom візуалізував карту країн-джерел кібератак, на якій Україна опинилася на 4 місці після Росії, Тайваню та Німеччини. За останній місяць з українських серверів було скоєно 566 531 атак [7].

Зростаючий вплив кіберзлочинності на життя різних країн світу обумовлює усвідомлення цієї загрози у глобальному вимірі. Виходячи з того, що “кібервійни” – тема досить актуальна сьогодні у багатьох країнах, у світі, досить правильним і стимулюючим виглядає рішення американської влади нагороджувати медаллю солдатів армії, що беруть участь у кібервійнах і проявили себе на службі. Про установу нової нагороди повідомляється на офіційному сайті Міністерства оборони США.

“Поява нової нагороди говорить про зміни принципів військових дій”, – підкреслив генерал американської армії Мартін Демпсі (Martin Dempsey), голова комітету начальників штабів при Міністрі оборони. З розвитком технологій кібернападу наступний “Перл-Харбор” може статися у віртуальному просторі, вважає колишній Міністр оборони США Леон Панетта.

У Deutsche Telekom підтверджують, що число Інтернет-загроз постійно зростає – щодня виявляють близько 200 тис. нових зразків шкідників. Тільки у пастках Deutsche Telekom збираються записи про 450 тис. атак на день.

Висновки.

Аналіз ситуації дає підстави для констатації декількох серйозних проблем.

По-перше, в експертному середовищі існує точка зору про те, що Інтернет-співтовариство в Україні повністю опозиційне нинішній владі. Ця ситуація небезпечна і, як вже писалося раніше, вимагає реагування;

По-друге, наведені приклади несанкціонованих дій, спрямованих на державні й інші інформаційні ресурси в країні, є у своїй сукупності важливим питанням національної інформаційної безпеки. У зв’язку з цим представляються необхідним посилення контролю за виконанням чинного законодавства і вдосконалення законодавчого забезпечення у сфері функціонування Інтернет-ресурсів.

По-третє, міжнародне співтовариство звинувачує Україну (не розділяючи правослухняних громадян і зловмисників) в інтелектуальному піратстві. Нині ці

звинувачення доки існують на декларативному рівні, проте, за ними прослідують санкції. Враховуючи, що на заході проблемам інтелектуальної власності приділяється дуже велика увага, ці санкції будуть відчутними. Тому важливим завданням для законодавчої влади в Україні є необхідність прискореної роботи щодо рішення проблем захисту інтелектуальної власності в інформаційній сфері.

Використана література

1. Князев К. Голубов : “Таких, как Лавринович, мы просто проглотим”. – Режим доступа : [//www.proit.com.ua/article/gosregulation/2013/02/13/165322.html](http://www.proit.com.ua/article/gosregulation/2013/02/13/165322.html)
2. Хакеры разместили рекламу наркотиков на сайте областной милиции. – Режим доступа : [//www.expert.org.ua/statias/?st=2&id=104657](http://www.expert.org.ua/statias/?st=2&id=104657)
3. Голубев В.О. Проблемы борьбы зі злочинами у сфері використання комп’ютерних технологій : навч. посіб. / Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.А. Калюжного. – 2002. – С. 18-27.
4. – Режим доступа : [//www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246124630](http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246124630)
5. Бутузов В.М. Протидія комп’ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В.М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – 350 с.
6. Юрченко О.М. Щодо поняття спеціальної діяльності правоохоронних органів під час проведення гласних, негласних слідчих (розшукових) дій / О.М. Юрченко, І.В. Сервецький // Часопис Нац. ун-ту “Острозька академія”. Серія “Право”. – 2012. – № 2 (6). – Режим доступа : [//www.lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12yomsrd.pdf](http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12yomsrd.pdf)
7. Україна потрапила у п’ятірку країн-джерел кібератак. – Режим доступа : [//www.ua.for-ua.com/ukraine/2013/03/09/121734.html](http://www.ua.for-ua.com/ukraine/2013/03/09/121734.html)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 340.13

ФУРАШЕВ В.М., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
доцент, професор РАЕ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ІНДИКАТОРИ ^(*)

Анотація. Дослідження індикаторів інформаційної безпеки як основного показника її стану.

Ключові слова: індикатор, інформаційна безпека, комп'ютерна злочинність, комп'ютерний тероризм, властивість інформації.

Аннотация. Исследование индикаторов информационной безопасности как основного показателя её состояния.

Ключевые слова: индикатор, информационная безопасность, компьютерная преступность, компьютерный терроризм, свойства информации.

Summary. Research of indicators of informational safety as basic index of its state.

Keywords: indicator, informational safety, computer-related crime, computer terrorism, properties of information.

Постановка проблеми. Доктрина інформаційної безпеки України [2] вирізняє такі життєво важливі інтереси в інформаційній сфері:

1) особи:

– забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

– недопущення несанкціонованого втручання у зміст, процеси обробки, передачі та використання персональних даних;

– захищеність від негативного інформаційно-психологічного впливу;

2) суспільства:

– збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу;

– забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної та міжконфесійної злагоди;

– формування і розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства;

3) держави:

– недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав та міжнародних структур;

– ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства при формуванні, реалізації та коригуванні державної політики в інформаційній сфері;

– побудова та розвиток інформаційного суспільства;

– забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України;

– формування позитивного іміджу України;

– інтеграція України у світовий інформаційний простір.

© Фурашев В.М., 2013

(*) Індикатор – (мова оригіналу): 1) доступная наблюдению и измерению характеристика изучаемого объекта, позволяющая судить о других его характеристиках, недоступных непосредственному исследованию; 2) визуальный указатель хода процесса или состояния объекта [1].

Дослідженнями [3 – 4] також було встановлено наступне.

По-перше. У переважній більшості чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на встановлення, розвиток та регулювання інформаційних відносин, не застосовується поняття “інформаційна безпека”.

По-друге. Переважна більшість положень законів України та інших нормативно-правових актів, які мають безпосереднє відношення до інформаційних відносин, мають спрямованість саме на захист інформації.

По-третє. Об'єктами інформаційних відносин є інформація, норми і правила, які визначають ці відносини, а також людина, суспільство, держава, а суб'єктами – держава, суспільство, людина, норми і правила, які визначають ці відносини.

По-четверте. Об'єктами інформаційної безпеки є інформація у всіх її проявах, джерела інформації, механізми та засоби її створення, доступу і розповсюдження та наслідки її використання, а також установчі і регуляторні нормативно-правові та адміністративно-організаційні норми і правила, які визначають процеси і процедури формування, використання та припинення дії цих механізмів та засобів, людина, суспільство та держава, а суб'єктами – людина, суспільство, держава.

По-п'яте. Об'єктом захисту інформації є інформація, а суб'єктами – дії з інформацією на всіх стадіях її “життєвого циклу” (створення, розповсюдження, збереження, знищення, спотворення, фальсифікація та ін.).

Стратегія національної безпеки України [5] серед механізмів реалізації державної політики національної безпеки передбачає удосконалення системи управління національною безпекою шляхом, зокрема, *розробки та впровадження загальнодержавної системи визначення та моніторингу порогових значень показників (індикаторів)*, що характеризують рівень захищеності національних інтересів у різних сферах життєдіяльності та виникнення реальних загроз національній безпеці. І це є абсолютно вірним та логічним напрямом максимально наближеної до реальності оцінки стану національної безпеки.

Не викликає сумніву у вірності та коректності й твердження “Доктрини інформаційної безпеки України” [2], що *“інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.”*

Таким чином виникає питання розробки системи визначення та моніторингу порогових значень показників (індикаторів), що характеризують рівень національної інформаційної безпеки.

Метою статті є – на основі сутності та визначення поняття “інформаційна безпека”, а також законодавчо визначених реальних та можливих (потенційних) загроз у сфері забезпечення інформаційної безпеки, окреслення методологічного підходу до означення індикаторів, які у сукупності, визначають, у певному масштабі часу, стан національної системи інформаційної безпеки як в цілому, так і в будь-якій сфері національної безпеки, складовою якої вона є.

Виклад основних положень. Таким чином, виникає питання розробки системи визначення та моніторингу порогових значень показників (індикаторів), що характеризують рівень національної інформаційної безпеки.

В дослідженнях, які були присвячені питанням сутності та визначення понять “інформаційна безпека” та “безпека інформації” [4], показано, що до властивостей інформаційної безпеки, насамперед, відносяться: повнота, вчасність, вірогідність,

санкціонованість розповсюдження, конфіденційність, цілісність та доступність інформації, а також відсутність її негативного впливу.

З методологічної точки зору, саме ці властивості, на погляд автора, повинні бути базовими під час визначення індикаторів, що характеризують рівень інформаційної безпеки.

Цю тезу підтверджують законодавчо закріплені наступні реальні та потенційні загрози національній безпеці в інформаційній сфері, сфері інформаційної безпеки.

Так Закон України “Про основи національної безпеки” [6, ст. 7)] визначає основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві в інформаційній сфері:

- прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
- комп’ютерна злочинність та комп’ютерний тероризм;
- розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави;
- намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Фактично в унісон з наведеними загрозами в інформаційній сфері, Доктрина інформаційної безпеки України [2] визначає наступні основні реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці України:

1) у зовнішньополітичній сфері:

- поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України;
- зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет;

2) у сфері державної безпеки:

- негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України;
- використання засобів масової інформації, а також мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками;

3) у воєнній сфері:

- інформаційно-психологічний вплив на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, з метою послаблення їх готовності до оборони держави та погіршення іміджу військової служби;

4) у внутрішньополітичній сфері:

- недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства, недосконалість партійно-політичної системи, непрозорість політичної та громадської діяльності, що створює передумови для обмеження свободи слова, маніпулювання суспільною свідомістю;

- негативні інформаційні впливи, в тому числі із застосуванням спеціальних засобів, на індивідуальну та суспільну свідомість;

- поширення суб’єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної та упередженої інформації;

5) у соціальній та гуманітарній сферах:

- недодержання прав людини і громадянина на одержання інформації, необхідної для захисту їх соціально-економічних прав;

поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей і способу життя, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності;

тенденція до витіснення з інформаційного простору та молодіжної культури українських мистецьких творів, народних традицій і форм дозвілля;

послаблення суспільно-політичної, міжетнічної та міжконфесійної єдності суспільства;

відставання рівня розвитку українського кінематографу, книговидавання, книгорозповсюдження та бібліотечної справи від рівня розвинутих держав;

б) в екологічній сфері:

приховування, несвоєчасне надання інформації або надання недостовірної інформації населенню про надзвичайні екологічні ситуації чи надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

Як ми бачимо, головний сенс всіх перелічених загроз знаходиться у площині повноти, вчасності, вірогідності, конфіденційності та цілісності інформації з одночасним забезпеченням її доступності за умови санкціонованості розповсюдження інформації з метою уникнення негативного впливу у загальноприйнятому розуміння цього поняття.

Таким чином, основними, **базисними індикаторами** інформаційної безпеки з присутніми їм властивостями слід вважати наступні:

Базисний індикатор	Властивість
повнота інформації	віддзеркалення вичерпного характеру відповідності одержаних відомостей цілям збору; достатність для розуміння ситуації та прийняття рішення; характеристика, яка визначає кількість інформації необхідної та достатньої для прийняття вірного рішення
вчасність інформації	ознака того, що вона є саме тією, яка потрібна на даний момент; важливість, істотність у певний момент часу
вірогідність інформації	віддзеркалення дійсності (істинного стану справ); достовірність (міра наближеності інформації до першоджерела або точність передачі інформації);
конфіденційність інформації	властивість захищеності інформації від несанкціонованого доступу та спроб її розкриття користувачем, що не має відповідних повноважень
цілісність інформації	показник того, що дані повні, умови того, що дані не були змінені при виконанні будь-якої операції над ними, будь то передача, зберігання або представлення
доступність інформації	здатність забезпечення, при необхідності, своєчасного безперешкодного доступу до інформації, що цікавить
санкціонованість поширення інформації	процес надання інформації споживачам, в рамках обумовлених повноважень

На основі розгляду законодавчо окреслених на даний час шляхів запобігання реальним та потенційним загрозам у сфері інформаційної безпеки, які наводяться у законах України “Про основи національної безпеки” [6, ст. 8)], “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” [7, підрозділ 13 розділу III)] та Доктрині інформаційної безпеки України [2, розділ 4)], можна визначити

три основних шляхи, які на думку законодавців, забезпечать необхідний рівень національної інформаційної безпеки:

1. **Створення, вдосконалення та розвиток нормативно-правових та організаційно-розпорядчих передумов** практичної реалізації:

- конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації;
- неможливості монополізації інформаційної сфери України;
- формування та реалізація державної політики національного духовного та культурного відродження, яка відповідає інтересам українського народу і визначає чіткі критерії і пріоритети формування інформаційної політики в соціальній сфері;
- прямої заборони неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- створення дієвої та прозорої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади і органів місцевого самоврядування;
- розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів із забезпеченням державної підтримки вітчизняного виробника інформаційної продукції та її конкурентоспроможності, в т.ч. й створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення України;
- захисту інформаційних ресурсів, протидії комп’ютерній злочинності, захисту персональних даних, здійснення правоохоронної діяльності в інформаційній сфері;
- гармонізації законодавства України з питань інформаційної безпеки з міжнародними нормами і стандартами;
- ефективної координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань.

2. **Створення економічних передумов**, в першу чергу, на основі державної підтримки, для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів із забезпеченням конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції та послуг, в т.ч. за рахунок впровадження новітніх технологій та наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну, спроможності протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на послаблення обороноздатності держави.

3. **Забезпечення спроможності протидії інформаційно-психологічним операціям** (створення повнофункціональної інформаційної інфраструктури держави із забезпеченням захисту її критичних елементів, в т.ч. розроблення та вдосконалення методів і засобів захисту інформації; підвищення рівня координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань).

Узявши за основу наведені вище шляхи запобігання та усунення реальних та можливих загроз у інформаційній сфері, можна визначити, на макрорівні, наступні індикатори, які визначають рівень національної інформаційної безпеки та які, на думку автора, можна позначати як **реалізаційні індикатори**:

- *Наявність та достатність нормативно-правової та організаційно-розпорядчої бази у сфері забезпечення інформаційної безпеки.*

– *Ефективність нормативно-правових та організаційно-розпорядчих передумов практичної реалізації запобігання та усунення наявних та можливих загроз у сфері інформаційної безпеки*

– *Достатність та ефективність економічної і програмно-технічної баз для запобігання та усунення реальних та можливих загроз у інформаційній сфері.*

– *Спроможність протидії інформаційно-психологічним операціям.*

Цілком зрозуміло, що, як поняття “інформаційна безпека”, внаслідок своєї сутності, є багатоаспектним, багатогранним, то й наведені реалізаційні складові, які не є вичерпними, є також багатоаспектними, багатоскладовими. Ця багатоаспектність обов’язково виявиться під час здійснення виміру або оцінки цих індикаторів, що буде зроблено у результаті подальших досліджень.

Знання індикаторів будь-якого процесу, в нашому випадку – інформаційної безпеки, дуже важливе, насамперед, з точки зору визначення наріжних, базових, принципових моментів цього процесу, але значно важливіше знати кількісні або якісні характеристики цих індикаторів, як сукупності їх складових – індикативних показників.

Саме вірне визначення відповідних індикаторів, необхідний (оптимальний) рівень їх деталізації, з подальшим виміром, кількісного або якісного, кожного індикатора та їх сукупності, надає чітке уявлення стану даної складової визначеного процесу (у нашому випадку – інформаційної безпеки). Саме питання оптимізації індикаторів стану інформаційної безпеки, окреслення їх індикативних показників та шляхів їх виміру є предметом подальших досліджень.

Окремо необхідно відзначити таку властивість інформаційної безпеки, як негативні наслідки застосування інформаційних технологій.

Особливість ця полягає не в тому, що зараз все більше застосовуються інформаційно-комунікаційні сучасні технології, які постійно розвиваються та вдосконалюються, а в тому, що навіть при збереженні повноти, цілісності, вірогідності та, навіть, зовнішнього вигляду, конфіденційності, новітні прийоми та технології доведення інформації, можуть мати зворотній ефект. Саме технології та окремі прийоми технології донесення інформації до свідомості громадськості, суспільства та окремої людини є, на даний час, визначальними.

Необхідно також враховувати, що саме застосування сучасних інформаційних технологій “породило” такі поняття, як “комп’ютерна злочинність” та “комп’ютерний тероризм”.

Відмітимо, що, наприклад, такий злочин у сфері інформаційних технологій, як крадіжка номерів кредитних карток і інших банківських реквізитів (фішинг), потребує знання якраз повної, вірогідної та цілісної інформації. Саме тому злочинці у даній сфері намагаються отримати саме таку інформацію за будь-яку ціну.

Решта злочинів у даній сфері, такі як, наприклад, поширення шкідливих вірусів, злом паролів, поширення протиправної інформації (наклепу, матеріалів порнографічного характеру, матеріалів, збуджуючих міжнаціональну і міжрелігійну ворожнечу і тому подібне) спрямовані на порушення нормальної, стабільної роботи інформаційних систем або окремих їх складових з метою, в першу чергу, спотворення наведених вище властивостей інформації.

Те саме можна сказати про комп’ютерний тероризм. Метою комп’ютерного тероризму є навмисне нанесення шкоди або загроза нанесення шкоди комп’ютерам і комп’ютерним мережам для досягнення політичних, ідеологічних, релігійних або інших подібних цілей, бо природа тероризму спрямована на викликання страху, жаху. Тобто, знов таки маємо справу зі спотворенням наведених вище властивостей інформації.

Крім того, сучасні інформаційні технології надали більше можливостей здійснення маніпулювання суспільною свідомістю, використання персональних даних, поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей і способу життя, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності та багато чого іншого.

Але, з методологічної точки зору, всі ці негативні наслідки застосування інформаційних технологій, а точніше – індикатори цих наслідків, зводяться, знов-таки, до вище наведених **базисних індикаторів** інформаційної безпеки

Цей погляд автора базується на тому, що головним завданням інформаційної безпеки є забезпечення змістовності, першоджерельності інформації та збереження історії звернення до неї поряд із забезпеченням своєчасності, санкціонованості доступу до цієї інформації та методів і засобів її розповсюдження.

На глибоке переконання автора, ключ вирішення дуже багатьох питань інформаційної безпеки знаходиться саме у спроможності виміру, якісному або кількісного, таких її базисних індикаторів – властивостей інформації, як повнота, вчасність, вірогідність, цілісність.

Це надзвичайно складна, у всіх аспектах, задача, але її, тим не менш, треба вирішувати, бо це вже є об'єктивною вимогою часу.

Висновки.

1. Основою інформаційної безпеки є інформація, яка має властивість формування, розширення, корегування, спотворення та ін. свідомості людини, її світогляду.

2. Особливість інформаційної безпеки полягає у тому, що людина знаходиться у перманентному стані прийняття рішення [8], головний вплив на який здійснює інформація завдяки своїх основних властивостей – повноти, вчасності, вірогідності, цілісності та конфіденційності поряд із її доступністю.

3. За аналогією з тим, що *“безпека – стан захищеності, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує”* [9], можна говорити, що *інформаційна безпека – стан захищеності людини, суспільства, коли відсутній негативний, у загальноприйнятому (унормованому), на даний час, розумінні, вплив на людину, суспільство та негативних наслідків від застосування сучасних інформаційних технологій.*

4. Повної, не кажучи вже про абсолютну, інформаційної безпеки не може бути за визначенням внаслідок сутності інформації та методів і засобів її розповсюдження. Можна говорити лише про рівень інформаційної безпеки, його співвідношення з бажаним.

5. Рівень інформаційної безпеки визначається на основі сукупності кількісних та якісних характеристик визначених її індикаторів.

6. Базою для визначення індикаторів, що характеризують рівень інформаційної безпеки є, насамперед, властивості інформації – повнота, вчасність, вірогідність, конфіденційність та цілісність, а також доступність інформації та режим її розповсюдження, наслідки застосування інформаційних технологій.

Базисними індикаторами рівня інформаційної безпеки є:

- повнота інформації;
- вчасність інформації;
- вірогідність інформації;
- конфіденційність інформації;
- цілісність інформації;
- доступність інформації;
- санкціонованість розповсюдження інформації.

7. До принципово важливих **реалізаційних індикаторів** оцінки рівня інформаційної безпеки на макрорівні слід віднести:

- наявність та достатність нормативно-правової та організаційно-розпорядчої бази у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- ефективність нормативно-правових та організаційно-розпорядчих передумов практичної реалізації запобігання та усунення наявних та можливих загроз у сфері інформаційної безпеки;
- достатність та ефективність економічної і програмно-технічної баз для запобігання та усунення реальних та можливих загроз у інформаційній сфері;
- спроможність протидії інформаційно-психологічним операціям.

Перспективи щодо подальших досліджень. Подальші дослідження, об’єктивно, повинні бути спрямовані, по-перше, на деталізацію (розкриття) реалізаційних індикаторів оцінки рівня інформаційної безпеки. По-друге – означення індикативних показників як базисних, так й реалізаційних індикаторів оцінки рівня інформаційної безпеки. По-третє – методології визначення кількісних/якісних параметрів означених індикативних показників.

Використана література

1. Додонов А.Г. Компьютерные информационно-аналитические системы : толковый словарь / А.Г. Додонов, Д.В. Ландэ, В.Г. Путятин. – К. : НВП “Видавництво “Наукова думка” НАН України”. – 2011. – 384 с.
2. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 08.07.09 р. № 514/2009 // Офіційний вісник Президента України. – 2009. – № 20. – С. 18. – Ст. 677.
3. Фурашев В. Питання законодавчого визначення понятійно-категоріального апарату у сфері інформаційної безпеки / В. Фурашев // Інформація і право. – № 1(4)/2012. – С. 46-55.
4. Фурашев В. Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” / В. Фурашев // Правова інформатика. – № 2(34)/2012. – С. 51-59.
5. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.07 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 7. – Ст. 389.
6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007 р. – № 12. – С. 511. – Ст. 102.
8. Фурашев В. Сутність та визначення поняття “рішення” / В. Фурашев // Правова інформатика. – № 1(37)/2013. – С. 49-55.
9. Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : [//www.uk.wikipedia.org/wiki/Безпека](http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Безпека)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.5:002.6

НАСТЮК В.Я., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
БЕЛЄВЦЕВА В.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню загальнотеоретичних питань розкриття сутності та змісту адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення. Наведено особливості та норм щодо відповідальності за інформаційні правопорушення.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; інформаційні правопорушення; інформаційний правопорядок.

Аннотация. Статья посвящена исследованию общетеоретических вопросов относительно раскрытия сущности и содержания административной ответственности за информационные правонарушения. Приведены особенности и нормы ответственности за информационные правонарушения.

Ключевые слова: административная ответственность; информационные правонарушения; информационный правопорядок.

Summary. The article is devoted to research of general theoretic questions in relation to opening of essence and maintenance of administrative responsibility for informative offences. In-process the resulted features and legal norms in relation to responsibility for informative offences.

Keywords: administrative responsibility; informative offences; informative law order.

Постановка проблеми. Інформація в історії розвитку цивілізації завжди відіграє визначальну роль та є основою для ухвалення рішень на всіх рівнях і етапах становлення суспільства і держави. В історії можна виділити декілька інформаційних революцій, пов'язаних з кардинальними змінами у сфері виробництва, обробки та обігу інформації, що призвели до радикальних перетворень. В результаті таких перетворень суспільство набувало в певному значенні нової якості.

Інформаційні відносини виникають, змінюються і припиняються в інформаційній сфері та регулюються законодавчими нормами. Будучи відзеркаленням правових норм, вони визначають основні їх ознаки. Для них характерна первинність правових норм, оскільки інформаційні відносини – це результат регулюючої дії відповідної інформаційно-правової норми на суспільні відносини. Саме тому такі суспільні відносини набувають юридичної форми, тобто стають правовими. При цьому інформаційно-правова норма регламентує поведінку сторін суспільних відносин. Вона ж забезпечує кореспонденцію взаємних обов'язків і прав суб'єктів – учасників цих відносин, а також їх юридичну відповідальність за поведінку, що не вкладається у рамки встановлені правовими нормами.

Життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави можна визначити як сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливості прогресивного розвитку особи, суспільства, держави, а загрозу безпеці – як сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особи, суспільства, держави.

І, нарешті, забезпечення безпеки – проведення цілісної державної політики в цій сфері і система заходів економічного, політичного, організаційного й ін. змісту, адекватних викликам та загрозам життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави, що спрямовані на виявлення і попередження викликів та загроз.

Дослідженням різних аспектів вказаної проблематики активно займалися російські правники: І. Бачило, В. Копилов, В. Лопатін, М. Рассолов, С. Чанов та ін. В Україні досліджувані питання порушувались у працях таких учених як: В. Брижко, К. Беляков, О. Дзьобань, Л. Коваленко, Б. Кормич, А. Марущак, В. Пилипчук, В. Цимбалюк, М. Швець, В. Шкарупа, В. Фурашев та ін. Однак, багато аспектів, що характеризують теоретичну сутність адміністративної відповідальності у сфері інформаційного правопорядку, на цей час є невизначеними.

Метою статті є дослідження заходів попередження та припинення правопорушень в інформаційній сфері.

Виклад основних положень. На сьогодні практично сформована основна нормативно-правова база щодо попередження і припинення правопорушень в інформаційній сфері, передбачається як цивільно-правова, дисциплінарна (включаючи матеріальну), адміністративна і кримінальна відповідальність за здійснення правопорушень і злочинів в інформаційній сфері, розроблені і діють численні закони та підзаконні нормативно-правові акти в інформаційній сфері. Але їх практичне застосування досить слабе, відсутні конкретні механізми застосування і дотримання законодавства на практиці, існують труднощі щодо накладення стягнень за його порушення, відсутня систематизація дій правоохоронних органів щодо здійснення своїх обов'язків і прав в інформаційній сфері.

Основні положення законодавства щодо інформаційної сфери містяться в Конституції України. Так, відповідно до ст. 31 кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Також ст. 32 Конституції України наголошує на тому, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації тощо [3].

У свою чергу, Законами України “Про захист персональних даних” та “Про інформацію” дані про фізичну особу (персональні дані), тобто відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, віднесені до інформації з обмеженим доступом (конфіденційної). Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Законодавством також визначено поняття відкритої інформації, право вільного доступу, яке не може бути обмежено [5, 6].

Українська держава посилює свою увагу до проблеми зміцнення інформаційного правопорядку. У Законі України “Про основи національної безпеки України” зазначено, що “основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в інформаційній сфері є: забезпечення інформаційного суверенітету України; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-

правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; активне залучення засобів масової інформації до запобігання і протидії корупції, зловживанням службовим становищем, іншим явищам, які загрожують національній безпеці України; забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України” [7].

При цьому особливо слід зазначити, що відповідно до законодавства національні інтереси України в інформаційній сфері полягають в дотриманні конституційних прав і свобод особи та громадянина щодо отримання інформації і користування нею, в розвитку сучасних телекомунікаційних технологій, в захисті державних інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу тощо.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення є окремі статті у ряді глав, що стосується адміністративних правопорушень в інформаційній сфері. Підставою для виникнення адміністративної відповідальності є здійснене суб'єктом (учасником) інформаційних правовідносин правопорушення в інформаційній сфері.

При цьому слід визначити поняття “інформаційне правопорушення” як протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність конкретного суб'єкта, що робить замах на встановлений інформаційний правопорядок і заподіює шкоду інформаційній сфері або створює реальну загрозу такого спричинення і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Для реалізації адміністративної відповідальності важливо встановити причинно-наслідкові зв'язки між негативними наслідками, що настали в результаті правового розпорядження, і діями (бездіяльністю) передбачуваного правопорушника. Основною метою застосування адміністративної відповідальності до правопорушників є підтримання належного інформаційного правопорядку, заснованого на дотриманні більшістю суб'єктів інформаційних правовідносин встановлених матеріальних норм інформаційного законодавства, а не тільки покарання винного суб'єкта [1, 4].

На жаль, не усі суб'єкти правовідносин підтримують інформаційний правопорядок. Багато хто порушує цей правопорядок і піддається дії норм, що встановлюють адміністративну відповідальність. Проте, на значну кількість суб'єктів сам факт наявності таких норм, що встановлюють адміністративну відповідальність, діє як стримуючий чинник, що застерігає їх від неправомірних дій в інформаційній сфері. Звідси витікає, що встановлення адміністративної відповідальності носить етично-виховне значення.

Таким чином, адміністративна відповідальність за інформаційні правопорушення – це застосування до винної особи, яка вчинила правопорушення, заходів впливу, передбачених санкцією порушеної норми інформаційного законодавства в певному регламентованому порядку.

Юридичною підставою залучення до відповідальності є наявність в діянні (дії, бездіяльності) правопорушника складу інформаційного правопорушення, передбаченого нормами. Склад правопорушення, у тому числі й інформаційного, включає чотири обов'язкові елементи (ознаки): об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону.

Об'єктом правопорушення є сукупність суспільних відносин в інформаційній сфері. У якості об'єктів можуть виступати відносини у сфері забезпечення інформаційної безпеки,

масової інформації, авторського права, бібліотечної справи, законодавчо встановлених правил створення, збереження і використання Архівного фонду України і архівів, відносини у сфері встановленого правового режиму розповсюдження відомостей, що становлять державну, комерційну, службову таємницю, а також конфіденційної інформації тощо.

Інформація (відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси незалежно від форми їх втілення), документована інформація, комп'ютерна інформація, матеріальні носії інформації можуть бути предметом інформаційного правопорушення.

Складність регулювання інформаційних правовідносин полягає також в тому, що інформаційні правопорушення передбачають застосування усіх видів відповідальності: адміністративної, цивільно-правової, кримінальної, дисциплінарної.

Суб'єктами інформаційних правопорушень можуть бути фізичні і юридичні особи.

Українська правова система передбачає чотири види відповідальності фізичних осіб за правопорушення – дисциплінарну (включаючи матеріальну), адміністративну, цивільно-правову (майнову) і кримінальну. Юридичні особи (підприємства, установи і організації) притягуються лише до адміністративної і цивільно-правової відповідальності.

Віднесення правопорушення до того або іншого виду залежить в основному від ступеня заподіяної особі, суспільству або державі шкоди, особи правопорушника, інших обставин справи, що впливають на рівень відповідальності. У Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачаються пом'якшувальні і обтяжливі обставини, що враховуються при покаранні.

Особа, яка вчинила інформаційне правопорушення, підлягає відповідальності на підставі закону, що діяв під час і на місці вчинення інформаційного правопорушення. Адміністративна відповідальність носить публічний характер, оскільки адміністративне покарання є встановленою державою мірою відповідальності за довершене правопорушення і застосовується з метою попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами.

В інформаційній сфері чинним законодавством передбачений значний перелік заходів адміністративного характеру, що вживаються до правопорушників. Покажемо ці заходи докладніше, звернувшись до тих з них, які встановлені Кодексом України про адміністративні правопорушення у сфері інформаційного правопорядку.

Так, за правопорушення в інформаційній сфері адміністративна відповідальність настає за наступними статтями [2]:

- порушення умов і правил, що регламентують діяльність у сфері телекомунікацій, поштового зв'язку та користування радіочастотним ресурсом України, передбачену ліцензіями, дозволами (ст. 145 КУпАП);

- порушення правил реалізації, експлуатації радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв, а також користування радіочастотним ресурсом України (ст. 146 КУпАП);

- порушення правил охорони ліній і споруд зв'язку (ст. 147 КУпАП);

- порушення Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг (ст. 148¹ КУпАП);

- порушення порядку та умов надання послуг зв'язку в мережах загального користування (ст. 148² КУпАП);

- використання засобів зв'язку з метою, що суперечить інтересам держави, з метою порушення громадського порядку та посягання на честь і гідність громадян (ст. 148³ КУпАП);

- використання технічних засобів та обладнання, що застосовуються в мережах зв'язку загального користування, без документа про підтвердження відповідності (ст. 148⁴ КУпАП);

- порушення правил про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж загального

користування (ст. 148⁹ КУпАП);

- порушення порядку розкриття інформації на фондовому ринку (ст. 163¹¹ КУпАП);
- порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима (ст. 163¹⁴ КУпАП);
- порушення порядку проведення готівкових розрахунків та розрахунків з використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги) (ст. 163¹⁵ КУпАП);
- демонстрування і розповсюдження фільмів без державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів (ст. 164⁶ КУпАП);
- порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів (ст. 164⁷ КУпАП);
- недотримання квоти демонстрування національних фільмів при використанні національного екранного часу (ст. 164⁸ КУпАП);
- незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеогам, комп'ютерних програм, баз даних (ст. 164⁹ КУпАП);
- порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень (ст. 166⁴ КУпАП);
- передача замовнику або у виробництво документації, яка не відповідає вимогам стандартів (ст. 169 КУпАП);
- незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172⁸ КУпАП);
- поширювання неправдивих чуток (ст. 173¹ КУпАП);
- порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків (ст. 184² КУпАП);
- розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185¹¹ КУпАП);
- створення перешкод у виконанні робіт, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів електроенергетики (ст. 185¹² КУпАП);
- порушення порядку подання або використання даних державних статистичних спостережень (ст. 186³ КУпАП);
- порушення законодавства про друковані засоби масової інформації (ст. 186⁶ КУпАП);
- недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів (ст. 186⁷ КУпАП);
- невиконання законних вимог національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (ст. 188⁷ КУпАП);
- невиконання законних вимог посадових осіб органів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (ст. 188³¹ КУпАП);
- невиконання законних вимог Вищої ради юстиції щодо надання інформації (ст. 188³² КУпАП);
- невиконання законних вимог Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо надання інформації (ст. 188³⁵ КУпАП);
- порушення законодавства у сфері захисту персональних даних (ст. 188³⁹ КУпАП);
- невиконання законних вимог посадових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань захисту персональних даних (ст. 188⁴⁰ КУпАП);
- незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 195⁵ КУпАП);
- умисне зіпсування обліково-військових документів чи втрата їх з необережності

(ст. 211 КУпАП);

- неподання відомостей про військовозобов’язаних і призовників (ст. 211⁶ КУпАП);
- повідомлення неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану та несвоєчасна реєстрація народження дитини (ст. 212¹ КУпАП);
- порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212² КУпАП);
- порушення права на інформацію (ст. 212³ КУпАП);
- порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави (ст. 212⁵ КУпАП);
- здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем (ст. 212⁶ КУпАП);
- порушення порядку ведення Державного реєстру виборців, порядку подання відомостей про виборців до органів Державного реєстру виборців, виборчих комісій, порядку складання та подання списків виборців, списків громадян України, які мають право брати участь у референдумі, та використання таких списків (ст. 212⁷ КУпАП);
- порушення права громадянина на ознайомлення з відомостями Державного реєстру виборців, зі списком виборців, списком громадян, які мають право брати участь у референдумі (ст. 212⁸ КУпАП);
- порушення порядку ведення передвиборної агітації, агітації під час підготовки і проведення референдуму з використанням засобів масової інформації (ст. 212⁹ КУпАП);
- ненадання можливості оприлюднити відповідь щодо інформації, поширеної стосовно суб’єкта виборчого процесу (ст. 212¹¹ КУпАП);
- виготовлення або розповсюдження друкованих матеріалів передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск (ст. 212¹³ КУпАП);
- порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях (ст. 212¹⁴ КУпАП);
- порушення порядку опублікування документів, пов’язаних з підготовкою і проведенням виборів, референдуму (ст. 212²⁰ КУпАП).

За здійснення інформаційних правопорушень встановлені і застосовуються, як правило, такі види адміністративних стягнень: 1) попередження; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об’єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об’єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення [2].

Адміністративна відповідальність будується на провіні, що існує у формі наміру і формі необережності. Адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. Адміністративне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити [2].

Висновки.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що головними завданнями адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення є:

– забезпечення належного функціонування механізму правового регулювання інформаційних відносин шляхом гарантування реалізації суб'єктами даних правовідносин суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, охорона існуючого державного ладу та суспільного порядку, утвердження законності і захист інформаційного правопорядку;

– захист інформаційних прав і свобод громадян від незаконних порушень;

– покарання винного у вчиненні правопорушення;

– попередження вчинення інформаційних правопорушень у майбутньому.

Інформаційний правопорядок складає правовий фундамент інформаційного суспільства, а отже, без його належного правового регулювання неможливий і нормальний розвиток інформаційного суспільства XXI століття.

В основі діяльності членів інформаційного суспільства лежать інформація, інформаційні ресурси, інформаційні продукти тощо, тобто існування інформаційного суспільства засноване на обігу інформації та її технічному забезпеченні. У зв'язку з цим основним призначенням права у сфері інформаційного правопорядку є регулювання відносин, що виникають при обігу інформації. Правові проблеми обігу інформації досліджуються на основі моделі інформаційної сфери – сфери виробництва, перетворення, споживання та захисту інформації.

За правопорушення в інформаційній сфері може наступати адміністративна відповідальність, рівно як і в інших сферах суспільного життя. З розвитком суспільства, інформаційних технологій, та і взагалі з часом дана галузь права повинна одержати більш широке та удосконалене віддзеркалення в українському законодавстві.

Використана література

1. Бачило И.Л. Информационное право : учебник для вузов / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов. – СПб. : Юридический центр Пресс. – 2005. – 725 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.84 р. № 8073-X : із змінами. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
3. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юрист, 2002. – 512 с.
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 10. – С. 29. – Ст. 446.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 48. – Ст. 650.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 343.97

РИЖОВ І.М., кандидат юридичних наук, доцент, докторант НА СБ України
ЛЕОНОВ Б.Д., кандидат юридичних наук,
 старший консультант Штабу АТЦ при СБ України

ПРОФІЛАКТИЧНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. У статті висвітлюється аналіз антитерористичних концепцій, пропонуються шляхи оптимізації профілактики тероризму.

Ключові слова: тероризм, профілактика тероризму, антитерористична концепція.

Аннотация. В статье освещается анализ антитеррористических концепций, предлагаются пути оптимизации профилактики терроризма.

Ключевые слова: терроризм, профилактика терроризма, антитеррористическая концепция.

Summary. The article highlights the analysis of the concepts of anti-terrorism, the ways of optimizing the prevention of terrorism.

Keywords: terrorism, prevention of terrorism, anti-terrorism concept.

Постановка проблеми. На тлі великої кількості існуючих контртерористичних стратегій, включаючи Глобальну контртерористичну стратегію Організації Об'єднаних Націй, що була прийнята всіма 192 державами-членами 8 вересня 2006 року, процес розробки та оптимізації стратегії запобігання тероризму відзначається відсутністю ґрунтового теоретичного підходу (ідей, гіпотез, принципів тощо), що реалізується іноді за допомогою спостереження й експерименту.

Ціна останнього подібного експерименту (10-річної антитерористичної кампанії під егідою США) завелика: військові конфлікти в Іраку, Афганістані і Пакистані призвели до загибелі як мінімум 225 тис., поранено понад 365 тис. осіб, з'явилися більше 7,8 млн. біженців. Втрати США склали 4 487 тис. осіб, їхніх союзників (21 держава) – понад 1,2 тис., включаючи 18 українців. Крім того, загинули 168 журналістів і 266 працівників гуманітарних організацій [1, с. 186-188].

Актуальність обраної теми статті визначена реаліями сьогодення – світовому співтовариству дотепер не вдалося виробити оптимальних стратегій боротьби з тероризмом. Відсутність результатів активної боротьби з тероризмом засвідчує певну кризу існуючих контртерористичних стратегій.

Аналіз останніх досліджень. Науково-теоретичній та методологічній розробці проблем боротьби із тероризмом присвячена велика кількість праць науковців різних спеціальностей як у вітчизняній літературі, так і в працях закордонних авторів. Більшість з них присвячено кримінологічному аспекту тероризму та розробці оперативного-тактичних прийомів боротьби з його проявами на рівні організації та планування антитерористичної операції. Слід відзначити суттєвий внесок українських дослідників тероризму у розвиток сучасної контртерористичної парадигми: В.Ф. Антипенка, В.П. Богданова, Т.С. Бояр-Созоновича, В.О. Глушкова, В.С. Горбатюка, М.Г. Гуцало, В.П. Ємельянова, В.В. Крутова, В.В. Острохова, В.А. Ліпкана, В.В. Титова, А.С. Шаповалова та інших. Водночас, залишаються недостатньо вивченими концептуальні та методологічні засади генеральних стратегій національної безпеки в контексті боротьби з тероризмом, теоретичні засади функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування, припинення терористичної діяльності, мінімізації її наслідків.

Метою статті є визначення шляхів вдосконалення запобігання та профілактики тероризму з урахуванням потреб практичного формування комплексної національної системи боротьби з тероризмом.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує щонайменше три концептуальні стратегії боротьби з тероризмом:

власне насильницьке протиборство в контексті боротьби за існування, результатом якої служить загибель найменш пристосованих до даних умов життя індивідуумів (соціальних груп і систем) і виживання більш пристосованих, тобто певні еволюційні процеси;

боротьба як знищення супротивника (класового, економічного і т.п.) ворога в ході воєнних дій і таємних операцій, або превентивне забезпечення неможливості його повноцінного функціонування, т.зв. інформаційна чи “безкровна” боротьба;

нейтралізація терористичної загрози шляхом усунення факторів, що породжують тероризм, шляхом домовленостей і взаємних поступок.

Перші дві з названих вже втратили свою актуальність, у всякому разі, в практиці боротьби з міжнародним тероризмом, підтвердивши свою неефективність і нецивілізованість. Перспективними залишаються стратегії боротьби з тероризмом, в основі яких відсутні ознаки фізичного спротиву, а основний акцент робиться на розумному компромісі, що враховує інтереси конфліктуючих сторін. Їх дотримання дозволяє суспільству, чи соціальній системі, визначити оптимальний алгоритм соціального управління, при якому тероризм унеможливується як сьогодні, так і в майбутньому.

Боротьба з тероризмом залишається для багатьох країн, у т.ч. країн ЄС, одним із пріоритетних напрямів діяльності із забезпечення національної безпеки. У ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.05 р. вказується, що кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для поліпшення й розвитку співробітництва між національними органами з метою запобігання терористичним злочинам та їхнім негативним наслідкам, зокрема, шляхом: а) здійснення обміну інформацією; б) удосконалення фізичного захисту осіб й об’єктів; с) поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних громадських ситуацій [2].

Базовим документом для опрацювання національних стратегій країнами ЄС є Контртерористична стратегія ЄС від 2005 р. (EU Counter-Terrorism Strategy), яка визначає 4 основні напрями діяльності: запобігання (prevention); захист (protect); впровадження (pursue); реагування (respond).

Деякі країни, наприклад, Нідерланди, використовують у національних програмах умовний поділ усієї антитерористичної діяльності на два напрямки: “репресивні заходи” та “превентивні заходи”. При цьому особлива увага приділяється саме превентивним заходам, спрямованим на виявлення злочинної діяльності на ранніх стадіях.

Стратегія боротьби з тероризмом Швеції на період 2012 – 2012 рр. визначає три головні напрямки діяльності: 1) профілактика тероризму; 2) запобігання тероризму; 3) реагування на інциденти терористичного характеру.

Діюча у Великобританії Стратегія Об’єднаного Королівства з протидії тероризму (The United Strategy for Countering Terrorism) виділяє чотири напрями зусиль: запобігання; переслідування; захист; підготовка.

Отже, превентивні заходи охоплюють соціальне та ситуаційне запобігання, яке спрямоване на зміну навколишнього середовища та зменшення злочинної діяльності. Воно також передбачає навчання, координацію і злагоджені дії між різними органами державної влади. Ефективність реалізації будь-яких концепцій боротьби з тероризмом безпосередньо залежить від наявності детального плану дій органів державної влади та недержавних структур, які залучаються до боротьби з тероризмом.

Використовуючи закордонні розробки й механізми протидії злочинності, не слід забувати, що вони “є неприйнятними для України без наукової інтерпретації та адаптації за допомогою кримінологічної науки до українського суспільства” [3, с. 2].

Одним з пріоритетних міжнародних зобов’язань України перед ООН, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, є імплементація світових стандартів безпеки, комплексне та збалансоване впровадження усіх компонентів Глобальної Контртерористичної Стратегії ООН, в першу чергу в частині, що стосується реалізації заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму.

На пріоритетності попереджувальних заходів перед заходами репресії держави наголошував ще Платон у IV ст. до н. е. Ця думка дістала правову аргументацію у працях юристів класичної школи кримінального права у XVIII ст., які заклали основу нової політики в боротьбі зі злочинністю. Сутність цієї політики полягає у такій формулі: “Мудрий законодавець попередить злочин, щоб не бути змушеним карати за нього”.

Принцип пріоритету попереджувальних заходів закладено в ст. 3 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, в преамбулі якого зазначено, що цей Закон має за мету захист особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов’язки органів виконавчої влади, об’єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв’язку із участю у боротьбі з тероризмом [4]. Головний акцент у боротьбі робиться на терористичну діяльність як факт що відбувся і вимагає реалізації контртерористичних планів, які включають застосування силових заходів, ігноруючи технології моніторингу і превентивної нейтралізації соціальних конфліктів, які виступають глибинними причинами тероризму.

Слід зауважити, що в названому Законі боротьба з тероризмом розглядається як діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення та мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Вирішення зазначеного завдання стосовно діяльності щодо запобігання тероризму обумовлюється такими чинниками: 1) доктринальним визначенням стратегії запобіжної діяльності; 2) прогнозуванням змін і тенденцій тероризму та його проявів; 3) визначенням порядку, методики, форм і засобів запобіжної діяльності; 4) інформаційним забезпеченням реалізації визначених завдань; 5) розробкою програм, планів запобігання тероризму; 6) координацією запобіжної діяльності суб’єктів боротьби з тероризмом; 7) здійсненню контролю виконання; 8) матеріальним та іншим ресурсним забезпеченням.

З нашої точки зору стратегічною метою запобігання тероризму є виявлення, розслідування, розкриття конкретних злочинів, встановлення та ліквідація терористичних угруповань, зменшення, нейтралізація, мінімізація детермінантів, що спричинили або допомогли розвитку, поширенню того чи іншого терористичного формування, ускладнення залучення до терористичної діяльності і недопущення поширенню ідей тероризму.

У юридичній літературі для визначення зазначеної діяльності використовують різні терміни: “профілактика”, “припинення”, “попередження”, “запобігання”, “відвернення” тощо. Всі вони мають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища (при припиненні – не доведення злочину до кінця) тощо.

Термін “профілактика” розуміється як цілеспрямована діяльність щодо запобігання порушенням будь-яких суспільних норм, усуненню причин, що породжують ці відносини [5, с. 20]. Цей термін застосовується до одного з різновидів запобігання злочинності, сутністю якого є недопущення розвитку, мінімізація негативного впливу

криміногенних детермінант, що зумовлюють злочинність та її окремі види, застосування різного роду заходів, які заздалегідь зменшують імовірність потенційних злочинів або формування злочинної мотивації [6, с. 155].

Термін “відвернення”, як правило, асоціюється із загрозою. “Відвернення загрози” означає існування загрози, для нейтралізації якої вживаються певні заходи. З’ясування сутності процесів розвитку загрози, її причин та сприятливих умов дозволить зосереджувати зусилля на виявленні та відверненні конкретних загроз ще на стадіях зародження злочинних намірів.

Коли ж вже розпочалася реалізація злочинного наміру, стосовно дій з недопущення такого розгортання вживають термін “припинення злочину”. На погляд А.П. Закалюка, такі терміни відрізняються не лише етимологічно, а за змістом, що пов’язано із застосуванням їх для визначення запобіжної діяльності на різних її етапах, а головне – для виконання різних функцій, завдань, різних за спрямованістю та конкретним змістом заходів, через які реалізуються ці завдання [7, с. 320].

Останніми роками в наукових працях, а також у нормативно-правових актах частіше використовується термін “запобігання”. Шляхом вживання терміну “запобігання” стосовно злочинності пішла і законодавча практика України. У Конституції (ст. 34) і законах України, прийнятих останнім часом, вживається термін “запобігання”. Цей термін вживається й у КК України (ст. 1).

З точки зору В.В. Голіни, запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчиненню злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [8, с. 53].

Курс на пріоритетність запобігання, поєднаного із заходами з припинення організованої терористичної діяльності, повинен забезпечити налагоджування та самовдосконалення гнучкої системи запобігання тероризму, котра працюватиме на засадах превентивності, ефективного відвернення терористичних загроз.

Напрямами реалізації державної політики у сфері профілактики терористичної діяльності є: а) формування принципів, форм та методів профілактики тероризму – сукупність соціальних процесів, спрямованих на мінімізацію чинників, що породжують тероризм; б) визначення цілей і завдань процесу профілактики тероризму, який може бути представлений ланцюгом взаємовизначаючих подій: моніторинг; визначення зазначених чинників; ситуаційне моделювання; аналіз потенційних наслідків впливу чинників; синтез коригувального (управляючого) впливу; корекція алгоритму соціального управління; позиціонування та стратегічне планування боротьби з тероризмом; нейтралізація негативних чинників в) уточнення кола суб’єктів профілактики тероризму та їх компетенцію; г) визначення завдань та порядку проведення моніторингу тероризму; д) визначення та порядок проведення профілактичних заходів; ж) введення нових термінів та понять, які не визначені чинним законодавством у сфері боротьби з тероризмом; з) залучення громадськості до боротьби з тероризмом; і) запровадження заходів щодо позиціонування стратегій боротьби з тероризмом.

Висновки.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду запобігання тероризму, як і інших видів організованої злочинності, все більше засвідчує, що в разі застосування виключно або переважно репресивних заходів, спрямованих на припинення злочинної діяльності, добитися відчутного успіху у боротьбі з тероризмом практично неможливо. З одного боку, злочинність, особливо організована, досить швидко пристосовується до тактики

боротьби з нею і розробляє власні контрзаходи безпеки, а з іншого – правоохоронним органам далеко не завжди вдається припиняти злочини на ранніх стадіях. Ще надто часто діяння виявляються аж тоді, коли настали їх наслідки. За це суспільство і наші громадяни платять надзвичайно високу ціну або зазнають взагалі непоправних втрат. Тому першочерговими заходами, спрямованими на зменшення тероризму вбачаються ті, які можна віднести до профілактики. Однак саме ця діяльність не завжди є ефективною. Не повною мірою реалізується участь громадськості у цій суспільно-корисній діяльності.

На нашу думку, певну увагу слід приділяти реалізації моніторингових систем, спрямованих на оптимізацію соціального управління із залученням громадських інститутів та використанням новітніх інформаційних технологій. Боротьбу з тероризмом варто розглядати як контрольований, свідомий процес, у результаті якого з'являються добре продумані, детально розроблені ще до початку формальної реалізації стратегії. Позиціонування стратегій боротьби з тероризмом піднімає роль планування спеціальних заходів щодо запобігання і профілактики тероризму на більш високу ступінь, припускаючи участь аналітики в процесі вироблення стратегії, саме у виробленні стратегії, а не в простому підборі її складових з наявного арсеналу доступних засобів. Відповідне значення в процесі розробки концепцій та удосконалення стратегій боротьби з тероризмом мають відіграти науково обґрунтовані теорії теророгенезу та організація моніторингу тероризму, як інформаційної технології дослідження історичних, соціально-політичних, юридичних, кримінологічних і інших процесів, що відбуваються в суспільстві та визначають походження й історико-еволюційне формування теророгенності соціальних систем, тобто схильності до застосування при вирішенні соціальних конфліктів тактики тероризму. Особлива увага має приділятися оптимізації правового поля, удосконаленню нормативно-правових механізмів соціальної корекції з метою оптимального запобігання тероризму як соціального явища.

Ця проблема водночас потребує і глибоких теоретичних досліджень. Проблеми практичного формування комплексної системи заходів запобігання тероризму спонукають до активізації наукових досліджень як самого феномену тероризму, так і узагальнення та використання досвіду боротьби з цим явищем.

Використана література

1. Лунеев В.В. Общие проблемы терроризма. Міжнародна кримінологія : стан та перспективи : *збір. матеріалів “круглого столу”* ; за ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенка // Юридичний вісник. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 141-249.
2. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму : Закон України від 31.07.06 р. № 54-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – Ст. 340.
3. Костенко О. Сьогодні боротьба зі злочинністю нагадує поведінку “вершника без голови” / О. Костенко // Юридичний вісник України. – 2008. – № 44. – С. 1-7.
4. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
5. Игошев К.Е. Социальные вопросы предупреждения правонарушений : проблемы социального контроля / К.Е. Игошев, И.В. Шмаров. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
6. Шостко О.Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах : монографія / О.Ю. Шостко. – Х. : Право, 2009. – 400 с.
7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика / А.П. Закалюк : у 3 кн. – Т. 1. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – 424 с.
8. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник ; за ред. В.В. Голіни. – [2-е вид., переробл. і доп.] / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

З інших юридичних наук

УДК 340.151

ДЯЧИШИН Я., Львівський державний університет внутрішніх справ**ОСНОВНІ РИСИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

Анотація. У статті проаналізовано основні риси правової системи України; розглянуто окремі аспекти періодів її розвитку як суверенної, демократичної та правової держави.

Ключові слова: правова система, праворозуміння, типи правових систем, суспільство, право, держава..

Аннотация. В статье анализируются основные черты правовой системы Украины; рассматриваются отдельные аспекты периодов ее развития как суверенного, демократического и правового государства.

Ключевые слова: правовая система, правопонимание, типы правовых систем, общество, право, государство.

Summary. Research of indicators of informational safety as basic index of its state.

Keywords: indicator, informational safety, computer-related crime, computer terrorism, properties of information..

Постановка проблеми. Правова система України нині переживає складний період: відбувається створення абсолютно нової правової системи суверенної незалежної демократичної держави. В ідеалі це повинно відбуватися, з одного боку, з урахуванням сучасних глобалізаційних процесів, а з іншого – з повагою до власних самотутніх особливостей і тенденцій розвитку. Заразом і в нашій системі права, і в нашій пересічній та професійній правосвідомості зберігається значна кількість стереотипів, які залишилися ще від радянської соціалістичної правової системи, що зумовлює двоїсте ставлення до різних правових інститутів [1, с. 125]. Саме тому екскурс в історію української правової системи, визначення її місця у світовому геоправовому просторі, облік самотутніх її особливостей особливо актуальні нині у зв'язку з докорінними перетвореннями, що відбуваються на сучасному етапі в Україні.

Метою статті є дослідження рис правової системи України.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні рис української правової системи вкрай важливо дотримуватися принципу історизму. Якщо перефразувати класиків марксизму-ленінізму, можна стверджувати, що кожне явище потрібно розглядати лише “а) історично, б) лише у зв'язку з іншими (як правило, однорідними) категоріями; в) тільки у зв'язку з конкретним досвідом історії” [2, с. 329]. До того ж безумовною вимогою марксистської теорії є постановка питання в певні історичні рамки, а потім, якщо йдеться про одну країну, врахування конкретних особливостей, що відрізняють цю країну від інших в межах однієї історичної епохи. Наприклад, у юридичній літературі панує думка, що українське право історично розвивалося як частина континентального права і є найбільш близьким до його німецької гілки. Загалом можна простежити вплив німецького права на розвиток конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права та процесу України [3, с. 12].

Вітчизняні суспільствознавці та правознавці в недавньому минулому далеко не завжди дотримувалися цих вимог у дослідженнях соціальних явищ, зокрема державно-правових, не враховувались конкретні особливості, за якими ця країна відрізнялась від інших держав [4, с. 16]. Категорично неприпустимо недооцінювати і відкидати принцип історизму в оцінці вітчизняної правової системи. У пострадянський період у висловлюваннях політиків, а також у публіцистичній літературі зустрічаються судження про те, що потрібно зруйнувати радянську, а потім створити принципово нову правову систему, ігноруючи досвід минулого, з чим ми абсолютно не згодні.

У загальному вигляді під історизмом розуміють “спосіб теоретичного дослідження складних систем, що розвиваються відповідно до їх походження і тенденцій розвитку в єдності минулого, теперішнього і майбутнього” [2, с. 68]. Ці положення мають принципове значення у процесі дослідження такого феномену, як сучасна українська правова система суспільства. Важливо простежити історичний розвиток кожного з її компонентів (правової доктрини, законодавства, правозастосовної та іншої юридичної практики, національної правової ментальності та правової культури), а потім – системи загалом, оскільки “до будь-якого питання можна ретельно підійти, лише кинувши історичний погляд на весь його розвиток” [5, с. 11-12].

Українська правова система має довгу історію і своїм корінням сягає глибоких підвалин національної культури та державності. Найбільш давніми джерелами українського права вважаються звичаї слов'янських племен. Із розпадом первіснообщинного ладу і виникненням князівств, звичаї перетворилися на звичаєве право, набули формально визначеного характеру, стали санкціоновані державою і перейшли під її охорону. Формами права в той час були грамоти, купчі, своєрідні юридичні факти (наприклад, “Посадження князя на престол”). Ще одним важливим джерелом українського права були князівські договори з іноземними державами і через них – рецепція чужих законів.

Складний вплив на розвиток українського права і становлення української правової системи мало прийняття 988 р. Руссю християнства. У той час від Візантії було перейнято низку кодексів, а також уведено нове – церковне право, яке регулювало переважно питання сім'ї та шлюбу. Та хай там що, з упевненістю можна сказати, що прийняття Руссю християнства не призвело до повного відмирання національного права, яке зберегло і деякою мірою навіть усталило свою традиційно-звичаєву основу [6].

В XI ст. було підготовлено великий комплексний законодавчий акт, що і регулює відносини власності, і визначає покарання за той чи інший злочин, – “Руська правда”. Ця пам'ятка постала з таких джерел, як: князівські статuti, звичаєве право і візантійські акти права. Принцип демократії, що супроводжує українську державу з найперших кроків його самостійного існування, історично був пріоритетним, бо спирався на своєрідний механізм побудови держави – територіально-земельну, а не індивідуально-васальну^(*), як це мало місце у феодальних державах Західної Європи.

Відповідно до цього можна виділити такі особливості в історичному розвитку української держави, які визначили подальший розвиток вітчизняної правової системи:

територіально-общинна організація влади та відсутність феодального роздроблення держави в тому вигляді, як це було властиво західноєвропейським країнам;

наявність у системі влади демократичної складової.

(*) Феодальне право-привілей стало юридичною основою феодальної держави, див. [7, с. 90].

На відміну від інших соціальних явищ, правовій системі складніше приховати свою якісну визначеність. На переломних рубежах розвитку (особливо на початковому етапі переходу) її ціннісна спрямованість яскраво виражена. Це дозволяє визначити момент виникнення непримиренної суперечності між застарілою правовою системою і новими суспільними потребами. Поки ця суперечність дозріває, відбувається нагромадження внутрішньої напруженості правової системи. Вирішення суперечності припадає на перехідний період, коли одна типологічно однорідна правова система змінюється якісно протилежною. Стара правова система стає неприйнятною для задоволення нових запитів суспільства, запас її творчої енергії гасне, а здатність відображати нові соціальні явища слабшає.

Виникає потреба у створенні нових засобів і способів правового опосередкування суспільного розвитку. Якщо результати впливу зовнішнього середовища перевищують можливості функціональних змін правової системи, вона вступає у тривалу і повну смугу перехідності (так звані кризові явища). Водночас на рівні більш глобальних соціальних систем відбуваються схожі процеси. Системна криза вражає усі сфери життєдіяльності суспільства та свідчить про вичерпання можливостей саморозвитку попереднього політичного й економічного ладу. Колишній тип розвитку суспільства втрачає свій потенціал, і всі основні соціальні компоненти – економіка, політика, культура – приходять у стан взаємної невідповідності. Колишній лад руйнується, а разом з ним і соціальні явища. Саме такі зміни і відбувалися в Україні на зламі 80 – 90-х років XX ст.

Виявивши свої переваги перед застарілими аналогами, типологічно нові компоненти правової системи витісняють архаїчних попередників, перетворюють відповідно до своєї внутрішньої сутності всі правові явища, що мають місце в суспільстві. Деякі з них ліквідуються, інші – докорінно перетворюються, ще інші – доводяться до високого ступеня розвитку, а є й такі, що створюються вперше.

Глибина змін, їх швидкість і масштаби свідчать про системну трансформацію правової дійсності. Під впливом нових цілей правової системи основні її компоненти по-новому переструктуровуються, закріплюючи і породжуючи новий тип суспільних відносин. Модернізована цільова орієнтація правової системи заявляє про себе формальною допомогою прийняття пакету нових законодавчих актів, а також істотними змінами і деформаціями системи суспільних відносин, викликаними новим правовим впливом.

Взаємозалежність усіх компонентів правової системи настільки сильна, що докорінна зміна навіть одного з них викликає необхідність зміни сусідніх складників, так порушується стабільність системи загалом. І справді, варто змінити ідеологічний курс країни, як всі інші елементи правової системи почнуть приводитися у відповідність з ним. Ті ж закономірності справедливі в рамках окремо взятого компонента. Наприклад, варто було 1991 р. прийняти перші українські Закони “Про власність”, “Про підприємства в Україні”, “Про підприємництво” [8, с. 9], як уся система права стала кардинально перебудовуватися відповідно до цінностей ринкової економіки, набуваючи нестабільності в процесі змін.

Нестабільний стан правової системи в перехідний період пов’язаний зі значною поширеністю і регулярністю вияву дезорганізуючих систему чинників. Зростає питома вага правопорушень, виникають нові колізії правових норм, послаблюються системні зв’язки. Іншими словами, деформації охоплюють усю правову систему, відтворюючи її нестабільність. Доти, доки нова сутність правової системи суспільства не дозріла, не

сформувався остаточно, сама правова система не може вважатися добудованою й остаточно впорядкованою.

У контексті вищенаведеного вважаємо слушною думку В. Синюкова, який відзначає, що “самобутність правової системи зумовлена не тільки техніко-юридичними, формальними ознаками, але й глибокими соціальними, культурними, державними основами розвитку народу” [9, с. 36]. Такими засадами, що зумовлюють своєрідність української правової системи і мають методологічне значення у її вивченні, на наш погляд, є:

самобутність української державності, взаємний зв’язок державних інститутів, функцій, політичної ідеології, права, економіки, культури, з одного боку, і суспільних відносин – з іншого;

всеосяжний зв’язок права з традиційними особливостями православної релігії, що ставило акцент у праві на духовному житті людини з відповідними етико-моральними категоріями – гуманізм, людська гідність^(**) тощо;

характерні умови економічного життя, якому традиційно властиві колективні форми господарювання, що ґрунтуються на натуральному виробництві, взаємодопомозі і традиціях місцевого самоврядування (до більш пізніх форм такого об’єднання можна зарахувати селянську громаду, колгосп тощо). Особисті претензії індивіда, його права та інтереси завжди поступалися духу соборності і принципам колективізму.

Потрібно відзначити, що українська правова система за досить короткий проміжок часу кілька разів зазнала стресових впливів: перехід від класового до загальнолюдського розуміння права спричинив кардинальний злам правової системи суспільства на початку 90-х років; ставши на нові рейки у правовому розвитку (і не тільки у правовому), активно вдаючись до дозвільного (диспозитивного) методу правового регулювання, ми мимоволі долучилися до процесу глобалізації. Це ставить перед українською правовою системою два діалектично взаємозалежні завдання: а) зберегти самобутність правової системи; б) органічно долучитися до процесу уніфікації окремих елементів правових систем. Для цього потрібно переосмислити теорію правої системи, відійти від хибного консерватизму в цій галузі і, в разі потреби, виділити нові підсистеми правової системи, здатні краще адаптуватися до правових реалій і відображати юридичну дійсність.

На початку третього тисячоліття людство перебуває в кардинально новій ситуації порівняно зі становищем, що існувало впродовж досить тривалого радянського періоду. Внаслідок останніх демократичних перетворень у правовому просторі України відбулися радикальні зміни: почалася побудова правової держави, державно-правова політика орієнтується на повагу і захист прав людини, проголошені і впроваджуються в життя принципи законності, презумпції невинуватості тощо. Однією зі складових компонент цього процесу є також ефективне функціонування української судової влади відповідно до визнаних європейських стандартів, або, як визначають європейські інституції та науковці, “європеїзація” українських судів [11, с. 300].

Отже, як слушно зазначає провідний теоретик права, Н. Оніщенко, “правовий порядок прямує від сваволі й несправедливості до правової регламентованості, юридичної захищеності свобод, тобто до правової держави. Головне завдання права – забезпечити справедливі взаємовідносини людей, що живуть у державно-організованому суспільстві і прагнуть усвідомленого справедливого правопорядку. Право не лише співвідноситься з інтересами, цінностями – підставами суспільної оцінки

^(**) Ці терміни беруть свій початок від концепції Цицерона: *humanitas* – “передумова гуманізму”, див. [10, с. 10].

права, а й сприймає їх, забезпечуючи тим самим власне сприйняття, тобто правові (правопізнавальні) конструкції за змістом багато в чому повинні збігатися з іншими соціальними орієнтирами й регуляторами” [12, с. 245].

Прийнята в підсумку всенародного голосування Конституція України закріпила, окрім вищеназваних положень, політичний плюралізм, альтернативність виборів, рівне визнання і захист усіляких форм власності. До того ж відбуваються процеси, здатні докорінно змінити картину світу, місце і роль у ньому людини. Йдеться про фундаментальні зміни в технічній, інформаційній, економічній, правовій сферах, які ламають політико-правові підвалини та державні кордони на користь глобальних структур.

Якщо узагальнити всі ці процеси в єдине ціле, довести їх до загального знаменника, то можна углядіти тенденцію до інтеграції, уніфікації, виживання суверенітету, подолання особливого і самотнього в тій чи іншій сфері суспільного буття. На перший погляд, усе це вкладається в рамки загальноприйнятого класичного трактування права як міри, що забезпечує загальні інтереси всього суспільства. У дійсності збіг соціального прогресу з природою права дає небачені раніше перспективи тому образу права, який був сформований у більшості розвинених країн ще до кінця ХХ ст. Ми стаємо свідками створення складних і високотехнічних правових структур. Високими темпами вдосконалюється і збільшується в обсягах законодавчий масив, підвищується соціальна престижність юридичного апарату, прогресує міжнародне право. Та попри таку тенденційність державного курсу зберігаються і навіть множаться такі негативні явища, як: безпрецедентне зростання злочинності, масові порушення прав людини, найглибше відчуження особистості від влади і держави.

Зростання цих явищ має місце поряд з колосальним збільшенням бюрократичного апарату, числа правоохоронних і наглядових органів, фінансових витрат державного механізму.

Окрім цього, на межі століть гостро відчувається дефіцит нових юридичних ідей, особливо віри в чинне право. Найпопулярніші заклики і висловлювання зводяться до тези “добрі закони – основа добробуту і процвітання держави”; звучать вимоги ввести “диктатуру закону”. У засобах масової інформації неодноразово акцентується увага на позитивному характері впливу диктатури закону на соціальне життя. Однак, як засвідчує практика, ніякою диктатурою, навіть з найсвітлішими цілями, не можна створити стабільний і стійкий правопорядок.

У цьому контексті наведемо позицію В. Синюкова, який вважає, що сама ідея примусового нав’язування чинного законодавства свідчить про кризу панівної правової ідеології, нездатність сучасного права обходитися без механізмів втілення законів у життя суспільства [13, с. 11]. Наявні ідеологічні установки у правовій сфері є виразниками нерозуміння політичною елітою дійсної ситуації у правовій сфері суспільства.

Хай там що, роль права в житті сучасного українського суспільства різко зросла. Саме запровадження права в систему соціальних регуляторів, відповідна нормотактика на певному етапі розвитку забезпечують підвищення його суспільної значущості, цінності й ефективності як однієї з форм вираження й самостійного універсального засобу задоволення потреб та інтересів індивідів і соціальних структур [14, с. 22]. Збільшується кількість правової інформації, значно більше приймається різноманітних правових приписів, підвищився статус низки нормативних актів. Це пов’язано з тим, що наше суспільство – фізичні та юридичні особи – активніше стали використовувати право для вирішення повсякденних завдань, усунення різноманітних розбіжностей, більше

стали цінувати юридичні засоби і правові методи. Усе це в підсумку приводить до підвищення рівня соціальної значущості та пристосованості юридичних інститутів до реалій сучасного життя, спаду недовіри до права загалом.

Висновки.

Короткий аналіз особливостей перехідних типів держави і права та спричиненої ними проблемної ситуації має досить важливе не тільки фактологічне і теоретичне, але й методологічне значення. Допмагаючи об'єктивно і всебічно пізнати зміст і форми перехідного періоду – вельми складного й суперечливого, пов'язаного з болісним вибором шляху подальшого розвитку стану держави, правової системи та самого суспільства, такий аналіз сприяє встановленню правильного діагнозу хворобливого стану права і правової системи, а отже, і визначенню найефективніших шляхів, методів і засобів формування правової системи суспільства на основі ідей справедливості і раціональності.

Не ставлячи перед собою завдання розкрити такі шляхи і методи, відзначимо, що реальна можливість альтернативного вибору шляху розвитку передбачає необхідність всебічного аналізу конкретної історичної ситуації, об'єктивного обліку реального співвідношення суспільних сил, світоглядного бачення інтелектуальною елітою і можновладцями прогресивної лінії розвитку суспільства. Іншими словами, вибір оптимального варіанта розвитку – це складна і багатогранна теоретико-методологічна проблема, розв'язання якої передбачає використання всього арсеналу методів пізнання і конструювання державно-правової системи.

Вищевикладене, звичайно ж, не відображає всього різноманіття масштабних змін, викликаних реформами, що розгорнулися в країні. Однак здійснений аналіз дозволяє визначити онтологічні аспекти права, вплив на правову систему чинників, що детермінують перехідні процеси. Так, стає очевидно, що низка особливостей перехідного стану безпосередньо (або опосередковано) впливає на методологічні і ціннісні орієнтації під час конструювання правової системи. Скажімо, зниження життєвого рівня більшої частини населення країни, зростання злочинності, корумпованості чиновників актуалізують аксіологічну компоненту правової системи, а отже, і методів її побудови. А така особливість перехідного періоду, як ігнорування принципу історизму, призводить до етатизму, тобто бажання радикально змінити сформований соціальний лад (а відповідно і правосвідомість, і законодавство) та створити новий, який не лише кращий від колишнього (зі збереженням всього цінного, що було раніше), але вільний від усіх виявів минулого. Такий підхід, як відомо, уже призвів до зіткнення поколінь, результатом чого є виведення з активного творчого і цивільно-правового життя цілих верств населення.

Зрозуміло і те, що етатизм та внутрішньо пов'язаний з ним соціально-політичний і правовий радикалізм мають соціальну і правову цінність тільки в тому випадку, якщо ґрунтуються на методології і цінностях, здатних створити законодавчу базу, яка відповідає принципу об'єктивності права, прагнення використовувати правову систему, щоб допомогти всім, хто потребує допомоги права, аби встановити справедливість та рівноправність. Саме такі шляхи розвитку правової системи суспільства припускають методи не шокової терапії, а раціонального та поетапного конструювання її елементів для побудови незалежної, суверенної, а отже, і правової держави.

Використана література

1. Цветкова Ю. Місце правового звичаю у правовій системі України / Ю. Цветкова // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 125-128.

2. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В.И. Ленин. – 1970. – Т. 39. – 496 с.
3. Копиленко О.Л. Україна-Німеччина: погляд на законодавство, шляхи його вдосконалення та зближення в рамках європейського права / О.Л. Копиленко // Україна-Німеччина : розвиток законодавства в рамках європейського права : *матер. укр.-нім. правового семінару (м. Київ, 21–22 вересня 2005 р.)*. – К., 2005. – С. 12-14.
4. Глебов А.П. Российское государство и правовая система: современное развитие, проблемы, перспективы / А.П. Глебов ; под ред. Ю. Н. Старилова. – Воронеж, 1999. – 254 с.
5. Черткова Е.Л. Историзм как принцип диалектической логики / Е.Л. Черткова // Вопросы диалектической логики : принципы и формы мышления ; под ред. Л.П. Шептулина. – М., 1985. – С. 11-12.
6. Історія цивілізацій. – Режим доступу : [//www.mestectvo.com/istoriya-ukraini/kievskarus.html](http://www.mestectvo.com/istoriya-ukraini/kievskarus.html)
7. Сухонос В. Організаційно-правовий вимір держави постіндустріального суспільства: методологічний аналіз / В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 7. – С. 88-90.
8. Господарське право України : навчальний посібник. – К. : Прецедент, 2006. – 346 с.
9. Синюков В.Н. Российская правовая система : введение в общую теорию / В.Н. Синюков. – Саратов, 1994. – 204 с.
10. Історія української культури : навчальний посібник ; за ред. О.Ю. Палової. – [2-е вид., перероб. та допов.]. – К. : Центр учб. л-ри, 2013. – 340 с.
11. Петров Р. Європеїзація української судової системи як складова євро інтеграційної політики України / Р. Петров // Право України. – 2012. – № 1/2. – С. 300-306.
12. Оніщенко Н.М. Правова система та інші правопізнавальні конструкції: співвідношення та взаємообумовленість / Н.М. Оніщенко // Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження) : монографія. – К. : Фенікс, 2007. – С. 240-255.
13. Синюков В.Н. Россия в XXI веке : пути правового развития / В.Н. Синюков // Журнал российского права. – 2000. – № 11. – С. 9-20.
14. Оніщенко Н. М. Інформаційно-правовий простір: проблеми формування, розвитку, аналіз позитивних і негативних впливів на правосвідомість суспільства та особистості / Н.М. Оніщенко // Віче. – 2012. – № 17. – С. 20-23.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 327.83:32.019.51

ХОДОС Л.В., здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук**МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ КРЕДИТНІ РЕЙТИНГОВІ АГЕНТСТВА
ТА ЇХ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ**

Анотація. *Стаття присвячена аналізу політико-правових аспектів діяльності міжнародних та національних кредитних рейтингових агенцій у контексті проблеми оптимізації управління фінансовими ризиками в Україні відповідно до “Базельських рекомендацій”. Сформульована проблема становлення та розвитку української національної рейтингової кредитної системи та її взаємодії з європейською й міжнародною кредитними рейтинговими системами.*

Ключові слова: *довіра, недовіра, платоспроможність, кредитоспроможність, фінансовий ризик, кредитний рейтинг, національна рейтингова система.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу политико-правовых аспектов деятельности международных и национальных кредитных рейтинговых агентств в контексте проблемы оптимизации управления финансовыми рисками в Украине в соответствии с “Базельскими рекомендациями”. Сформулирована проблема становления и развития украинской национальной рейтинговой кредитной системы и ее взаимодействия с европейской и международными рейтинговыми кредитными системами.*

Ключевые слова: *доверие, недоверие, платежеспособность, кредитоспособность, финансовый риск, кредитный рейтинг, национальная рейтинговая система.*

Summary. *The article analyzes the political and legal aspects of activity of the international and national credit rating agencies in the context of issues of optimizing the management of financial risks in Ukraine according to the “Basel recommendations”. The article formulates the problem of formation and development of Ukrainian national rating system and its interaction with European and international rating system.*

Keywords: *trust, distrust, solvency, financial risk, creditworthiness, credit rating, national rating system.*

Постановка проблеми. Наївно розраховувати, що потенційні інвестори вкладатимуть кошти в українську економіку та банківсько-фінансову сферу, не орієнтуючись в актуальних та потенційних фінансовими ризиках. Саме тому необхідна практика застосування кредитно-рейтингових оцінок, спрямована на мінімізацію ризиків фізичних та юридичних осіб на фінансовому ринку і підвищення надійності фінансових установ. Тобто у випадку з рейтингами йдеться, по суті, про керування інформаційно-фінансовими ризиками, оскільки високі відсотки на запозичення, які кореспондують з низькими рейтингами, де-факто є платою позичальників (боржників) за ризик кредиторів, на який їм вказують рейтингові агенції. Адже ризик для кредитора є дзеркальним відображенням ризику для позичальника. “Кредитний рейтинг” – це оцінка довіри того, у кого позичають гроші, до того, хто їх позичає, а у суто фінансовій термінології – це оцінка “кредитоспроможності” або “платоспроможності”. “Рейтинг кредитоспроможності” є аналітичним висновком щодо спроможності й готовності позичальника погашати боргові зобов’язання своєчасно і в повному обсязі. Оцінка подібних ризиків є справою рейтингових кредитних агенцій, роль та відповідальність яких особливо зростає на час кожної чергової фінансової кризи глобального масштабу і які виконують три головні функції: присвоєння рейтингів фінансовим установам (*notation*); напрацювання статистичних та індикативних даних; консультування (консалтинг).

Відповідно до міжнародних правил, розрізняють рейтинг країни (суверенний рейтинг) й рейтинг компаній, приналежних до даної країни (тобто тих, де дана компанія зареєстрована). Причому рейтинг компаній у жодному разі не може перевищувати суверенний рейтинг.

Проблеми, пов'язані з управлінням валютними ризиками банків на Заході, знайшли висвітлення у працях Е. Ріда, К. Редхеда, П. Роуза, Д. Сінкі, С. Хьюса та ін. Для вітчизняних науковців (О.І. Барановський, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, Л.О. Примостка, Т.О. Маринич та ін.) – лише наприкінці 1990-х років.

Серед величезного різноманіття різних рейтингів, які присвоюють наразі міжнародні агентства, можна виокремити як основні рейтинг емітента та рейтинг цінних паперів. До першої групи відносяться суверенний рейтинг країни, рейтинги адміністративно-територіальних утворень (регіональні та муніципальні адміністрації), рейтинги фінансових інститутів (банків) і промислових корпорацій.

Рейтинги означають здатність емітента цінних паперів відшкодовувати свої боргові зобов'язання. Чим вищими є рейтинги, тим більшою є довіра позичальників (інвесторів) до емітента і, відповідно, тим нижчими є відсотки на запозичення (облігації, бонди тощо). До другої групи належать рейтинги конкретних цінних паперів (короткострокові і довгострокові). Виокремлюють також рейтинги зобов'язань у національній та іноземній валюті.

Предметом аналізу рейтингу є передусім ймовірність невиконання суб'єктом різного роду зобов'язань щодо цінних паперів. Вважається, зокрема, що рейтинги відображають ймовірність і величину неплатежу за борговим цінним папером впродовж усього терміну його обігу. Причому під “неплатежем” мають на увазі як відмову від платежу, так і несвоєчасний платіж.

Важко переоцінити впливи подібних агенцій на сучасний стан і перспективи розвитку фінансової системи України, позначеної негативними ознаками:

- хронічного від'ємного сальдо платіжного балансу;

- підвищеного спекулятивного попиту на готівковому та безготівковому валютних ринках;

- порівняно низького рівня офіційних валютних резервів НБУ;

- високих переддефолтних рівнів внутрішньої й зовнішньої заборгованості.

Усе означене негативно позначається на суверенному кредитному рейтингу України від відомих міжнародних рейтингових агенцій, що, в свою чергу, призводить до зниження кредитного рейтингу вітчизняних суб'єктів фінансового ринку.

Кредитний суверенний рейтинг України (її “сумарний” рейтинг як держави) ніколи не належав до високих й обертається зазвичай довкола другої літери англійського алфавіту – “В”, що як рейтингова категорія засвідчує високі ступені ризику позичальників (35 % ймовірність дефолту впродовж найближчих 10 років).

Причому, підвищення або зниження кредитного рейтингу країни відбувається зазвичай під впливом не внутрішніх, а зовнішніх чинників, що свідчить про дуже низький рівень фінансового суверенітету України. Наприклад, чергові домовленості України з такими крупними міжнародними позичальниками, як МВФ або Світовий банк, з певним автоматизмом обертаються для країни підвищенням її кредитного рейтингу. І навпаки, будь-які зриви у домовленостях з цими міжнародними фондами призводять до зниження кредитних рейтингів.

Характерним є, зокрема, той факт, що на початку грудня 2012 р. агентство Moody's знизило рейтинг України на один щабель – з В 2 до В 3, прогноз негативний. Аналогічно, у грудні 2011 р. Moody's погіршило прогноз по суверенному рейтингу

Україні зі “стабільного” до “негативного” через невизначеність у сфері співробітництва з МВФ, проблем у світовій економіці і політичних ризиків, пов’язаних з парламентськими виборами в жовтні 2012 р. Отже, хоча вибори на час виставлення нового рейтингу уже були позаду, проте прогноз не покращився.

Уся проблема полягає в тому, що в Україні досі не сформувалася ефективна національна рейтингова система, що є джерелом дезорієнтації потенційних вкладників та інвесторів, які не знаходять відповіді на запитання, яким фінансовим установам можна довіряти, а яким ні.

Рейтинги міжнародних організацій наразі отримують лише 15 великих вітчизняних банків, оскільки після кризи 2008 – 2009 років, коли міжнародні ринки капіталів для більшості українських банків фактично закрилися, необхідність в отриманні міжнародних рейтингів відпала автоматично, бо їх влаштовують набагато дешевші послуги вітчизняних агентств. Зокрема, РА “Кредит-Рейтинг” присвоює кредитні оцінки 17 банкам, а РА “IBI-Rating” – приблизно 20-ти.

Всього кредитними рейтингами хоча б одного агентства користуються лише біля половини від загального числа 176 вітчизняних комерційних банків (станом на 1 серпня 2012 р.). Також, станом на 2012 рік, на вітчизняному фінансовому ринку працювали шість уповноважених, спеціально відібраних Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку – НКЦБФР, вітчизняних рейтингових агентств:

- НРА “Рюрик”;
- РА “Експерт-Рейтинг”;
- РА “IBI-Rating”;
- Українське кредитно-рейтингове агентство;
- РА “Стандарт Рейтинг”;
- РА “Кредит Рейтинг”.

Рейтинги за національною шкалою в Україні також присвоюють три міжнародні рейтингові агентства: Fitch Ratings, Moody’s і Standard & Poor’s.

Отже, ситуація в Україні визріла до впровадження обов’язкового рейтингування для банків, оскільки банки та їхні клієнти повинні більш-менш об’єктивно оцінювати свої ризики, але відбір агентств для виконання цього завдання має бути достатньо прозорим й здійснюватися Нацбанком на засадах взаємопогоджених критеріїв відбору.

Метою статті є аналіз рівнів компетентності системи рейтингових агенцій з у випадку з визначеннями “суверенних рейтингів” таких складних фінансових систем як національні держави (з Україною включно). Враховуючи, що об’єктивні оцінки викликів й ризиків, пов’язаних з суверенними державами, передбачають належні ступені володіння не лише макроекономічною, але й політичною інформацією стратегічного масштабу, якою міжнародні рейтингові агентства зазвичай не володіють, суверенні рейтинги, які подібні агентства присвоюють певним державам, часто є елементами грубого маніпулювання. Звідси напрошується попередній висновок щодо необхідності створення й розбудови диверсифікованої національної рейтингової системи.

Виклад основних положень. У випадку з міжнародними кредитними агенціями йдеться передусім про “велику трійку” (“Big Three credit rating agencies”), до якої входять Moody’s, Standard & Poor’s (S&P), Fitch, які віддавна перетворилися на потужних гравців на світових фінансових ринках. Не випадково їх справедливо, а часом й несправедливо звинувачують у олігополії, оскільки всі три є приналежними до США й не мають у світі рівноцінних конкурентів. Зокрема, Moody’s й Standard & Poor’s контролюють чотири п’ятих (80 %) відповідних рейтингово-кредитних послуг. Ще 14 %

припадає на Fitch, що разом дає 94 % домінування на глобальному фінансовому ринку (дані European Commission, 2008).

Прикладів грубого й “тонкого” маніпулювання в роботі міжнародних кредитних агенств досить багато¹. Рейтингові агенції до певної міри прислужилися до кризи єврозони (17 країн ЄС). Достатньо зазначити, що впродовж одного лише 2009 р. S&P й Moody's 75 разів (!!!) знижували кредитні рейтинги країн єврозони з неодмінним негативним результатом для їх фінансових систем. Щоб зламати зазначену олігополію, у 2011 році єврокомісар, відповідальний в Єврокомісії за фінансові послуги, Мішель Барньє (Michel Barnier) запропонував, щоб європейські компанії кожних три роки міняли компанію, яка визначає рейтинг їх платоспроможності або робили це хоча б раз на шість років, якщо вони вибирають більше однієї подібної компанії. Відтак, Європарламент схвалив обмеження діяльності рейтингових агенств у плані суверенних рейтингів, які передбачають лише дві або три дати на рік для публікації рейтингових оцінок. Можливість публікації оцінок в інший час буде розглядатися європейським регулятором ринку цінних паперів як грубе порушення [7].

Критики кредитних рейтингових агенств вказують на те, що кредитні рейтинги не слід абсолютизувати, оскільки вони відображають лише існуючі точки зору на відносну кредитоспроможність позичальника, але не відображають абсолютну міру ймовірності неплатоспроможності (дефолту).

Захисники міжнародних кредитних рейтингових агенств часто посиляються на статистичні оцінки Moody's, згідно з якими впродовж останніх 70 років ймовірність дефолту за зобов'язаннями емітента з рейтингом AAA становила близько 0,1 % протягом перших п'яти років після присвоєння рейтингу і 2,2 % протягом 20 років. З погіршенням рейтингу і збільшенням терміну після присвоєння цього рейтингу ймовірність відмови від обслуговування зобов'язань збільшується [7].

Одним зі світових лідерів у сфері присвоєння кредитних рейтингів є компанія Standard & Poor's (її засновниками були Генрі Варнум Пур й Лютер Блей), що у нинішньому її вигляді є підрозділом The McGraw-Hill Companies, що не заважає їй рекламувати себе як “невід'ємну частину світової фінансової інфраструктури”². Впродовж 150 років S & P посідає лідируючі позиції в наданні інвесторам незалежних індикаторів, необхідних для прийняття інвестиційних та фінансових рішень. Один з

---

¹ Прикладом такого грубого маніпулювання може слугувати випадок, коли у 1932 р. на тлі фінансової кризи 1929 – 1933 рр. Moody's різко знизив кредитний рейтинг Греції, що, ймовірно, було пов'язано з невдоволенням американських фінансистів реформами, до яких вдався тодішній республіканський уряд Греції. В результаті неможливості отримати на прийнятних умовах зовнішні запозичення Греція оголосила у 1932 р. дефолт, що значною мірою прислужилося до соціального безладу в країні, на тлі якого владу на 5 років (1936 – 1941 рр.) захопила підтримувана режимом Муссоліні військова хунта. Принаймні, у тому ж 1936 р. агенція Moody's публічно вибачилася за низький кредитний рейтинг, який вона присвоїла Греції, пов'язавши таким чином цей рейтинг з наступним перебігом політичних подій у цій країні.

² У 1860 р. Генрі Варнума Пур почав оприлюднювати фінансову інформацію, якої гостро потребували європейські інвестори, стурбовані долею своїх вкладень в інфраструктурні проекти в США (зокрема у будівництво залізниць). У 1867 р. Генрі Пур разом з сином відкрили компанію Poor's Railway Manual Company, яка трансформувалася згодом у згодом – Poor's Publishing Company. У 1906 р. Лютер Блейк створює Standard Statistics Bureau, яке стало надавати американським компаніям недоступну їм раніше фінансову інформацію. Лише у 1941 р. корпорації Standard Statistics й Poor's Publishing Company злилися, утворивши Standard & Poor's. У 1966 г. Standard & Poor's стала власністю McGraw-Hill, Inc. – Режим доступу : [//www.standardandpoors.com/about-sp/key-statistics/ru/ru](http://www.standardandpoors.com/about-sp/key-statistics/ru/ru)

індексів компанії S & P 500 стосується оцінки стану фондового ринку США. До інших продуктів і послуг належать: різна фінансова інформація; незалежні дослідження ринку акцій, а також аналітичні матеріали щодо фондів взаємних інвестицій.

Вражаючою є явна невідповідність між порівняно скромними людськими можливостями рейтингових агенцій та далекосяжними впливами зроблених ними прогностичних оцінок на долі мільйонів людей. S&P, наприклад має в штаті команду із 40 аналітиків, які здійснюють моніторинг ситуації у 127 країнах, тобто на одну команду аналітиків припадає по 4 – 6 країн. Не дивно, що агенції часто роблять помилки принципової ваги, за які доводиться дуже дорого (у прямому розумінні слова “дорого”) розплачуватися тим країнам світу, які стали об’єктом подібного “даунгрейдингу” (зниження оціночного рейтингу).

Зокрема, коли у серпні 2011 р. S&P знизило рейтинг США із найвищого AAA до трохи нижчого AA+, це коштувало цій найбагатшій країні світу втрат у розмірі 2 трлн. доларів й відповідно – посади виконавчому директору S&P, хоча не вберегло агенцію від наступної “помилкової” операції у листопаді того ж 2011 р. зі зниження кредитного рейтингу щодо Франції (на щастя цей рейтинг так і залишився неоприлюдненим).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.04 р. № 208-р. було схвалено “Концепцію створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб’єктів господарювання” [2].

У 2006 – 2009 роках в Україні діяла модель обов’язкового рейтингування цінних паперів та емітентів, яка, зрештою, виявилася неефективною.

Верховною Радою України 4 липня 2012 р. розглянуто у першому читанні й прийнято за основу законопроект, ініційований Радою Національного Банку України й покликаний розширити сферу рейтингування, зобов’язавши банки отримувати рейтинги для залучення коштів фізичних осіб та рефінансування від Нацбанку. У разі прийняття відповідного закону банки, що працюють з приватними вкладниками, будуть зобов’язані регулярно публікувати свої рейтингові оцінки, без чого неможливо буде оцінювати ступені ризику банку у процесі розрахунку диференційованих зборів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) [4].

Міжнародні кредитні агентства опинилися в центрі уваги преси відколи у серпні 2011 року не понизили “суверенний рейтинг” США, а на початку 2012 року – 9 країнам Єврозони із 17-ти.

Юридична практика діяльності кредитних агентств найбільш повно відпрацьована у США, де вони, згідно чинного законодавства, зобов’язані пройти реєстрацію у Комісії із цінних паперів та бірж. Акт про реформу кредитних рейтингових агентств 2006 року (Credit Rating Agency Reform Act of 2006) встановлює, що національно визнаною статистичною рейтинговою організацією є кредитне рейтингове агентство, яке:

1) здійснює діяльність як кредитне рейтингове агентство принаймні три роки підряд, які безпосередньо передують даті подання заяви про реєстрацію;

2) має визначені кредитні рейтинги, щодо яких наявні письмові підтвердження кваліфікованих інституційних інвесторів про їх використання, що стосуються: фінансових установ, брокерів або дилерів в особі страхових компаній; корпоративних емітентів; емітентів цінних паперів на основі пулу кредитів (крім іпотечних кредитів); емітентів державних цінних паперів, муніципальних цінних паперів або цінних паперів, емітованих іноземним урядом; комбінації однієї або більше вищезазначених категорій кредитних рейтингів;

3) зареєстроване у порядку, визначеному зазначеним Актом [5 – 6].

Роль і значення кредитних рейтингових агенцій у контексті міжнародного права особливо зросла після імплементації міжнародної фінансової угоди, яка отримала назву Другої базельської (Basel II Agreement – “Міжнародна конвергенція принципів вимірювання капіталу й стандартів капіталу”), що встановила нові міжнародні стандарти руху капіталів (вперше оприлюднена в червні 2004 року) [7].

Основною метою зазначеного документа, розробленого Базельським комітетом банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision) є напрацювання універсального підходу до управління ризиками фінансових організацій в міжнародному масштабі. Іноді навіть ставиться питання про глобальну систему управління фінансовими ризиками. Положення Basel II вже застосовуються від 2007 р. у країнах ЄС. США й Росія до даної угоди приєдналася у 2009 р.

Національний банк України впровадження системи Basel II здійснює “у зворотному порядку”, впровадивши спочатку комплекси заходів “Ринкова дисципліна” (до 2007 р.), а згодом “Процедури нагляду” (до 2008 р.). Завершити виконання угоди “Мінімальні вимоги до капіталу, зважені на кредитні, операційні, ринкові ризики та ризики сек’юритизації” намічено лише у 2015 – 2020 рр.

Але оскільки нині ведеться робота над Basel III (впровадження цієї Угоди намічено на 2014 – 2018 рр.), то Україна ризикує знову потрапити до числа “хронічно відстаючих” країн щодо наведення міжнародно визнаного порядку у банківській сфері. Угода Basel III покликана не лише конкретизувати положення Basel II й забезпечити конкурентну перевагу національним банкам на міжнародному фінансовому ринку.

З огляду на жорсткість вимог, що пред’являються цією новою Базельською угодою, відповідати їм зможуть тільки ті 15 найбільших українських банків, які й нині підлягають міжнародному рейтингуванню, тоді як іншим навряд чи вдасться адаптуватися до “базельських реалій”, а відтак – приректи себе на маргіналізацію.

Базель II вимагає підраховувати резервованій капітал на рівні центральної функції організації, а не окремої бізнес-одиниці. А це означає, що банк повинен проаналізувати інформацію з усіх підрозділів, зібравши її в єдиній базі даних, що з необхідністю спричиниться до істотних інвестицій в сучасну ІТ-інфраструктуру.

Оцінка фінансової установи за Базельською угодою II передбачає визначення трьох операційних взаємодоповнюючих компонентів:

- мінімальних вимог до капіталу;
- наглядового процесу;
- ринкової дисципліни.

Капітал, зокрема, має обов’язково співвідноситися з кредитними, ринковими, операційними ризиками, що виникають у діяльності банків (операційні ризики стосуються зокрема зловживань інсайдерською інформацією).

Щодо Угоди Basel III, то вона передбачає розробку макропруденційних регулювання, що включає управління ризиками, що виходять від системних, взаємопов’язаних банків. Основні положення Basel III включатимуть посилення вимог до капіталу першого рівня (до нього входять переважно звичайні акції і нерозподілений прибуток). Для відкладених податкових активів і дозволених інвестицій буде встановлений максимальний поріг на рівні 100 % сукупного капіталу банків. Буде запроваджено мінімальний норматив частки позикових коштів – 3 % (капітал першого рівня/активи).

В Угоді Базель III йтиметься також про:

- створення у фазі економічного зростання запасів капіталу понад регулятивного мінімуму і формування резервів на можливі втрати на основі моделі очікуваних втрат;

- введення мінімального показника ліквідності (що дозволяє оцінювати, чи має банк можливостями продовжувати свою діяльність протягом найближчих 30 днів), а також коефіцієнта довгострокової ліквідності;
- використання додаткового показника оцінки достатності капіталу – відношення капіталу до сукупних активів за вирахуванням резервів та без урахування забезпечення;
- більш жорсткі стандарти в області розкриття інформації, а також вимоги до організації банківських систем ризик-менеджменту.

Висновки.

На час нинішньої кризи створення в Україні ефективної національної рейтингової системи перетворилося на одну з головних передумов залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій й підвищення ступеня їх довіри до національної банківсько-фінансової системи. Тривожним є той факт, що лише 7 відсотків українських комерційних банків (15 від 176, станом на середину 2012 р.) рейтингуються світовими рейтинговими кредитними агентствами. Об'єктивно це є серйозним викликом національній економічній та фінансовій безпеці й істотною перепорою на шляху інтеграції вітчизняних банків та інших фінансових установ у європейську й світову банківсько-фінансові системи.

Аналіз рівнів компетентності системи рейтингових агенцій у випадку з визначеннями “суверенних рейтингів” таких складних фінансових систем, як національні держави з Україною включно, вказує на елементи грубого маніпулювання, що вказує на необхідність включення до диверсифікованої національної рейтингової системи не лише тих трьох найбільших світових рейтингових агентств американського походження, які нині надають Україні “суверенні рейтинги”, але й інших – європейського, азійського та євразійського (російського) походження. Географія (геополітика) добору таких агентств повинна відображати географію надходження в Україну іноземних інвестицій.

Для слабких банків та їхніх оцінювачів із числа рейтингових агентств склалася майже нездоланна альтернатива. Отримувати рейтинг нижче інвестиційного рівня для подібних банків є безсенсовним, а кредитні агенції на позитивні оцінки не налаштовують стан балансів більшості вітчизняних банків. За подібних умов ціла низка банків працюють на внутрішньому ринку “на межі дозволеного”, обходячись без рейтингів й спокушаючи приватних вкладників розмірами депозитних ставок, а деякі з вітчизняних рейтингових агентств, у свою чергу, почали надавати банкам рейтинги “надійності депозитів”, щоб підвищити їхню репутацію в очах необізнаних потенційних вкладників (наразі у більшості банків такий рейтинг має статус “призупинено” або “відкликаний”).

За подібних умов Верховній Раді України доцільно пришвидшити розгляд прийнятого “за основу” законопроекту, ініційованого Радою Національного Банку України й покликаного розширити сферу рейтингування, зобов'язавши банки в обов'язковому порядку отримувати рейтинги для залучення коштів фізичних осіб та рефінансування від Нацбанку.

Використана література

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.00 р. № 2121-III.
2. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.04 р. № 208-р.
3. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція від 20.05.99 р. № 679.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мінімізації ризиків фізичних осіб на фінансовому ринку та підвищення надійності фінансових установ : проект

Закону України від 04.07.12 р. – Режим доступу : [//www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/z_pd_list_n?zn=10632](http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/z_pd_list_n?zn=10632)

5. Credit Rating Agency Reform Act of 2006. – Режим доступу : [//www.govtrack.us/congress/bills/109/s3850/text](http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s3850/text)

6. Вимоги до рейтингових агентств. – Режим доступу : [//www.credit-rating.ua/img/st_img/press-releases/2010/28.10.2010/Trebovaniya_k_ratingovym_agentstvam.pdf](http://www.credit-rating.ua/img/st_img/press-releases/2010/28.10.2010/Trebovaniya_k_ratingovym_agentstvam.pdf)

7. Второе базельское соглашение (Basel II). – Режим доступа : [//www.kommersant.ru/doc/820551](http://www.kommersant.ru/doc/820551)

8. Европарламент ограничивает деятельность рейтинговых агентств / “Коммерсант-Украина”, 20.06.12 г.

9. FernAndez de Heredia, Myriam. Busting sovereign rating myths // FT Business. Investment Adviser. May 14, 2012.

10. Kanter, James. E.U. plans new rules for credit agencies // The International Herald Tribune. April 2, 2012.

11. Lannoo Karel What reforms for the credit rating industry? A European perspective // The European Capital Markets Institute (ECMI) Policy Brief. No. 17/October 2010. – Pp. 8.

12. Минскер Марианна. Что стоит за кредитным рейтингом? / “Новые известия”, 11-19.11.02 г.

13. Tourres Marie-Aimee. How do rating agencies rate? // New Straits Times (Malaysia). February 28, 2012.

14. Синергия Базельских соглашений II и III в российской банковской системе // Банковское дело. – 2011. – № 11.

15. Совет НБУ хочет ввести принудительное рейтингование банков / 27.06.2012.

16. Enhancing Bank Transparency. Public disclosure and supervisory information that promote safety and soundness in banking systems. Basle Committee on Banking Supervision. – Basle. September, 1998.

17. Шапран Н. Міжнародні стандарти рейтингової оцінки. – Режим доступу : [//www.corporation.org.ua/library/publication/pub.php?id=204](http://www.corporation.org.ua/library/publication/pub.php?id=204)

18. Проценко М. Кредитные рейтинги по международной рейтинговой шкале не отображают устойчивость банков на внутреннем рынке. – Режим доступа : [//www.credit-rating.ua/ru/analytics/opinion/11880](http://www.credit-rating.ua/ru/analytics/opinion/11880)

19. Несторишен І.В. Мінародні рейтингові агенції як фактор впливу на національну безпеку держави // Економіка та управління національним господарством. – 2010. – № 1. – С. 45-48. – Режим доступу : [//www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/45.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/45.pdf)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 343.4

МНИШЕНКО Є.С., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЗМІСТ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація: Про проблеми визначення змісту поняття “право на отримання освіти” під кутом зору кримінально-правової політики. Акцентується увага на необхідності визначення основних критеріїв, якими б мала керуватися вітчизняна кримінально-правова політика у протидії злочинам, що посягають на право на отримання освіти всіх рівнів: від дошкільної до післядипломної освіти. Наводяться докази низької ефективності нинішньої кримінально-правової політики у цій сфері та обґрунтовуються підходи щодо розширення тлумачення права на отримання освіти, розробку відповідних тактичних і стратегічних заходів для підвищення такої ефективності.

Ключові слова: право на отримання освіти, кримінально-правова політика, право на отримання дошкільної освіти, право на отримання загальної середньої освіти, право на отримання вищої освіти, право на отримання післядипломної освіти.

Аннотация: О проблемах определения содержания понятия “право на получение образования” под углом зрения криминально-правовой политики. Акцентируется внимание на необходимости определения основных критериев, которыми должна была руководствоваться отечественная уголовно-правовая политика в противодействии преступлениям, которые посягают на право получения образования всех уровней: от дошкольного до последипломного образования. Приводятся доказательства низкой эффективности нынешней уголовно-правовой политики в этой сфере и обосновываются подходы по расширению толкования права на получение образования, разработку соответствующих тактических и стратегических мер для повышения такой эффективности.

Ключевые слова: право на получение образования, уголовно-правовая политика, право на получение дошкольного образования, право на получение общего среднего образования, право на получение высшего образования, право на получение последипломного образования.

Summary. On the problems of determining the content of the concept of "right to education" from the perspective of the criminal-legal policy. Emphasizes the need to identify the main criteria that should guide the domestic criminal policy in combating crimes that infringe on the right to education at all levels, from pre-school to post-graduate education. Proofs are given the low efficiency of the current penal policy in this area and justified approaches to enhance interpretation of the right to education at all levels and the development of appropriate strategic and tactical measures to improve this efficiency.

Keywords: right to education, the criminal policy, the right to pre-school world, the right to secondary education, the right to higher education, the right to post-graduate education.

Постановка проблеми: Кримінально-правова політика “визначає межі об’єкта впливу, об’єм, основні принципи і прийоми впливу на злочинність” [1, с. 26], для неї важливі найгостріші, найнебезпечніші риси девіантних проявів, які характеризують діяння як злочинно небезпечне. При цьому, саме кримінально-правова політика у сферу дії якої входять і принципи та прийоми впливу на злочинність – тобто і на ті діяння, які вже визнані злочинами, але, при цьому, вплив, який здійснюється на них є неналежним - слабким, або, навпаки – надто суворим. В.М. Кудрявцев писав: “вивчення цих явищ, як неважко зрозуміти, неможливо здійснювати в рамках самого права, оскільки ефективність його виражається у кінцевому рахунку, саме у впливі на не правові явища, на фактичні відносини людей” [2, с. 59]. Це обумовлює актуальність визначення сутності наповнення поняття “право на освіту” в контексті розробки і запровадження заходів відповідної кримінально-правової політики в Україні.

Метою статті є дослідження питання підвищення ефективності та вдосконалення підходів кримінально-правової боротьби зі злочинами, що посягають на право на отримання освіти.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова політика, як політика загальнонаціональна, поділяється на певні сфери, на які здійснює вплив. Вона може бути спрямована на окремі сфери суспільних відносин, які підлягають убезпеченню від суспільно-небезпечних посягань. У різних сферах, які підлягають увазі кримінально-правової політики, критерії і небезпечності, і характеру та ефективності кримінально-правового впливу неоднакові. Сфера, що забезпечує право на отримання освіти, дуже специфічна з двох причин: по-перше, вона представляє собою гарантовану державою можливість отримати освіту, і кожна особа в державі таким правом скористатися може, а, по-друге, реалізація такого права надто залежна від суб'єктів її реалізації на всіх рівнях, і, зокрема, первинному. Крім того, в державі фактично відсутня практика, як доводилося вище, притягнення до відповідальності за прямі посягання на право на отримання освіти. Останнє ще у більшому ступені стосується системи хабарів в процесі навчання та вчинення безпосередніх посягань на право на освіту (ст. 183 КК України [3]).

З метою виявлення важливих саме для кримінально-правової політики ознак порушення права на освіту – а саме тих показників щодо освіти різних рівнів, дослідимо визначення поняття “право на освіту”, які надаються загальними та спеціальними актами вітчизняного законодавства з позицій важливих для кримінального права, і, відповідно, КПП. Фактично, такі показники демонструватимуть, чого саме позбавляють злочинні дії, які містять ознаки посягання на право на освіту у закладах освіти.

Необхідно окреслити такі критерії. До них мають належати ті вихідні дані основних визначень права на освіту, які описують (охоплюють) категорії, що потребують захисту. Такі категорії містяться в середині дефініції конституційного поняття права на освіту та спеціальних підходів, які визначають право на окремі її складові на рівні дошкільної, загальної середньої, вищої та інших видів освіти, категорії суб'єктів таких прав, а також характеристики посягань, які на такі права можуть спрямовуватися.

Відповідно до ст. 53 Конституції України [4], право на освіту характеризується з чотирьох позицій:

1. Доступне для реалізації право на отримання освіти (загальний підхід) гарантується державою.

2. Забезпечення державою такої доступності та безоплатності освіти на таких рівнях: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта в державних і комунальних навчальних закладах (на забезпечення зазначеного держава виконує необхідні функції з їх розвитку); післядипломна освіта. Також державою здійснюється надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

3. Державою гарантується громадянам реалізація їх права безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

4. Громадянам, які належать до національних меншин, державою гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ст. Закону України “Про освіту” [5] право громадян України на освіту сформульовано так: Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Права інших категорій осіб описані у ст. 4 цього ж Закону.

Виходячи з конституційного визначення права на освіту та визначення поняття освіти, право на отримання освіти в широкому сенсі може тлумачитися як право громадян України на отримання безкоштовної освіти в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин, а також право інших фізичних осіб на отримання освіти у порядку, встановленому чинним законодавством України.

За окресленими критеріями серед критеріїв такої дефініції можна виділити такі основні критерії, важливі для сприйняття кримінально-правовою політикою як: право громадян України на отримання безкоштовної освіти в усіх державних навчальних закладах; право інших фізичних осіб на отримання освіти у порядку, встановленому чинним законодавством України; недопустимість обмеження права на отримання освіти в залежності від статі, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Розглянемо їх на рівні визначень окремих видів освіти відповідно до спеціальних законів України, якими регламентуються такі види.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 4 Закону України “Про дошкільну освіту” [6], дошкільна освіта – “є обов’язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні” (ч. 1), дошкільна освіта, відповідно до визначення за ч. 2 ст. 4 цього Закону – “цілісний процес”, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. При цьому, у ч. 3 ст. 4 Закону України “Про дошкільну освіту” зазначено, що “дошкільний вік – базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини”.

Ч. 1 та 2 ст. 9 Закону України “Про дошкільну освіту” вказує: “Громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім’ї.

Здобуття дошкільної освіти у відповідних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності має забезпечити виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти [7]. Відповідно до нього відносно дошкільної освіти визначені такі основні засади: визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; збереження дитячої субкультури; створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей; пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя; повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника; компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини; надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними; формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

Також, відповідно до цього акту, дошкільна освіта систематизована за освітніми лініями: “Особистість дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина в природному довкіллі”, “Дитина у світі культури”, “Гра дитини”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”, що забезпечує неперервність змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок. В тексті Базового компоненту дошкільної освіти визначено:

“Виключення з інваріантної частини будь-якої з освітніх ліній порушує цілісність розвитку дитини на рівні дошкільної освіти і наступність її в початковій школі” [7]

Остання позиція також має враховуватися серед критеріїв, важливих для сприйняття права на дошкільну освіту кримінально-правовою політикою, оскільки Базовий компонент дошкільної освіти є актом, який поширюється на діяльність всіх дошкільних навчальних закладів у межах України, його дія забезпечує розвиток всіх дітей дошкільного віку у нашій державі, гарантуючи їм належний зручний перехід від дошкільної до початкової освіти в системі безперервної освіти в державі.

Крім цього, необхідно враховувати також те, що дошкільна освіта передбачає перебування дітей під наглядом вихователів та допоміжного персоналу без участі у реалізації завдань дошкільної освіти фактично без участі батьків (опікунів, піклувальників) протягом робочого часу тижня. Таке перебування передбачає реалізацію викладачами та допоміжним персоналом значної кількості додаткових побутових функцій: виховна функція, гігієнічні заходи, годування, організація відпочинку тощо.

З одного боку, такі функції не входять безпосередньо в обсяг права на освіту, а з іншого, впливають на зміст та обсяг самої освіти на дошкільному рівні, адже від того комфорту, який відчуває дитина під час перебування в закладі ДО, безпосередньо залежить сприйняття нею оточуючого світу. Таким чином, побутові умови та психологічна атмосфера в закладі дошкільної освіти також повинні оцінюватися як складова забезпечення можливості повноцінної реалізації дитиною свого конституційного права на освіту.

Маючи рівні права не всі діти відповідають певним умовним критеріям вікового розвитку, які пред’являються до дитини певного віку. Діти розвиваються неоднаково, і, відповідно, такий рівень має безпосередньо оцінюватися при підходах до формування груп у межах навчальних закладів, а у разі наявності у дітей вад, які потребують додаткових потреб – на рівні створення спеціальних навчальних закладів дошкільного рівня освіти, які спеціалізуються на роботі з такими дітьми. Саме формуванням таких груп та створенням відповідних закладів дошкільної освіти забезпечується право на освіту в частині недопустимості обмеження права на освіту в зв’язку зі станом здоров’я.

Хоча поняття “інші обставини”, наявність яких не може бути причиною позбавлення права на освіту, не визначені на рівні Закону України “Про освіту”, і, очевидно, перелік таких умов обмежений бути фактично не може, частково вони визначені у ст. 53 Конституції. Особливу увагу слід приділити умовам недопустимості порушення права на освіту національних меншин: “Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства” [4].

Сьогодні таким законом є Закон України “Про засади державної мовної політики” [8]. Відповідно до ч. 2 ст. 7 до регіональних мов або мов меншин України віднесені мови російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька. Відповідно ж до ч. 3 цієї статті До кожної мови, визначеної у частині другій цієї статті, застосовуються заходи, спрямовані на використання регіональних мов або мов меншин, що передбачені у цьому Законі, за умови, якщо кількість осіб – носіїв регіональної мови, що проживають на території, на якій поширена ця мова, становить 10 відсотків і більше чисельності її населення.

Виходячи з цього, очевидно, що заклади дошкільної освіти, в залежності від наявності у території їх розташування визначеної регіональної мови з числа визначених вище, повинні забезпечувати викладання на відповідній мові.

Мовне питання є невід’ємною складовою права на освіту, і, зокрема, на дошкільну освіту, оскільки визначене безпосередньо у якості критерію права на освіту у ст. 53 Конституції України. Мова, як різновид носія інформації, забезпечує людині можливість спілкування, і обмеження людини у праві на спілкування в процесі навчання нівелюватиме таке навчання повністю. Отже, додержання мовного законодавства на рівні права на отримання дошкільної освіти також є важливим критерієм, що має братися до уваги.

Виходячи з окресленого, кримінально-правова політика у сфері права на освіту серед основних критеріїв права на дошкільну освіту має визначати: право дитини на доступ до набуття нею першого рівня безперервної освіти, який відповідає рівню необхідному для переходу до початкової загальної середньої освіти, який включає всі лінії Базового компоненту дошкільної освіти в Україні; право на доступ до забезпечення різнобічного розвитку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; право на доступ до формування у неї моральних норм та життєвого соціального досвіду; право на отримання дитиною-громадянином України дошкільної освіти на рідній мові; право на отримання дошкільної освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад; право на безпечне життя та здоров’я (у тому числі психічного здоров’я).

Право на отримання загальної середньої освіти є наріжним каменем всієї системи освіти в державі, оскільки саме вона є єдиним рівнем у системі освіти, який є обов’язковим для всіх громадян.

Відповідно до ч. 1 ст.3 Закону України “Про загальну середню освіту” [9] загальна середня освіта – “цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності”. Ч. 2 ст. 3 Закону “Про загальну середню освіту” встановлено, що загальна середня освіта є “обов’язковою основною складовою безперервної освіти”, яка, відповідно до ч. 3 тієї ж статті спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Систему загальної середньої освіти, відповідно до ст. 4 Закону України “Про загальну середню освіту” утворюють загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

У рівній мірі і у даному випадку зберігається право людини на отримання навчання рідною мовою, яке гарантується Законом України “Про засади державної мовної політики” [8]. Аналогічно це стосується права на отримання такої освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад та на безпечне для життя та здоров’я (у тому числі психічного здоров’я) перебування у закладі системи загальної середньої освіти під час реалізації права на отримання дошкільної освіти.

З оглядом на всезагальне значення загальної середньої освіти та співставлення визначення обсягу такої та критеріїв конституційного права на освіту в цілому, сформулюємо основні критерії, які важливі для кримінально-правової оцінки

порушення права на таку освіту. Такими важливими для сприйняття кримінально-правової політики критеріями загальної середньої освіти є: право людини на отримання безоплатної загальної середньої освіти у закладах, що утворюють систему загальної середньої освіти, які перебувають у державній та комунальній власності; право на доступ до оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності; право на інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості; право громадянина України – представника національної меншини на отримання загальної середньої освіти на рідній мові; право на отримання загальної середньої освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад; право на безпечне для життя та здоров'я (у тому числі психічного здоров'я) перебування у закладі загальної середньої освіти під час реалізації права на освіту.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону “Про професійно-технічну освіту” [10] професійно-технічна освіта є складовою системи освіти України. Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічна освіта здобувається у професійно-технічних навчальних закладах.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про професійно-технічну освіту” система професійно-технічної освіти складається з професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійно-технічної освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Право на отримання професійно-технічної освіти, таким чином, з позицій кримінально-правової політики, має характеризуватися такими критеріями: право людини на доступ до оволодіння знаннями, уміннями і навичками в обраній нею галузі професійної діяльності; право на розвиток компетентності та професіоналізму, право на виховання загальної і професійної культури, хоча останні дві позиції менш значні в порівнянні з першою, яка характеризує безпосередньо функціональну задачу професійно-технічної освіти.

Відповідно до абзацу 1 ст. 1 Закону України “Про вищу освіту” [11], вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Зміст її, відповідно до абз. 2 цього ж положення, є обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва

Право громадян на вищу освіту визначено у ч. 1 ст. 4 Закону України “Про вищу освіту” таким чином: Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває

вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.

До громадян у праві безоплатного отримання вищої освіти у державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі прирівняні біженці та особи, що потребують додаткового захисту (ч. 3 ст. 4).

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, відповідно до ч. 2 цієї ж статті, мають право на здобуття вищої освіти, крім права на здобуття вищої освіти за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Таким чином, до факторів, що мають враховуватися при формуванні кримінально-правової політики в сфері права на отримання вищої освіти, слід визначати такі: право на отримання послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання, право на отримання системних знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що мають бути сформовані в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва; право на здобуття певної кваліфікації (за підсумками державної атестації).

Відповідно до ч. 10 Закону України “Про вищу освіту” післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. У цьому ж положенні визначені обсяги післядипломної освіти:

- перепідготовка – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- спеціалізація – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;
- розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності;
- стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності.

Отже, критеріями кримінально-правової оцінки права на отримання післядипломної освіти слід визначати як право на доступ до: перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації та стажування.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України, “Кримінальний кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина...”[3]. Право на освіту є одним з найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина, регламентованим ст. 53 Конституції України [4], і, відповідно правове забезпечення права перебуває на освіту у сфері дії КК України. Однак, як вбачається з положень ст. 183 КК України, як єдиної спеціальної норми, яка стосується прямого (на думку законодавця) порушення права на освіту, очевидно, всіх описаних сфер можливих порушень права на освіту вона не охоплює. Огляд винесених в Україні протягом 2008 – 2012 рр. обвинувальних вироків за ст. 183 КК України (у кількості непомірній з загальною навалюю порушень такого права – за 4 роки по Україні – лише 4 обвинувальні вироки [12 – 15]).

Висновки.

Питання підвищення ефективності та вдосконалення підходів кримінально-правової боротьби зі злочинами, що посягають на право на отримання освіти гостро

вимагає розробки спеціальних стратегічних і тактичних заходів боротьби з ними засобами матеріального кримінального права.

Сприйняття права на отримання освіти як сфери дії кримінально-правової політики, має виходити з визначених критеріїв кожного з рівнів освіти, як гарантованих вітчизняним законодавством прав на отримання дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

Використана література

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави : теоретичні, історичні і правові проблеми / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
2. Кудрявцев В.Н. Социологический анализ правовых явлений. О структуре марксистской социологической теории / В.Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – С. 58-65.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.01 р. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5)
4. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)
5. Про освіту : Закон України від 23.05.91 р. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12)
6. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.01 р. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page)
7. Про схвалення нової редакції Базового компонента дошкільної освіти : Рішення колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 04.05.12 р. № 5/2-2. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12](http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12)
8. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.12 р. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page2](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page2)
9. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.99 р. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page)
10. Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10.02.98 р. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80)
11. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.02 р. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page)
12. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області по справі № 1-365/08 : Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу : [//www.reyestr.court.gov.ua/Review/2925898](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2925898)
13. Вирок Нововолинського міського суду Волинської області по справі № 0312/1490/2012. Провадження № 1/0312/189/2012 : Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : [//www.reyestr.court.gov.ua/Review/26040278](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26040278)
14. Вирок Олександрівського районного суду Кіровоградської області по Справі № 1117/14/12. Провадження № 1/1117/12/12 : Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу : [//www.reyestr.court.gov.ua/Review/21453415](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21453415)
15. Вирок Червоноармійського районного суду Житомирської області по Справі № 1-3/11 : Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу : [//www.reyestr.court.gov.ua/Review/21526288](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21526288)

Рецензент: Фріс П.Л., доктор юридичних наук, професор.

~~~~~ * * * ~~~~~

Д о в і д о м а а в т о р і в

Зміст матеріалів публікацій у журналі визначається такими напрямками досліджень:

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО:

- Філософія та методологія розвитку інформаційного права.
- Діяльність в інформаційній сфері.
- Інформаційне законодавство України.
- Міжнародне співробітництво в інформаційному просторі.
- Інформаційна безпека.

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ НАУКИ:

- Інформаційно-технологічна діяльність.
- Захист інформації та даних.
- Моделювання інформаційних процесів та явищ.
- Системи та засоби штучного інтелекту.
- Телекомунікаційні системи та мережі.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ:

- Теорія та історія соціальних комунікацій.
- Документознавство та книгознавство.
- Теорія та історія журналістики.
- Теорія та історія видавництва.
- Прикладні соціальні комунікації.
- Соціальна інформатика.
- Вплив інформаційних засобів та маніпулювання свідомістю людини.

В и м о г и д о о ф о р м л е н н я :

- 1) Статтю слід подавати українською мовою, виготовлену у друкарський спосіб, та її електронну версію (структура та зміст якої повністю відповідають друкованому варіанту) у вигляді файлу:
  - у редакторі Word, шрифт – Times New Roman, з розширенням .doc, кегль – 13;
  - параметри сторінки – формат А-4, розташування тексту (таблиці, діаграми тощо) книжне, береги поля (верхній, нижній, лівий і правий краї) – 20 мм;
  - відстань між рядками – 1 інтервал;
  - кількість матеріалу однієї статті – не більше 10 стор.

Стаття має передбачати такі обов’язкові структурні елементи:

- УДК, ім’я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання автора;
- назва статті, анотація та ключові слова – укр., рос., англ. мовами;
- **розв’язання проблеми:**
  - **постановка проблеми** (загальна характеристика) та аналіз досліджень (публікацій), в яких започатковано розв’язання проблеми, виділення не вирішених її частин, котрим присвячується стаття;
  - **формування мети** (постановка завдання) статті;
  - **виклад основних положень** (вирішення завдання та обґрунтування результатів);
- висновки, пропозиції за результатами розв’язання проблеми;
- перспективи щодо подальших досліджень;
- використана література (згідно з наказом ВАК України від 26.01.08 р. № 63);
- підпис, адреса (e-адреса), телефон автора;

2) Подавати письмовий Відгук на статтю, підписаний особою, яка має науковий ступінь.

Відгук в обов’язковому порядку має висвітлювати такі питання:

- *актуальність теми;*
- *новизна та обґрунтованість одержаних результатів;*
- *наукова (практична) цінність результатів.*

3) Рукопис статті та Відгук мають бути ретельно вичитаними, виправленими і підписаними відповідними особами.

4) За надання послуг щодо розгляду, форматування, корегування, тиражування та ін. робіт пов’язаних з публікацією статей та виданням журналу, пропонується здійснити оплату в розмірі 120 грн. на рахунок Інституту.

Реквізити для оплати робіт та адреса для отримання автором екземпляра журналу:

код ЄДРПОУ 25959933, р/р № 31258272210479, МФО 820019 в ГУДСКУ у м. Києві (з приміткою – за науковий журнал);

адреса редакції: 01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В. Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України.

Копію квитанції прохання направити на е-адресу: **bvm777@ ukr.net**.

Д о у в а г и

➤ Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій. Статті видаються в авторській редакції.

➤ Редакційна колегія залишає за собою право на:

- відхилення матеріалу, який виконаний з порушенням зазначених вище Вимог до оформлення статей та експертних відгуків;
- внесення до статті змін редакційного змісту у зв’язку зі скороченням обсягу матеріалу.

➤ Листування з читачами – тільки на сторінках журналу.

* * * * *

Інформація і право

Науковий журнал

Засновники:	- Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України; - Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського Національної академії наук України; - Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”.
Видавець журналу -	© Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України.
Адреса редакції -	01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В. Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України. Тел.: 234-94-56, 234-91-33.
Веб-сторінки журналу у мережі Інтернет:	//www.ippi.org.ua (НДІП НАПрН України); //www.nbuv.gov.ua (Нац. бібліотека України ім. В.І. Вернадського).

Наукове редагування, створення оригінал-макета та дизайн – Брижко В.М.

Редагування – Москаленко А.М. (укр.), Майстренко І.А. (англ.).

Формат 70 x 108/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Офсетний друк. Ум. друк. арк. 16.45. Тираж 100 прим.

Виготовлено з оригінал-макета в друкарні ТОВ “ПанТот”, м. Київ, вул. Щорса, 29.